

Β. ΚΑΛΙΟΣΗΣ • Β. ΠΑΝΑΓΙΩΤΟΠΟΥΛΟΣ • Χ. ΠΑΠΑΪΩΑΝΝΟΥ

Ιστορία

γ' γυμνασίου

**ΕΚΔΟΣΕΙΣ
ΠΑΤΑΚΗ
ΓΥΜΝΑΣΙΟ**

Νέο Πρόγραμμα

1

ΔΙΑΘΕΜΑΤΙΚΕΣ ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΕΣ

Κεφάλαιο Πρώτο

Διαθεματικές δραστηριότητες

ΕΝΟΤΗΤΑ 4

Να καταγράψετε πολιτικούς όρους που καθιερώθηκαν στα χρόνια της γαλλικής επανάστασης και χρησιμοποιούνται μέχρι σήμερα.

Η γαλλική επανάσταση δεν υπήρξε μόνο μια, σημαντική έστω, πολιτική επανάσταση, αλλά ένα φαινόμενο με διαχρονικό έργο και επίδραση σε όλο το φάσμα της οικονομικής, κοινωνικής, πολιτικής ζωής. Ειδικά όμως στην πολιτική εισάγει νέους όρους που μέχρι και σήμερα όχι μόνο είναι σε χρήση, αλλά αποτελούν και αξίες. Για πρώτη φορά μετά την κλασική ελληνική αρχαιότητα δίδεται νόημα στην έννοια «πολίτης». Ο υπήκοος του μονάρχη μετατρέπεται με τη γαλλική επανάσταση σε πολίτη, σε άτομο δηλαδή με αξία σεβαστή, με δικαιώματα που εγγυάται το σύνταγμα. Ο πολίτης είναι μέλος ενός ευρύτερου συνόλου πολιτών, του έθνους. Η έννοια του «έθνους» καθιερώνεται την εποχή αυτή με τη σύγχρονη σημασία της και προβάλλεται για την ενοποιητική της δύναμη, αλλά και ως ανώτατη πηγή εξουσίας. Η εξουσία νομιμοποιείται από το έθνος και υπάρχει για τους πολίτες. Η έννοια του πολίτη, ίσως η κυρίαρχη έννοια που καθιέρωσε η επανάσταση, ολοκληρώνεται με την εικόνα του υπεύθυνου ατόμου που έχει υποχρεώσεις και δικαιώματα απέναντι στην πολιτεία. Συνοπτικά, πολιτικοί όροι που καθιερώνονται την εποχή αυτήν είναι: α) ισότητα, β) δικαιώματα, γ) έθνος – εθνική συνείδηση, δ) πολίτης ε) εθνικός στρατός.

2

ΔΙΑΘΕΜΑΤΙΚΕΣ ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΕΣ

Κεφάλαιο Δεύτερο

Διαθεματικές δραστηριότητες

ΕΝΟΤΗΤΑ 8

Να επιλέξετε έναν από τους ζωγραφικούς πίνακες 1,3,5 και να τον περιγράψετε.

«Η πυρπόληση της τουρκικής ναυαρχίδας από τον Κανάρη» Λάδι σε μουσαμά, 141x112 εκ. ενυπόγραφο, Συλλογή Ι. Σερπιέρη, περ. 1873.

Πρόκειται για την τελευταία μεγάλη σύνθεση του Ν. Λύτρα με θέμα ιστορικό. Στην οργάνωση της σύνθεσης κυριαρχεί το ηθογραφικό – ρεαλιστικό στοιχείο. Προβάλλεται η χοντροκομμένη ψαρόβαρκα με τους ναυτικούς με τις αδρές γεροδεμένες μορφές ενώ το καθαρά ιστορικό επεισόδιο, που είναι η πυρπόληση της τουρκικής ναυαρχίδας, περιορίζεται στο φόντο. Ο ζωγράφος δεν εστιάζει στο ιστορικό γεγονός, αλλά στον ανθρώπινο παράγοντα με τις εκφραστικές μορφές των Ψαριανών ναυτών στο πρώτο πλάνο.

ΕΝΟΤΗΤΑ 10

Αφού μελετήσετε τον παραπάνω χάρτη του πρώτου ανεξάρτητου ελληνικού κράτους, να συνθέσετε δίσηλο πίνακα: στη μία στήλη να καταγράψετε τα διαμερίσματα της σημερινής Ελλάδας που συμπεριλαμβάνονταν στα εδάφη εκείνης της πρώτης Ελλάδας και στην άλλη τα διαμερίσματα που δεν συμπεριλαμβάνονταν.

Ίδρυση ανεξάρτητου ελληνικού κράτους 1830

Σημερινά γεωγραφικά διαμερίσματα εντός του ανεξάρτητου κράτους	Σημερινά γεωγραφικά διαμερίσματα εκτός του ανεξάρτητου κράτους
Πελοπόννησος Ανατολική Στερεά Ελλάδα Κυκλάδες Εύβοια & Σποράδες	Δυτική Στερεά Ελλάδα (τμήμα της) Θεσσαλία Ήπειρος Μακεδονία Δυτική Θράκη Κρήτη Ίονια νησιά Νησιά Αιγαίου πελάγους

ΕΝΟΤΗΤΑ 11

Να μελετήσετε τον πίνακα του Ευγ. Ντελακρουά «Η Ελευθερία οδηγεί το λαό» (εικόνα 1). Ποια μορφή δεσπόζει; Τι συμβολίζει; Τι εκπροσωπούν οι άλλες μορφές; Αποτελεί το έργο δείγμα «στρατευμένης τέχνης»;

Ο πίνακας αυτός του Eugène Delacroix τιμά τη μνήμη της Ιουλιανής επανάστασης του 1830 και πιο συγκεκριμένα τα γεγονότα της 28ης Ιουλίου στο κέντρο του Παρισιού. Η μορφή που δεσπόζει στον πίνακα είναι η μορφή μιας γυναίκας στο κέντρο της σύνθεσης. Πρόκειται για την προσωποποιημένη Ελευθερία, που οδηγεί το λαό μπροστά, πάνω από τα πτώματα των αντρών που έπεσαν στη μάχη των οδοφραγμάτων. Η Ελευθερία κρατά στο ένα χέρι την «τρικολόρ», τη σημαία της γαλλικής επανάστασης και στο άλλο όπλο (μουσκέτο) με ξιφολόγχη.

Η Ελευθερία του Delacroix (Ντελακρουά) μπορεί να ειπωθεί και ως μια αλληγορική θεϊκή φιγούρα, αλλά και ως μια ρωμαλέα γυναίκα του λαού. Ο σωρός από τα πτώματα λειτουργεί ως ένα είδος βάθρου, πάνω στο οποίο προβάλλει γυμνόστηθη και ξυπόλητη η Ελευθερία σαν να πρόκειται να βγει έξω από τον καμβά στο χώρο του θεατή, για να τον συνεπάρει κι αυτόν στον αγώνα. Στο κέντρο του πίνακα μια πεσμένη μορφή κοιτά την Ελευθερία με θαυμασμό και παίρνει δύναμη και κουράγιο. Οι αγωνιστές φαίνεται ότι είναι από ένα μείγμα κοινωνικών τάξεων: οι αστοί εκπροσωπούνται από τη μορφή στα αριστερά με το ψηλό καπέλο και οι χαμηλότερες τάξεις με το αγόρι στα δεξιά που κρατάει τα πιστόλια. Αυτό που έχουν κοινό είναι η αποφασιστικότητα και ο δυναμισμός που απεικονίζονται στα μάτια τους.

3

ΔΙΑΘΕΜΑΤΙΚΕΣ ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΕΣ

Κεφάλαιο Τρίτο

Διαθεματικές δραστηριότητες

ΕΝΟΤΗΤΑ 13

Να μελετήσετε ένα από τα λογοτεχνικά έργα που προτείνονται δίπλα και να το παρουσιάσετε στην τάξη σας.

Το Όλιβερ Τουίστ (1838) είναι ένα από τα σπουδαιότερα έργα του κορυφαίου Άγγλου λογοτέχνη Καρόλου Ντίκενς και ένα από τα κλασικά μυθιστορήματα της παγκόσμιας λογοτεχνίας. Το έργο ανήκει στο λογοτεχνικό ρεύμα που έχει ονομαστεί ρεαλισμός: αντικειμενική αναπαράσταση της σύγχρονης κοινωνικής πραγματικότητας σε αντίθεση προς το φανταστικό και προς τα εξαιρετικά συμβάντα. Οι ρεαλιστές ήταν πρωταρχικά κριτικοί της σύγχρονης κοινωνίας. Διακρίνονται από ζέση για κοινωνική αναμόρφωση και απεικονίζουν τις ανισότητες της βιομηχανικής κοινωνίας. Χαρακτηριστικό παράδειγμα μυθιστοριογράφων κοινωνικής διαμαρτυρίας είναι ο Ντίκενς (1812-1870).

Η ιστορία διαδραματίζεται στο Λονδίνο του 19ου αιώνα, και πρόκειται για μια ιστορία επιβίωσης. Έχει για κεντρικό ήρωα ένα παιδί που γεννιέται στο άσυλο μιας επαρχιακής πόλης. Η μητέρα του πεθαίνει μετά την γέννα κι έτσι ο μικρός Όλιβερ θα ζήσει μέχρι τα εννιά του χρόνια κοντά στους ανθρώπους του ασύλου, οι οποίοι του συμπεριφέρονται με σκληρότητα, χωρίς κανένα πραγματικό ενδιαφέρον για την ανατροφή του. Οι ανυπόφορες συνθήκες αναγκάζουν τον Όλιβερ να δραπετεύσει από το ίδρυμα και να αναζητήσει μια καλύτερη τύχη στους δρόμους του Λονδίνου. Εκεί, πέφτει θύμα εκμετάλλευσης μιας συμμορίας απατεώνων. Η μοίρα όμως θα τον οδηγήσει στο σπίτι ενός φιλεύσπλαχνου ανθρώπου, όπου ο Όλιβερ θα γνωρίσει τη συμπόνια...

Οι ρεαλιστές λογοτέχνες τονίζουν στο έργο τους τα πολλά και ανυπέβλητα εμπόδια για την πραγμάτωση της ανθρώπινης ελευθερίας και ευτυχίας. Η σχολή του νατουραλισμού αποτελεί συνέχεια και προέκταση του ρεαλισμού με πρόσθετο στοιχείο τη χρησιμοποίηση επιστημονικών δεδομένων στη λογοτεχνία για μια θετική γνώση του πραγματικού. Πρόκειται για έναν «επιστημονισμό» στη λογοτεχνία. Θεμελιωτής της σχολής και γενικά ένας από τους σημαντικότερους εκπροσώπους του ευρωπαϊκού ακραίου ρεαλισμού υπήρξε ο Emil Zola (1840-1902).

Το Germinal (1885) θεωρείται ένα από τα αριστουργήματα του Emile Zola, καθώς και ένα από τα καλύτερα μυθιστορήματα που γράφτηκαν ποτέ στη γαλλική γλώσσα. Το μυθιστόρημα διηγείται την ιστορία μιας απεργίας ανθρακωρύχων στη νότια Γαλλία στα 1860. Ο τίτλος του μυθιστορήματος είναι παρμένος από τον ανοιξιάτικο έβδομο μήνα του ημερολογίου της γαλλικής επανάστασης με σκοπό να προκαλέσει αισιόδοξες παραστάσεις αναγέννησης, αφού το όνομα «Germen» είναι μια λατινική λέξη που σημαίνει «σπορά», «γέννα». Ο τίτλος λοιπόν του έργου υποδηλώνει τις ελπίδες των ανθρακωρύχων για ένα καλύτερο μέλλον

και το αισιόδοξο μήνυμα του μυθιστορήματος ενέπνευσε αργότερα σοσιαλιστές και μεταρρυθμιστές στην προσπάθειά τους για την αναμόρφωση της κοινωνίας.

Ο κεντρικός χαρακτήρας του μυθιστορήματος είναι ο Étienne Lantier, ένας νεαρός μετανάστης, εργάτης σε ανθρακωρυχείο στη νότια Γαλλία. Ο Étienne είναι ένας σκληρά εργαζόμενος ιδεαλιστής. Ενστερνίζεται τις σοσιαλιστικές ιδέες, διαβάζοντας έναν μεγάλο όγκο από τη «λογοτεχνία του εργατικού κινήματος». Κάνει παρέα με έναν Ρώσο αναρχικό πολιτικό μετανάστη, τον Souvarine, ο οποίος έχει επίσης έρθει στο Γαλλικό νότο να δουλέψει στα ανθρακωρυχεία. Οι συνθήκες ζωής και εργασίας των ανθρακωρύχων δυσχεραίνουν μέρα με τη μέρα και οι ανθρακωρύχοι αποφασίζουν να απεργήσουν. Ο Étienne, που είναι πια ένα αναγνωρισμένο μέλος της κοινότητας, αναλαμβάνει την ηγεσία του κινήματος. Ο αναρχικός Souvarine ωθεί προς μια δυναμική και περισσότερο βίαιη δράση, αλλά οι ανθρακωρύχοι διστάζουν. Τελικά, κάτω από την πίεση της φτώχειας ξεσπούν σε μια άγρια εξέγερση. Η απεργία καταστέλλεται από την αστυνομία και το στρατό και οι απεργοί επιστρέφουν πίσω στις δουλειές τους, κατηγορώντας τον Étienne για την αποτυχία τους. [...]

ΕΝΟΤΗΤΑ 16

Να διαβάσετε το λογοτεχνικό έργο *Η καλύβα του μπαρμπα-Θωμά* και να το παρουσιάσετε στην τάξη σας.

Η καλύβα του μπαρμπα-Θωμά πρωτοεκδόθηκε το 1852 από την Αμερικανίδα συγγραφέα Χάρριετ Μπίτσερ Στόου. Η συγγραφέας ήταν κόρη θεολόγου και από μικρή έδειξε ενδιαφέρον για την απελευθέρωση των μαύρων της Αμερικής. Το μυθιστόρημα *Η καλύβα του μπαρμπα-Θωμά*, το έγραψε με βάση τις προσωπικές της εντυπώσεις από τον αμερικάνικο Νότο. Το βιβλίο μεταφράστηκε σε πολλές γλώσσες, γνώρισε τεράστια επιτυχία σε Αμερική και Ευρώπη και συνέβαλε στην κατάργηση της δουλείας των μαύρων. Αφορμή για τη συγγραφή του ήταν ένας νόμος που ψηφίστηκε το 1850 στην Αμερική και επέτρεπε στους ιδιοκτήτες των φυγάδων δούλων να κυνηγούν την «ιδιοκτησία» τους στις ελεύθερες πολιτείες. Το μυθιστόρημα είχε αρχικά τίτλο *Ο άνθρωπος που ήταν πράγμα*.

Η καλύβα του μπαρμπα-Θωμά αφηγείται δύο παράλληλες ιστορίες, αυτή του Θωμά, του ηλικιωμένου σκλάβου με την «καλή αφοσιωμένη καρδιά» και της νεαρής σκλάβας Ελαίζα, που κάνει τα πάντα, για να σώσει τα παιδιά της από τη σκλαβιά. Ο αγώνας του μπαρμπα-Θωμά, της Ελαίζας, του Τζορτζ και άλλων σκλάβων να μείνουν άνθρωποι, κάτω από τη σκληρότητα και την απανθρωπιά της δουλείας, αρχίζει γύρω στο 1850 στο Κεντάκι της Αμερικής. Στο μυθιστόρημα που κρύβει μέσα του

αληθινές ιστορίες, που προκαλούν λύπη, αγωνία, πίκρα, θυμό και χαρά για τη ζωή των ηρώων, προκαλεί εντύπωση η βαναυσότητα που μπορεί να δείξει ένας άνθρωπος σ' έναν άλλον άνθρωπο. Ο μπαρμπα-Θωμάς πουλιέται λόγω χρεών από τον αφέντη του, τον κ. Σέλμπι, στον δουλέμπορο Χάλεϊ, μαζί με την Ελαίζα και τον Χάρη. Ο μπαρμπα-Θωμάς, μολονότι μπορεί να δραπετεύσει, αρνείται και έτσι οδηγείται στο σκλαβοπάζαρο. Στο ποταμόπλοιο όμως που τον μεταφέρει σώζει τη ζωή της μικρής Εύας Σαιν-Κλαρ και ο πατέρας της τον αγοράζει. Έτσι, ο μπαρμπα-Θωμάς περνάει καλά μερικά χρόνια. Μετά τον θάνατο της Εύας και του πατέρα της, αρχίζει η πιο σκληρή δοκιμασία του μπαρμπα-Θωμά, που τελειώνει με το μαρτυρικό θάνατό του. Ο ήρωας του μυθιστορήματος είναι ο πιο τέλειος τύπος της χριστιανικής αρετής: ξέρει να συγχωρεί, να αγαπά τους συντρόφους του αλλά και τους διώκτες του. Ο χαρακτήρας του κάθε στιγμή προκαλεί απέραντη τρυφερότητα και συμπάθεια.

4

ΔΙΑΘΕΜΑΤΙΚΕΣ ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΕΣ

Κεφάλαιο Τέταρτο

Διαθεματικές δραστηριότητες

ΕΝΟΤΗΤΑ 23

3. Διαθεματική δραστηριότητα: Η μετανάστευση από την Ελλάδα προς τις ΗΠΑ στα τέλη του 19ου αι. και στις αρχές του 20ού αι.

Δίνονται τα παρακάτω στοιχεία για περαιτέρω ανάπτυξη και έρευνα:

- Η μετανάστευση συνδέεται με την ελληνική ιστορία από τα αρχαία χρόνια. Προορισμοί των αρχαίων Ελλήνων ήταν τα παράλια του Εύξεινου Πόντου, της ανατολικής Μεσογείου και οι νότιες ακτές της Ρωσίας. Στα νεότερα χρόνια κύριος προορισμός ήταν τα δυτικοευρωπαϊκά κέντρα. Στις περιοχές αυτές ιδρύθηκαν παροικίες και αναδείχθηκαν οι πυρήνες μιας ισχυρής διασποράς. Στα τέλη του περασμένου αιώνα οι αναζητήσεις κατευθύνονταν ακόμα πιο μακριά. Νέοι προορισμοί γίνονται η Αμερική και η Αυστραλία.
- Ο μεταναστευτικός πυρετός θα κορυφωθεί την εικοσαετία 1900-1920 και η Ελλάδα θα χάσει το 8% του συνολικού της πληθυσμού. Περίπου 25.000 άνθρωποι εγκαταλείπουν ετησίως μια χώρα οικονομικά εξουθενωμένη και πολιτικά αβέβαιη και ξεκινούν για τη «Γη της Επαγγελίας» που υπόσχεται πλούτο, ευημερία και «ευκαιρίες».
- Οι Έλληνες που μετανάστευαν στις υπερπόντιες χώρες, εκτός από τη σωματική ικανότητα, δε διέθεταν άλλο προσόν. Έφταναν στον Πειραιά και αντίκριζαν για πρώτη φορά θάλασσα και βαπόρια. Ήταν αγράμματοι, λίγοι είχαν τελειώσει το Δημοτικό και δεν είχαν συνείδηση της δύναμής τους και ούτε φυσικά των δικαιωμάτων τους. Δηλαδή ήταν το κατάλληλο υλικό για εκμετάλλευση.
- Μέχρι το 1907 το ελληνικό μεταναστευτικό κύμα προς την Αμερική το διακινούσαν ξένες ατμοπλοϊκές εταιρίες. Κυρίως η Αυστριακή εταιρία Austro Americana, η γερμανική Hamburg American Line και τα υπερωκεάνια του Βόρειου Ατλαντικού. Οι δύο πρώτες ελληνικές εταιρίες Μωραΐτης (1907-1908) και Υπερωκεάνιος Ελληνική Ατμοπλοία (1910-1912) που προσπάθησαν να δημιουργήσουν ελληνική υπερατλαντική γραμμή απέτυχαν και οδηγήθηκαν σε χρεοκοπία.

5

ΔΙΑΘΕΜΑΤΙΚΕΣ ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΕΣ

Κεφάλαιο Πέμπτο

Διαθεματικές δραστηριότητες

ΕΝΟΤΗΤΑ 24

2. Χημεία, η θριαμβεύουσα επιστήμη του 19ου αιώνα: ανακαλύψεις και επιτεύγματα, εφαρμογές και προϊόντα, ο χημικός και η κοινωνική του θέση.

A. Σημαντικά επιτεύγματα που σημάδεψαν την εξέλιξη της χημείας το 19ο αιώνα

Στη διάρκεια του 19ου αιώνα η ανάπτυξη της χημείας υπήρξε πραγματικά θριαμβευτική. Οι πρώτες αρχές της γενικής χημείας, που διαμορφώθηκε το 19ο αιώνα, προτάθηκαν από τον Λαβουαζιέ. Βασικά επιτεύγματα που ακολούθησαν μέσα στον αιώνα ήταν:

- Το 1808 ο Ντάλτον διατύπωσε τον νόμο των απλών πολλαπλασίων, ο Πroust τον νόμο των σταθερών λόγων και ο Γκαί Λυσάκ επιβεβαίωσε τους παραπάνω νόμους με τη διατύπωση του φερώνυμου νόμου των αερίων όγκων.
- Το 1811 ο Αβογκάντρο εισήγαγε την υπόθεση ότι ίσοι όγκοι αερίων περιέχουν τον ίδιο αριθμό μορίων.
- Το 1847 ο Μπερτσέλιους συνέταξε έναν πρώτο κατάλογο αναλόγων βαρών.
- Μετά τις εργασίες των Ζεράρ και Ντυμά, η έννοια των αναλόγων βαρών αντικαταστάθηκε από αυτή των χημικών ισοδυνάμων, για να καταλήξει τελικά στην έννοια των ατομικών βαρών.
- Την ίδια εποχή αρχίζει να αναπτύσσεται η χημική βιομηχανία χάρη στην ανάπτυξη μιας μεθόδου παρασκευής σόδας (ανθρακικού νατρίου) από τον Λεμπλάν και τη δημιουργία των πρώτων μονάδων παραγωγής θειικού οξέος.
- Στην περαιτέρω ανάπτυξη της γενικής χημείας οδήγησαν στη συνέχεια:
  - οι εργασίες του Σαιντ-Κλαίρ Ντεβίλ και των μαθητών του σχετικά με τα φαινόμενα διάστασης,
  - οι εργασίες του Μπετερλό, ιδρυτή της θερμοκρασίας,
  - οι ανακαλύψεις του Ραούλ σχετικά με την τονομετρία και την κρυσκοπία,
  - οι μελέτες των Όστβαλντ, Βαντ Χοφ, Γκιμπς, Λα Σατελιέ και Αρένιους στην περιοχή της φυσικοχημείας.

Στην περιοχή της οργανικής χημείας πραγματοποιήθηκαν πολυάριθμες εργασίες, αναφερόμενες στην ανάλυση, σύνθεση, δομή και ισομέρεια των οργανικών ενώσεων:

- Ο Σεβρέλ προχώρησε στην ανάλυση των λιπών και των ελαίων.
- Οι Κούπερ, Κέκουλε και Αλεξάντρ Μιχαήλοβιτς Μπουτλέφορ ανέπτυξαν τη θεωρία της δομής των οργανικών ενώσεων χρησιμοποιώντας ως

βάση τον τετρασθενή χαρακτήρα του άνθρακα.

- Τα προβλήματα σχετικά με την οπτική ισομέρεια, που ανέκυψαν από τις εργασίες του Παστέρ, αναλύθηκαν από τους Βαντ Χοφ, θεμελιωτές του κλάδου της στερεοχημείας, η οποία έχει ως αντικείμενο τη μελέτη της τρισδιάστατης δομής των μορίων.

Πηγή: Εγκυκλοπαίδεια Πάπυρος-Λαρούς-Μπριτάνικα.

B. Το έργο κάποιων από τους σημαντικότερους επιστήμονες που πρωτοστάτησαν στις ανακαλύψεις της Χημείας το 19ο αιώνα.

Αμεντέο Αβογκάντρο(1776-1856): Ιταλός φυσικός, διατύπωσε το 1811 την υπόθεση: «Ίσοι όγκοι αερίων, υπό τις αυτές συνθήκες θερμοκρασίας και πίεσης, περιέχουν τον ίδιο αριθμό μορίων». Το συμπέρασμά του έμεινε γνωστό ως *Υπόθεση Αβογκάντρο* και ήταν η πρώτη ερμηνεία της συμπεριφοράς των αερίων βάσει των μορίων τους. Ήταν αυτή που οδηγούσε τελικά στο συμπέρασμα ότι ο όγκος κάθε αερίου εξαρτάται από τον αριθμό των μορίων που περιέχει. Έτσι υπό κανονικές συνθήκες ένα λίτρο αερίου περιέχει 25.000.000.000.000.000.000 μόρια!

Πηγή: <http://el.wikipedia.org/wiki/>

Ντμίτρι Ιβάνοβιτς Μεντελέγιεφ (1834-1907). Μεγάλος Ρώσος χημικός που ανακάλυψε τον περιοδικό νόμο των χημικών στοιχείων, πολύπλευρος επιστήμονας, παιδαγωγός και κοινωνικός παράγοντας. Είχε γεννηθεί στη Σιβηρία και ήταν το μικρότερο από 17 παιδιά. Όταν ο Μεντελέγιεφ άρχισε το μεγάλο του έργο το 1860 δεν ήταν πάνω από 30 χρονών, αλλά κατείχε την έδρα της Γενικής Χημείας στο Πανεπιστήμιο της Πετρούπολης, υψηλή θέση στην οποία έφθασε ύστερα από αργό ξεκίνημα.

Η ανακάλυψη του περιοδικού νόμου, που ήταν αποτέλεσμα πολλών χρόνων, χρονολογείται στις 17 Φλεβάρη του 1869. Ο Μεντελέγιεφ ταξινόμησε κατά ατομικό βάρος σε μια σειρά όλα τα στοιχεία που ήταν γνωστά τότε, και παρατήρησε πως τα στοιχεία που είχαν όμοιες ιδιότητες και δημιουργούσαν όμοιο τύπο ενώσεων χωρίζονταν με κανονικά διαστήματα και συγκροτούσαν περιοδικά επαναλαμβανόμενες σειρές. Τα χημικά στοιχεία συγκεντρώθηκαν σε ομάδες, έτσι που όμοια να βρίσκονται το ένα κάτω από το άλλο, και σχημάτισαν έναν πίνακα που ονομάστηκε περιοδικό σύστημα στοιχείων. Στην αρχή ο πίνακας αντιμετώπιστηκε συγκρατημένα από την επιστημονική κοινότητα, όμως στη συνέχεια κέρδισε τη γενική αναγνώριση και θεωρείται μοναδικός οδηγός στη μελέτη της ανόργανης χημείας. Το περιοδικό σύστημα των στοιχείων προσδιόρισε την αμοιβαία σχέση ανάμεσα σε όλα τα στοιχεία και άνοιξε αργότερα πλατιές δυνατότητες για να κατανοηθεί πιο βαθιά η δομή της ύλης. Κυρίως έπαιξε σπουδαίο ρόλο στην υστερότερη ανακάλυψη των φαινομένων της ραδιενέργειας των ισοτόπων.

Πηγές: Παγκόσμια Ιστορία, Ακαδημία Επιστημών ΕΣΣΔ, τόμος ΣΤ2, σ. 1082 και ekfe.reth.sch.gr/index.php?option=content&task=view&id=65-25k –

Λουί Παστέρ: Βλέπε Ενότητα 24, 5 *Στοιχεία για την κατανόηση του μαθήματος.*

Μισέλ Εζέν Σεβρέλ (1786-1889): Ήταν Γάλλος χημικός. Σπούδασε χημεία κοντά στον διάσημο χημικό Λουί Βοκλέν και το 1830 έγινε καθηγητής της χημείας στο Πανεπιστήμιο του Παρισιού. Έκανε μελέτες γύρω από τις χρωστικές ουσίες, αλλά έγινε κυρίως γνωστός για τις έρευνές του γύρω από τα ζωικά λίπη, που αποτέλεσαν τη βάση για τις θεωρίες που διατυπώθηκαν αργότερα για τη σύσταση των λιπών. Ανακάλυψε και ξεχώρισε τα κύρια συστατικά των λιπών (πρωτοπόρος στην παρασκευή μαργαρίνης) και μελέτησε το φαινόμενο της σαπωνοποίησης. Επίσης, υπήρξε πρωτοπόρος στη μελέτη της γεροντολογίας. Ο ίδιος έζησε πάνω από έναν αιώνα και πέθανε σε ηλικία 102 ετών.

Πηγή: el.wikipedia.org/wiki/Μισέλ_Εζέν_Σεβρέλ - 21k –

ΕΝΟΤΗΤΑ 26

2. Να διαλέξετε ένα από τα οικοδομήματα που αναφέρονται στην ενότητα, να το μελετήσετε από φωτογραφία (ή, ακόμη καλύτερα, να το επισκεφτείτε) και στη συνέχεια να το περιγράψετε γραπτά ή να το ζωγραφίσετε, ανάλογα με την προτίμησή σας.

Βλέπε ενότητα 26, 4 *Σχολιασμός εικόνων και παραθεμάτων.*

6

ΔΙΑΘΕΜΑΤΙΚΕΣ ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΕΣ

Κεφάλαιο Έκτο

Διαθεματικές δραστηριότητες

ΕΝΟΤΗΤΑ 30

3. Διαθεματική δραστηριότητα: Να αναζητήσετε πληροφορίες για την προέλευση, την κοινωνική σύνθεση και την ιστορική διαδρομή της εβραϊκής κοινότητας της Θεσσαλονίκης.

Προέλευση των Εβραίων της Θεσσαλονίκης και ιστορική διαδρομή τους στην πόλη μέχρι την απελευθέρωσή της το 1912.

Ο χρόνος της αρχικής εγκατάστασης των Εβραίων στη Θεσσαλονίκη παραμένει έως τώρα άλυτο ιστορικό πρόβλημα. Κάποιοι ερευνητές πιστεύουν ότι από την εποχή της ίδρυσής της (315 π.Χ.) η Θεσσαλονίκη είχε και Εβραίους κατοίκους. Κάποιοι άλλοι θεωρούν ότι οι Εβραίοι εγκαταστάθηκαν αρχικά στη Θεσσαλονίκη το 140 π.Χ. προερχόμενοι από την Αλεξάνδρεια. Εβραίοι στη Μακεδονία αναφέρονται στον Φλάβιο Ιώσηπο και σε διασωθέν γράμμα του 10 μ.Χ. από τον Ηρώδη προς τον Καλλιγούλα. Μια άλλη σημαντική γραπτή μαρτυρία για την ύπαρξη οργανωμένης εβραϊκής κοινότητας στη Θεσσαλονίκη βρίσκεται στις πράξεις των Αποστόλων. Στο σχετικό χωρίο διαβάζουμε ότι ο Απόστολος Παύλος, που επισκέφθηκε την πόλη γύρω στο 50 μ.Χ., δίδαξε στη συναγωγή της επί τρία συνεχή Σάββατα.

Υπάρχουν αρκετές μαρτυρίες για την ύπαρξη εβραϊκής κοινότητας στη Θεσσαλονίκη στα Ρωμαϊκά και στα Βυζαντινά χρόνια. Οι Εβραίοι αυτοί, οι λεγόμενοι Ρωμανιώτες, είχαν εξελληνίσει τα ονόματά τους και μιλούσαν την ελληνική γλώσσα. Από τα μέσα του 14ου αιώνα η Θεσσαλονίκη θα δεχθεί και άλλους Εβραίους προερχόμενους από την Κεντρική Ευρώπη, τη Σικελία και την Ιταλία.

Το καθοριστικό όμως γεγονός για την εξέλιξη της ισραηλιτικής κοινότητας είναι η εγκατάσταση στην πόλη 15-20.000 Ισπανοεβραίων, των λεγόμενων Σεφαραδίων, που έρχονται το 1492 και αργότερα, διωγμένοι από την Ισπανία με διάταγμα των καθολικών βασιλιάδων Φερδινάνδου και Ισαβέλλας. Σ' αυτούς θα προστεθούν και άλλοι εξόριστοι Εβραίοι από τη Σικελία, την Πορτογαλία και τη Βόρεια Αφρική. Όλοι αυτοί θα εγκατασταθούν στη σχεδόν έρημη μετά την άλωσή της (1430) από τους Τούρκους Θεσσαλονίκη, θα καταλάβουν τις συνοικίες από την Εγνατία μέχρι την παραλία και από τον Βαρδάρη μέχρι τη Διαγώνιο, θα επικρατήσουν δημογραφικά και θα μεταβάλουν την πόλη σε εμπορικό κέντρο πρώτης γραμμής. Οι Σεφαραδίμ θα διακριθούν στην υφαντουργία, θα δουλέψουν στα ορυχεία του Γαλλικού και της Σιδηρόκαψας, θα ιδρύσουν το πρώτο τυπογραφείο στη Θεσσαλονίκη γύρω στα 1520 και θα αναδείξουν μεγάλες προσωπικότητες του πνεύματος, ραβίνους, ιατρούς, φιλοσόφους, ποιητές, νομοδιδάσκαλους. Έτσι η φήμη της εβραϊκής κοινότητας Θεσσαλονίκης θα απλωθεί σ' ολόκληρη την Ευρώπη. Και ακριβώς αυτή την εποχή η Θεσσαλονίκη θα τιμηθεί με τον

τίτλο της «Μητέρας εν Ισραήλ».

Η περίοδος της μεγάλης ακμής θα ανακοπεί στις αρχές του 17ου αιώνα. Το εμπόριο θα κλονιστεί με την ανακάλυψη νέων θαλάσσιων δρόμων και η ίδια η Θεσσαλονίκη θα δοκιμαστεί από διαδοχικές πυρκαγιές και επιδημίες. Το καθοριστικό όμως γεγονός είναι η εμφάνιση του Σαμπεταΐ Σεβί (1655), ενός Εβραίου από τη Σμύρνη, που ισχυριζόταν ότι ήταν ο μεσσίας. Ο Σεβί απέκτησε αρκετούς ειλικρινείς πιστούς στην πόλη, επωφελούμενος από ένα κύμα αυξανόμενου ενδιαφέροντος για το μυστικισμό. Στη συνέχεια όμως προσχώρησε στον Μωαμεθανισμό για να σώσει τη ζωή του και τον ακολούθησαν περίπου 300 εβραϊκές οικογένειες. Η ομαδική αυτή αποστασία θα κλονίσει κυριολεκτικά την κοινότητα που θα συνέλθει μόνο προς τα μέσα του 19ου αιώνα. Θα προηγηθούν κάποια μέτρα εκσυγχρονισμού της οθωμανικής διοικητικής μηχανής αλλά και της ίδιας της πόλης της Θεσσαλονίκης, που επεκτείνεται και αποκτά ηλεκτροφωτισμό, τραμ, σύγχρονο λιμάνι, σιδηροδρομική σύνδεση με την Ευρώπη κτλ. Από το 1873 οι Εβραίοι δέχονται προχωρημένη ευρωπαϊκή παιδεία χάρη στις σχολές της ALLIANCE ISRAELITE UNIVERSELLE. Την ίδια περίοδο κυκλοφορεί στη Θεσσαλονίκη η πρώτη εφημερίδα, η Εβραϊκή «EL LUNAR» (1864) και εγκαινιάζεται η βιομηχανική ανάπτυξη με τον μεγάλο ατμόμυλο των Ιταλοεβραίων Αλλατίνι (1854).

Πηγή: www.hri.org/culture97

Στην πραγματικότητα, έως τις αρχές του 20ού αιώνα οι Εβραίοι αποτελούσαν πάνω από το μισό του πληθυσμού της πόλεως. Ως αποτέλεσμα της εβραϊκής επιρροής, ακόμη και αρκετοί μη Εβραίοι στη Θεσσαλονίκη μιλούσαν την ισπανοεβραϊκή, τη γλώσσα των Σεφαραδιτών, και η πόλη ουσιαστικά έκλεινε κατά το εβραϊκό Σάββατο. Ταξιδιώτες που περνούσαν από το λιμάνι της πόλης εκείνη την εποχή έλεγαν, χιουμοριστικά, ότι η Θεσσαλονίκη ήταν η πόλη στην οποία οι εργάσιμες ημέρες ήταν στην ουσία τέσσερεις και ακολουθούσαν τρεις ημέρες αργίας, Παρασκευή για τους Μουσουλμάνους, Σάββατο για τους Εβραίους και Κυριακή για τους Χριστιανούς.

Πηγή: el.wikipedia.org/wiki/Ιστορία_των_Εβραίων_στην_Ελλάδα - 90k -

Ασχολίες και κοινωνική σύνθεση των Εβραίων της Θεσσαλονίκης

Οι Εβραίοι κρατούν το μεγαλύτερο μέρος του εμπορίου, εξασκούν όλα τα επαγγέλματα και αποτελούν την πλειοψηφία του εργατικού πληθυσμού. Γι' αυτό η πόλη ερημώνει τα Σάββατα και τις μεγάλες εβραϊκές γιορτές. Το 1891 η εβραϊκή κοινότητα ιδρύει τους λαϊκούς συνοικισμούς του Βαρώνου Χιρς και της Καλαμαριάς και προικίζεται με μια αλυσίδα λαμπρών φιλανθρωπικών ιδρυμάτων, εγκαθιστώντας ένα σύστημα αλληλοβοήθειας που όμοιό του δεν θα συναντήσουμε σε καμιά άλλη κοινότητα της διασποράς (Ορφανοτροφεία Καρόλου Αλλατίνι και Μάϊρ Αμποάβ, Νοσοκομείο Χιρς, Άσυλο Φρενοβλαβών, Γηροκομείο Σαούλ Μοδιάνο, κτλ.). Η κοινότητα διαθέτει επίσης πάνω από 30 μεγάλες συνα-

γωγές, δεκάδες ευκτηρίους οίκους, σχολεία και τη μεγάλη παραδοσιακή σχολή «Ταλμούδ Τορά Αγκαδόλ». Διαθέτει τέλος πλήρη οργάνωση περίθαλψης και ενίσχυσης των αναξιοπαθούντων μελών της και παροχής πάσης φύσεως υπηρεσιών (θρησκευτικών, υγειονομικών κτλ). Μετά τη Νεοτουρκική επανάσταση (1908) ιδρύεται η σοσιαλιστική οργάνωση Φεντερασιόν και εμφανίζονται και οι πρώτοι σιωνιστικοί σύλλογοι (Μπενέ Σιών, Καδίμα, Μακαμπή, Μισραχή, κ.ά.).

Πηγή: www.hri.org/culture97

Ιστορική διαδρομή των Εβραίων της Θεσσαλονίκης από την ένταξη της πόλης στην Ελλάδα έως σήμερα

Από τις 26/10/1912 η Θεσσαλονίκη είναι και πάλι ελληνική. Οι ηγέτες της κοινότητας γίνονται αμέσως δεκτοί από τον βασιλιά Γεώργιο και τον πρωθυπουργό Ελευθέριο Βενιζέλο, που υπόσχονται σεβασμό των προνομίων της κοινότητας και πλήρη ισονομία. Σύμφωνα με απογραφή των ελληνικών αρχών, οι Εβραίοι της Θεσσαλονίκης αριθμούσαν τότε 61.439 ψυχές, έναντι 45.867 Μουσουλμάνων, 39.936 Ελλήνων και 10.600 ατόμων που ανήκαν σε άλλες εθνότητες. Λίγα χρόνια αργότερα η εβραϊκή κοινότητα θα δεχθεί ένα συντριπτικό χτύπημα, με την πυρκαγιά του 1917, καθώς 53.000 μέλη της μένουν άστεγα. Καταστρέφονται επίσης όλες σχεδόν οι συναγωγές, τα σχολεία και οι κτιριακές εγκαταστάσεις των φιλανθρωπικών ιδρυμάτων. Έτσι πολλοί Εβραίοι θα μεταναστεύσουν στο εξωτερικό στη διάρκεια του μεσοπολέμου, ιδιαίτερα ύστερα από το θλιβερό γεγονός του εμπρησμού του συνοικισμού Κάμπελ από εξτρεμιστικά στοιχεία (1931). Οι περισσότεροι θα εγκατασταθούν στη γη του Ισραήλ. Παρ' όλα αυτά η κοινότητα θα αριθμεί, το 1940, πάνω από 50.000 ψυχές. Οι Εβραίοι της Θεσσαλονίκης ζουν αρμονικά με τους Χριστιανούς συμπολίτες τους και εκτελούν στο ακέραιο τις στρατιωτικές τους υποχρεώσεις στον ελληνοϊταλικό πόλεμο του 1940-1941, καθώς 12.989 απ' αυτούς θα στελεχώσουν τις ένοπλες δυνάμεις (343 αξιωματικοί). Οι απώλειές τους ανέρχονται σε 513 νεκρούς και 3.743 τραυματίες.

Η υποδούλωση της Θεσσαλονίκης στις δυνάμεις του άξονα (9 Απριλίου 1941) θα σημάνει την αρχή του τέλους. Οι Ναζί εγκαινιάζουν τα αντιεβραϊκά μέτρα από τις πρώτες κιόλας μέρες. Απαγορεύουν την είσοδο των Εβραίων σε καφενεία, ζαχαροπλαστεία κτλ. Επιτάσσουν το νοσοκομείο Χιρς και πολλά εβραϊκά σπίτια, φυλακίζουν τα μέλη του Κοινοτικού Συμβουλίου, λεηλατούν τα γραφεία της κοινότητας, καταστρέφουν τα αρχεία και τις εβραϊκές βιβλιοθήκες. Στις 11/7/1942 οι Εβραίοι άνδρες από 18-45 χρονών διατάζονται να παρουσιαστούν στην πλατεία Ελευθερίας. Εκεί, αφού υφίστανται απερίγραπτες ταπεινώσεις, καταγράφονται και οδηγούνται σε καταναγκαστικά έργα. Η κοινότητα θα καταβάλει λύτρα 2,5 δις δρχ. για να τους απελευθερώσει. Στο τέλος του ίδιου χρόνου κατάσχονται οι εβραϊκές επιχειρήσεις και καταστρέφεται το νεκροταφείο.

Από τον Φεβρουάριο του 1943 οι Εβραίοι υποχρεώνονται να φορούν

το κίτρινο άστρο και να κατοικούν σε ορισμένες μόνο συνοικίες (γκέτο). Στις 15 Μαρτίου 1943 αναχωρεί ο πρώτος συρμός με προορισμό τα στρατόπεδα του θανάτου στο Άουσβιτς. Θα ακολουθήσουν μέχρι τον Αύγουστο του 1943 άλλες δεκαοχτώ αποστολές, που θα μεταφέρουν όλους σχεδόν τους Εβραίους στον τόπο της εξόντωσης, στοιβαγμένους σε βαγόνια που προορίζονταν για ζώα. Ένας μόνο ασήμαντος αριθμός θα μπορέσει, με τη βοήθεια Χριστιανών φίλων, να διαφύγει ή να ενταχθεί στην αντίσταση. Αυτοί θα επιστρέψουν στη Θεσσαλονίκη μετά την απελευθέρωσή της τον Οκτώβριο του 1944 και μαζί με τους ελάχιστους επιζώντες των στρατοπέδων του θανάτου θα προσπαθήσουν να οικοδομήσουν μια καινούρια ζωή μέσα από τα ερείπια. Από τους 50.000 Εβραίους της προπολεμικής Θεσσαλονίκης σώθηκαν λιγότερο από 2.000. Σήμερα, παρά τον αφανισμό του 96% των μελών της, η ισραηλιτική κοινότητα της Θεσσαλονίκης είναι ξανά μια ζωντανή πραγματικότητα.

Πηγή: www.hri.org/culture97

Για περισσότερα για την εξόντωση των Εβραίων της Θεσσαλονίκης στη διάρκεια του Β΄ Παγκοσμίου πολέμου βλέπε στην ηλεκτρονική διεύθυνση:

el.wikipedia.org/wiki/Ιστορία_των_Εβραίων_στην_Ελλάδα - 90k –

Επιπλέον στην ηλεκτρονική διεύθυνση www.hri.org/culture97 υπάρχουν επιπλέον στοιχεία για τη ζωή των Εβραίων της Θεσσαλονίκης μετά το Ολοκαύτωμα και για τη δραστηριότητα της ισραηλιτικής κοινότητας της πόλης σήμερα.

7

ΔΙΑΘΕΜΑΤΙΚΕΣ ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΕΣ

Κεφάλαιο Έβδομο

Διαθεματικές δραστηριότητες

ΕΝΟΤΗΤΑ 31

Να αναζητήσετε πληροφορίες σχετικά με τρόπους με τους οποίους χρησιμοποιήθηκαν η επιστήμη και η τεχνολογία για στρατιωτικούς σκοπούς στη διάρκεια του Α' Παγκοσμίου πολέμου.

Η εξέλιξη της τεχνολογίας και της επιστήμης αξιοποιήθηκε στον Α' Παγκόσμιο πόλεμο για την κατασκευή νέων οπλικών συστημάτων, καθώς και νέων οχημάτων και μέσων μεταφοράς, τα οποία εξυπηρέτησαν την επιδίωξη της κάθε εμπόλεμης πλευράς για εξόντωση του αντιπάλου. Στη διάρκεια του πολέμου δοκιμάστηκαν όπλα και κατασκευάστηκαν νέα, πολύ πιο καταστροφικά από οτιδήποτε είχε γνωρίσει ως τότε ο κόσμος: υποβρύχια, τεθωρακισμένα, αεροπλάνα, φλογοβόλα, χημικά αέρια...

■ **Χημικά όπλα:** Οι Γερμανοί ήταν οι πρώτοι που χρησιμοποίησαν δηλητηριώδη αέρια στον πόλεμο καταπατώντας τους όρους της διεθνούς συμφωνίας που απαγόρευε τη χρήση δηλητηριωδών ουσιών. Η 22α Απριλίου του 1915 θεωρείται ως η ημέρα επίσημης εμφάνισης του χημικού πολέμου στην ιστορία της ανθρωπότητας. Στο Υπρ του Βελγίου, τα συμμαχικά και τα γερμανικά στρατεύματα ήταν παραταγμένα στα χαρακώματα. Η μάχη κρατούσε μήνες, αφού σπάνια οι αντίπαλοι έβγαιναν από τα χαρακώματα. Την ημέρα εκείνη, το απόγευμα γύρω στις 5, οι Γάλλοι στρατιώτες είδαν ένα πρασινοκίτρινο στρώμα «ομίχλης» να κινείται προς το μέρος τους, από τις γερμανικές γραμμές, και να τους καλύπτει. Αμέσως άρχισαν να νιώθουν δύσπνοια και έντονο τσούξιμο στα μάτια που προκαλούσε άφθονα δάκρυα. Το πρασινοκίτρινο αέριο γέμισε τα χαρακώματα. Πανικόβλητοι οι στρατιώτες έτρεχαν να ξεφύγουν, αλλά η ταχύπνοια λόγω του τρεξίματος τους υποχρέωνε να εισπνέουν όλο και περισσότερο χλώριο (αυτό ήταν το αέριο).

Σε 1-2 ώρες οι γραμμές των συμμάχων είχαν καταρρεύσει αλλά οι Γερμανοί, εξίσου έκπληκτοι από τα αποτελέσματα, δεν μπόρεσαν να εκμεταλλευτούν την κατάσταση. Εν τω μεταξύ, εκτός από τους ανθρώπους, είχε αλλάξει μορφή και το τοπίο αφού, υπό την επίδραση του χλωρίου, τα πράσινα φύλλα των δένδρων άσπρισαν και τα λουλούδια άλλαξαν χρώματα! Οι Γερμανοί επανήλθαν με το χλώριο 36 ώρες αργότερα, σε άλλο σημείο του μετώπου. Εκεί, ένας Καναδός λοχαγός ονόματι Μπέρτραντ, χημικός, αναγνώρισε το χλώριο και έδωσε εντολή στους άντρες του να βρέξουν με ούρα τεμάχια υφάσματος (κάλτσες, κασκόλ κτλ.) και να τα προσαρμόσουν στο πρόσωπό τους, ώστε να αναπνέουν μέσα από αυτά. Αυτό το έκανε γιατί γνώριζε ότι η ουρία μπορούσε να δεσμεύσει αποτελεσματικά το χλώριο. Ομως, η ενέργεια αυτή δεν κράτησε για πολύ, αφού οι τεράστιες ποσότητες χλωρίου εξουδετέρωσαν

την ουρία και περνούσαν στο αναπνευστικό σύστημα των στρατιωτών.

Εκτός από το χλώριο, χρησιμοποιήθηκαν στον ίδιο πόλεμο το φωσγένιο και, πολύ λιγότερο, το διφωσγένιο. Τα δύο τελευταία ασφυξιογόνα έκαναν επίσης την «πρεμιέρα» τους στον Α΄ Παγκόσμιο πόλεμο, προκαλώντας ποσοστό 80% από τους θανάτους που συνολικά προήλθαν από ασφυξιογόνα. Το φωσγένιο χρησιμοποιήθηκε πρώτα από τους Γερμανούς, στις 19 Δεκεμβρίου του 1915 και έξι μήνες αργότερα από τους Βρετανούς, των οποίων υπήρξε το κύριο χημικό όπλο (χρησιμοποίησαν 1.500 τόνους σε 15 επιθέσεις). Οι ουσίες ανήκουν στα ασφυξιογόνα πολεμικά αέρια, τα οποία σήμερα δεν εντάσσονται στα αποτελεσματικά χημικά όπλα. Ωστόσο, το φωσγένιο, άχρωμο αέριο με αποπνικτική οσμή άχυρου και παρατεταμένη δράση, αποτελεί πιθανό όπλο περιορισμένου τρομοκρατικού χτυπήματος σε κλειστούς χώρους, από «μέσης τεχνολογίας» οργανώσεις, εξαιτίας της ευκολίας παραγωγής, μεταφοράς και χρήσης του.

Καυστικές ουσίες

Το «αέριο μουστάρδας» παρήχθη για πρώτη φορά το 1822, αλλά οι επιβλαβείς επιδράσεις δεν ανακαλύφθηκαν παρά το 1860. Ονομάστηκε έτσι επειδή μια μέθοδος παραγωγής του απέφερε ένα μη καθαρό, καστανοκίτρινο υγρό που μύριζε σαν μουστάρδα. Χρησιμοποιήθηκε για πρώτη φορά ως χημικό-καυστικό όπλο στο τέλος του Α΄ Παγκοσμίου πολέμου και προκάλεσε βλάβες στους πνεύμονες και στα μάτια, σε πολλούς στρατιώτες. Πολλοί από αυτούς υπέφεραν από πόνους 30-40 χρόνια μετά την έκθεση, κυρίως ως αποτέλεσμα των τραυματισμών των ματιών και χρόνιων αναπνευστικών διαταραχών.

Στις 12 Ιουλίου 1917, τα βρετανικά στρατεύματα δέχτηκαν καταιγιστικά πυρά με οβίδες που περιείχαν ένα καφετί υγρό με πολύ άσχημη οσμή. Ήταν το φονικό αέριο μουστάρδας.

Το σκηνικό ήταν το ίδιο, στην ίδια πόλη, στο Υπρ του Βελγίου. Στις 12 Ιουλίου 1917, τα βρετανικά στρατεύματα δέχτηκαν καταιγιστικά πυρά με οβίδες που περιείχαν ένα καφετί υγρό με πολύ άσχημη οσμή. Ήταν το αέριο μουστάρδας που ονομάστηκε από τους Γάλλους υπερίτης, από το όνομα της πόλης Υπρ όπου πρωτοχρησιμοποιήθηκε, ενώ από τους Γερμανούς ονομάστηκε LOST, από τα αρχικά των γερμανών χημικών Λόμμελ και Στάινκοφ, που είχαν την έμπνευση να χρησιμοποιηθεί ως πολεμικό χημικό όπλο. Κάνοντας χρήση της καυστικής αυτής ουσίας το 1917, οι Γερμανοί εξολόθρευσαν περισσότερους από 400.000 αντιπάλους τους.

Φυσικά, ο υπερίτης χρησιμοποιήθηκε και από τους συμμάχους εναντίον των Γερμανών. Μάλιστα, σε βομβαρδισμό που έγινε στις 14 Οκτωβρίου 1918 με υπερίτη, θύμα υπήρξε και ένας νεαρός τότε δεκανέας, ο Αδόλφος Χίτλερ, ο οποίος πέρασε μήνες στο νοσοκομείο μιας μικρής πόλης κοντά στο Βερολίνο, στο Πάσεβαλκ, με φριχτούς πόνους στα μάτια. Τελικά δεν έχασε την όρασή του, αλλά εκείνη η εμπειρία θεωρείται ότι συνέβαλε καθοριστικά στη μετέπειτα εξέλιξή του.

Συνολικά, στον Α΄ Παγκόσμιο Πόλεμο χρησιμοποιήθηκαν 113.000

τόνοι χημικών ουσιών που προσέβαλαν 1.300.000 άνδρες εκ των οποίων πέθαναν οι 91.000. Το 80% αυτών που προσβλήθηκαν από υπερίτη και επέζησαν έπασχαν από χρόνια βρογχίτιδα και πολλοί πέθαναν από καρκίνο στους πνεύμονες, αφού ο υπερίτης έχει μεταλλαξιγόνο δράση.

Πηγή:

http://www.kathimerini.gr/4dcgi/_w_articles_kathglobal_2_07/08/2005_1284350

Με την κλιμάκωση του Α' Παγκοσμίου Πολέμου τα χημικά όπλα πέρασαν παγκοσμίως στην ημερήσια διάταξη. Χρήση πολεμικών χημικών ουσιών έγινε από Γερμανούς, Βρετανούς και Γάλλους. Οι Ρώσοι χρησιμοποίησαν χημικά αέρια το 1917 στον πόλεμο με την Αυστροουγγαρία, οι Ιταλοί και οι Ιάπωνες έπραξαν το ίδιο στις επιχειρήσεις του δικού τους ενδιαφέροντος. Ακόμη και ο Ελληνικός Στρατός διέθετε βλήματα πυροβολικού με δηλητηριώδη αέρια στον Α' Παγκόσμιο Πόλεμο. Το 1925 οι τότε μεγάλες δυνάμεις της εποχής κάτω από την πίεση των χιλιάδων νεκρών του χημικού πολέμου του Α' Παγκοσμίου Πολέμου υπογράφουν το «Πρωτόκολλο της Γενεύης», το οποίο κήρυττε παράνομη την χρήση των πολεμικών χημικών ουσιών και απαγόρευε την παραγωγή, αποθήκευση και μεταφορά τους. Δυστυχώς, το Πρωτόκολλο παραβιάστηκε με διάφορους τρόπους τα χρόνια που ακολούθησαν. Τόσο οι δυνάμεις του Άξονα όσο και οι συμμαχικές δυνάμεις στον Β' Παγκόσμιο Πόλεμο πειραματίστηκαν εκτεταμένα στη χρήση των χημικών, με πολλά θύματα σε ανθρώπινες ζωές.

■ Ερπυστριοφόρα θωρακισμένα οχήματα (τανκς):

Οι πρώτοι που χρησιμοποίησαν ερπυστριοφόρα θωρακισμένα οχήματα στον Α' Παγκόσμιο πόλεμο ήταν οι Βρετανοί στη μάχη του Σομ το 1916. Τα οχήματα αυτά ήταν πετρελαιοκίνητα και είναι γνωστά ως άρματα μάχης και ως τανκς (τανκ σημαίνει δεξαμενή, δηλαδή ρεζερβουάρ). Τα άρματα μάχης χαρακτηρίζονται από ισχυρά όπλα και βαριά θωράκιση. Αναπτύσσουν αρκετά μεγάλη ταχύτητα που τους επιτρέπει να μετακινούνται προς και από το πεδίο της μάχης. Θεωρούνται από τα πιο σημαντικά όπλα που μπορεί να διαθέτει ένα κράτος, κυρίως για την ψυχολογική επίδραση που ασκούν στο πεζικό του αντιπάλου. Ωστόσο, στη διάρκεια της μάχης είναι αναγκαία η υποστήριξή τους, καθώς παρόλη τη θωράκιση τους είναι ευάλωτα από αντιαρματικά, νάρκες, πυροβολικό, ελικόπτερα και αεροπλάνα. Την υποστήριξη αναλαμβάνουν συνήθως η αεροπορία, το πυροβολικό, άλλα άρματα μάχης ακόμα και το πεζικό. Οι δυνατότητες των αρμάτων μειώνονται σε δάση και εδάφη με φυσικά εμπόδια, καθώς δεν μπορούν να υλοποιήσουν μανούβρες και να εντοπίσουν τον εχθρό.

Τα θωρακισμένα οχήματα ήταν σημαντικό πλεονέκτημα των Άγγλων σε βάρος των Γερμανών στον Α' Παγκόσμιο πόλεμο, ωστόσο οι Βρετανοί στρατηγοί δεν ήταν ικανοί να τα χειριστούν αποτελεσματικά και να αξιοποιήσουν τις δυνατότητές τους την ώρα της μάχης. Βέβαια, το 1917, στην επίθεση που πραγματοποίησαν οι Βρετανοί στο Καμπραί, η

πρωτοφανής μαζική χρήση 400 τανκ τους επέτρεψε να επικρατήσουν σε βάρος των αντιπάλων.

Για περισσότερες πληροφορίες βλέπε και

el.wikipedia.org/wiki/Άρμα_μάχης - 28k -

el.wikipedia.org/wiki/Τεθωρακισμένο_Όχημα_Μεταφοράς_Προσωπικού
- 31k -

■ **Υποβρύχια:** Το υποβρύχιο ήταν το μόνο από τα νέα τεχνολογικά όπλα του Α΄ Παγκοσμίου πολέμου που είχε μείζον αποτέλεσμα. Χρησιμοποιήθηκε και από τις δύο αντίπαλες πλευρές για να εφαρμόζουν τη μέθοδο της λιμοκτονίας: οι Γερμανοί βύθιζαν με τα υποβρύχιά τους τα γεμάτα προμήθειες πλοία της εμπορικής ναυτιλίας της Βρετανίας, ενώ αντίστοιχα οι Βρετανοί έκαναν τα πάντα για να αποκλείσουν τη μεταφορά προμηθειών στη Γερμανία και να φέρουν σε σημείο παράλυσης τη γερμανική οικονομία, λιμοκτονώντας το γερμανικό λαό. Ο υποβρυχιακός πόλεμος είχε φτάσει στο αποκορύφωμά του το 1917, καθώς μέχρι τότε δεν είχαν εξευρεθεί τρόποι για τον εντοπισμό των υποβρυχίων.

Το έτος 1917 ο Γάλλος Φυσικός Paul Langevin (Λανζεβέν, 1872-1946) αξιοποίησε τους υπερήχους για εντοπισμό αντικειμένων στο νερό. Η συσκευή που κατασκεύασε, το σονάρ (sonar = SOund, Navigation And Ranging), δεν ολοκληρώθηκε έγκαιρα ώστε να αξιοποιηθεί στον Α΄ Παγκόσμιο πόλεμο. Χρησιμοποιείται ωστόσο βελτιωμένη μέχρι σήμερα για να εντοπιστούν, εκτός από υποβρύχια και ναυάγια, κοπάδια ψαριών, αλλά και για να καταγραφεί το ανάγλυφο του πυθμένα των θαλασσών.

Πηγές: E.J. Hobsbawm, *Η εποχή των άκρων. Ο σύντομος εικοστός αιώνας, 1914 -1991*, μτφρ. Β. Καπετανγιάννης, Θεμέλιο, Αθήνα 1995, σ. 46.

sfrang.com/historia/selida621.htm - 18k -

■ **Αεροπλάνα:** Στο τέλος του 19ου αιώνα, όταν βρέθηκαν οι κινητήρες εσωτερικής καύσης που ήταν κατάλληλοι για την κίνηση μεταφορικών μέσων, έγινε δυνατή η κατασκευή αεροπλάνου ικανού για πτήση. Το έτος 1905 πραγματοποιεί ο Όρβιλ Ράιτ μία πτήση στο Dayton που τον κράτησε στον αέρα περί τα 37 λεπτά της ώρας. Το ίδιο έτος απογειώνεται στο Μονακό το πρώτο ελικόπτερο που κατασκεύασε ο Γάλλος Μηχανικός Maurice Leger (Λεζέρ) με τον εαυτό του ως πιλότο. Το έτος 1908 πραγματοποιούν οι αδελφοί Ράιτ πτήση τριών ωρών, ενώ άλλοι κατασκευαστές-πιλότοι μένουν στον αέρα επίσης 1-2 ώρες. Ήδη από το 1910 και μετά θεωρείτο σε δημοσιεύματα των εφημερίδων αυτονόητο ότι είχε αρχίσει μια νέα εποχή για τις μεταφορές σε παγκόσμια κλίμακα.

Κυριότερο πεδίο δοκιμών για τις αεροπορικές κατασκευές και πτήσεις αποτέλεσε ο Α΄ παγκόσμιος πόλεμος, όπου τα ευέλικτα αυτά ιπτάμενα οχήματα δημιούργησαν νέους κανόνες στις πολεμικές συγκρούσεις. Παρόλα αυτά, λίγοι στρατιωτικοί ήταν σε θέση να κατανοήσουν ότι

αυτή η ιπτάμενη μηχανή, με τις συνεχείς βελτιώσεις της, θα έφερνε μια ριζική αλλαγή στις πολεμικές αντιπαραθέσεις. Γνωστότερο παράδειγμα κατεστημένης άγνοιας έγινε ο Γάλλος στρατάρχης Ferdinand Foch (Φος, 1851-1929) καθηγητής στρατηγικής στην «Ecole Superieure de Guerre», ο οποίος δήλωνε το έτος 1917 αγέρωχα: «Τα αεροπλάνα είναι ενδιαφέροντα παιχνίδια, αλλά δεν έχουν στρατιωτική σημασία». Ο Γάλλος στρατάρχης, βλέποντας πως τα νέα πολεμικά αεροσκάφη ήταν ακόμη ιδιαίτερα ευπαθή, βιάστηκε να βγάλει το συγκεκριμένο συμπέρασμα. Ωστόσο, μετά τον Α' Παγκόσμιο πόλεμο, το αεροπλάνο εξελίχτηκε θεαματικά και χρησιμοποιήθηκε σε μεγάλη κλίμακα στον Β' Παγκόσμιο πόλεμο, κατά τον οποίο ο αεροπορικός πόλεμος ήταν η κυρίαρχη μορφή σύγκρουσης των αντιπάλων.

Αερόπλοια: Οι Γερμανοί χρησιμοποίησαν στον Α' Παγκόσμιο πόλεμο και αερόπλοια τύπου Ζέπελιν. Το σχήμα τους μοιάζει απόλυτα με άτρακτο, που έχει ουραία πτερύγια σταθεροποιήσεως. Αποτελούνται από μεταλλικό δικτυωτό σκελετό, καλυμμένο με αδιάβροχο υλικό. Μέσα στο σκελετό υπάρχουν οι σάκοι του ηλίου, που δίνουν την άνωση. Ονομάζονται Ζέπελιν από το όνομα του Γερμανού κόμητα Φερδινάνδου Φον Ζέπελιν, που πρωτοκατασκεύασε τα στερεά αερόπλοια, αφού προηγουμένως επισκέφτηκε τις ΗΠΑ και γνώρισε τις εκεί εξελίξεις. Το πρώτο Ζέπελιν είχε ανεξάρτητους σάκους αερίων, σκελετό αλουμινίου με σχήμα κυλινδρικό και κωνικά άκρα. Η πρώτη πτήση του έγινε στις 2 Ιουλίου 1900 από τη λίμνη Κωνσταντία. Η πρώτη αεροπορική εμπορική γραμμή του κόσμου με αερόπλοια εγκαινιάστηκε στη Γερμανία το 1910. Κατά τον Α' Παγκόσμιο Πόλεμο οι Γερμανοί κατασκεύασαν πάνω από 100 αερόπλοια, που βομβάρδισαν το Λονδίνο, ευτυχώς, χωρίς μεγάλη επιτυχία. Αργότερα, μάλιστα, η αγγλική άμυνα έγινε τόσο ισχυρή, που δεν τολμούσαν να πλησιάσουν. Μετά τη λήξη του πολέμου, οι σύμμαχοι όχι μόνο μοίρασαν τα αερόπλοια της Γερμανίας μεταξύ τους, αλλά άρχισαν και οι ίδιοι την παραγωγή τους. Στα χρόνια που ακολούθησαν τα αερόπλοια εξελίχθηκαν σημαντικά. Τα τελευταία χρόνια τα αερόπλοια χρησιμοποιούνται μόνο για ερευνητικούς ή διαφημιστικούς σκοπούς.

Πηγές: el.wikipedia.org/wiki/Αεροσκάφος - 44k -
sfrang.com/historia/selida617.htm
www.neo.gr/website/ergasiamathiti/89.htm - 11k -

ΔΙΑΘΕΜΑΤΙΚΕΣ ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΕΣ

Κεφάλαιο Όγδοο

Διαθεματικές δραστηριότητες

ΕΝΟΤΗΤΑ 36

2. Διαθεματική δραστηριότητα: Να διαβάσετε το μυθιστόρημα του Κ. Πολίτη *Στου Χατζηφράγκου* και να το παρουσιάσετε στην τάξη σας.

Λίγα λόγια για τον Κοσμά Πολίτη

Ο Κοσμάς Πολίτης (λογοτεχνικό ψευδώνυμο του Πάρη Ταβελούδη) γεννήθηκε στην Αθήνα το 1888. Το 1890 η οικογένειά του εγκαταστάθηκε στη Σμύρνη, όπου και μεγάλωσε. Αποφοίτησε από το Αμερικανικό Κολλέγιο της Σμύρνης και στη συνέχεια εργάστηκε ως υπάλληλος σε τράπεζες της ίδιας πόλης. Μετά τη Μικρασιατική καταστροφή προσλήφθηκε σε τράπεζες της Μασσαλίας, του Παρισιού και του Λονδίνου. Το 1924 εργάστηκε στο υποκατάστημα της Ιονικής Τραπεζής στο Λονδίνο και την ίδια χρονιά μετατέθηκε στην Αθήνα. Το 1942 υποχρεώθηκε να αποχωρήσει από την Τράπεζα λόγω έντονων ψυχολογικών προβλημάτων του ύστερα από τον θάνατο της κόρης του. Ήταν από τα ιδρυτικά μέλη της ΕΔΑ (Ενιαία Δημοκρατική Αριστερά) το 1951 και υποψήφιος βουλευτής του κόμματος στις εκλογές του ίδιου χρόνου. Συνελήφθη από την Ασφάλεια μετά το πραξικόπημα του 1967 και απελευθερώθηκε ύστερα από προσπάθειες της Τατιάνας Μιλλιέξ. Πέθανε το 1974.

Ο Κοσμάς Πολίτης υπήρξε από τους πιο αξιόλογους πεζογράφους της γενιάς του '30 και δεινός μεταφραστής. Μετά την αποχώρησή του από την Τράπεζα και ως το θάνατό του πηγή βιοπορισμού του, εκτός από το συγγραφικό του έργο, ήταν οι μεταφράσεις λογοτεχνίας. Το πρώτο του μυθιστόρημα ήταν το *Λεμονοδάσος* (1930) και ακολούθησαν η *Εκάτη* (1934), η *Eroica* (1938), που πήρε το κρατικό βραβείο μυθιστορηματος, η *Κορομηλιά* (1959, κρατικό βραβείο διηγήματος), *Στου Χατζηφράγκου* (1963, Α' κρατικό βραβείο μυθιστορηματος) κ.ά.

Το μυθιστόρημα *Στου Χατζηφράγκου*

Πρόκειται για έργο εμπνευσμένο από τη Μικρασιατική καταστροφή. Η ιστορία διαδραματίζεται στην ομώνυμη φτωχική συνοικία της Σμύρνης, από την οποία πήρε την ονομασία του το μυθιστόρημα, και τα πολυάριθμα πρόσωπα είναι απλοί καθημερινοί άνθρωποι με τις έγνοιες και τις μικροχαρές τους. Το μυθιστόρημα συνθέτουν παιδικές αγαπημένες μνήμες, εξωραϊσμένες κάποτε από την απόσταση του χρόνου, αλλά και κοιταγμένες μέσα από τον φακό της πικρής εμπειρίας που ο συγγραφέας αποκόμισε από την κατοπινή πορεία του στη ζωή. Ό,τι αποτελεί την πρωτοτυπία, αλλά και την έλξη του βιβλίου, είναι ότι, στον ευρύτατο πίνακα που στήνει μπροστά μας, εκείνο που κυριαρχεί δεν είναι η «επίσημη» όψη, καθετί που η ιστοριογραφία και η παράδοση μας έχουν επιβάλει σαν «συμυρναϊκή ζωή», αλλά οι «καθημερινοί άνθρωποι με τις καθημερινές έγνοιες και μικροχαρές τους, με τις αντιλήψεις τους, ακόμη και με τα παραστρατήματα και με τα ανόητα καμώματά τους», όπως μας

εξομολογείται ο ίδιος ο συγγραφέας. Η στενή αυτή σύνδεση με την πραγματικότητα δίνει αυθεντικότητα στην αφήγηση, ενώ η έμμεση ή άμεση αναφορά σε προσωπικά βιώματα της προσφέρει τη βαθύτερη εκείνη συγκίνηση, που μονάχα η εξομολόγηση επιτυγχάνει...

Οι ιστορίες που διηγείται ο Κ. Πολίτης αναπτύσσονται σχεδόν παράλληλα και οι δεσμοί που τις συνδέουν μοιάζουν μάλλον εξωτερικοί. Κάποιες απ' αυτές θα μπορούσαν απομονωμένες να θεωρηθούν αυτοτελή πεζογραφήματα, χωρίς τίποτε να θυμίζει την ένταξή τους σε μια ενότητα. Σκηνές και συμβάντα επίσης, αποφασιστικής σημασίας για τη δημιουργία της συνολικής εντύπωσης, παίρνουν τη μορφή απλών παρεμβολών. Και έτσι όμως τοποθετημένα, δεν χάνουν την αξία τους. Βοηθούν τη δημιουργία της ατμόσφαιρας. Πρόκειται, άλλωστε, όπως είπαμε, για τη «βιογραφία» μιας κοινωνίας, η οποία φυσικό είναι να μην μπορεί να εξαντληθεί στην παρουσίαση μερικών, έστω και χαρακτηριστικών, εκπροσώπων της. Εκπληκτική είναι η χρησιμοποίηση του σμυρναϊκού λεξιλογίου.

ΕΝΟΤΗΤΑ 38

3. Διαθεματική δραστηριότητα: Ιστορία, λογοτεχνία και κινηματογράφος: να διαβάσετε το αφήγημα του Ηλία Βενέζη *Νούμερο 31328*, να δείτε την ταινία του Νίκου Κούνδουρου *1922* και στη συνέχεια να τα παρουσιάσετε στην τάξη σας.

Λίγα λόγια για τον Ηλία Βενέζη

Ο Ηλίας Βενέζης γεννήθηκε στο Αϊβαλί (Κυδωνίες) της Μικράς Ασίας το 1904. Το πραγματικό του όνομα ήταν Ηλίας Μέλλος. Αιχμάλωτος των Τούρκων κατά τη Μικρασιατική καταστροφή του 1922, (τους 14 μήνες της αιχμαλωσίας του μας ζωντανεύει στο βιβλίο του *Νούμερο 31328*) κατέφυγε ύστερα στη Μυτιλήνη, όπου διορίστηκε υπάλληλος στην Εθνική Τράπεζα. Το 1930 ήρθε στην Αθήνα και μεταπήδησε στην Τράπεζα της Ελλάδας, στην οποία υπηρέτησε ως το 1957. Διατέλεσε διευθυντής του Εθνικού Θεάτρου και έγινε μέλος της Ακαδημίας Αθηνών. Τα τελευταία χρόνια της ζωής του τα πέρασε στην Ευταλού της Λέσβου, όπου και αναπαύτηκε το 1973.

Την πρώτη του εμφάνιση στη λογοτεχνία την έκαμε στα 1928 με τη συλλογή διηγημάτων *Μανώλης Λέκας*. Έπειτα ακολούθησαν τα τρία του έργα: *Νούμερο 31328*, *Γαλήνη* και *Αιολική γη*, τα οποία αποτελούν υποβλητικά αφηγήματα που τα πλημμυρίζει η λυρική διάθεση. Τα παραπάνω τρία πρώτα μυθιστορήματα του Ηλία Βενέζη εξιστορούν τα περιστατικά μιας ζωής, της ζωής του συγγραφέα, σε τρεις σημαντικούς σταθμούς της: το θάμβος και τη μαγεία της παιδικής ηλικίας (*Αιολική γη*), τη σκληρή δοκιμασία στην εφηβεία (*Νούμερο 31328*), τον ξεριζωμό από την πατρίδα, μαζί με την προσπάθεια προσαρμογής στα νέα χώματα (*Γαλήνη*). Τα δύο τελευταία μυθιστορήματά του είναι η *Έξοδος*, που

αποτελεί χρονικό της κατοχής (1941-1944), και ο *Ωκεανός*, το οποίο ανήκει στο λογοτεχνικό είδος που βρίσκεται ανάμεσα στο ημερολόγιο και την ταξιδιωτική εντύπωση.

«Σε όλα τα έργα του Βενέζη, γράφει ο Μιχ. Περάνθης, οι άνθρωποί του αποπνέουν καλοσύνη και αγαθότητα, σκύβοντας καρτερικά στην ειμαρμένη τους, χαμογελώντας στον όποιον πόνο τους. Ανάμεσά τους κινείται το παιδί που ήταν ο συγγραφέας, κουβαλώντας στα μάτια του το όνειρο και την έκπληξη, την έκσταση και το θαύμα, την πρώτη γεύση της ζωής και την ποίηση. Οι καταστάσεις φιλτράρονται στην ευαισθησία του για να σταλάξουν το θέλητρο της παιδικής ηλικίας, εγκαταλειμμένο στη γοητεία μιας αμετάκλητα χαμένης Ανατολής.»

Γενικά, η πεζογραφική τέχνη του Βενέζη είναι η τέχνη της υποβολής με τη μορφή και το σχήμα του παραμυθιού. Με τον διάλογο, το επιφώνημα, με τις υπονοήσεις και αποσιωπήσεις γοητεύει και συγκινεί τον αναγνώστη και τον αναγκάζει να μην αφήσει το βιβλίο, αν δεν φτάσει στην τελευταία του σελίδα.

Ηλίας Βενέζης, *Νούμερο 31328*

Το *Νούμερο 31328* είναι η ίδια η ταυτότητα του συγγραφέα, τότε που παιδί δεκαοκτώ χρόνων οδηγήθηκε από τους Τούρκους στα κάτεργα της Ανατολής. Το βιβλίο είναι ένα συγκλονιστικό χρονικό «γραμμένο με αίμα», όπως επισήμανε ο Βενέζης, προσθέτοντας: «Λέω για την καυτή ύλη, για τη σάρκα που στάζει το αίμα της και πλημμυρίζει τις σελίδες του». Στην αρχική του μορφή γράφτηκε το 1924 και ξαναδουλεύτηκε το 1931, οπότε εκδόθηκε για πρώτη φορά. Η επιτυχία που σημείωσε τότε ήταν τεράστια, ακόμα και έξω από τον ελληνικό χώρο.

1922 του Νίκου Κούνδουρου.

Η ταινία του Νίκου Κούνδουρου βασίστηκε σε αυθεντικές μαρτυρίες από το μυθιστόρημα *Νούμερο 31328* του Ηλία Βενέζη και γυρίστηκε το 1977-1978 (παραγωγής 1982, σύμφωνα με το Ελληνικό Κέντρο Κινηματογράφου) με κρατική χρηματοδότηση. Παρ' όλα αυτά, η τότε ελληνική κυβέρνηση αρνήθηκε να δώσει την άδεια προβολής της ταινίας, με αποτέλεσμα να αποτρέψει την προβολή της στις κινηματογραφικές αίθουσες. Όμως, ο σκηνοθέτης Νίκος Κούνδουρος κατάφερε να αποσπάσει μία παράνομη κópια της ταινίας του για να την προβάλλει στο Φεστιβάλ Θεσσαλονίκης. Μια ταινία που δεν έχει προβληθεί μέχρι σήμερα στην Κομοτηνή, στην Ξάνθη και στον Έβρο (Βλάσης Αγτζίδης, εφημ. Καθημερινή, 16/9/2001). Μια ταινία που όχι μόνο κατέγραψε τη βαρβαρότητα των Νεοτούρκων, αλλά ανέδειξε και την ελλαδική νοοτροπία των Νεοελλήνων να συγκαλύπτουν για λόγους σκοπιμότητας τη γενοκτονία των Ελλήνων της Μικρασίας.

Παίζουν:

Αντιγόνη Αμανίτου
Νίκος Κάππιος

Βασίλης Λάγγος
Μπέττυ Βαλάσση
Βάσος Ανδρονίδης
Ζαχαρίας Ρόχας
Βασίλης Κολοβός
Ελεονώρα Σταθοπούλου
Όλγα Τουρνάκη

Σκηνοθεσία: Νίκος Κούνδουρος

Σενάριο: Νίκος Κούνδουρος, Στρατής Καράς

Διεύθυνση Φωτογραφίας: Νίκος Καβουκίδης

Διάρκεια: 2:07:12

Βλέπε και στην ηλεκτρονική διεύθυνση

<http://www.kleinmein.com/forum/viewtopic.php?p=634&sid=81b556b8c9d18171405effa5860e0cc3>

9

ΔΙΑΘΕΜΑΤΙΚΕΣ ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΕΣ

Κεφάλαιο Ένατο

Διαθεματικές δραστηριότητες

ΕΝΟΤΗΤΑ 43

3. Διαθεματική Δραστηριότητα: Το ποίημα του Γ. Ρίτσου Επιτάφιος είναι εμπνευσμένο από τα γεγονότα του Μαΐου του 1936 στη Θεσσαλονίκη. Να το διαβάσετε, να ακούσετε τη μελοποίησή του από τον Μίκη Θεοδωράκη (ή τον Σταύρο Ξαρχάκο) και να το παρουσιάσετε στην τάξη σας.

Ο Ρίτσος έγραψε τον Επιτάφιο στη γλώσσα του δημοτικού μοιρολογιού. Έτσι, ο πόνος της μάνας, που κυριαρχεί ως συναίσθημα στο ποίημα, αντανακλά τον πόνο ολόκληρου του λαού. Το ποίημα, μελοποιημένο από τον Μίκη Θεοδωράκη, αποτελεί το πρώτο μουσικό έργο που οριοθετεί αυτό που αργότερα προσδιορίστηκε ως «έντεχνο» τραγούδι. Είναι επίσης το πρώτο μουσικό έργο στο οποίο συνεργάστηκαν οι δύο κορυφίοι Έλληνες συνθέτες, ο Μίκης Θεοδωράκης και ο Μάνος Χατζιδάκης. Συγκεκριμένα, όταν για πρώτη φορά ο Επιτάφιος παρουσιάστηκε στο κοινό, την ενορχήστρωση είχε κάνει ο ίδιος ο Μάνος Χατζιδάκης, έπαιζε ο ίδιος στο πιάνο και είχε επιλέξει ως ερμηνεύτρια τη Νάνα Μούσχουρη. Αργότερα, ο Μίκης Θεοδωράκης αποφάσισε να δισκογραφήσει το έργο αλλάζοντας την ενορχήστρωση και επιλέγοντας ως ερμηνευτή το Γρηγόρη Μπιθικώτση, τον οποίο συνόδευε το μπουζούκι του Μανώλη Χιώτη. Ο δίσκος κυκλοφόρησε το 1961. Η ενορχήστρωση του Θεοδωράκη και η φωνή του Μπιθικώτση έδωσαν στο έργο τη λαϊκότητα και αμεσότητα που απέπνεε το ίδιο το ποίημα. Το έργο αγαπήθηκε και τραγουδήθηκε από το σύνολο των Ελλήνων. Αργότερα, ο Σταύρος Ξαρχάκος επιχείρησε μια νέα προσέγγιση του Επιταφίου που του έδωσε νέα πνοή και ανέδειξε το διαχρονικό του χαρακτήρα. Η ενορχήστρωση που επιχείρησε ο Ξαρχάκος και η οποία παρουσιάστηκε το 2000 στο Ωδείο Ηρώδου Αττικού αποτελεί μια ευφάνταστη ανασύνθεση του έργου που συνδυάζει λυρισμό, μουσικότητα και δυναμισμό. Η ηχογράφηση κυκλοφόρησε σε CD με τίτλο «ΕΠΙΤΑΦΙΟΣ ΚΑΤΑ ΣΤΑΥΡΟ ΞΑΡΧΑΚΟ» και ερμηνεύτρια τη Μαρία Σουλτάνου.

ΕΝΟΤΗΤΑ 44

3. Διαθεματική Δραστηριότητα: Πρόσφυγες και ρεμπέτικο τραγούδι

Οι περίοδοι του ρεμπέτικου τραγουδιού

Πολλοί μελετητές και ιστορικοί χωρίζουν το ρεμπέτικο τραγούδι σε 3 περιόδους. Ο διαχωρισμός αυτός έχει μεγάλη σημασία για την κατανόηση του ρεμπέτικου, γιατί κατά κάποιον τρόπο ακολουθεί την ιστορία της Ελλάδας και τα γεγονότα που συνέβησαν τότε. Έτσι, το ρεμπέτικο τραγούδι μπορεί να χωριστεί σε τρεις δεκαετίες (1922-1932, 1932-1942 και 1942-1952):

- Στην πρώτη δεκαετία κυριαρχεί το σμυρναϊκό και ανατολίτικο στυλ στο ρεμπέτικο τραγούδι. Η καταστροφή της Σμύρνης και η προσφυγιά από την Μικρά Ασία εμπλουτίζουν το ελληνικό τραγούδι με αμανέδες, ταξίμια, Σμυρνιές τραγουδίστριες και ανατολίτικα όργανα (σάζι, σαντούρι, ούτι, κανονάκι). Τα καφέ-αμάν γίνονται κύριος φορέας αυτής της μουσικής και αρχίζουν οι πρώτες γραμμοφωνήσεις τραγουδιών (στην Αμερική ήδη από το 1910).
- Στη δεύτερη δεκαετία έχουμε την αυθεντικότερη έκφραση του ρεμπέτικου τραγουδιού από τους μάγκες των μεγάλων αστικών κέντρων και την αντικατάσταση των ανατολίτικων οργάνων με μπουζούκι, μπαγλαμά και κιθάρα. Την εποχή αυτή (1930-1940) η ρεμπέτικη μουσική αποτελεί τρόπο ζωής για τους ανθρώπους του περιθωρίου, της φτώχειας, τους αδικημένους από την κοινωνία, τους ναρκομανείς, τους φυλακισμένους.
- Στην τρίτη δεκαετία αλλάζει το στυλ των τραγουδιών και κάνουν την εμφάνισή τους οι μουσικές ιδιοφυίες της εποχής (Τσιτσάνης, Χιώτης, Μητσάκης και άλλοι). Η μουσική γίνεται περισσότερο πολύπλοκη. Είναι μια δύσκολη εποχή για τον ελληνικό λαό.

Πηγή: www.rempetika.com/history3.htm - 13k -

Πώς γεννήθηκε το ρεμπέτικο τραγούδι

Η λέξη «ρεμπέτης» ίσως να είναι αραβική ή πέρσικη ή και τουρκική, στη γλώσσα μας πάντως σημαίνει τον αλήτη, τον απόκληρο, τον άνθρωπο που ζει μακριά από την παραδεδεγμένη κοινωνία. Και πραγματικά οι ρεμπέτες, οι άνθρωποι του υποκόσμου, άλλο τόσο όμως και οι φουκαράδες μεροκαματιάρηδες και οι απλοί εργάτες, τα ρεμπέτικα χρησιμοποίησαν για να εκφράσουν τον κόσμο τους και τα συναισθήματά τους.

Πριν προσπαθήσουμε να γνωρίσουμε το ρεμπέτικο τραγούδι στην ώριμη μορφή του, έτσι όπως διαμορφώθηκε με τα χρόνια και όπως έφτασε στις μέρες μας, είναι ανάγκη να ψάξουμε να βρούμε από πού ξεκίνησε και πώς εξελίχτηκε... Να ρίξουμε μια ματιά στα μεγάλα αστικά κέντρα του περασμένου αιώνα: Η Σμύρνη, η Θεσσαλονίκη, η Σύρα, η Καβάλα, η Πόλη, ο Βόλος, η Αλεξάνδρεια ήταν πολιτείες που πριν η Αθήνα αναπτυχθεί και φτάσει να καταπιεί όλους τους άλλους πόλους ισορροπίας, είχαν δική τους ανεξάρτητη ζωή, εμπόριο, βιομηχανία, είχαν κοσμοπολίτικο χαρακτήρα. Οι πολιτείες αυτές, που δεν είναι τυχαίο ότι όλες τους ήταν σημαντικά λιμάνια στην ανατολική Μεσόγειο, διαμόρφωσαν αρκετά νωρίς μια μικροαστική, μια λαϊκή τάξη που αργότερα την ονομάσαμε προλεταριάτο. Στην τάξη αυτή θα βάλουμε τους εργάτες του λιμανιού και της φάμπρικας, τους ψαράδες, αλλά και τους αργόσχολους, τους μικροεγκληματίες και όλους εκείνους που με μια λέξη τους ονομάζουμε υπόκοσμο.

Οι άνθρωποι αυτοί λοιπόν είχαν τη δική τους κοινωνική ζωή, εντελώς ξεχωρισμένη από εκείνη των αστών, και ζούσαν σε μια ορισμένη μόνο γειτονιά ή γειτονιές, μαχαλάδες όπως λέγονταν. Αλλά και η διασκέδαση των ρεμπέτηδων και των λαϊκών ανθρώπων γενικά ήταν αλλιώςτική από εκείνη των αστών ή και των χωρικών... Και η συνέπεια τούτου του καινούργιου τρόπου διασκέδασης ήταν να ξεπηδήσουν στις πολιτείες κέντρα διασκεδάσεως. Ταβέρνες και καφενεία με караγκιόζη, ορχήστρα, χορευτικά νούμερα...

Να, λοιπόν: Στα καφενεία και στα κέντρα αυτά, αργότερα στις ταβέρνες, μα και στους μόλους των λιμανιών και στις εργατικές συνοικίες γεννήθηκε το ρεμπέτικο τραγούδι. Εκεί διαμορφώθηκε, εκεί βρήκε το κοινό του. Και πρέπει να κάνω εδώ μια παρατήρηση σημαντική: Ένα από τα στοιχεία που βοήθησαν πολύ στη διαμόρφωση του ρεμπέτικου ήταν το κοινό το ίδιο. Έχει πολλή σημασία ότι οι δημιουργοί του τραγουδιού απευθύνονταν σε ανθρώπους που σκέφτονταν ακριβώς όπως και αυτοί, που είχαν τα ίδια συναισθήματα και τα ίδια προβλήματα...

Το κείμενο αποτελεί απόσπασμα από διάλεξη που έδωσε ο Νίκος Πολίτης το 1972 για το ελληνικό λαϊκό τραγούδι. Ολόκληρο το κείμενο της διάλεξης βρίσκεται στην ηλεκτρονική διεύθυνση:

www.rempetika.com/diafora/dialejh_polith.htm - 63k -

Ο ρόλος των προσφύγων στη διατήρηση και μετάδοση των σμυρναϊκών και γενικά των ρεμπέτικων τραγουδιών

Καφέ αμάν ονομάστηκαν τα καφενεία της εποχής εκείνης και το όνομα το πήραν από το είδος των τραγουδιών που αρχικά τραγουδήθηκαν εκεί μέσα. Τα καφέ αμάν φαίνεται πως πρωτοεμφανίστηκαν στη Σμύρνη ή και στην Πόλη, γύρω στις αρχές του 20ου αιώνα. Αργότερα ξαπλώθηκαν σε όλες τις μεγάλες πολιτείες, στη Θεσσαλονίκη, στο Βόλο, στη Σύρα και παντού.

Στα καφέ αμάν η μουσική που επικρατούσε ήταν ανατολίτικη... Η πανσπερμία των λαών που ζούσαν στο οθωμανικό κράτος της εποχής εκείνης αναγκάζει τα καφέ αμάν να προσφέρουν, εκτός από τα τουρκικά, ελληνικά, σλάβικα, ρουμάνικα, ακόμα και ρούσικα κομμάτια. Σμυρνιές και Πολίτισσες τραγουδίστριες, αλεξανδρινές χορεύτριες, Έλληνες και Ρουμάνοι μουσικοί ανταλλάσσουν στοιχεία και διαμορφώνουν ένα είδος τραγουδιού.

Το στύλ αυτό του τραγουδιού, που δημιουργήθηκε στο καφέ αμάν γύρω στις αρχές του 20ου αιώνα, πήρε την ονομασία «σμυρναϊκό». Κυριάρχησαν αυτά τα τραγούδια ίσαμε τη Μικρασιατική καταστροφή και ακόμα παραπέρα. Είναι κρίμα που σήμερα έχουμε από την εποχή εκείνη πολύ λίγα στοιχεία μαζεμένα. Υπάρχουν μερικοί δίσκοι γυρισμένοι μετά το '22, όπου τραγουδούν οι διάσημες την εποχή τους τραγουδίστριες Ρόζα Εσκενάζυ, Ρίτα Αμπατζή, Μαρίκα Πολίτισσα, Χατζηδάκη. Πολλά από τα τραγούδια αυτά γράφουν τον χαρακτηρισμό «αράπικο» η «ανατολίτικο» ή και «σμυρναϊκό». Οι πρόσφυγες έφεραν μαζί τους αυτά τα τραγούδια, καταβολή από τις παλιές τους πατρίδες, και τα κράτησαν

όσο μπόρεσαν...

Αλλάζει όμως σιγά σιγά και το περιβάλλον του ρεμπέτικου τραγουδιού, καθώς οι πολιτείες της ανατολής χάθηκαν..., η Θεσσαλονίκη έγινε ελληνική και η Αθήνα και ο Πειραιάς όλο και πιο πολύ αρχίζουν να κερδίζουν σε επιρροή. Σιγά σιγά τα καφέ αμάν κλείσανε, άλλα γίνανε ταβέρνες, και οι κομπανιές άλλαξαν.

Μπαίνουμε έτσι στη δεύτερη περίοδο του ρεμπέτικου τραγουδιού, που μπορούμε να την ονομάσουμε περίοδο της ακμής. Χρονικά θα πρέπει να την τοποθετήσουμε από το 1930 ως το 1940 περίπου. Εδώ βλέπουμε το ρεμπέτικο να έχει ωριμάσει, να έχει πια βρει το δρόμο του. Τώρα εμφανίζονται οι μεγάλοι δεξιότεχνες του μπουζουκιού, που συνάμα ήταν οι συνθέτες και οι στιχουργοί. Ο Μάρκος Βαμβακάρης ήταν αναμφισβήτητα ο μεγαλύτερος μπουζουξής της εποχής εκείνης. Ο Μπαγιαντέρας, ο Μπάτης, ο Στράτος, ο Παπαϊωάννου, ο Μάθησης, που πολλοί ζουν ως τις μέρες μας, έγραψαν και τραγούδησαν τα πιο χαρακτηριστικά ρεμπέτικα της εποχής, που μερικά ακούγονται ως και σήμερα...

Στην περίοδο αυτή είναι που το ρεμπέτικο τραγούδι, ωριμασμένο πια, μας αποκαλύπτει με πολλή αφέλεια, χωρίς επιτήδευση μα με μια σπάνια ειλικρίνεια τον κόσμο που το γέννησε...

Το κείμενο αποτελεί απόσπασμα από διάλεξη που έδωσε ο Νίκος Πολίτης το 1972 για το ελληνικό λαϊκό τραγούδι. Ολόκληρο το κείμενο της διάλεξης βρίσκεται στην ηλεκτρονική διεύθυνση:

www.rempetika.com/diafora/dialejh_polith.htm - 63k -

Ο ρόλος της Θεσσαλονίκης και των προσφύγων που εγκαταστάθηκαν σε αυτή στην εξέλιξη του ρεμπέτικου τραγουδιού

Το ρεμπέτικο τραγούδι άνθισε με τον ερχομό 1.500.000 προσφύγων από τη Μ. Ασία με την Μικρασιατική καταστροφή, το 1922. Οι πρόσφυγες αυτοί εγκαταστάθηκαν στα περίχωρα του Πειραιά, στην Ιωνία, στην Κοκκινιά, στη Θεσσαλονίκη, στο Βόλο, στην Πιερία και αλλού... Μαζί με τα λιγοστά υπάρχοντά τους έφεραν τα ήθη και τα έθιμά τους και γενικά την κουλτούρα τους, η οποία ήταν πολύ πιο αναπτυγμένη από αυτή της κυρίως Ελλάδας... Η Θεσσαλονίκη έγινε δέκτης 500.000 προσφύγων, ενώ ο πληθυσμός της τότε ήταν 120.000 κάτοικοι. Ήταν φυσικό οι ντόπιοι να απορροφηθούν τελείως από τους πρόσφυγες. Το 1934, όταν ο Μεταξάς απαγόρευσε το μπουζούκι, όλοι οι τότε μεγάλοι καλλιτέχνες του ρεμπέτικου αναγκάστηκαν να ανηφορήσουν προς τη Θεσσαλονίκη (Διοικητής της αστυνομίας της Θεσσαλονίκης ήταν ο κουμπάρος του Τσιτσάνη, ο οποίος λέγεται ότι προστάτευσε πολύ τους ρεμπέτες). Πολλοί δε από αυτούς υπηρέτησαν τη θητεία τους στη Θεσσαλονίκη: ο Τσιτσάνης, ο Βαμβακάρης, ο Παπαϊωάννου, ο Μπάτης, ο Παγιουμζής, ο Ρούκουνας, ο Μπαγιαντέρας είναι μερικοί από αυτούς που μεγαλούργησαν στη Θεσσαλονίκη. Από τα τραγούδια που γράφτηκαν κατά καιρούς για την πόλη και τους κατοίκους της φαίνεται ότι την πόλη αυτή και τους

ανθρώπους της την αγάπησαν όλοι παρά πολύ.

Εκτός από τους «εισαγόμενους» ρεμπέτες υπήρχαν και οι ντόπιοι. Ο Πρόδρομος Τσαουσάκης, ο Μίγκος, ο Σέμσης, Ο Χοντρονάκος, η Μαριώ κ.ά. Τα ρεμπετάδικα της εποχής εκείνης γνώρισαν μεγάλες δόξες και χρησιμοποιήθηκαν και στα τραγούδια τους, με πιο γνωστά τα «κούτσουρα του Δαλαμάγκα» και «Πράσινος Μύλος». Πολλά τραγούδια έχουν γραφτεί για τις Φυλακές του Γεντί Κουλέ. Ήταν οι φυλακές όπου κατά τον εμφύλιο πόλεμο φυλακίζονταν οι αριστεροί πολιτικοί κρατούμενοι. Φυσικά τραγούδια γράφτηκαν και για το χαρακτηριστικό γνώρισμα της Θεσσαλονίκης, τον Λευκό Πύργο.

Πηγή: costasmoulas.nostos.gr/paradosi/rebetiko_history.htm - 14k –
Στην ίδια ηλεκτρονική διεύθυνση μπορείς να βρεις τους στίχους ιδιαίτερα γνωστών και αξιόλογων ρεμπέτικων τραγουδιών.

Περισσότερα ακόμη στοιχεία για το ρεμπέτικο και τη σχέση του με τους πρόσφυγες μπορείς να βρεις στις παρακάτω ηλεκτρονικές διευθύνσεις:

www.de.sch.gr/mikrasia/ - 33k –

www.rebetiko.gr/books/booksgr.asp - 127k -

www.geocities.com/ichor10/rebetiko2.html - 14k

Πληροφορίες για τους τρεις σημαντικότερους δημιουργούς του ρεμπέτικου Μάρκο Βαμβακάρη, Γιάννη Παπαϊωάννου, Βασίλη Τσιτσάνη μπορείς να βρεις στην ηλεκτρονική διεύθυνση:

www.asda.gr/lyk11per/Computer_Lab/rempetiko/rempetiko.htm - 19k -

10

ΔΙΑΘΕΜΑΤΙΚΕΣ ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΕΣ

Κεφάλαιο Δέκατο

Διαθεματικές δραστηριότητες

ΕΝΟΤΗΤΑ 46

3. Διαθεματική δραστηριότητα: Να δείτε μία από τις ταινίες που προτείνονται παραπάνω και στη συνέχεια να την παρουσιάσετε στην τάξη σας.

Ταινία: Όλιβερ Χίρσμπιγκελ, Η πτώση (2004)

Βερολίνο, Απρίλιος του 1945: η πτώση της ναζιστικής Γερμανίας είναι θέμα ημερών. Ο Αδόλφος Χίτλερ και οι πιο στενοί του συνεργάτες βρίσκονται κλεισμένοι στο καταφύγιό του. Ανάμεσά τους βρίσκεται και η προσωπική του γραμματέας, η Τράουντλ Γιούνγκε. Ο στρατός των Ρώσων πλησιάζει ολοένα και περισσότερο, ενώ οι συνεχείς βομβαρδισμοί έχουν μετατρέψει την γερμανική πρωτεύουσα σε ένα συνονθύλευμα ερειπίων. Αν και το Βερολίνο είναι ολοφάνερο πως δεν διαθέτει άλλες αντοχές, ο Χίτλερ αρνείται να παραδώσει την πόλη και να παραδοθεί. Την ώρα που ο λαός του εξοντώνεται, ο ίδιος προετοιμάζει την αυτοκτονία του. Η σύντροφός του, Εύα Μπράουν, στέκεται στο πλάι του, γιορτάζει τα γενέθλιά της και είναι αποφασισμένη να τον ακολουθήσει στον άλλο κόσμο. Μετά τον γάμο τους, αφήνουν εντολή να κάψουν τα σώματά τους μετά θάνατον, για να μην πέσουν στα χέρια του εχθρού. Όσοι βρίσκονται δίπλα του, επιλέγουν την δική τους πορεία...

ΕΝΟΤΗΤΑ 47

3. Διαθεματική δραστηριότητα: Να διαβάσετε το μυθιστόρημα του Γ. Μπεράτη *Το πλατύ ποτάμι* και να το παρουσιάσετε στην τάξη σας.

Το Πλατύ Ποτάμι του Γιάννη Μπεράτη είναι ένα μυθιστόρημα για το οποίο ο συγγραφέας τιμήθηκε με το Κρατικό Βραβείο Μυθιστορήματος το 1966. Το βιβλίο αφηγείται την Ιταλική επίθεση εναντίον των Ελλήνων στην Αλβανία που άρχισε το πρωί της 9ης Μαρτίου 1941 και κράτησε ως τις 20 Μαρτίου χωρίς οι Ιταλοί να πετύχουν τους στόχους τους. Ο συγγραφέας περιγράφει με τον δικό του απaráμιλλο τρόπο τα όσα διαδραματίστηκαν εκείνες τις ημέρες. *Το Πλατύ Ποτάμι*, έργο άρτιο με αρχή, μέση και τέλος αποτελεί το ίδιο πείρα ζωής, καθώς «ό,τι έχει γραφτεί εκεί είναι πείρα ζωής του ίδιου του συγγραφέα» λέει στον πρόλογό του ο Κ. Θ. Δημαράς.

ΕΝΟΤΗΤΑ 48

2. Διαθεματική δραστηριότητα: Να διαβάσετε και να παρουσιάσετε στην τάξη σας το βιβλίο της Άλκης Ζέη *Ο μεγάλος περίπατος του Πέτρου*.

Το βιβλίο της Άλκης Ζέη *Ο μεγάλος περίπατος του Πέτρου* είναι ένα ιστορικό μυθιστόρημα που δημοσιεύτηκε το 1971 από τις εκδόσεις Κέδρος. Στο μυθιστόρημα αυτό ο Πέτρος, ένα μικρό κι ευαίσθητο αγόρι, ζει με την οικογένειά του στην Αθήνα την εποχή του Β' Παγκοσμίου πολέμου. Ο θεϊός Άγγελος φεύγει για το μέτωπο, ενώ όσοι μένουν στην Αθήνα περνούν τις δύσκολες μέρες της γερμανικής Κατοχής. Ο αγώνας για την εξασφάλιση της τροφής και την επιβίωση είναι δύσκολος. Ο Πέτρος μαζί με τους φίλους του, τα παιδιά της γειτονιάς και με αρχηγό το Σωτήρη προσπαθούν να βοηθήσουν την πατρίδα με κίνδυνο της ζωής τους. Η ελευθερία δεν θα αργήσει να 'ρθει, αλλά κάποιιοι θα λείπουν από τις χαρές της νίκης.

ΕΝΟΤΗΤΑ 49

2. Διαθεματική δραστηριότητα: Να διαβάσετε το βιβλίο του Πρίμο Λέβι *Εάν αυτό είναι ο άνθρωπος*, να δείτε την ταινία του Ρομπέρτο Μπενίνι *Η ζωή είναι ωραία*, να συγκεντρώσετε όποια άλλα στοιχεία κρίνετε εσείς ενδιαφέροντα για τα ναζιστικά στρατόπεδα συγκέντρωσης και στη συνέχεια να παρουσιάσετε το θέμα αυτό στην τάξη σας.

Η ταινία του Ρομπέρτο Μπενίνι *Η ζωή είναι ωραία* είναι ιταλική παραγωγή του 1998 και τιμήθηκε με το Βραβείο Όσκαρ. Πρόκειται για μια αντιπολεμική ταινία, η υπόθεση της οποίας έχει ως εξής: Λίγο πριν από την έκρηξη του Β' Παγκοσμίου πολέμου, σε μια μικρή ιταλική πόλη, ένας καλόκαρδος, εβραίος στην καταγωγή, βιβλιοπώλης, ερωτεύεται μια Ιταλίδα της ανώτερης τάξης. Θα κάνει τα αδύνατα δυνατά για να την κατακτήσει. Λίγα χρόνια αργότερα, παντρεμένος και με ένα γιο πέντε ετών θα συλληφθεί και θα μεταφερθεί σε ένα ναζιστικό στρατόπεδο συγκέντρωσης. Εκεί, θα προσπαθήσει να πείσει τον γιο του να πιστέψει ότι όλα όσα συμβαίνουν γύρω του, δεν είναι παρά ένα παιχνίδι.

Ο Πρίμο Λέβι, ιταλοεβραϊκής καταγωγής, γεννήθηκε το 1919 και σπούδασε χημικός. Συνελήφθη το 1943 ως μέλος της αντιφασιστικής αντίστασης κατά τη διάρκεια του πολέμου και στάλθηκε στο Άουσβιτς. Η εμπειρία του αυτή καταγράφεται στο αυτοβιογραφικό του έργο *Εάν αυτό είναι ο άνθρωπος*, που θεωρείται παγκοσμίως ένα από τα σημαντικότερα κείμενα για το Ολοκαύτωμα, γραμμένο με την ψυχραιμία και την αναλυτικότητα ενός χημικού που παρατηρεί και καταγράφει τις συμπεριφορές των ανθρώπων σε συνθήκες απόλυτης ταπείνωσης και εκμηδένι-

σης. Μετά τον πόλεμο και την επιστροφή του από το Άουσβιτς εργάστηκε μέχρι τη σύνταξή του ως χημικός σε εργοστάσιο χρωμάτων κοντά στο Τορίνο. Έγραψε επίσης σπουδαία μυθιστορήματα και δοκίμια όπως *Η Εκχειρία*, *Αν όχι τώρα, πότε;*, *Λίλιθ*, *Το Περιοδικό Σύστημα*, *Φυσικές Ιστορίες*, *Το κλειδί σε σχήμα αστεριού*, *Αυτοί που βούλιαξαν και αυτοί που σώθηκαν*, *Το επάγγελμα των άλλων*, πολλά από τα οποία έχουν εκδοθεί και στην Ελλάδα. Η αγωνιώδης προσπάθεια να κατανοήσει τη «λογική» πίσω από τα στρατόπεδα συγκέντρωσης τερματίστηκε με τον τραγικό του θάνατο στο Τορίνο το 1987. Το βιβλίο *Εάν αυτό είναι ο άνθρωπος* κυκλοφορεί από τις εκδόσεις Άγρα σε μετάφραση της Χαράς Σαρλικιώτη.

Προτεινόμενες ιστοσελίδες:

www.jewishmuseum.gr

el.wikipedia.org

www.greekhelsinki.gr

11

ΔΙΑΘΕΜΑΤΙΚΕΣ ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΕΣ

Κεφάλαιο Εντέκατο

Διαθεματικές δραστηριότητες

ΕΝΟΤΗΤΑ 50

Να μελετήσετε το χάρτη της σ. 137. Ποια είναι η κύρια αλλαγή μετά το Β' Παγκόσμιο πόλεμο; Πού οφείλεται; Ποια είδη πολιτευμάτων συναντάμε στην Ευρώπη το 1950; Ποια είναι τα κύρια γνωρίσματά τους;

Η κύρια αλλαγή στον ευρωπαϊκό χάρτη μετά το Β' Παγκόσμιο πόλεμο είναι ότι η Ευρώπη έχει χωριστεί στα δύο: στη Δυτική και την Ανατολική Ευρώπη. Ο χωρισμός αυτός δεν είναι μόνο γεωγραφικός αλλά και πολιτικός, καθώς καθεμιά από τις δύο πλευρές αντιπροσωπεύει και ένα διαφορετικό κοινωνικό, πολιτικό και ιδεολογικό σύστημα. Στη Δυτική Ευρώπη επικρατεί η κοινοβουλευτική αστική δημοκρατία, ενώ στην Ανατολική η λαϊκή δημοκρατία. Αυτή η εξέλιξη υπήρξε προϊόν της έκβασης του Β' Παγκόσμιου πολέμου, από τον οποίο αναδείχτηκαν δύο υπερδυνάμεις, οι ΗΠΑ και η Σοβιετική Ένωση. Η τάση των δύο υπερδυνάμεων για παγκόσμια κυριαρχία εξώθησε τον ανταγωνισμό στα άκρα και μοιραία οδήγησε σε αυτό που ονομάστηκε «Ψυχρός Πόλεμος» και χώρισε τον κόσμο σε δύο αντίπαλα στρατόπεδα με επίκεντρο την Ευρώπη.

Κύρια γνωρίσματα της κοινοβουλευτικής αστικής δημοκρατίας:

- Συνταγματική αναγνώριση των ατομικών ελευθεριών.
- Δημιουργία κράτους πρόνοιας.
- Έξαρση του καταναλωτικού τρόπου ζωής.
- Εμφάνιση κοινωνικών προβλημάτων, όπως η ανεργία, οι έντονες κοινωνικές ανισότητες, τα ναρκωτικά κ.ά.

Κύρια γνωρίσματα της λαϊκής δημοκρατίας:

- Επιτυχής οργάνωση του βιομηχανικού τομέα και των συστημάτων υγείας και εκπαίδευσης.
- Βελτίωσης της θέσης της γυναίκας.
- Εφαρμογή εκτεταμένων κρατικοποιήσεων.
- Μονοπωλιακή άσκηση της εξουσίας από το κομμουνιστικό κόμμα.
- Περιορισμός της δυνατότητας έκφρασης πολιτικών απόψεων.
- Διώξεις αντιφρονούντων.
- Ελλείψεις σε καταναλωτικά αγαθά εξαιτίας του στενού ελέγχου της αγοράς από το κράτος.

ΕΝΟΤΗΤΑ 51

Διαθεματική δραστηριότητα: Να δείτε την ταινία «Αποκάλυψη τώρα!» και να τη συζητήσετε στην τάξη σας.

Τούτη η ταινία είναι στα αλήθεια ένα θαύμα, όχι γιατί το ξεπέραςμα των εμποδίων για το γύρισμά της έξω από το χολλυγουντιανό σύστημα και με χρήματα του ίδιου του σκηνοθέτη είναι καθεαυτό ένα οικονομικό και τεχνικό θαύμα, που είχε να ξαναγίνει από την εποχή της «Μισαλλοδοξίας του Γκρίφιθ, αλλά διότι ο δαιμόνιος Κόπολα καταφέρνει να σμίξει τους ιδεολογικούς κώδικες και να «μπερδέψει» τα κινηματογραφικά είδη με έναν τρόπο κυριολεκτικά μοναδικό στην ιστορία του κινηματογράφου. Η ταινία είναι ένα συναρπαστικό θέαμα, και μαζί μια στοχαστική έρευνα πάνω σε μερικές καίριες πλευρές του «βρώμικου πολέμου» και ταυτόχρονα το χρονικό ενός προσώπου και παράλληλα ένα φιλοσοφικό παραμύθι, και συγχρόνως μια «διδασκτική» αλληγορία. Κι όλος αυτός ο πολυσημικός και πολυκωδικός δαίδαλος να περιστρέφεται σε κύκλους ομόκεντρους γύρω από τον ίδιο άξονα που είναι δανεισμένος από μια λογοτεχνία που απέχει πολύ από το να έχει σχέση με το Βιετνάμ. Η αφηγηματική δομή, η κεντρική ιδέα, οι βασικοί χαρακτήρες και η φιλοσοφία είναι δανεισμένα από το μυθιστόρημα του Τζόζεφ Κόνραντ «Στην καρδιά του ερέβους», το οποίο ωστόσο με δυσκολία αναγνωρίζεται στη «βιετναμική» του διασκευή. Ο Κόπολα ακροβατεί όχι πάνω σε μία αλλά σε πολλές κόψεις ξυραφιών. Κι ωστόσο από αυτό το απίθανο εγχείρημα βγαίνει νικητής και τροπαιούχος. Αυτό ακριβώς είναι το θαύμα.

Καταρχήν θα ήταν λάθος να δούμε αυτή την ταινία μόνο σαν ένα σχολιασμό του πολέμου του Βιετνάμ, παρόλο που πίσω από το κάθε επεισόδιο του μύθου κρύβεται κι ένα πραγματικό περιστατικό που το καθοδηγεί και το υποβαστάζει. Το «Αποκάλυψη τώρα!» δεν είναι ένα φιλμ για το Βιετνάμ αλλά πάνω στο Βιετνάμ και γύρω από το Βιετνάμ. Δεν ενδιαφέρεται για τα αίτια και τα αποτελέσματα αυτού του πολέμου αλλά για την ιδιομορφία του μηχανισμού λειτουργίας του, νοούμενου στατικά, δηλαδή έξω και πέρα από τις κοινωνικοοικονομικές του παραμέτρους. Σύμφωνα με τη λογική που επιβάλλει αυτή η στατικότητα το φιλμ προσποιείται πως αγνοεί ακόμη και τον αντίπαλο. Δεν υπάρχουν Βιετκόνγκ στην ταινία. Αυτοί λειτουργούν πάντα από το περιθώριο και εκτός κάδρου σαν μια συνεχής απειλή, που δεν συγκεκριμενοποιείται ποτέ.

Με αυτή την αποψίλωση από όλες τις παραμέτρους, κοινωνικοπολιτικές και δραματουργικές, ο Κόπολα πετυχαίνει να συγκεντρώσει την προσοχή του σε μια και μόνο και έτσι να την μεγεθύνει στο έπακρο. Αυτό που τον ενδιαφέρει στην «πλευρά Βιετνάμ» της ταινίας του είναι η χαρακτηρισρολογία του αμερικανού στρατιώτη και η απανθρωπία μιας συμπεριφοράς που προσδιορίζεται από το πλήρες ηθικό κενό – ένα κενό που δεν αποκτήθηκε στο Βιετνάμ κατ' αποκλειστικότητα, αλλά που το κουβαλούν οι στρατιώτες από την πατρίδα τους. (Στο επίπεδο της σκηνοθετι-

κής δουλειάς, λειτουργούν τέλεια μέσα στο πολεμικό φιλμ κώδικες φερμένοι από το γουέστερν. Βλέπε για παράδειγμα εκείνη την απίθανη επίθεση με ελικόπτερα στο βιετναμικό χωριό που είναι οργανωμένη σαν καλπασμός ιππικού που καταδιώκει Ινδιάνους, τους οποίους μάλιστα προσπαθούν να τρομοκρατήσουν με το μπουμπουνητό της βαγκνερικής μουσικής. Πρόκειται για εύρημα μεγαλοφυές καθεαυτό, καθώς μια κορυφαία στιγμή του ευρωπαϊκού πολιτισμού μπαίνει στην υπηρεσία της πλήρους απανθρωπιάς, πράγμα που ξανάγινε άλλωστε από τον Χίτλερ).

Σε ένα δεύτερο επίπεδο ανάγνωσης πρέπει να ξεχάσουμε προσωρινά το Βιετνάμ και να περιοριστούμε στην περιπέτεια της ανάβασης προς τις πηγές του ποταμού μιας ομάδας που έχει εγκλωβιστεί σε ένα πλοιάριο που τους πάει στο άγνωστο. Στο τέλος αυτού του μακάβριου ταξιδιού που έλκει την καταγωγή του από τον Ρεμπώ, βρίσκεται ο Μεγάλος Μύθος: ο συνταγματάρχης Κουρτζ (Μάρλον Μπράντο) τον οποίο πρέπει να σκοτώσει ο λοχαγός Γουίλλαρντ (Μάρτιν Σιν) όχι γιατί είναι λιποτάκτης, αλλά διότι έγινε «βασιλιάς» και «θεός» σε μια καμποτζιανή φυλή, πράγμα που δείχνει την κρυφή πρόθεση του αμερικανικού «πολιτισμού» που εισβάλλει στο Βιετνάμ, αλλά και που ιχνηλατεί ένα λογικότατο πισωγύρισμα αυτού του «πολιτισμού» στο δηλωμένο στην ταινία και καταφάνερο πρωτογονισμό, πράγμα απολύτως επικίνδυνο για τη διεκπεραίωση της «πολιτιστικής» αποστολής των Αμερικανών στο Βιετνάμ. Ο Κουρτζ βρίσκεται ήδη στην «Καρδιά του ερέβους» (Κόνραντ), αλλά και ο Γουίλλαρντ κάνοντας την ίδια διαδρομή που έκανε και ο Κουρτζ και διαπράττοντας καθ' οδόν τα ίδια περίπου εγκλήματα που διέπραξε κι εκείνος, κινδυνεύει κι αυτός να βρει καταφυγή στον πρωτόγονο μύθο, όπου όλες οι αντιφάσεις είναι λυμένες εκ προοιμίου μέσα στη μυθική σκέψη. Καθώς η φρίκη παραμερίζει τη λογική, τη θέση της τελευταίας έρχεται να την πάρει η ιδιόμορφη τρέλα του ανθρώπου που έχει χάσει όλα του τα ερείσματα και κολυμπάει στο πλήρες ηθικό κενό. Σε αυτή την κατάσταση της απόλυτης και καθαρής απελπισίας ξανασυναντούμε τον πολιτισμό, αλλά στο «βαθμό μηδέν» και συγκεκριμένα εδώ με τη μορφή της ποίησης του Έλιοτ. Ο μυθοποιημένος Κουρτζ, που λειτουργεί σταθερά στη μυθοπλασία σαν πόλος έλξης για τον Γουίλλαρντ, διαβάζει τους «Κούφιους ανθρώπους» του Έλιοτ και αποδείχνει έτσι πως όχι μόνο τρελός δεν είναι, όπως τον θέλουν οι πρώην προϊστάμενοί του που διέταξαν το θάνατό του, αλλά αντίθετα είναι ο μόνος μέσα σε αυτή την κόλαση που τα 'χει τετρακόσια: λιποτάχτησε παρά τη λαμπρή σταδιοδρομία και τη δόξα του, για να περισώσει το έσχατο υπόλειμμα ανθρωπιάς που του απέμεινε. Η διατεταγμένη του δολοφονία από τον Γουίλλαρντ γίνεται έτσι ένα είδος μετάληψης του τελευταίου σε αυτή την έσχατη ανθρωπιά, που ο λοχαγός θα τη φέρει πίσω σαν σπόρο στον ημιθανή πολιτισμό. (Σε ένα άλλο φινάλε, που ο Κόπολα δεν το προέκρινε τελικά, ο Γουίλλαρντ διαδέχεται τον Κουρτζ, πράγμα που είναι περίπου το ίδιο, αλλά που αποδυναμώνει την ιδεολογία και την καθιστά περισσότερο αισιόδοξη).

Τελικά, το Βιετνάμ δεν ήταν παρά ένα ταξίδι κόντρα στην πορεία της Ιστορίας (όπως και η ανάβαση του ποταμού από τον Γουίλλαρντ) που οδηγεί πίσω, στις πολιτιστικές ρίζες της μυθικής σκέψης του τρομοκρατημένου ανθρώπου. Ο Γουίλλαρντ, φορτωμένος με την πείρα, τη γνώση και τη φρίκη του ταξιδιού του στην άκρη της κόλασης ίσως έγινε επιτέλους «χόμο σάπιενς» όπως μαρτυρά το τελευταίο εκστατικό πλάνο, όπου βλέπουμε για πρώτη φορά πως η φρίκη δεν παραμορφώνει εντελώς το πρόσωπό του. Η αριστοτελική κάθαρση έχει λειτουργήσει αποτελεσματικά.

Αν δεν υπάρξουν κι άλλα Βιετνάμ, τούτο το ταξίδι στην κόλαση ίσως φανεί πολύ χρήσιμο. Μόνο ένα μη αναγκαίοπισωγύρισμα στο «βαθμό μηδέν» του πολιτισμού θα μπορούσε να μας πείσει για την αξία του πολιτισμού, όταν η λογική στέλνεται σε διακοπές στα Βιετνάμ του κόσμου τούτου.

Βασίλης Ραφαηλίδης. Βήμα, 13 – 11 – 1979.

12

ΔΙΑΘΕΜΑΤΙΚΕΣ ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΕΣ

Κεφάλαιο Δωδέκατο

Διαθεματικές δραστηριότητες

ΕΝΟΤΗΤΑ 54

2. Διαθεματική δραστηριότητα: Η δολοφονία του Λαμπράκη: το γεγονός και οι πολιτικές του παρενέργειες, αντανakλάσεις στη λογοτεχνία (Β. Βασιλικός, Ζ) και στον κινηματογράφο (Κ. Γαβράς, Ζ).

Ο Γρηγόρης Λαμπράκης

Ο Γρηγόρης Λαμπράκης κατά τη διάρκεια της ζωής του υπήρξε ιατρός, βουλευτής και πάνω από όλα συνεπής αγωνιστής και υποστηρικτής των θέσεων του υπέρ της ειρήνης και του ανθρωπισμού. Εκλέχθηκε βουλευτής της ΕΔΑ (1958) και υπήρξε πρωτοπόρος του ειρηνικού κινήματος στην Ελλάδα που ξεκίνησε με αφορμή τον πόλεμο του Βιετνάμ. Ως γιατρός διατηρούσε ιδιωτική κλινική στην οποία περιέθαλπε τους φτωχούς δωρεάν. Επίσης διετέλεσε αντιπρόεδρος της «Ελληνικής Επιτροπής δια την Διεθνήν Ύφεσιν».

Τα γεγονότα

Ήταν 22 Μαΐου 1963, όταν μετά από πολλές προσπάθειες για την υπέρβαση πολλών κωλυμάτων που θέτονταν εσκεμμένα από τη πλευρά της αστυνομίας οργανώθηκε τελικά από την Επιτροπή Ειρήνης στη Θεσσαλονίκη εκδήλωση υπέρ της ειρήνης και κατά του πολέμου στο Βιετνάμ. Η εκδήλωση μεταφέρθηκε από τον αρχικό χώρο διοργάνωσής της κοντά στην πλατεία Αριστοτέλους σε μια σχετικά ερημική τοποθεσία κοντά στην αγορά του Μοδιάνο. Αυτό συνέβη, καθώς η αστυνομία αρνούταν να δώσει άδεια διεξαγωγής της εκδήλωσης, με την πρόφαση ότι ο αρχικός χώρος δεν είχε έξοδο κινδύνου.

Την εκδήλωση, η οποία περιφρουρούνταν από ισχνές αστυνομικές δυνάμεις, παρακολούθησαν περίπου τριακόσιοι φιλειρηνιστές. Κατά τη διάρκεια της εκδήλωσης και με την ανοχή της αστυνομίας, πλήθος κόσμου –μέλη ακροδεξιών παρακρατικών οργανώσεων– συγκεντρώθηκαν έξω από το κτίριο φωνάζοντας συνθήματα όπως :«Θέλουμε πόλεμο», «Να πάτε στη Βουλγαρία», «Λαμπράκη, θα πεθάνεις» αποκαλύπτοντας ανεμπόδιστα τις απειλητικές τους διαθέσεις.

Μετά το τέλος της εκδήλωσης ο Λαμπράκης βγαίνει με τους συναγωνιστές του από το κτίριο και πίσω τους οι αστυνομικοί κλείνουν την πόρτα του εγκλωβίζοντας σε αυτό τους συγκεντρωθέντες φιλειρηνιστές. Οι παρακρατικοί κινούνται απειλητικά εναντίον τους και τότε ο Λαμπράκης σπεύδει και διαμαρτύρεται στους αξιωματικούς Καμουτσή και Μήτσου που είχαν αναλάβει την ασφάλειά του και οι οποίοι είχαν χαθεί στο πλήθος.

Ο Λαμπράκης και η μικρή συνοδεία του γυρνάνε την πλάτη τους στον αστυνομικό διευθυντή και τον στρατηγό, ξεκινώντας όλοι μαζί για να διασχίσουν τα λίγα μέτρα που τους χωρίζουν από το ξενοδοχείο. Μεσο-

λαβεί μόνο ένας μικρός δρόμος, όπου είναι σταθμευμένο ένα τρίκυκλο. Αυτόπτες μάρτυρες που βρίσκονται εκεί τυχαία θα ακούσουν κάποιον, μάλλον αξιωματικό, να λέει στον οδηγό: «Ξεκίνα, τι κάθεται;». Την ίδια στιγμή, ο Λαμπράκης βλέπει τρεις τέσσερις τραμπούκους να έρχονται οπλισμένοι από την απέναντι πλευρά και γυρνάει προς τον Καμουτσή δείχνοντάς τους με το χέρι του: «Ορίστε, ήρθαν ξανά, τι κάνει η αστυνομία;» Έτσι δεν θα δει το τρίκυκλο που έρχεται.

Εκείνη τη στιγμή είδα τον Εμμανουηλίδη να τον χτυπάει στο κεφάλι και να πηδάει πάνω στο τρίκυκλο», λέει ο Βαγγέλης Μπακάλης, ένας από τους συνοδούς του Λαμπράκη. Το τρίκυκλο παρασέρνει για λίγο τον ήδη πεσμένο βουλευτή κι ύστερα εξαφανίζεται με μεγάλη ταχύτητα. Ο Λαμπράκης έχει σωριαστεί στο οδόστρωμα. Από εκείνη τη στιγμή είναι κλινικά νεκρός. Πεθαίνει τελικά στο νοσοκομείο στις 27 Μαΐου 1963.

Στο τρίκυκλο επέβαιναν οι εντολοδόχοι ακροδεξιόι παρακρατικοί - δοσίλογοι κατά τη διάρκεια της κατοχής και προστάτες της δημοκρατίας μετέπειτα - Κοτζαμάνης και Εμμανουηλίδης. Το κατά γενική ομολογία πλημμελώς οργανωμένο σχέδιο χάλασε ο Εμμανουήλ Χατζηαποστόλου, γνωστός ως «Τίγρης», ο οποίος πήδηξε πάνω στο τρίκυκλο και κατάφερε να ρίξει κάτω τον Κοτζαμάνη ο οποίος και συνελήφθη από αστυφύλακες που βρίσκονταν στη περιοχή. Ο Εμμανουηλίδης «παραδόθηκε» λίγες μέρες μετά. Οι αστυφύλακες που συμμετείχαν στη σύλληψη μετατέθηκαν δυσμενώς.

Μια πολιτική εκτίμηση

Ελευθεροτυπία 21-5-1998
«ανάλυση στα γεγονότα»

Η Ελλάδα στον αστερισμό της αμερικανοκρατίας Τι θρυμματίστηκε μετά τη δολοφονία του Γρηγόρη Λαμπράκη

Κλεάνθης Γρίβας

*«Σήμερα, ένα σύμφυρμα κλεφτών, βιαστών, δοσίλογων και κάθε είδους κακοποιών, εμφανίζεται ως προστάτης κοινωνικών καθεστώτων, ως φύλακας ιερών και οσίων και ως Κέρβερους του νόμου και της τάξης»
(Εισαγγελέας Παύλος Δελαπόρτας).*

Από την απελευθέρωσή της μέχρι το 1967, η Θεσσαλονίκη, αναδείχθηκε σε αδιαμφισβήτητη πρωτεύουσα των πολιτικών δολοφονιών και των οξύτερων ταξικών συγκρούσεων, κυρίως εξαιτίας της καθαρότητας που είχε η ταξική της διαστρωμάτωση.

Όλες οι πολιτικές δολοφονίες που έγιναν στη Θεσσαλονίκη ήταν προϊόν της συνεργασίας της κρατικής εξουσίας με τον υπόκοσμο, από την οποία γεννήθηκε το παρακράτος, ένας ιδιότυπος «θεσμός» που δραστηριοποιείται πέραν των ορίων της νομιμότητας (με καθοδηγητικά όργανα

που απαρτίζονται από κρατικούς αξιωματούχους και εκτελεστικά όργανα που στρατολογούνται από τον υπόκοσμο), και λειτουργεί ως εγγυητής της υφιστάμενης εξουσιαστικής τάξης πραγμάτων.

Η ελληνική ιστορία των δύο πρώτων μεταπολεμικών δεκαετιών σφραγίστηκε ανεξίτηλα από δύο πολιτικές δολοφονίες: Τη δολοφονία του Αμερικανού δημοσιογράφου Τζορτζ Πολκ (8 Μαΐου 1948) και τη δολοφονία του Έλληνα βουλευτή της Αριστεράς Γρηγόρη Λαμπράκη (22 Μαΐου 1963).

Η δολοφονία του Πολκ σηματοδότησε την αρχή μιας διεργασίας που οδήγησε στην εμπέδωση της αμερικανοκρατίας και του μετεμφυλιακού κράτους του τρόμου στην Ελλάδα. Η δολοφονία του Λαμπράκη σήμανε την έναρξη της διαδικασίας του ξεφτίσματος αυτού του καθεστώτος υποτέλειας και καταπίεσης. Η δολοφονία του Πολκ διέγραψε το πολιτικό κλίμα μέσα στο οποίο διαμορφώθηκε η πρώτη μεταπολεμική γενιά και η δολοφονία του Λαμπράκη προσδιόρισε την πολιτική της ενηλικίωση.

Στις 22 Μαΐου 1963, ο Γρηγόρης Λαμπράκης, 51 ετών, υφηγητής της ιατρικής, βαλκανιονίκης, μαχητικός ειρηνιστής και ανεξάρτητος βουλευτής της Αριστεράς, δολοφονήθηκε στο κέντρο της Θεσσαλονίκης, με την εναρμονισμένη δράση του κράτους, του παρακράτους και του υπόκοσμου.

Κατά τις εκατό ώρες του ψυχορραγήματος του Γρηγόρη Λαμπράκη στο νοσοκομείο ΑΧΕΠΑ, ο ελληνικός λαός ξεπέρασε τους φόβους που του καλλιεργούσε μεθοδικά επί 15 χρόνια η συνδυασμένη δράση των ορατών (συνταγματικών) και των άορατων (εξω-συνταγματικών) κέντρων εξουσίας: Της αμερικανικής πρεσβείας, του υποτελούς «ελληνικού» κράτους και του παρακράτους.

Εκείνες τις ώρες, που βιώθηκαν ως «στιγμή της αλήθειας», η υπό αποικιοκρατική κυριαρχία ελληνική κοινωνία συνειδητοποίησε ότι μπορούσε να διεκδικήσει κάποια στοιχειώδη δικαιώματα στη ζωή και την ελευθερία, ενάντια στο πολύμορφο πλέγμα των αμερικανοκρατούμενων θεσμών και μηχανισμών που επιδίωκαν να την καθηλώσουν στο ρόλο μιας τριτοκοσμικής αποικίας. Κάτω από την επίδραση αυτής της συλλογικής συνειδητοποίησης, ήταν φανερό ότι οποιαδήποτε τρομοκρατική δράση του κράτους και του παρακράτους, θα αναβίωνε γεγονότα παρόμοια μ' αυτά του Μάη του 1936.

Η δολοφονία του Γρηγόρη Λαμπράκη πυροδότησε εσωτερικές πολιτικές διεργασίες που καθιστούσαν αδύνατη τη συνέχιση της ύπαρξης του ιδιότυπου ημιφασιστικού αυταρχικού μετεμφυλιακού κράτους που εξασφάλιζε τον αποικιακό έλεγχο της χώρας από τις ΗΠΑ. Μέσω αυτών των διεργασιών, η ελληνική κοινωνία διεκδίκησε το ξεπέρασμα των συνεπειών του εμφυλίου πολέμου (που της επέβαλαν οι «προστάτες» της) και τον εκδημοκρατισμό της. Και η Ουάσινγκτον απάντησε με την καταφυγή στην ανοικτή στρατιωτική δικτατορία, δοκιμάζοντας το «χιλιανό μοντέλο» σε μια ευρωπαϊκή χώρα, έξι χρόνια πριν το εφαρμόσει στη Χιλή.

Οι πρωταγωνιστές του κράτους και του παρακράτους που δολοφόνησαν τον Γρηγόρη Λαμπράκη, είχαν δύο κοινά χαρακτηριστικά που καθό-

ριζαν το βαθμό της ομοιότητας και της αλληλεξάρτησής τους:

1) Όλοι τους σχεδόν είχαν σταδιοδρομήσει στο κλίμα του δοσιλογισμού: Είχαν υπηρετήσει τους κατακτητές και διασώθηκαν από τις ποινικές και ηθικές συνέπειες της προδοσίας τους μόνο χάρη στο γεγονός ότι με ευθύνη των ξένων δυνάμεων και του ελληνικού πολιτικού κόσμου, η Ελλάδα σύρθηκε σ' ένα ανθρωποβόρο εμφύλιο πόλεμο, απ' τον οποίο αναδείχθηκε η αμερικανοκρατία ως κυρίαρχο στοιχείο στο διακανονισμό των υποθέσεων του τόπου. Κι' αυτό είχε ως αποτέλεσμα, να είναι «δικαιωμένο» αφ'εαυτού, οτιδήποτε γινόταν στο όνομα του «αντικομμουνισμού».

2) Όλοι τους είχαν αναγάγει την εθνικοφροσύνη σε χρυσοφόρα δραστηριότητα, η οποία τους επέτρεπε να μεταμορφώνουν το προδοτικό και δοσιλογικό παρελθόν τους σε ύψιστη εθνική «προσφορά» και δια του επαγγελματικού αντικομμουνισμού, να διασφαλίζουν τα προς το ζην και να μετέχουν στη νομή της εξουσίας σε διάφορα επίπεδα.

Όπως επισήμανε ο αείμνηστος εισαγγελέας Παύλος Δελαπόρτας, κατά την αγόρευσή του στη δίκη των δολοφόνων του Λαμπράκη, το Δεκέμβριο 1966:

[Οι μηχανισμοί που δολοφόνησαν τον Λαμπράκη, αποτελούνται] «από κατάλοιπα υποπροϊόντων του Χίτλερ, από γιγαντοκύτταρα δοσιλογικής λευχαιμίας... από κακοποιούς διαφόρων βαθμών και ειδών, από ιδεολογικούς σκηνίτες και από άλλους φτωχούς διαβόλους... Από τέτοια κοινωνικά βυθοκορήματα αναμενόταν βοήθεια και σ' αυτά θα ανατιθόταν σε ώρα κρίσης, η ενίσχυση των Σωμάτων Ασφαλείας και η μεγάλη και άγια υπόθεση "της υπερασπίσεως της Πατρίδος και του Ελληνοχριστιανικού Πολιτισμού παντού, πάντοτε και δι' όλων των μέσων", κατά τους σκοπούς της οργάνωσης του Γιοσμά που αναγράφονται πίσω από την ταυτότητα του Γκοτζαμάνη... Σήμερα, εδώ, ένα σύμφυρμα κλεφτών, βιαστών, δοσιλογών και κάθε είδους κακοποιών, εμφανίζεται (προς εθνοκαπηλεία και ανομολόγητους ιδιοτελείς σκοπούς) ως προστάτης κοινωνικών καθεστώτων, ως φύλακας ιερών και οσίων και ως Κέρβερος του νόμου και της τάξης. Τι άλλο έπρεπε να περιμένει κανείς απ' αυτό πλην του ότι θα εξελισσόταν σε κακοήθη νεοπλασία της κοινωνίας;»

Μετά τον πόλεμο και την αναπόφευκτη κατάρρευση της παραδοσιακής αποικιοκρατίας, η ανατέλλουσα αμερικανική νέο-αποικιοκρατία, προκειμένου να επιβάλλει και να εμπεδώσει την κυριαρχία της στη ζώνη της επιρροής της, έπρεπε:

1) Να εξουδετερώσει τα ευρέα λαϊκά στρώματα που είχαν χειραφετηθεί μέσα από την εμπειρία της συμμετοχής τους στην Αντίσταση.

2) Να διαμορφώσει ένα νέο πλέγμα ντόπιων αποικιακών διαχειριστών, πράγμα που προϋπέθετε την παλινόρθωση της παλιάς πολιτικής τάξης (που η Αντίσταση είχε βάλει στο περιθώριο), τη χρησιμοποίηση των δυνάμεων που είχαν συνεργαστεί με τους κατακτητές και τη συνεργασία με τον υπόκοσμο.

Στην κατεύθυνση αυτή, μεθοδεύτηκε η συνεργασία των μυστικών υπηρεσιών και του οργανωμένου εγκλήματος, που οι δραστηριότητές τους

αλληλο-επικαλύπτονται στ' όνομα της αντιμετώπισης του «κομμουνιστικού κινδύνου». Κι αυτό συντέλεσε στον αμοιβαίο μετασχηματισμό τους: Μέσα απ' αυτή τη συνεργασία, το οργανωμένο έγκλημα, πολιτικοποιείται διαμέσου της εξυπηρέτησης πολιτικών στόχων που του τίθενται από τις μυστικές υπηρεσίες (όπως το σπάσιμο των απεργιών, οι βιαιότητες σε βάρος της αριστεράς και η διάπραξη πολιτικών δολοφονιών), και οι μυστικές υπηρεσίες, εγκληματοποιούνται, χρησιμοποιώντας τα μέσα του οργανωμένου εγκλήματος.

Όπως συνέβη κατά την πρώτη μεταπολεμική περίοδο σε όλες τις εξαρτημένες χώρες, έτσι και στην Ελλάδα (που πέρασε εν μια νυκτί από την αγγλοκρατία στην αμερικανοκρατία), η νέα τάξη πραγμάτων οργανώθηκε έχοντας ως πυρήνα της την αμερικανική πρεσβεία στην Αθήνα, γύρω από την οποία ενεργοποιούνταν οι δοτές εξουσίες των Ανακτόρων, της κυβέρνησης (Αλέξ. Παπάγος, Κων/νος Καραμανλής), του κρατικού μηχανισμού, των ενόπλων δυνάμεων, των σωμάτων ασφαλείας, της οικονομίας, της δικαιοσύνης, των μυστικών υπηρεσιών, των παρακρατικών συμμοριών και του υπόκοσμου.

Όλο αυτό το πλέγμα της εξάρτησης και της ανομίας, θρυμματίστηκε στις 22 Μαΐου 1963, με την άνανδρη δολοφονία του ανεξάρτητου βουλευτή της αριστεράς Γρηγόρη Λαμπράκη από το σκοτεινό μηχανισμό που συγκροτούσαν τα «κοινωνικά βυθοκορημάτα», η ηγεσία της χωροφυλακής και οι επαγγελματίες φονιάδες της «Επιχείρησης Stay Behind» της CIA, που εξειδικεύτηκε στα καθ' ημάς ως «Επιχείρηση Κόκκινη Προβιά».

Οι αντανakλάσεις στη λογοτεχνία και τον κινηματογράφο

Το βιβλίο

■ φανταστικό ντοκιμαντέρ ενός εγκλήματος: Στις 22 Μαΐου του 1963, ο βουλευτής της αριστεράς, Γρηγόρης Λαμπράκης, δολοφονείται στο κέντρο της Θεσσαλονίκης από έναν δεξιό εξτρεμιστή, σε μια επιχείρηση με τη συνεννοχή και τη συγκάλυψη των παρακρατικών τμημάτων του στρατού. Ο Βασίλης Βασιλικός άλλαξε τα πραγματικά ονόματα των πρωταγωνιστών για να αποφύγει τη σίγουρη σύλληψη. Με το Ζ, ζει, είναι παρούσα σε όλη την εξέλιξη του μύθου η φιγούρα του νεκρού. Το βιβλίο γνώρισε μεγάλη επιτυχία, μεταφράστηκε σε πολλές γλώσσες κι έγινε κινηματογραφική ταινία από τον Κώστα Γαβρά.

Η ταινία

■ (1969, 127', έγχρωμη)

Σκηνοθεσία: Κώστας Γαβράς. Σενάριο: Jorge Semprun (από το ομώνυμο μυθιστόρημα του Βασίλη Βασιλικού). Μουσική: Μίκης Θεοδωράκης. Τραγούδι: Μαρία Φαραντούρη. Παίζουν: Yves Montand, Irene Papas, Jean-Luis Trintignant, Jaques Perrin, Charles Denner, Francois Perier, Pierre Dux, Georges Geret, Bernard Fresson, Marcel Bozzuffi, Julien

Guiomar, Magali Noel, Renato Salvatori.

Υπόθεση: Μία από τις πιο αποκαλυπτικές πολιτικές ταινίες που έχουν γυριστεί ποτέ, η οποία ξεσκεπάζει την κυβερνητική υποκρισία και τη συγκάλυψη μιας πολιτικής δολοφονίας. Ο Ζήτα (Υβ Μοντάν) είναι ένας επιστήμονας που έχει προγραμματίσει να κάνει μια ομιλία κατά της χρήσης της ατομικής βόμβας. Καθώς φτάνει έξω από την αίθουσα στην οποία πρόκειται να μιλήσει, δέχεται την επίθεση μιας ομάδας ακροδεξιών εξτρεμιστών που συνδέονται πολιτικά με την κυβέρνηση και, ενώ η αστυνομία είναι δίπλα, δεν παρεμβαίνει. Συνέρχεται από το ισχυρό κτύπημα και κάνει την ομιλία, αργότερα όμως πεθαίνει από τα τραύματά του. Ένας δημοσιογράφος βρίσκει ένα μάρτυρα κι ένα δικαστή που είναι πρόθυμος να τον ακούσει, παρά τις διαμαρτυρίες της κυβέρνησης. Στη δίκη που ακολουθεί αποκαλύπτεται μια κυβερνητική συνωμοσία, αλλά τα πάντα ανατρέπονται όταν στην εξουσία ανεβαίνει νέα κυβέρνηση έπειτα από στρατιωτικό πραξικόπημα, το οποίο οδηγεί στην αδιαλλαξία και την απαγόρευση των μακρών μαλλιών, των Μπιτλς και των εκδηλώσεων υπέρ της ειρήνης. Ο σκηνοθέτης Κώστας Γαβράς χρησιμοποίησε αυθεντικά ντοκουμέντα από την έρευνα που έγινε για τη δολοφονία στις 22 Μαΐου 1963 του βουλευτή της ΕΔΑ και διακεκριμένου αγωνιστή του ειρηνιστικού κινήματος Γρηγόρη Λαμπράκη, τα οποία αποδεικνύουν ότι πίσω από τη δολοφονία κρυβόταν μια κυβερνητική συνωμοσία, ενώ η ταινία στηρίχθηκε στο ομώνυμο μυθιστόρημα του Βασίλη Βασιλικού.

ΕΝΟΤΗΤΑ 55

3. Διαθεματική δραστηριότητα: Κάθε χρόνο, στις 17 Νοεμβρίου, γιορτάζεται στα ελληνικά σχολεία η επέτειος του Πολυτεχνείου. Αφού αναζητήσετε σχετικά κείμενα, προφορικές μαρτυρίες, οπτικοακουστικό και άλλο υλικό, να προτείνετε τρόπους με τους οποίους θα μπορούσε να οργανωθεί η εκδήλωση.

Προτεινόμενες ιστοσελίδες για αναζήτηση υλικού:

www.theatroedu.gr
kapodistriako.uoa.gr
www.paremvasis.gr
www.easyscool.gr

ΕΝΟΤΗΤΑ 58

Διαθεματική δραστηριότητα: Να συγκεντρώσετε πληροφορίες για τη γέφυρα Ρίου – Αντιρρίου και να τις παρουσιάσετε στην τάξη σας.

Προτεινόμενες ιστοσελίδες για την αναζήτηση υλικού:

www.gefyra.gr
el.wikipedia.org
www.westerngreece.gr
www.physics4u.gr

14

ΔΙΑΘΕΜΑΤΙΚΕΣ ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΕΣ

Κεφάλαιο Δέκατο Τέταρτο

Διαθεματικές δραστηριότητες

ΕΝΟΤΗΤΑ 63

Να διαβάσετε το μυθιστόρημα του Χέμινγουεϊ «Αποχαιρετισμός στα όπλα», να δείτε την ομώνυμη κινηματογραφική ταινία και στη συνέχεια να κάνετε σχετική παρουσίαση στην τάξη σας.

Το μυθιστόρημα

Το 1918 ο Έρνεστ Χέμινγουεϊ πήγε «στον πόλεμο που θα έβαζε τέλος σε όλους τους πολέμους». Κατατάχθηκε ως εθελοντής τραυματιοφορέας στα ασθενοφόρα, τραυματίστηκε και παρασημοφορήθηκε. Από τις εμπειρίες του αυτές γεννήθηκε αυτό το μυθιστόρημα, που πολλοί θεωρούν ως το αριστούργημά του. Σε αυτό αναπλάθει με τρόπο απόλυτα πειστικό το φόβο, τη συντροφικότητα, το θάρρος του νεαρού Αμερικανού εθελοντή και των ανδρών και γυναικών που γνωρίζει στην Ιταλία. Όμως το «Αποχαιρετισμός στα όπλα» δεν είναι μονάχα ένα πολεμικό μυθιστόρημα. Σε αυτό ο Χέμινγουεϊ πλάθει μια ιστορία αγάπης βαθιά τραγική, παθιασμένη και ασυμβίβαστη - η συνισταμένη των τριών μεγάλων ερώτων του συγγραφέα στα χρόνια 1918-1929. Πέρα όμως και ανεξάρτητα από τα καθαρά αυτοβιογραφικά στοιχεία που περιέχονται στο βιβλίο του αυτό, το μυθιστόρημα σφύζει από πάθος και συγκλονιστικά συναισθήματα, που βρίσκουν το ιδεώδες σκηνικό τους στην Ιταλία, στα ταραγμένα και αδυσώπητα χρόνια του Πρώτου Παγκοσμίου Πολέμου¹.

Η ταινία

Η ταινία βγήκε στις αίθουσες πρωταρχικά το 1932 και ο Hemingway δήλωσε επανειλημμένως ότι δε συμφωνεί με τη μεταφορά. Πέρα από το πόσο πιστό μένει το σενάριο στο βιβλίο, η ταινία θεωρήθηκε αριστούργημα και βγήκε στις αίθουσες πολλές φορές ακόμη, κυρίως κάθε φορά που άλλαζαν χέρια τα δικαιώματα εκμετάλλευσης. Κάθε φορά βέβαια, ψαλιδιζόταν από λίγο, έτσι που κατέληξε να κυκλοφορήσει κόπια με διάρκεια μόνο 70 περίπου λεπτά! Το μεγαλύτερο ψαλίδισμα έγινε φυσικά εξαιτίας της λογοκρισίας. Ας τα πάρουμε όμως καλύτερα από την αρχή.

Το πρώτο αστείο είναι ότι την ταινία, ήδη από το 1932 που πρωτοκυκλοφόρησε, δεν την είδαν όλοι με το ίδιο τέλος! Ο ίδιος ο Borzage γύρισε δύο εκδοχές: η πρώτη, εντελώς αντίθετη με τη χολυγουντιανή κλασική συνταγή του happy end, προβλήθηκε στην Ευρώπη και σε ορισμένους μόνο κινηματογράφους στην Αμερική. Όλοι οι υπόλοιποι, απόλαυσαν τη δεύτερη, πιο χαρούμενη εκδοχή, γιατί η ιδέα και μόνο ότι ένα θλιμμένο τέλος θα μειώσει τα κέρδη ήταν απευκαία...

Όμως, κάποια θέματα της ταινίας, όπως το σεξ πριν το γάμο και η

¹ Από το οπισθόφυλλο του βιβλίου «Αποχαιρετισμός στα όπλα», Εκδ. Καστανιώτη, Αθήνα 2006.

γέννα ήταν αρκετά επίφοβα. Ο Hays απαίτησε να κοπούν κάποιες σκηνές, μάλιστα μία απ' αυτές την τελευταία στιγμή, με αποτέλεσμα το κόψιμο να είναι απότομο (κάπου προς το τέλος, εκεί που από τη βάρκα μέσα στην καταιγίδα βρισκόμαστε αμέσως στην Katherine να λείει ότι δεν πιάνει το αναισθητικό). Το 1938, η επίσημη πια λογοκρισία έκοψε περίπου 10 λεπτά και πρόσθεσε(!) μια σκηνή δυο χεριών ζευγαριού να περνάνε βέρα, ώστε να μην υπάρχει πια η υπόνοια του έρωτα εκτός γάμου. Άλλα 10 λεπτά κόπηκαν για κάποια επανέκδοση πολύ αργότερα, προφανώς για πρακτικούς λόγους, για να χωράει η ταινία σε τέσσερις μόνο κόπιες.

Εγώ είχα την τύχη να δω την νέα, αποκατεστημένη κόπια που ετοίμασε η UCLA σε συνεργασία με όσους είχαν μέρη της αυθεντικής (όσα βέβαια έκοψε ο Hays με τον κώδικά του, έχουν χαθεί για πάντα). Το αποτέλεσμα είναι εξαιρετικό και η ταινία είναι συγκινητική ακόμη και σήμερα, όσο και αν είναι κάπως κλισέ. Ο έρωτας μιας αδελφής-νοσοκόμας του Ερυθρού Σταυρού με έναν Αμερικάνο που πολεμούσε στην Ιταλία κατά τον Πρώτο Παγκόσμιο Πόλεμο, οι κακουχίες που πέρασε και το τραγικό της τέλος, πολύ όμορφα κινηματογραφημένα, μας κερδίζουν άμεσα (όπως κέρδισαν και τα μέλη της Ακαδημίας, που χάρισαν στην ταινία Όσκαρ κινηματογράφησης και ήχου). Το ίδιο και το ευαίσθητο παίξιμο της Helen Hayes που είναι όμορφο ζευγάρι με το Gary Cooper –αν και με διαφορά ύψους πάνω από δύο κεφάλια. Αξιοσημείωτη είναι για την εποχή η έντονη χρήση υποκειμενικής κάμερας, σε σημείο να φτάνουμε να βλέπουμε ακριβώς ό,τι βλέπει ο ήρωας τη στιγμή που φιλάει την Katherine, δηλαδή ένα γυναικείο μάτι(αυτό θα πει πρωτοπορία).

Η ταινία μάς κρατάει σε αγωνία και έχει πανέμορφο φινάλε, το θλιμμένο, εννωώ. Η σύνθεση του κάδρου της τελευταίας σεκάνς είναι πραγματικά ανεπανάληπτη, σε αυτό ευνοεί και η ασπρόμαυρη φωτογραφία. Η σκηνοθεσία χειρίζεται σωστά το σενάριο και δίνει τόσο ανάλαφρες όσο και δραματικές στιγμές, σύμφωνα πάντα με το χολιγουντιανό πρότυπο. Που, ευτυχώς για μας, πολύ συχνά τα καταφέρνει άπταιστα να ξεφύγει τη μετριότητα μιας ακόμη τετριμμένης συνταγής².

ΕΝΟΤΗΤΑ 64

Αφού μελετήσετε τα τρία καβαφικά ποιήματα που υπάρχουν στο βιβλίο των Κειμένων Νεοελληνικής Λογοτεχνίας της τάξης σας, να αναζητήσετε στοιχεία τους που να τεκμηριώνουν την εκτίμηση του Κ. Στεργιόπουλου (πηγή 1) ότι ο Κ. Καβάφης πρέπει να θεωρηθεί «"υπ' αριθμό ένα" πρόδρομος της νεότερης ποίησης».

Αν θεωρήσουμε ότι η νεότερη ποίηση εγκαινιάζεται επίσημα στην Ελλάδα με τη γενιά του '30, της οποίας οι δημιουργοί εγκατέλειψαν το μέτρο και την

² Κριτική της ταινίας στην ιστοσελίδα: www.cine.gr

ομοιοκαταληξία, αδιαφόρησαν για τη λογική αλληλουχία του ποιήματος και υιοθέτησαν τον ελεύθερο στίχο και το λεξιλόγιο της καθημερινής ομιλίας, τότε όλα σχεδόν αυτά τα στοιχεία μπορούμε να τα βρούμε στα ποιήματα του Καβάφη, που γράφτηκαν πολύ πριν η γενιά αυτή αποκρυσταλλώσει τα χαρακτηριστικά της.

Στα τρία ποιήματα του αλεξανδρινού ποιητή Φωνές, Όσο μπορείς και Στα 200 π.Χ., που περιλαμβάνονται στο βιβλίο των Κειμένων Νεοελληνικής Λογοτεχνίας, μπορούμε εύκολα να διακρίνουμε τα εξωτερικά προδρομικά στοιχεία που έχουν να κάνουν με την απουσία μέτρου και ομοιοκαταληξίας και το σχεδόν πεζογραφικό τους ύφος. Εξίσου ορατές είναι και η διαρκής υπέρβαση των γλωσσικών συμβάσεων και η εκτεταμένη χρήση του λεξιλογίου της καθημερινής ομιλίας («για μας χαμένοι σαν τους πεθαμένους», «Μην την εξευτελίζεις πηγαίνοντάς την», «Νιώθεται»). Το έκδηλο επίσης ενδιαφέρον του για την ιστορία, που αποτελεί και τον πυρήνα του ποιήματος Στα 200 π.Χ., και κυρίως η επικαιροποίησή της («Για Λακεδαιμονίους να μιλούμε τώρα») συνιστούν στοιχεία που συναντάμε κατά κόρον στη μοντέρνα ποίηση.

Εκείνο όμως που κάνει την ποίηση του Καβάφη να είναι διαχρονική και ως εκ τούτου πάντα νέα και επίκαιρη είναι η θεματική της. Και στα τρία ποιήματα το θέμα μπορεί να ακουμπήσει οποιονδήποτε ευαίσθητο και σκεπτόμενο άνθρωπο κάθε εποχής. Η λειτουργία της μνήμης στις Φωνές, η ανάγκη ηθικής στάσης και μετρημένης κοινωνικής ζωής στο Όσο μπορείς και η μικρόνοια του πολιτικού συντηρητισμού στο Στα 200 π.Χ. είναι ζητήματα που ποτέ δεν έπαψαν και πιθανότατα ποτέ δε θα πάψουν να απασχολούν την ανθρώπινη σκέψη. Μάλιστα σε κάθε εποχή αποκτούν και ένα καινούργιο νόημα που απορρέει από την αλλαγή των κοινωνικών συνθηκών, γεγονός που κάνει τα ποιήματα του Καβάφη να φαίνονται πάντα σύγχρονα.

1

ΕΠΑΝΑΛΗΠΤΙΚΑ ΘΕΜΑΤΑ

Κεφάλαιο Πρώτο

Επαναληπτικά θέματα

A. Να χαρακτηρίσετε τις ακόλουθες προτάσεις ως σωστές ή λανθασμένες σημειώνοντας Χ στο αντίστοιχο τετραγωνάκι.

Ενότητα 1

Σ Λ

- 1) Η εφαρμογή νέων μεθόδων καλλιέργειας ήταν το κύριο χαρακτηριστικό της βιομηχανικής επανάστασης.
- 2) Κατά τον 18ο αιώνα, εποχή που συντελείται η βιομηχανική επανάσταση, οι αγρότες αποτελούσαν την πλειοψηφία του ευρωπαϊκού πληθυσμού.
- 3) Η «ένδοξη επανάσταση» στην Αγγλία είχε οδηγήσει στην εδραίωση της απόλυτης μοναρχίας στη χώρα αυτή.
- 4) Κύριο χαρακτηριστικό του Διαφωτισμού ήταν η απόρριψη κάθε αυθεντίας και η εμπιστοσύνη στον ορθό λόγο.
- 5) Σύμφωνα με τη διαφωτιστική ιδεολογία, υφίστανται φυσικά δικαιώματα, τα οποία καμία εξουσία δεν μπορεί να καταργήσει.
- 6) Η «φωτισμένη δεσποτεία» ήταν η πιο σκληρή μορφή απόλυτης μοναρχίας.

Ενότητα 2

Σ Λ

- 7) Οι αποικίες δεν είχαν μεταξύ τους ουσιαστικές διαφορές στην οικονομική και αστική ανάπτυξη.
- 8) Οι άποικοι δεν εκπροσωπούσαν στο αγγλικό κοινοβούλιο.
- 9) Η επανάσταση των αποίκων επιταχύνθηκε από την αδιαλλαξία του Άγγλου βασιλιά Γεωργίου Γ'.
- 10) Η Διακήρυξη της Ανεξαρτησίας απηχούσε ιδέες του Διαφωτισμού.
- 11) Το σύνταγμα των ΗΠΑ (1787) βασίστηκε στην αρχή της διάκρισης των εξουσιών.

Ενότητα 3

Σ Λ

- 12) Το παλαιό καθεστώς γεννούσε τη δυσaréσκεια της αστικής τάξης.
- 13) Στην προεπαναστατική Γαλλία οι ευγενείς ήταν η μοναδική κοινωνική τάξη που απολάμβανε προνόμια και φοροαπαλλαγές.

- 14) Σκοπός της Συμβατικής Συνέλευσης ήταν να δώσει σύνταγμα στη Γαλλία. [ ] [ ]
- 15) Η Συντακτική Συνέλευση κατάργησε τα προνόμια και ψήφισε τη Διακήρυξη των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου και του Πολίτη. [ ] [ ]
- 16) Το πρώτο σύνταγμα της Γαλλίας, το 1791, εγκαθίδρυε το πολίτευμα της αβασίλευτης δημοκρατίας. [ ] [ ]
- 17) Οι Ορεινοί, με ηγέτη το Ροβεσπιέρο, χρησιμοποίησαν το στρατό και για τους εσωτερικούς εχθρούς με αποτέλεσμα δεκάδες χιλιάδες εκτελέσεις υπόπτων για αντεπανάσταση. [ ] [ ]

Ενότητα 4

Σ Λ

- 18) Μετά την εκτέλεση του Ροβεσπιέρου η επανάσταση επέστρεψε στις αρχικές μετριοπαθείς θέσεις της. [ ] [ ]
- 19) Ο Ναπολέων Βοναπάρτης ανέβηκε στην εξουσία με τη βία, χωρίς την άδεια του Διευθυντηρίου. [ ] [ ]
- 20) Ο κυριότερος αντίπαλος της Γαλλίας του Ναπολέοντα υπήρξε η Οθωμανική Αυτοκρατορία. [ ] [ ]
- 21) Ηπειρωτικός αποκλεισμός είναι η απαγόρευση της διακίνησης των αγγλικών προϊόντων στα λιμάνια της Ευρώπης. [ ] [ ]
- 22) Τα γαλλικά στρατεύματα στην Ευρώπη βρήκαν την ένθερμη συμπαράσταση των ευγενών και του ανώτερου κλήρου. [ ] [ ]

B. Αντιστοιχίστε τα στοιχεία της στήλης A στα στοιχεία της στήλης B.

1: Διαφωτιστές και νέα ιδεολογία

A'	B'
1. Ζαν Ζακ Ρουσό 2. Μοντεσκιέ 3. Τζον Λοκ 4. Βολτέρος	α. Κοινωνικό Συμβόλαιο β. Γενική βούληση γ. Ανεξιθρησκία δ. Διάκριση των εξουσιών

2: Αμερικανική Επανάσταση και Ανεξαρτησία (στη στήλη Β περισεύει ένα στοιχείο).

A'	B'
1. Γέιλ	α. Συντάκτης της Διακήρυξης της Ανεξαρτησίας των ΗΠΑ
2. Ντεκάρτ	β. Πόλη όπου έγινε αποφασιστική μάχη για την αμερικανική ανεξαρτησία
3. Λοκ	γ. Πανεπιστήμιο των ΗΠΑ
4. Τζέφερσον	δ. Φιλόσοφος που πρότείνει τη συστηματική αμφιβολία
5. Γιόρκταουν	ε. Διαφωτιστής που προέταξε τα «φυσικά» δικαιώματα ως απαραβίαστα
	στ. Πρόεδρος των ΗΠΑ

3: Κοινωνικές ομάδες και ενέργειες

A'	B'
1. η Τρίτη Τάξη	α. κατάληψη της Βασιλίας
2. ο λαός του Παρισιού	β. κατάργηση μοναρχίας
3. οι Γιρονδίνοι	γ. προνόμια – προεπαναστατικά
4. οι Ορεινοί	δ. αυτοανακήρυξη σε Εθνική Συνέλευση
5. ο κλήρος	ε. κήρυξη πολέμου κατά της Πρωσίας

Γ. Ερωτήσεις κατάταξης

1. Να εντάξεις τις παρακάτω ιστορικές έννοιες στην αντίστοιχη ιδεολογία.

α. απόλυτη μοναρχία	ε. μισαλλοδοξία
β. μερκαντιλισμός	στ. οικονομικός φιλελευθερισμός
γ. φωτισμένη δεσποτεία	ζ. πίστη στην αυθεντία
δ. ντεϊσμός	η. φυσιοκράτες

ΣΤΗΛΗ Α' Ιδεολογία παλαιού καθεστώτος	ΣΤΗΛΗ Β' Ιδεολογία Διαφωτισμού

2. Να εντάξεις τις παρακάτω ιστορικές έννοιες στην αντίστοιχη συνέλευση.

α. η αστική επανάσταση β. αβασιλευτή δημοκρατία γ. πρωταγωνιστούν οι Ιακωβίνοι δ. σύστησε Επιτροπή Δημόσιας Σωτηρίας	ε. Διακήρυξη των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου και του Πολίτη στ. συνταγματική μοναρχία ζ. πρωταγωνιστούν οι αντιπρόσωποι της Τρίτης Τάξης η. η ριζοσπαστική επανάσταση

ΣΤΗΛΗ Α' Συντακτική Συνέλευση	ΣΤΗΛΗ Β' Συμβατική Συνέλευση

Δ: Ερώτηση χρονολόγησης
 Να γράψετε ξανά τα ακόλουθα γεγονότα στη σωστή χρονολογική σειρά, αρχίζοντας από το αρχαιότερο.

ΛΑΝΘΑΣΜΕΝΗ ΣΕΙΡΑ	ΣΩΣΤΗ ΣΕΙΡΑ
A. Το σύνταγμα των ΗΠΑ	1) .....
B. Διακήρυξη Ανεξαρτησίας	2) .....
Γ. Συνθήκη Βερσαλλιών	3) .....
Δ. Οι άποικοι καταστρέφουν φορτία τσαγιού στη Βοστώνη	4) .....
E. Επταετής πόλεμος	5) .....

- E.** Ερωτήσεις ανάπτυξης
1. Ποιες είναι οι κυριότερες πολιτικές θέσεις του κινήματος του Διαφωτισμού;
  2. Ποια οικονομική θεωρία υπερασπίστηκαν οι φιλόσοφοι του Διαφωτισμού και απέναντι σε ποια οικονομική πρακτική την αντέτασσαν;
  3. Να περιγράψετε το παλιό καθεστώς στην προεπαναστατική Γαλλία του 18ου αιώνα.

Απαντήσεις

A. Ερωτήσεις σωστού-λάθους

ΕΝΟΤΗΤΑ 1: 1) Λάθος, 2) Σωστό, 3) Λάθος, 4) Σωστό, 5) Σωστό, 6) Λάθος

ΕΝΟΤΗΤΑ 2: 7) Λάθος, 8) Σωστό, 9) Σωστό, 10) Σωστό, 11) Σωστό,

ΕΝΟΤΗΤΑ 3: 12) Σωστό, 13) Λάθος, 14) Λάθος, 15) Σωστό, 16) Λάθος,
17) Σωστό

ΕΝΟΤΗΤΑ 4: 18) Σωστό, 19) Λάθος, 20) Λάθος, 21) Σωστό, 22) Λάθος

B. Ερωτήσεις αντιστοίχισης

1. 1 – Β, 2 – Δ, 3 – Α, 4 – Γ

2. 1 – Γ, 2 – Δ, 3 – Ε, 4 – Α, 5 – Β

3. 1 – Δ, 2 – Α, 3 – Ε, 4 – Β, 5 – Γ

Γ. Ερώτηση κατάταξης.

1.

ΣΤΗΛΗ Α' Παλαιά Ιδεολογία	ΣΤΗΛΗ Β' Ιδεολογία Διαφωτισμού
A. Απόλυτη μοναρχία	Γ. Φωτισμένη Δεσποτεία
B. Μερκαντιλισμός	Δ. Ντεϊσμός
E. Μισαλλοδοξία	Στ. Οικονομικός Φιλελευθερισμός
Z. Πίστη στην αυθεντία	H. Φυσιοκράτες

2.

ΣΤΗΛΗ Α' Συντακτική συνέλευση	ΣΤΗΛΗ Β' Συμβατική συνέλευση
A. Αστική επανάσταση	H. Ριζοσπαστική επανάσταση
Στ. Συνταγματική μοναρχία	B. Αβασίλευτη δημοκρατία
Z. Πρωταγωνιστούν οι αντιπρόσωποι της τρίτης τάξης	Γ. Πρωταγωνιστούν οι Ιακωβίνοι
E. Διακήρυξη των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου και του Πολίτη	Δ. Σύσταση Επιτροπή Δημόσιας Σωτηρίας

Δ. Ερώτηση χρονολόγησης

1ο: Ε (1756-1763).

2ο: Δ.

3ο: Β (1776).

4ο: Γ (1783, η Μ. Βρετανία αναγνωρίζει την ανεξαρτησία των αποίκων).

5ο: Α (1787).

Ε. Απαντήσεις στις ερωτήσεις ανάπτυξης

1. Ο Διαφωτισμός υπήρξε κίνημα κατεξοχήν πολιτικό. Εξέφρασε κυρίως τα αιτήματα της αστικής τάξης, η οποία διεκδικούσε τη συμμετοχή της στην πολιτική εξουσία. Αναλυτικότερα οι πολιτικές θέσεις του διαφωτισμού ήταν οι εξής:

■ Φυσικά δικαιώματα: Όλοι οι άνθρωποι έχουν ορισμένα απαραβίαστα δικαιώματα (ζωής, ιδιοκτησίας, ισότητας, ελευθερίας σκέψης και έκφρασης). Τα δικαιώματα αυτά δεν μπορεί να τα καταργήσει καμία εξουσία.

■ Κοινωνικό συμβόλαιο: Οι άνθρωποι παραχώρησαν κάποιες ελευθερίες τους, προκειμένου να ζήσουν αρμονικά. Το κράτος είναι ο εγγυητής των όρων της συμφωνίας. Στην περίπτωση που το κράτος παραβιάσει το συμβόλαιο και γίνει τυραννικό, οι αρχόμενοι έχουν δικαίωμα αντίστασης.

■ Γενική βούληση: Όρος που σημαίνει την έκφραση του γενικού συμφέροντος μέσα από τη σύνθεση των ατομικών βουλήσεων. Πρόκειται ουσιαστικά για τη συμμετοχή του λαού στη λήψη των αποφάσεων.

■ Διάκριση των εξουσιών: Οι φορείς της εξουσίας πρέπει να είναι διαφορετικοί.

2. Οι οικονομολόγοι του Διαφωτισμού θεώρησαν ότι η οικονομία πρέπει να αφεθεί να λειτουργεί «φυσικά», χωρίς την παρέμβαση του κράτους. Την άποψη αυτή την υποστήριξαν Γάλλοι οικονομολόγοι και ονομάστηκε φυσιοκρατία. Στη Μ. Βρετανία, η οποία πλούτιζε από το εμπόριο, γεννήθηκε η θεωρία του οικονομικού φιλελευθερισμού. Σύμφωνα με αυτή τη θεωρία το κράτος δεν πρέπει να παρεμβαίνει παρά ελάχιστα στην οικονομική ζωή. Και οι δύο θεωρίες ήταν αντίθετες στο προηγούμενο οικονομικό δόγμα του мерκαντιλισμού, το οποίο προωθούσε και υποστήριζε τον κρατικό προστατευτισμό της οικονομίας. Αποτέλεσμα της επέμβασης του κράτους στην οικονομική ζωή ήταν να περιορίζεται η ελεύθερη οικονομική δραστηριότητα, κάτι αντίθετο προς τα συμφέροντα της αστικής τάξης.

3. Η γαλλική κοινωνία, κατά την προεπαναστατική περίοδο, ήταν αυστηρά διαχωρισμένη σε τρεις τάξεις με κριτήριο την καταγωγή και τα προνόμια που απολάμβανε η καθεμιά. Οι τρεις τάξεις ήταν οι ευγενείς, ο κλήρος και η τρίτη τάξη. Η προεπαναστατική κοινωνική δομή ονομά-

στηκε παλαιό καθεστώς. Οι δύο πρώτες τάξεις απολάμβαναν όλα τα προνόμια και δε φορολογούνταν. Αντίθετα, όλα τα βάρη της οικονομίας και όλες τις υποχρεώσεις τις είχε αναλάβει η πολυπληθέστερη κοινωνική τάξη, η τρίτη τάξη, η οποία δεν απολάμβανε κανένα προνόμιο και καμία ελάφρυνση. Το παλαιό καθεστώς, όπως ήταν φυσικό, προκάλεσε δυσανεξία και δυσφορία στον γαλλικό λαό και καταπολεμήθηκε από τους ιδεολόγους του διαφωτισμού. Η μεγαλύτερη αντίφαση που είχε δημιουργήσει το παλαιό καθεστώς ήταν ο αποκλεισμός από τη διαχείριση της εξουσίας και τη λήψη των αποφάσεων της αστικής και ιδίως της μεγαλοαστικής τάξης, που είχε την οικονομική δύναμη στη Γαλλία.

2

ΕΠΑΝΑΛΗΠΤΙΚΑ ΘΕΜΑΤΑ

Κεφάλαιο Δεύτερο

Επαναληπτικά θέματα

A. Να χαρακτηρίσετε τις ακόλουθες προτάσεις ως σωστές ή λανθασμένες σημειώνοντας Χ στο αντίστοιχο τετραγωνάκι.

Σ Λ

Ενότητα 5

- 1) Οι Τούρκοι έμποροι βγήκαν κερδισμένοι από τη ρωσοτουρκική συνθήκη του Κιουτσούκ Καϊναρτζή (1774). [ ] [ ]
- 2) Η ορθόδοξη εκκλησία θεωρούσε ότι μια επανάσταση θα έθετε σε κίνδυνο την ίδια, αλλά και τον ελληνισμό. [ ] [ ]
- 3) Οι Φαναριώτες ήταν ρουμανικές αρχοντικές οικογένειες που κατοικούσαν στην Κωνσταντινούπολη. [ ] [ ]
- 4) Οι κλέφτες ήταν ένοπλα σώματα οργανωμένα από την οθωμανική διοίκηση. [ ] [ ]
- 5) Τα Ορλοφικά ήταν μια αποτυχημένη κινητοποίηση των Ελλήνων εναντίον των Οθωμανών με ρωσική υποκίνηση. [ ] [ ]
- 6) Το κίνημα του Νεοελληνικού Διαφωτισμού αναπτύχθηκε κυρίως στις αγροτικές περιοχές και στους κόλπους της εκκλησίας. [ ] [ ]

Ενότητα 6

- 7) Οι ευρωπαϊκοί λαοί αποδέχτηκαν με μεγάλη ικανοποίηση τις αποφάσεις του συνεδρίου της Βιέννης (1815). [ ] [ ]
- 8) Οι σοσιαλιστές πρότειναν ένα καθεστώς οικονομικής και κοινωνικής ισότητας. [ ] [ ]
- 9) Σύμφωνα με την αρχή των εθνοτήτων, τα όρια του κράτους πρέπει να συμπίπτουν με τα όρια του έθνους. [ ] [ ]
- 10) Οι καρμπονάροι οργάνωσαν την επανάσταση στην Ιταλία με στόχο εθνική ελευθερία και συνταγματικές μεταρρυθμίσεις. [ ] [ ]
- 11) Από τις επαναστάσεις των ετών 1820-21 στη νότια Ευρώπη καμία δεν κατάφερε να επιτύχει στους στόχους της. [ ] [ ]

Ενότητα 7

- 12) Η Φιλική Εταιρεία υιοθέτησε την οργάνωση μυστικών εταιρειών, όπως οι καρμπονάροι. [ ] [ ]
- 13) Τα ονόματα των Φιλικών ήταν γνωστά στην Οθωμανική διοίκηση, αλλά και στους Έλληνες. [ ] [ ]
- 14) Η Φιλική Εταιρεία απευθυνόταν, τελικά, σε όλους τους Έλληνες, ανεξαρτήτου κοινωνικής τάξης και οικονομικής δύναμης. [ ] [ ]

- 15) Ο Τσάρος υπερασπίστηκε με θέρμη την επανάσταση που ξέσπασε στις ηγεμονίες μια και, εκτός των άλλων, ο Αλέξανδρος Υψηλάντης –ο ηγέτης της– ήταν ανώτερος αξιωματικός του ρωσικού στρατού. [ ] [ ]

Ενότητα 8

- 16) Οι πιθανότητες για την επιτυχία της επανάστασης στη νότια Ελλάδα ήταν πολύ πιο ευνοϊκές. [ ] [ ]
- 17) Η ελληνική επανάσταση ξεκίνησε στις 25 Μαρτίου 1821 από τη μονή της Αγίας Λαύρας. [ ] [ ]
- 18) Η επανάσταση εδραιώθηκε τελικά μόνο στην Πελοπόννησο, τη Στερεά Ελλάδα και σε μερικά νησιά του Αιγαίου. [ ] [ ]
- 19) Οι γυναίκες δεν έπαιξαν κανένα ηγετικό ρόλο στην Ελληνική Επανάσταση. [ ] [ ]
- 20) Η επανάσταση μπήκε σε μια φάση κάμψης και πέρασε δύσκολες στιγμές με την αποβίβαση στην Πελοπόννησο του Ιμπραήμ. [ ] [ ]

Ενότητα 9

- 21) Οι τοπικοί οργανισμοί ήταν πολιτικοί σχηματισμοί τοπικού χαρακτήρα, ένα είδος δηλαδή τοπικών κυβερνήσεων. [ ] [ ]
- 22) Οι τοπικοί οργανισμοί ελέγχονταν κυρίως από τους οπλαρχηγούς και τα μέλη της Φιλικής Εταιρείας. [ ] [ ]
- 23) Η Πελοποννησιακή Γερουσία ψήφισε το σύνταγμα της Επιδαύρου, το πρώτο ελληνικό σύνταγμα. [ ] [ ]
- 24) Το σύνταγμα της Επιδαύρου θέσπιζε το πολίτευμα της αβασιλευτής δημοκρατίας – μοναδική εξαίρεση σε όλη την Ευρώπη. [ ] [ ]
- 25) Η Γ' Εθνοσυνέλευση εξέλεξε Κυβερνήτη της Ελλάδας τον Ι. Καποδίστρια. [ ] [ ]

Ενότητα 10

- 26) Η Ευρώπη της Παλινόρθωσης δεν ήταν ευνοϊκή συγκυρία για την ελληνική επανάσταση. [ ] [ ]
- 27) Η Ρωσία αναθεώρησε πρώτη την πολιτική της χώρας της απέναντι στην ελληνική επανάσταση, λόγω του ότι ήταν και οι δύο ορθόδοξες χώρες. [ ] [ ]
- 28) Ο φιλελευθερισμός και ο επαναστατικός ριζοσπαστισμός γέννησαν το φιλελληνισμό. [ ] [ ]
- 29) Η Αγγλία και η Γαλλία συμφώνησαν στη δημιουργία ανεξάρτητου ελληνικού κράτους κάτω από την πίεση των ρωσικών επιτυχιών στον πόλεμο με τους Οθωμανούς. [ ] [ ]

Ενότητα 11

- 30) Οι επαναστάτες του 1830 στη Γαλλία απαιτούσαν την επαναφορά του προ του 1789 καθεστώτος. [ ] [ ]
- 31) Οι εθνικές ιδέες ήταν βασική παράμετρος στις επαναστάσεις του 1848. [ ] [ ]
- 32) Η συνέλευση της Φρανκφούρτης τάχθηκε υπέρ της δημιουργίας μιας Μεγάλης Γερμανίας υπό την καθοδήγηση της Πρωσίας. [ ] [ ]
- 33) Ο πιο κερδισμένος από τις επαναστάσεις του 1848 ήταν η μεγαλοαστική τάξη. [ ] [ ]

B. Αντιστοιχίστε τα στοιχεία της στήλης A στα στοιχεία της στήλης B.**1. Κοινωνικές ομάδες και ιδέες**

A'	B'
1. Έμποροι και καραβοκύρηδες	α. Οργάνωσαν επανάσταση στην Ιταλία εναντίον της αυστριακής κυριαρχίας.
2. Καρμπονάροι	β. Μυστική οργάνωση με σκοπό την προετοιμασία του ένοπλου αγώνα των Ελλήνων για ανεξαρτησία.
3. Ριζοσπάστες δημοκρατικοί	γ. Αρχοντικές οικογένειες που καταλάμβαναν υψηλές θέσεις στην οθωμανική διοίκηση.
4. Φιλικοί	δ. Έδειχναν ενδιαφέρον για τη διάδοση των νεότερων ιδεών του Διαφωτισμού.
5. Φαναριώτες	ε. Προσδοκούσαν την εγκαθίδρυση αβασιλευτών δημοκρατιών.

B. Αντιστοιχίστε τα στοιχεία της στήλης A στα στοιχεία της στήλης B και της στήλης Γ**2. Πρόσωπα και ιδέες**

A'	B'	Γ'
1. Καταρτζής	α. Φιλόσοφος	i. υπερασπιστής της λαϊκής γλώσσας.
2. Φίχτε	β. Πολιτικός	ii. στηρίζεται στους φιλελεύθερους αστούς.
3. Καραγεώργεβιτς	γ. Βασιλιάς	iii. μέλος της Φιλικής Εταιρείας.

4. Κάνιγκ	δ. Διαφωτιστής	iv. υπέρμαχος της ιδέας του έθνους.
5. Λουδοβίκος - Φίλιππος	ε. Ηγέτης επαναστατών	v. υπεύθυνος για τη μεταστροφή της αγγλικής εξωτερικής πολιτικής υπέρ των Ελλήνων.

Γ. Κατάταξε τα ονόματα που σου δίνονται στον αντίστοιχο πίνακα.

Θ. Κολοκοτρώνης, Αδ. Κοραΐς, Αλ. Μαυροκορδάτος, Κ. Κούμας, Εμμ. Ξάνθος, Θ. Νέγρης, Π. Αναγνωστόπουλος, Δ. Υψηλάντης, Οδ. Ανδρούτσος, Ιώσ. Μοισιόδακας, Μ. Μπότσαρης.

Διαφωτιστές	Φαναριώτες	Φιλικοί	Στρατιωτικοί

Δ. Βάλε στη στήλη Β' στη σωστή χρονολογική σειρά τα παρακάτω ιστορικά γεγονότα που σου δίνονται στη στήλη Α'.

Στήλη Α' Λανθασμένη χρονολογική σειρά	Στήλη Β' Σωστή χρονολογική σειρά
A. Ίδρυση Φιλικής Εταιρείας	1. _____
B Απόβαση Ιμπραήμ στην Πελοπόννησο	2. _____
Γ. Ιουλιανή συνθήκη του Λονδίνου	3. _____
Δ. Ορλοφικά	4. _____
Ε. Α' Εθνική Συνέλευση στην Επίδαυρο	5. _____

E. Ερωτήσεις ανάπτυξης

- 1.** Ποια ήταν η συγκυρία στην ευρωπαϊκή διπλωματική και πολιτική σκηνή την εποχή που ξέσπασε η ελληνική επανάσταση;
- 2.** Να συγκρίνετε την επανάσταση στις ηγεμονίες με την επανάσταση στη νότια Ελλάδα και να αναδείξετε τα πλεονεκτήματα της δεύτερης.

Απαντήσεις

A. Να χαρακτηρίσετε τις ακόλουθες προτάσεις ως σωστές ή λανθασμένες

ΕΝΟΤΗΤΑ 5: **1)** Λάθος, **2)** Σωστό, **3)** Λάθος, **4)** Λάθος, **5)** Σωστό, **6)** Λάθος

ΕΝΟΤΗΤΑ 6: **7)** Λάθος, **8)** Σωστό, **9)** Σωστό, **10)** Σωστό, **11)** Λάθος

ΕΝΟΤΗΤΑ 7: **12)** Σωστό, **13)** Λάθος, **14)** Σωστό, **15)** Λάθος

ΕΝΟΤΗΤΑ 8: **16)** Σωστό, **17)** Λάθος, **18)** Σωστό, **19)** Λάθος, **20)** Σωστό

ΕΝΟΤΗΤΑ 9: **21)** Σωστό, **22)** Λάθος, **23)** Λάθος, **24)** Σωστό, **25)** Σωστό

ΕΝΟΤΗΤΑ 10: **26)** Σωστό, **27)** Λάθος, **28)** Σωστό, **29)** Σωστό

ΕΝΟΤΗΤΑ 11: **30)** Λάθος, **31)** Σωστό, **32)** Λάθος, **33)** Σωστό

B. Ερωτήσεις αντιστοίχισης

1. 1 – Δ, 2 – Α, 3 – Ε, 4 – Β, 5 – Γ

2. 1 – Δ – i, 2 – Α – iv, 3 – Ε – iii, 4 – Β – v, 5 – Γ – ii.

Γ. Ερωτήσεις κατάταξης

Διαφωτιστές	Φαναριώτες	Φιλικοί	Στρατιωτικοί
Αδ. Κοραΐς	Αλ. Μαυροκορδάτος	Εμμ. Ξάνθος	Θ. Κολοκοτρώνης
Κ. Κούμας	Θ. Νέγρης	Π. Αναγνωστόπουλος	Οδ. Ανδρούτσος
Ιωσ. Μοισιόδακας		Δ. Υψηλάντης	Μ. Μπότσαρης

Δ. Η σωστή χρονολογική σειρά

Στήλη Β Σωστή χρονολογική σειρά

1. Τα Ορλοφικά (1770)
2. Ίδρυση Φιλικής Εταιρείας (1814)
3. Α' Εθνική Συνέλευση στην Επίδαυρο (1821-1822)
4. Αποβίβαση Ιμπραήμ στην Πελοπόννησο (1825)
5. «Ιουλιανή» συνθήκη του Λονδίνου (1827)

E. Ερωτήσεις ανάπτυξης

1. Η διεθνής συγκυρία ήταν αρνητική για την ελληνική επανάσταση, όπως και για κάθε επανάσταση στην Ευρώπη εκείνη την εποχή. Η Ιερή Συμμαχία αποφάσιζε τη δυναμική καταστολή των επαναστατικών κινήσεων που ξεσπούσαν την ίδια εποχή στη νότια Ευρώπη (το 1820 στην Ισπανία και το 1820-1821 στην Ιταλία) και καταδίκαζε τις διεκδικήσεις τους για εθνική ελευθερία και συνταγματικές μεταρρυθμίσεις. Στόχος των ευρωπαϊκών δυνάμεων ήταν η διαμόρφωση μιας ισορροπίας δυνάμεων, που θα απέτρεπε στο μέλλον τις συγκρούσεις και τις ανατροπές στο εσωτερικό των ευρωπαϊκών κρατών, αλλά και συνολικά στην Ευρώπη. Οι νικητές του Ναπολέοντα συμφώνησαν στο συνέδριο της Βιέννης (1815) για μια νέα τάξη πραγμάτων, η οποία διεπόταν από αντεπαναστατικές ιδέες και εχθρική διάθεση προς κάθε φιλελεύθερο κίνημα. Ήταν η εποχή της παλινόρθωσης, της επικράτησης δηλαδή της μοναρχίας και κατ' επέκταση της καταπολέμησης κάθε μαζικού λαϊκού κινήματος που διεκδικούσε συνθήκες περισσότερο φιλελεύθερες και δημοκρατικές. Σε αυτές τις συνθήκες η Ελληνική επανάσταση αποτελούσε πρόβλημα και οι πρώτες αντιδράσεις των Ευρωπαίων απέναντί της στο συνέδριο του Λάμπαχ ήταν αρνητικές και καταδικαστικές.

2. Η επανάσταση ξεκίνησε από τις παραδουνάβιες ηγεμονίες, επειδή δεν υπήρχε εκεί οθωμανικός στρατός ικανός να αντιμετωπίσει το κίνημα, η περιοχή ήταν κοντά στα σύνορα με τη Ρωσία και υπήρχαν ελπίδες ότι ο ρωσικός στρατός θα επενέβαινε, για να βοηθήσει την επανάσταση. Παράλληλα υπήρχε η πεποίθηση ότι θα βοηθήσουν την επανάσταση διάφοροι βαλκάνιοι ηγέτες, όπως ο Σέρβος Καραγεώργεβιτς, οι οποίοι και προσεγγίστηκαν για τον σκοπό αυτόν. Ο Αλ. Υψηλάντης πέρασε τον ποταμό Προύθο και κήρυξε την επανάσταση στο Ιάσιο της Βλαχίας στη σημερινή Ρουμανία (24 Φεβρουαρίου του 1821). Οι προκηρύξεις που κυκλοφορούσαν άφηναν να εννοηθεί ότι πίσω από το κίνημά του βρισκόταν η Ρωσία. Όμως το κίνημα του Υψηλάντη αντιμετώπισε πολλά και δυσεπίλυτα προβλήματα. Οι πλούσιοι Έλληνες των παραδουνάβιων ηγεμονιών δε βοήθησαν υλικά και η στρατολόγηση δεν έφερε ουσιαστικά αποτελέσματα, ενώ ο τσάρος αποκήρυξε την επανάσταση και επέτρεψε την είσοδο του οθωμανικού στρατού στις ηγεμονίες.

Αντίθετα, στον νότιο ελλαδικό χώρο οι προϋποθέσεις για την επιτυχία της ελληνικής επανάστασης ήταν καλύτερες. Και στην περιοχή αυτή ο οθωμανικός στρατός δεν ήταν ιδιαίτερα ισχυρός, αφού ένα μεγάλο μέρος των οθωμανικών δυνάμεων πολεμούσε εναντίον του Αλή πασά της Ηπείρου. Η πολύ σημαντική διαφορά με τις ηγεμονίες ήταν ότι στην Πελοπόννησο οι ελληνικοί πληθυσμοί ήταν πυκνότεροι και υπήρχαν ήδη ένοπλα σώματα Ελλήνων (κλέφτες κι αρματολοί), καθώς και πολλοί Έλληνες που διέθεταν σημαντική πολεμική εμπειρία. Επίσης, ακόμα και σε περίπτωση που ο τουρκικός στρατός κατέφθανε γρήγορα για να

καταστείλει την επανάσταση, αυτή μπορούσε να συνεχιστεί στα βουνά και στα ορεινά μέρη της νότιας Ελλάδας, αφού σε αντίθεση με το πεδινό μέρος των ηγεμονιών, το ορεινό έδαφος της νότιας Ελλάδας διευκόλυνε τον κλεφτοπόλεμο και εξαφάνιζε το πλεονέκτημα της αριθμητικής υπεροχής του οθωμανικού στρατού.

3

ΕΠΑΝΑΛΗΠΤΙΚΑ ΘΕΜΑΤΑ

Κεφάλαιο Τρίτο

Επαναληπτικά θέματα

A. Να χαρακτηρίσετε τις ακόλουθες προτάσεις ως σωστές ή λανθασμένες σημειώνοντας Χ στο αντίστοιχο τετραγωνάκι.

Σ Λ

Ενότητα 12

- 1) Στα μέσα του 19ου αι. η εκβιομηχάνιση περιοριζόταν ακόμη στη Μεγάλη Βρετανία. [ ] [ ]
- 2) Η αξιοποίηση των νέων μορφών ενέργειας, κυρίως του άνθρακα, ονομάστηκε από τους ιστορικούς βιομηχανική επανάσταση. [ ] [ ]
- 3) Στα τέλη του 19ου αι. η επιστημονική έρευνα συνδέθηκε με τη βιομηχανία. [ ] [ ]
- 4) Ο Άγγλος μηχανικός Στίβενσον επινόησε την πρώτη ιπτάμενη μηχανή. [ ] [ ]
- 5) Ο οικονομικός φιλελευθερισμός στήριξε ιδεολογικά την κεφαλαιοκρατία. [ ] [ ]

Ενότητα 13

- 6) Η βελτίωση του βιοτικού επιπέδου προκάλεσε εντυπωσιακή αύξηση του πληθυσμού. [ ] [ ]
- 7) Οι αστοί αποτελούσαν κατά τον 19ο αι. την πλειονότητα των Ευρωπαίων. [ ] [ ]
- 8) Οι σοσιαλιστικές θεωρίες τόνιζαν την προτεραιότητα του κοινωνικού συμφέροντος έναντι του ατομικού. [ ] [ ]
- 9) Ο Καρλ Μαρξ έγραψε το Κεφάλαιο. [ ] [ ]
- 10) Η Ρόζα Λούξεμπουργκ επεδίωκε την ανατροπή του καπιταλισμού με επανάσταση. [ ] [ ]

Ενότητα 14

- 11) Η «Νέα Ιταλία» ήταν ένα κίνημα που στόχευε στη δημιουργία όχι μόνο μιας ενιαίας, αλλά και μιας δημοκρατικής Ιταλίας. [ ] [ ]
- 12) Το ενιαίο βασίλειο της Ιταλίας σχηματίστηκε το 1870. [ ] [ ]
- 13) Ο Βίσμαρκ ίδρυσε τη Γερμανική Συνομοσπονδία. [ ] [ ]
- 14) Το 1870 η Γαλλία επιτέθηκε στην Πρωσία. [ ] [ ]
- 15) Η Συνθήκη του Αγίου Στεφάνου δημιούργησε τη «Μεγάλη Βουλγαρία». [ ] [ ]

Ενότητα 15

- 16) Ο καπιταλισμός συνδέεται με τον ιμπεριαλισμό και την αποικιοκρατία.
- 17) Μία αιτία της αποικιοκρατίας ήταν και ο εκπολιτισμός των ντόπιων κατοίκων.
- 18) Οι ιεραπόστολοι προετοίμασαν το έδαφος για την αποικιοκρατία.
- 19) Στις αρχές του 19ου αι. τα περισσότερα κράτη της Αφρικής ήταν ελεύθερα.
- 20) Η Μεγάλη Βρετανία ήταν η ισχυρότερη αποικιακή δύναμη.

Ενότητα 16

- 21) Η ανεξαρτησία οδήγησε τις περισσότερες χώρες της Λατινικής Αμερικής σε οικονομική ευημερία και κοινωνική ειρήνη.
- 22) Ο Πορφύριο Ντίας ήταν ένας από τους μεγάλους επαναστάτες της Λατινικής Αμερικής.
- 23) Οι ΗΠΑ στα 1/2 του 19ου αι. εκτείνονταν από τον Ατλαντικό μέχρι τον Ειρηνικό ωκεανό.
- 24) Οι νότιες πολιτείες των ΗΠΑ κέρδισαν τον αμερικανικό εμφύλιο πόλεμο.
- 25) Η Ιαπωνία ενσωματώθηκε βαθμιαία στο δυτικό κόσμο από τα μέσα του 19ου αι.

B. Αντιστοιχίστε τα στοιχεία της στήλης A' στα στοιχεία της στήλης B'.

1. Οι πρωταγωνιστές. Δύο στοιχεία της στήλης B' περισσεύουν.

A'	B'
1. Μαρξ	A. Σιδηροδρομική άμαξα
2. Πάνκροστ	B. Ηλεκτρικός τηλεγράφος
3. Γκαριμπάλντι	Γ. Κομμουνιστικό Μανιφέστο
4. Στίβενσον	Δ. δικαιώματα στις γυναίκες
5. Μπολίβαρ	E. Επανάσταση στη νότια Ιταλία
	Z. Επανάσταση στη Αμερική
	H. Επανάσταση στη Σερβία

2. Οι χώρες. Στη στήλη Β' περισεύει ένα στοιχείο.

Στήλη Α'	Στήλη Β'
1. Μεγάλη Βρετανία 2. Γαλλία 3. Γερμανία 4. Ιταλία 5. Βουλγαρία	Α. συνθήκη Αγ. Στεφάνου Β. χαρτιστές Γ. Καβούρ Δ. σοσιαλιστές ηγέτες Ε. χώρος υποδοχής εξωτε- ρικής μετανάστευσης Ζ. χημική βιομηχανία

3. Τα γεγονότα

Στήλη Α'	Στήλη Β'
1. ένωση Γερμανίας 2. ένωση Ιταλίας 3. ανεξαρτησία Σερβίας 4. αποικιοποίηση Αφρικής 5. δημιουργία λατινοαμε- ρικανικών κρατών	Α. συνέδριο Βερολίνου Β. διάδοση φιλελευθερισμού Γ. Βίσμαρκ Δ. Πεδεμόντιο Ε. Ευρωπαϊκά καπιταλιστικά κράτη

Γ. Ερωτήσεις κατάταξης

1. Να εντάξετε τις παρακάτω ιστορικές έννοιες στην αντίστοιχη ιδεολογία.
 Α: Κομμουνιστικό Μανιφέστο, Β: αστική τάξη, Γ: αποικιοκρατία., Δ: παιδική εργασία, Ε: εργατικό κίνημα., Στ: μετοχές.

Στήλη Α' Καπιταλισμός	Στήλη Β' Σοσιαλισμός

Δ. Ερώτηση χρονολόγησης

1. Να γράψετε ξανά τα ακόλουθα γεγονότα στη σωστή χρονολογική σειρά, αρχίζοντας από το αρχαιότερο.

Λανθασμένη σειρά	Σωστή σειρά
A. ένωση Γερμανίας	1. _____
B. Μεξικανική επανάσταση	2. _____
Γ. ένωση Ιταλίας	3. _____
Δ. η Πρώτη Διεθνής Ένωση Εργατών	4. _____
Ε. η πρώτη σιδηροδρομική γραμμή	5. _____

Ε. Ερώτηση ανάπτυξης

1. Πώς συνδέεται ο νέος τρόπος οργάνωσης της οικονομίας (καπιταλισμός) που επέφερε η ωρίμανση της βιομηχανικής επανάστασης με τα αίτια της αποικιοκρατίας;

Απαντήσεις

A. Να χαρακτηρίσετε τις ακόλουθες προτάσεις ως σωστές ή λανθασμένες

ΕΝΟΤΗΤΑ 12: 1) Λάθος, 2) Λάθος, 3) Σωστό, 4) Λάθος, 5) Σωστό
ΕΝΟΤΗΤΑ 13: 6) Σωστό, 7) Λάθος, 8) Σωστό, 9) Σωστό, 10) Σωστό
ΕΝΟΤΗΤΑ 14: 11) Σωστό, 12) Λάθος, 13) Λάθος, 14) Λάθος, 15) Σωστό
ΕΝΟΤΗΤΑ 15: 16) Σωστό, 17) Λάθος, 18) Σωστό, 19) Λάθος, 20) Σωστό
ΕΝΟΤΗΤΑ 16: 21) Λάθος, 22) Λάθος, 23) Σωστό, 24) Λάθος, 25) Σωστό

B. Ερωτήσεις αντιστοίχισης

1. 1 – Γ, 2 – Δ, 3 – Ε, 4 – Α, 5 – Ζ
2. 1 – Β, 2 – Δ, 3 – Ζ, 4 – Γ, 5 – Α
3. 1 – Γ, 2 – Δ, 3 – Α, 4 – Ε, 5 – Β.

Γ. Ερωτήσεις κατάταξης:

ΣΤΗΛΗ Α' Καπιταλισμός	ΣΤΗΛΗ Β' Σοσιαλισμός
αστική τάξη	Κομμουνιστικό Μανιφέστο
αποικιοκρατία	εργατικό κίνημα
παιδική εργασία	
μετοχές	

Δ. Ερωτήσεις χρονολόγησης

- 1ο: Η πρώτη σιδηροδρομική γραμμή (1825)
 2ο: Η Πρώτη Διεθνής Ένωση Εργατών (1864)
 3ο: Γαλλοπρωσικός πόλεμος (1870-1871)
 4ο: Ένωση Γερμανίας (1871)
 5ο: Μεξικανική επανάσταση (1910-1911)

E. Ερωτήσεις ανάπτυξης

1. Οι υψηλοί ρυθμοί οικονομικής ανάπτυξης και η αύξηση της παραγωγής ήταν δύο από τα κύρια χαρακτηριστικά της εκβιομηχάνισης. Η οικονομία οργανωνόταν πλέον σε νέες βάσεις. Ο νέος τρόπος οργάνωσης της οικονομίας ονομάστηκε οικονομία της ελεύθερης αγοράς ή καπιταλισμός. Ιδεολογική βάση του νέου συστήματος υπήρξε ο οικονομικός φιλελευθερισμός, σύμφωνα με τον οποίον οι επιχειρηματίες είχαν την

ελευθερία να πράττουν ό,τι εκείνοι έκριναν αναγκαίο, για να κερδίζουν. Κατ' επέκταση νομιμοποιήθηκε το δίκαιο του ισχυροτέρου, είτε άτομο ήταν αυτός είτε κοινωνική ομάδα είτε κράτος ολόκληρο. Στο νέο πλαίσιο της οικονομίας είχαν δημιουργηθεί και νέες ανάγκες: ανάγκη συγκέντρωσης τεράστιων κεφαλαίων για την ίδρυση μεγάλων βιομηχανιών, ανάγκη για μείωση του κόστους παραγωγής κτλ. Παράλληλα άρχισαν να ξεσπούν οικονομικές κρίσεις, όταν η αγορά αδυνατούσε να απορροφήσει την παραγωγή. Τις ανάγκες αυτές και τις κρίσεις προσπάθησε ο καπιταλισμός να ξεπεράσει, λαμβάνοντας κατακτητική και ιμπεριαλιστική μορφή. Έτσι ο ιμπεριαλισμός, δηλαδή η πολιτική των ισχυρών κρατών με στόχο την εκμετάλλευση των αδύναμων και της απόκτησης περισσότερης δύναμης, συνδέθηκε με την καπιταλιστική ανάπτυξη. Ο ιμπεριαλισμός των καπιταλιστικών ευρωπαϊκών κρατών εκφράστηκε με τη μορφή της αποικιοκρατίας: αναζήτηση και κατάκτηση εδαφών εκτός Ευρώπης για εκμετάλλευση. Η αποικιοκρατία εκδηλώθηκε με ένταση την περίοδο 1870-1914. Κύρια αίτια της αποικιοκρατίας ήταν οι πολλαπλές ανάγκες των εκβιομηχανισμένων κρατών της Ευρώπης, κυρίως η εύρεση:

- νέων αγορών για τα βιομηχανικά προϊόντα τους,
- νέων πηγών πρώτων υλών (μεταλλεύματα, μαλλί, βαμβάκι),
- καυσίμων (πετρέλαιο),
- νέων περιοχών για επένδυση των κεφαλαίων τους.

Εξάλλου τη σύνδεση καπιταλισμού και αποικιοκρατίας μαρτυρά και η κοινωνική βάση της αποικιοκρατίας, στην οποία πρωτοστατούσε η αστική τάξη. Η αποικιακή πολιτική υπαγορευόταν σε μεγάλο βαθμό από τους αστούς και ειδικότερα από τους μεγαλοαστούς, τους βιομήχανους, τους τραπεζίτες και τους μεγαλοκεφαλαιούχους.

4

ΕΠΑΝΑΛΗΠΤΙΚΑ ΘΕΜΑΤΑ

Κεφάλαιο Τέταρτο

Επαναληπτικά θέματα

A. Να χαρακτηρίσετε τις ακόλουθες προτάσεις ως σωστές ή λανθασμένες σημειώνοντας Χ στο αντίστοιχο τετραγωνάκι.

Σ Λ

Ενότητα 17

- 1) Ο Ι. Καποδίστριας επιβλήθηκε ως Κυβερνήτης της Ελλάδας από τις Δυνάμεις. [ ] [ ]
- 2) Το «Πανελλήνιον» συγκροτήθηκε από την αντιπολίτευση στον Καποδίστρια. [ ] [ ]
- 3) Ο Καποδίστριας πίστευε ότι η ίδρυση ενός Πανεπιστημίου δεν κάλυπτε τις άμεσες εκπαιδευτικές ανάγκες των Ελλήνων. [ ] [ ]
- 4) Ο Καποδίστριας πέτυχε τα βόρεια σύνορα του ελληνικού κράτους να φτάσουν μέχρι τη γραμμή Αμβρακικού-Παγασητικού. [ ] [ ]
- 5) Η επιλογή του Καποδίστρια να συγκροτήσει ένα ισχυρό συγκεντρωτικό κράτος προκάλεσε αντιδράσεις. [ ] [ ]

Ενότητα 18

- 6) Οι Έλληνες σε εθνοσυνέλευση ανακήρυξαν τον Όθωνα βασιλιά τους. [ ] [ ]
- 7) Η απολυταρχία και η δημιουργία ενός συγκεντρωτικού κράτους ήταν στους βασικούς στόχους της Αντιβασιλείας. [ ] [ ]
- 8) Η ελληνική εκκλησία ορίστηκε αυτοκέφαλη, δηλαδή ανεξαρτήθηκε από το Οικουμενικό Πατριαρχείο. [ ] [ ]
- 9) Ο Όθων δεν επιθυμούσε ουσιαστικά καθόλου μεταρρυθμίσεις που θα μείωναν την ισχύ του. [ ] [ ]
- 10) Τα κόμματα έπαιξαν ενεργό ρόλο στην επανάσταση της 3ης Σεπτεμβρίου 1843. [ ] [ ]

Ενότητα 19

- 11) Το σύνταγμα του 1844 θέσπιζε το πολίτευμα της βασιλευομένης δημοκρατίας. [ ] [ ]
- 12) Σύμφωνα με το σύνταγμα του 1844 ο βασιλιάς διορίζει υπουργούς, χωρίς την έγκριση της βουλής. [ ] [ ]
- 13) Οι ετερόχθονες ήταν γεννημένοι σε περιοχές που δεν διεκδικούσε το αλυτρωτικό πρόγραμμα της Μεγάλης Ιδέας. [ ] [ ]
- 14) Η Μεγάλη Ιδέα υποστήριζε ότι έπρεπε να προηγηθεί η οικονομική ανάπτυξη και μετά να επιχειρηθεί η εδαφική επέκταση. [ ] [ ]

- 15) Οι Άγγλοι και οι Γάλλοι κατέλαβαν τον Πειραιά (1854), απαιτώντας από την Ελλάδα αυστηρή ουδετερότητα στον πόλεμο Ρωσίας-Τουρκίας. [ ] [ ]

Ενότητα 20

- 16) Οι αγώνες των ριζοσπαστών Επτανησίων ανάγκασαν την Αγγλία να παραχωρήσει τα Ιόνια νησιά στο ελληνικό κράτος. [ ] [ ]
- 17) Το σύνταγμα του 1864 θεμελιωνόταν στη δημοκρατική αρχή, δηλ. αναγνώριζε τον λαό ως κυρίαρχο παράγοντα του πολιτεύματος. [ ] [ ]
- 18) Το σύνταγμα του 1864 κατέργησε τη Γερουσία ως θεσμό αντιδημοκρατικό. [ ] [ ]
- 19) Ο Χ. Τρικούπης προχώρησε στη διανομή των εθνικών γαιών το 1871. [ ] [ ]
- 20) Μετά το σύνταγμα του 1864 ο βασιλιάς δε δίσταζε να ανατρέψει μια κυβέρνηση με την οποία διαφωνούσε, με αποτέλεσμα την πολιτική αστάθεια. [ ] [ ]
- 21) Η «αρχή της δεδηλωμένης» όριζε ότι ο βασιλιάς έπρεπε να διορίζει ως πρωθυπουργό μόνο αυτόν που είχε τη δεδηλωμένη εμπιστοσύνη του ελληνικού λαού, έπειτα από δημοψήφισμα. [ ] [ ]
- 22) Ο Χ. Τρικούπης στόχευε στη δημιουργία ενός σύγχρονου κράτους και οικονομικά αναπτυγμένου με κύριες πλευρές της πολιτικής του την κατασκευή μεγάλων έργων υποδομής και την εξυγίανση της δημόσιας διοίκησης. [ ] [ ]

Ενότητα 21

- 23) Κρητικό ζήτημα ονομάστηκε το θέμα της διαίρεσης του νησιού σε δύο σφαίρες επιρροής, μία ελληνική και μία οθωμανική. [ ] [ ]
- 24) Το ολοκαύτωμα της Μονής του Αρκαδίου ήταν μια σημαντική στιγμή της μεγάλης κρητικής επανάστασης του 1866-1869. [ ] [ ]
- 25) Σύμφωνα με τη Σύμβαση της Χαλέπας ο Γενικός Διοικητής της Κρήτης θα μπορούσε να είναι μόνο μουσουλμάνος. [ ] [ ]
- 26) Μετά την επανάσταση του 1896-1897 η Κρήτη αναγνωρίστηκε ως αυτόνομη Πολιτεία. [ ] [ ]

Ενότητα 22

- 27) Η συνθήκη του Αγίου Στεφάνου (Φεβρ. 1878) δημιούργησε τη Μεγάλη Βουλγαρία. [ ] [ ]

- 28) Το Συνέδριο του Βερολίνου (Ιουν. 1878) επικύρωσε τις αποφάσεις του Αγ. Στεφάνου.
- 29) Η Θεσσαλία ενσωματώθηκε στο ελληνικό κράτος το 1864.
- 30) Τη Μακεδονία τη διεκδικούσαν Έλληνες, Βούλγαροι και Σέρβοι.
- 31) Το κίνημα των Νεότουρκων γέμισε ελπίδες τους βαλκανικούς λαούς.

Ενότητα 23

- 32) Στην ελληνική οικονομία του 19ου αιώνα κυρίαρχη θέση είχε η βιομηχανία.
- 33) Η Ελλάδα κατά τον 19ο αι. εξήγαγε κυρίως σταφίδες, λάδι και αγροτικά προϊόντα.
- 34) Στα μέσα του 19ου αι. οι ελιές εξελίχθηκαν σε μονοκαλλιέργεια.
- 35) Τα αστικά στρώματα ενίσχυαν σταδιακά, αλλά σταθερά τον ρόλο τους στην ελληνική κοινωνία του 19ου αι.
- 36) Το Κίλελέρ (1910) ήταν μια ένοπλη σύγκρουση των ακτημόνων με το κράτος.

B. Αντιστοιχίστε τα στοιχεία της στήλης Α' στα στοιχεία της στήλης Β'.
1: Οι πρωταγωνιστές. Δύο στοιχεία της στήλης Β' περισεύουν.

Στήλη Α'	Στήλη Β'
1. Καποδίστριας	A. Αντιβασιλεία
2. Καλλέργης	B. Μεγάλη Ιδέα
3. Κωλέττης	Γ. σιδηροδρομικό δίκτυο
4. Χ. Τρικούπης	Δ. Μακεδονικός Αγώνας
5. Παύλος Μελάς	E. Εσωτερική Μακεδονική Επαναστατική Οργάνωση
	Z. Πανελλήνιον
	H. 3η Σεπτεμβρίου 1843

2: Τα γεγονότα. Στη στήλη Β' περισεύει ένα στοιχείο.

Στήλη Α'	Στήλη Β'
1. «πολιτεία» του Καποδίστρια	Α. Ίδρυση Πανεπιστημίου στην Αθήνα
2. «πολιτεία» του Όθωνα	Β. Διάνοξη διώρυγας Κορίνθου
3. «πολιτεία» Γεωργίου Α'	Γ. Επανάσταση στο Θέρισο
4. «πολιτεία» Χ. Τρικούπη	Δ. Η Ελλάδα αναγνωρίζεται ως ανεξάρτητο κράτος
5. Κρητική πολιτεία	Ε. Δράση κομιτατζήδων Ζ. Ενσωμάτωση «Επτανήσου»

3: Διεθνείς εξελίξεις και συνέπειες για τους Έλληνες.

Στήλη Α'	Στήλη Β'
1. Κριμαϊκός πόλεμος (1854-1857)	Α. Συμμετοχή χριστιανών στη διοίκηση της Κρήτης
2. Χάτι Χουμαγιούν (1856)	Β. Η Κύπρος παραχωρείται στην Αγγλία
3. Οργανικός Νόμος (1868)	Γ. Εξαφάνιση τριών ξενικών κομμάτων από την πολιτική σκηνή
4. Συνθήκη Αγίου Στεφάνου (1878)	Δ. Ισότητα όλων των κατοίκων της οθωμανικής αυτοκρατορίας
5. Συνέδριο Βερολίνου (1878)	Ε. Περιοχές με πυκνή ελληνική παρουσία υπάγονται στο βουλγαρικό κράτος

Γ. Ερωτήσεις κατάταξης

1. Να εντάξεις τις παρακάτω ιστορικές έννοιες στην αντίστοιχη ιδεολογία:
 Α: μοναρχική αρχή, Β: δημοκρατική αρχή, Γ: δικαστική εξουσία ανεξάρτητη, Δ: ισόβιοι γεροϋσιαστές, Ε: οι δικαστές διορίζονται από τον βασιλιά, Στ: κατάργηση Γερουσίας, Ζ: αποκλεισμός ετεροχθόνων από τις δημόσιες θέσεις, Η: συνταγματική μοναρχία, Θ: βασιλευόμενη δημοκρατία, Ι: καθολική ψηφοφορία ανδρών.

Στήλη Α' Σύνταγμα 1844	Στήλη Β' Σύνταγμα 1864

Δ. Ερώτηση χρονολόγησης

Να γράψετε ξανά τα ακόλουθα γεγονότα στη σωστή χρονολογική σειρά, αρχίζοντας από το αρχαιότερο.

Λανθασμένη σειρά	Σωστή σειρά
Α. επανάσταση 3ης Σεπτεμβρίου	1.
Β. κίνημα στο Γουδί	2.
Γ. διεθνής οικονομικός έλεγχος στην Ελλάδα	3.
Δ. έξωση του Όθωνα	4.
Ε. Συνέδριο Βερολίνου	5.

Ε. Ερώτηση ανάπτυξης

1. Να συγκρίνετε την εκπαιδευτική πολιτική του Καποδίστρια και της Αντιβασιλείας του Όθωνα.

Απαντήσεις

A. Να χαρακτηρίσετε τις ακόλουθες προτάσεις ως σωστές ή λανθασμένες

- ΕΝΟΤΗΤΑ 17: **1)** Λάθος, **2)** Λάθος, **3)** Σωστό, **4)** Σωστό, **5)** Σωστό
 ΕΝΟΤΗΤΑ 18: **6)** Λάθος, **7)** Σωστό, **8)** Σωστό, **9)** Σωστό, **10)** Σωστό
 ΕΝΟΤΗΤΑ 19: **11)** Λάθος, **12)** Σωστό, **13)** Λάθος, **14)** Λάθος, **15)** Σωστό
 ΕΝΟΤΗΤΑ 20: **16)** Σωστό, **17)** Σωστό, **18)** Σωστό, **19)** Λάθος, **20)** Σωστό,
21) Λάθος, **22)** Σωστό
 ΕΝΟΤΗΤΑ 21: **23)** Λάθος, **24)** Σωστό, **25)** Λάθος, **26)** Σωστό
 ΕΝΟΤΗΤΑ 22: **27)** Σωστό, **28)** Λάθος, **29)** Λάθος, **30)** Σωστό, **31)** Σωστό
 ΕΝΟΤΗΤΑ 23: **32)** Λάθος, **33)** Σωστό, **34)** Λάθος, **35)** Σωστό, **36)** Σωστό

B. Ερωτήσεις αντιστοίχισης

- 1 – Ζ, 2 – Η, 3 – Β, 4 – Γ, 5 – Δ.
- 1 – Δ, 2 – Α, 3 – Ζ, 4 – Β, 5 – Γ.
- 1 – Γ, 2 – Δ, 3 – Α, 4 – Ε, 5 – Β

Γ. Ερωτήσεις κατάταξης

1.

ΣΤΗΛΗ Α' Σύνταγμα 1844	ΣΤΗΛΗ Β' Σύνταγμα 1864
A: μοναρχική αρχή	B: δημοκρατική αρχή
E: οι δικαστές διορίζονται από τον βασιλιά	Γ: δικαστική εξουσία ανεξάρτητη
Δ: ισόβιοι γερουσιαστές	Στ: κατάργηση γερουσίας
Z: αποκλεισμός ετεροχθόνων από τις δημόσιες θέσεις	I: καθολική ψηφοφορία ανδρών
H: συνταγματική μοναρχία	Θ: βασιλευόμενη δημοκρατία

Δ. Ερώτηση χρονολόγησης

- 1ο:** Α (1843)
2ο: Δ (1862)
3ο: Ε (1878)
4ο: Γ (1893)
5ο: Β (1909)

E. Ερώτηση ανάπτυξης.

1. Η οργάνωση της εκπαίδευσης υπήρξε μία από τις κύριες προτεραιότητες του κυβερνήτη Καποδίστρια. Υπήρξε έντονο το ενδιαφέρον για την οργάνωση της πρωτοβάθμιας και της δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης (αλληλοδιδασκτικά, ελληνικά σχολεία) και της τεχνικής εκπαίδευσης (χειροτεχνία), προκειμένου να αντιμετωπιστούν οι άμεσες και ουσιαστικές ανάγκες του υπό σύσταση κράτους. Οι ενέργειες του Καποδίστρια ήταν ρεαλιστικές και λάμβαναν υπόψη τις δυνατότητες και τις πραγματικές ανάγκες των Ελλήνων. Υπήρχε πρόνοια επίσης και για το μέλλον της εκπαίδευσης, καθώς προετοιμαζόταν η στελέχωση των σχολείων με ικανούς δασκάλους, αλλά και η προετοιμασία των νέων που προορίζονταν για σπουδές σε πανεπιστήμια του εξωτερικού. Ο Καποδίστριας πίστευε ότι η εκπαίδευση θα έπρεπε να παρέχει πρώτα από όλα βασικές γνώσεις και επαγγελματική κατάρτιση, γι' αυτό και δεν προχώρησε άμεσα στην ίδρυση πανεπιστημίου. Η εκπαίδευση αναμορφώθηκε όμως και κατά την περίοδο της Αντιβασιλείας. Τα Δημοτικά σχολεία στήριζαν την πρωτοβάθμια εκπαίδευση που παρεχόταν για επτά χρόνια, ενώ η δευτεροβάθμια εκπαίδευση προσφερόταν από τα Ελληνικά σχολεία που ήταν τριτάξια και βρίσκονταν στις πρωτεύουσες των επαρχιών και από τα Γυμνάσια που ήταν τετρατάξια και βρίσκονταν στις πρωτεύουσες των νομών. Η εκπαίδευση απλώθηκε σε όλη την επικράτεια και συστηματοποιήθηκε. Για να κρίνει όμως κανείς την εκπαίδευση χρειάζεται και άλλα στοιχεία, όπως είναι το περιεχόμενο της διδασκόμενης ύλης, το επίπεδο των δασκάλων και των καθηγητών, τις υλικοτεχνικές υποδομές κ.ά. Από τις ευρύτερες (του βιβλίου) ιστορικές μας γνώσεις γνωρίζουμε ότι υπήρχε μια κλασικιστική κατεύθυνση στις σπουδές επί Αντιβασιλείας και μία κυριαρχία των φιλολογικών και των ιστορικών μαθημάτων, που κατέληγε σε αρχαιολατρία. Αυτή είναι και η ουσιαστική διαφορά των δύο εκπαιδευτικών συστημάτων και όχι τόσο η ύπαρξη πανεπιστημίου από το 1837. Η εκπαίδευση επί Καποδίστρια ήταν στραμμένη προς το μέλλον, ενώ η εκπαίδευση της Αντιβασιλείας προς το παρελθόν.

5

ΕΠΑΝΑΛΗΠΤΙΚΑ ΘΕΜΑΤΑ

Κεφάλαιο Πέμπτο

Επαναληπτικά θέματα

A. Να χαρακτηρίσετε τις ακόλουθες προτάσεις ως σωστές ή λανθασμένες σημειώνοντας Χ στο αντίστοιχο τετραγωνάκι.

ΕΝΟΤΗΤΑ 24

Σ Λ

- 1) Τον 19ο αι. ο τομέας της οικονομίας αποσυνδέεται τελείως από την επιστήμη. [ ] [ ]
- 2) Η χημεία κυριαρχεί στον επιστημονικό χώρο, λόγω των πολλών εφαρμογών της. [ ] [ ]
- 3) «Φυσική επιλογή» σημαίνει ουσιαστικά προσαρμογή στο φυσικό περιβάλλον. [ ] [ ]
- 4) Στο τρίτο στάδιο, το επιστημονικό, κατά τον Κοντ, ο άνθρωπος θεωρούσε τα πάντα εξαρτημένα από υπερφυσικά όντα. [ ] [ ]
- 5) Ο Χέγκελ εισηγήθηκε τη διαλεκτική μέθοδο. [ ] [ ]

ΕΝΟΤΗΤΑ 25

- 6) Η αγάπη για το μυστήριο και η στροφή σε θρησκευτικά θέματα χαρακτηρίζει τον ρομαντισμό. [ ] [ ]
- 7) Ο ρεαλισμός ενδιαφέρθηκε για την καθημερινή ζωή των απλών ανθρώπων. [ ] [ ]
- 8) Οι Ρώσοι συγγραφείς Ντοστογιέβσκι και Τολστόι είναι βασικοί εκπρόσωποι του ρομαντισμού στην πεζογραφία. [ ] [ ]
- 9) Τα ιστορικά μυθιστορήματα χαρακτηρίζουν την πεζογραφία του ρεαλισμού. [ ] [ ]
- 10) Η ελληνική επανάσταση αποτέλεσε πηγή έμπνευσης για τον ρομαντισμό. [ ] [ ]

ΕΝΟΤΗΤΑ 26

- 11) Οι Φαναριώτες λόγιοι αναδεικνύουν την καθομιλουμένη δημοτική στα έργα τους. [ ] [ ]
- 12) Ο Κ. Παπαρρηγόπουλος ήταν ένας από τους κυριότερους εκπροσώπους της νεοελληνικής ζωγραφικής. [ ] [ ]
- 13) Κατά την οθωνική περίοδο στην αρχιτεκτονική κυριάρχησε ο κλασικισμός. [ ] [ ]
- 14) Η ιστορία και η λαογραφία υπηρέτησαν εθνικές ανάγκες τόνωσης της

- εθνικής ταυτότητας κατά τον 19ο αι. [ ] [ ]
 15) Ο Κωστής Παλαμάς ήταν ο βασικότερος εκπρόσωπος της Επτανησιακής Σχολής. [ ] [ ]

B. Αντιστοιχίστε τα στοιχεία της στήλης Α' στα στοιχεία της στήλης Β'.

1. Επιστημονικά επιτεύγματα: Δύο στοιχεία της στήλης Β' περισσεύουν.

Στήλη Α'	Στήλη Β'
1. Φαραντέυ	A. Τηλεγραφικό δίκτυο
2. Μάξγουελ	B. Τηλέφωνο
3. Έντισον	Γ. Σχέση ηλεκτρισμού- μαγνητισμού
4. Μορς	Δ. Ηλεκτρονικός υπολογιστής
5. Παστέρ	E. Ηλεκτρομαγνητικά κύματα
	Z. Λαμπτήρας
	H. Αποστείρωση τροφίμων

2. Διανοητές και οι θεωρίες τους κατά τον 19ο αι.

Στήλη Α'	Στήλη Β'
1. Δαρβίνος	A. η πάλη των τάξεων
2. Κοντ	B. η θεωρία της εξέλιξης
3. Χέγκελ	Γ. η διαλεκτική μέθοδος
4. Μαρξ	Δ. ο υπεράνθρωπος
5. Νίτσε	E. ο θετικισμός

Γ. Ερώτηση κατάταξης

Να εντάξεις τα παρακάτω χαρακτηριστικά στα δύο μεγάλα καλλιτεχνικά κινήματα του 19ου αι.: κυριαρχία του συναισθηματισμού, πιστή απόδοση της πραγματικότητας, αγάπη για το μυστήριο, ενδιαφέρον για το αληθινό, ενδιαφέρον για το εθνικό παρελθόν, ενδιαφέρον για την καθημερινή ζωή των απλών ανθρώπων, στροφή στη φύση

Στήλη Α' Ρομαντισμός	Στήλη Β' Ρεαλισμός

Δ. : Ερωτήσεις ανάπτυξης

1. Να αναφερθείτε στις κυριότερες επιστημονικές κατακτήσεις του 19ου αιώνα. Ποια επιστήμη κυριάρχησε την περίοδο αυτή και γιατί;
2. Ποιος θεωρείται θεμελιωτής της κοινωνιολογικής επιστήμης και ποια η βασική του θεωρία για την ανθρώπινη γνώση;
3. Ποιος στοχαστής του 19ου αιώνα ανέπτυξε τη διαλεκτική μέθοδο, τι περιλάμβανε αυτή και με ποιον τρόπο οι Μαρξ και Ένγκελς αξιοποίησαν στη συνέχεια τη μέθοδο αυτή προκειμένου να διατυπώσουν τη θεωρία τους για την πάλη των τάξεων;
4. Να αναφερθείτε στα κύρια γνωρίσματα του νεοκλασικισμού, του ρομαντισμού και του ρεαλισμού στην ευρωπαϊκή τέχνη.
5. Να αιτιολογήσετε την έντονη στροφή που παρατηρείται τον 19ο αιώνα στην ελληνική πνευματική ζωή προς την ιστορία και τη λαογραφία.
6. Με ποιον τρόπο η ανάγκη που προκύπτει τον 19ο αιώνα για ενίσχυση της ελληνικής εθνικής ταυτότητας επηρέασε τις εξελίξεις στο γλωσσικό ζήτημα την περίοδο αυτή;
7. Να αναφερθείτε στις βασικές Σχολές που παρουσιάστηκαν στην ελληνική λογοτεχνία τον 19ο αιώνα και στους βασικούς εκπροσώπους της καθεμιάς.
8. Ποια ευρωπαϊκή σχολή επηρέασε ιδιαίτερα την ελληνική ζωγραφική τον 19ο αιώνα; Να αναφερθείτε στους Έλληνες ζωγράφους που θεωρούνται σημαντικότεροι εκπρόσωποί της.

Απαντήσεις

A. Να χαρακτηρίσετε τις ακόλουθες προτάσεις ως σωστές ή λανθασμένες.

ΕΝΟΤΗΤΑ 24: 1) Λάθος, 2) Σωστό, 3) Σωστό, 4) Λάθος, 5) Σωστό

ΕΝΟΤΗΤΑ 25: 6) Σωστό, 7) Σωστό, 8) Λάθος, 9) Λάθος, 10) Σωστό

ΕΝΟΤΗΤΑ 26: 11) Λάθος, 12) Λάθος, 13) Σωστό, 14) Σωστό, 15) Λάθος

B. Ερωτήσεις αντιστοίχισης

1. 1 – Γ, 2 – Ε, 3 – Ζ, 4 – Α, 5 – Η. Περισσεύουν: Δ, Β.

2. 1 – Β, 2 – Ε, 3 – Γ, 4 – Α, 5 – Δ.

Γ. Ερώτηση κατάταξης

Στήλη Α' Ρομαντισμός	Στήλη Β' Ρεαλισμός
κυριαρχία του συναισθηματισμού	πιστή απόδοση της πραγματικότητας
αγάπη για το μυστήριο	ενδιαφέρον για το αληθινό
ενδιαφέρον για το εθνικό παρελθόν	ενδιαφέρον για την καθημερινή ζωή των απλών ανθρώπων
στροφή στη φύση	

Δ. Ερωτήσεις ανάπτυξης

1. Οι κυριότερες επιστημονικές κατακτήσεις του 19ου αιώνα αναφέρονται στη σελ.72 του σχολικού βιβλίου στην παράγραφο με τίτλο *Τα επιστημονικά επιτεύγματα* (δεύτερη παράγραφος). Η επιστήμη που κυριάρχησε τον 19ο αιώνα ήταν η χημεία. Οι λόγοι της κυριαρχίας της σχετίζονται κυρίως με το γεγονός ότι τα επιτεύγματα της χημείας βρήκαν εφαρμογές την εποχή αυτή στη βιομηχανία, ιδιαίτερα στην υφαντουργία (χρώματα, συνθετικά υφάσματα), διευκόλυναν τη γεωργία (λιπάσματα) και συνέβαλαν στην καταπολέμηση ασθενειών (εμβόλια, φάρμακα). Η ραγδαία αυτή ανάπτυξη της επιστήμης είχε ως συνέπεια οι περισσότεροι από τους μισούς επαγγελματίες επιστήμονες του 19ου αιώνα να είναι χημικοί.

2. Θεμελιωτής της κοινωνιολογικής επιστήμης θεωρείται ο Αύγουστος Κοντ. Για τη θεωρία του βλέπε σχολικό βιβλίο σελ. 73: «Ο διανοητής Αύγουστος Κοντ... ονομάστηκε θετικισμός».

- 3.** Βλέπε σχολικό βιβλίο σελ. 73 «Ο φιλόσοφος Φρίντριχ Χέγκελ... θα οδηγούσε στον κομμουνισμό».
- 4.** Για τα γνωρίσματα του νεοκλασικισμού βλέπε σχολικό βιβλίο σελ. 74: «Ο κλασικισμός ή νεοκλασικισμός... και την τεχνοτροπία του». Για τα γνωρίσματα του ρομαντισμού βλέπε σχολικό βιβλίο σελ. 74: «Ο ρομαντισμός πρωτοεμφανίστηκε... πηγές έμπνευσης του ρομαντισμού». Για τα γνωρίσματα του ρεαλισμού βλέπε σχολικό βιβλίο σελ. 75: «Γύρω στα 1850... για το αληθινό και όχι για το ωραίο».
- 5.** Βλέπε σχολικό βιβλίο σελ. 77: «Το στοιχείο που δέσποσε στην ελληνική πνευματική ζωή... θεμελιωτής της λαογραφίας στην Ελλάδα».
- 6.** Βλέπε σχολικό βιβλίο σελ. 77: «(Βεβαίως), η απόκτηση μιας πολιτιστικής ταυτότητας... συντηρητικό φοιτητικό κίνημα της εποχής».
- 7.** Βλέπε σχολικό βιβλίο σελ. 77-78: «Ο Διονύσιος Σολωμός και η Επτανησιακή Σχολή... και Αλέξανδρος Παπαδιαμάντης».
- 8.** Η ευρωπαϊκή σχολή που επηρέασε ιδιαίτερα την ελληνική ζωγραφική τον 19ο αιώνα ήταν η σχολή του Μονάχου. Οι Έλληνες ζωγράφοι που θεωρούνται σημαντικότεροι εκπρόσωποί της και που σφράγισαν την ελληνική ζωγραφική την περίοδο αυτή είναι ο Νικηφόρος Λύτρας, ο Κωνσταντίνος Βολανάκης και ο Νικόλαος Γύζης. Για την ολοκλήρωση της απάντησης βλέπε και σχολικό βιβλίο σελ. 79: «Ο Ν. Λύτρας ασχολήθηκε αρχικά... διάθεση εξιδανίκευσης των θεμάτων».

6

ΕΠΑΝΑΛΗΠΤΙΚΑ ΘΕΜΑΤΑ

Κεφάλαιο Έκτο

Επαναληπτικές ερωτήσεις

A. Ερωτήσεις σύντομης απάντησης

A. Να χαρακτηρίσετε τις ακόλουθες προτάσεις ως σωστές ή λανθασμένες σημειώνοντας Χ στο αντίστοιχο τετραγωνάκι.

Σ Λ

ΕΝΟΤΗΤΑ 27

- 1) Παρά τη διεθνή οικονομική ύφεση, η οικονομική πραγματικότητα στην Ελλάδα στις αρχές του 20ού αι. ήταν ιδιαίτερα ανθηρή. [ ] [ ]
- 2) Η δυσφορία για την κακή κατάσταση των ενόπλων δυνάμεων και για την προώθηση ευνοουμένων της βασιλικής οικογένειας ήταν ο βασικότερος λόγος ίδρυσης του Στρατιωτικού Συνδέσμου. [ ] [ ]
- 3) Το κίνημα στο Γουδί εκδηλώθηκε στις 14 Σεπτεμβρίου 1909 από τον Στρατιωτικό Σύνδεσμο και τις επαγγελματικές οργανώσεις της Αθήνας. [ ] [ ]
- 4) Το βασικότερο αίτημα του Στρατιωτικού Συνδέσμου κατά την εκδήλωση του κινήματος στο Γουδί ήταν οι μεταρρυθμίσεις στη διοίκηση του κράτους. [ ] [ ]
- 5) Η κυβέρνηση Μαυρομιχάλη υλοποίησε με επιτυχία το πρόγραμμα του Στρατιωτικού Συνδέσμου. [ ] [ ]

ΕΝΟΤΗΤΑ 28

- 6) Από τις εκλογικές αναμετρήσεις του 1910 προέκυψε Συντακτική Βουλή, η οποία ψήφισε νέο Σύνταγμα. [ ] [ ]
- 7) Ο Βενιζέλος συμφώνησε με εκείνους που ζητούσαν την κατάργηση της μοναρχίας. [ ] [ ]
- 8) Το Σύνταγμα του 1911 θέσπιζε τη μονιμότητα των δημοσίων υπαλλήλων. [ ] [ ]
- 9) Η ομάδα των Κοινωνιολόγων συνέβαλε αποφασιστικά στην προώθηση ριζοσπαστικών μεταρρυθμίσεων από την Αναθεωρητική Βουλή. [ ] [ ]
- 10) Ο Βενιζέλος προκάλεσε έντονες αντιδράσεις επειδή δεν επανέφερε στην ηγεσία του στρατού το διάδοχο Κωνσταντίνο. [ ] [ ]
- 11) Στα πλαίσια των εργασιών της Αναθεωρητικής Βουλής προωθήθηκαν μέτρα υπέρ των ασθενέστερων τάξεων. [ ] [ ]

ΕΝΟΤΗΤΑ 29

- 12) Μία από τις βασικές αιτίες των Βαλκανικών πολέμων ήταν οι διώξεις που ξεκίνησαν οι Νεότουρκοι σε βάρος των αλλοεθνών πληθυσμών στα βαλκανικά εδάφη της Οθωμανικής αυτοκρατορίας. [ ] [ ]
- 13) Αφορμή του Α' Βαλκανικού ήταν η άρνηση του Σουλτάνου να παραχωρήσει τα νησιά του Αιγαίου στην Ελλάδα. [ ] [ ]
- 14) Ο ελληνικός στόλος, με επικεφαλής τον ναύαρχο Κουντουριώτη, κατάφερε να κυριαρχήσει στο Β. και Α. Αιγαίο. [ ] [ ]
- 15) Η κατάληψη της Θεσσαλονίκης ήταν βασική επιδίωξη του βουλγαρικού στρατού. [ ] [ ]
- 14) Ένας από τους βασικούς λόγους που οδήγησαν στον Β' Βαλκανικό πόλεμο ήταν το γεγονός ότι η συνθήκη του Λονδίνου άφηνε πολλές εκκρεμότητες στον χώρο της Μακεδονίας. [ ] [ ]
- 15) Στα διάκρια του Β' Βαλκανικού πολέμου η Ελλάδα κατέλαβε τη Δ. και Α. Θράκη φτάνοντας ως την Αδριανούπολη. [ ] [ ]

ΕΝΟΤΗΤΑ 30

- 16) Με τη συνθήκη του Βουκουρεστίου η Ελλάδα απέκτησε τα σημερινά της σύνορα. [ ] [ ]
- 17) Μετά τους Βαλκανικούς πολέμους η Β. Ήπειρος παραχωρήθηκε στην Αλβανία. [ ] [ ]
- 18) Η Ιταλία παραχώρησε στην Ελλάδα τα Δωδεκάνησα με τη συνθήκη του Βουκουρεστίου. [ ] [ ]
- 19) Τις περισσότερες καλλιεργήσιμες γαίες στις Νέες Χώρες κατείχαν οι μουσουλμανικοί και σλαβικοί πληθυσμοί. [ ] [ ]
- 20) Ο σουλτάνος δεν αποδέχτηκε την παραχώρηση των νησιών του Β. και Α. Αιγαίου στην Ελλάδα μετά τη λήξη των Βαλκανικών πολέμων. [ ] [ ]

B. Ερωτήσεις αντιστοίχισης:

1. Να αντιστοιχίσετε τους αριθμούς της στήλης Α' με τα γράμματα της στήλης Β'.

Στήλη Α'	Στήλη Β'
1. Ελευθέριος Βενιζέλος	α. Στρατιωτικός Σύνδεσμος
2. Πρίγκιπας Γεώργιος	β. Ομάδα Κοινωνιολόγων
3. Νικόλαος Ζορμπάς	γ. Κόμμα Φιλελευθέρων
4. Κωνσταντίνος	δ. Διορίστηκε πρωθυπουργός αμέσως μετά την εκδήλωση του κινήματος στο Γουδί
5. Κυρ. Μαυρομιχάλης	ε. Αρχηγός στρατού
6. Αλέξανδρος Παπαναστασίου	στ. Διοικητής της Κρήτης

2. Να αντιστοιχίσετε τους αριθμούς της πρώτης στήλης με τα γράμματα της δεύτερης.

Βαλκανικές χώρες	Περιοχές που απελευθέρωσαν στρατιωτικά στη διάρκεια του Α' Βαλκανικού πολέμου
1. Βουλγαρία	α. Μοναστήρι
2. Σερβία	β. Δ. Θράκη
3. Ελλάδα	γ. Θεσσαλονίκη
	δ. Σκόπια
	ε. Νησιά του Β. και Α. Αιγαίου
	στ. Δυρράχιο
	ζ. Α. Μακεδονία
	η. Ήπειρος

3. Να αντιστοιχίσετε τους αριθμούς της πρώτης στήλης με τα γράμματα της δεύτερης.

<i>Χώρες</i>	<i>Περιοχές που κατοχύρωσαν εδαφικά με τη συνθήκη του Βουκουρεστίου</i>
1. Βουλγαρία	α. Σημαντικό τμήμα της βορειοδυτικής Μακεδονίας
2. Σερβία	β. Δ. Θράκη
3. Ελλάδα	γ. Νότια Ήπειρος
4. Τουρκία	δ. Α. Θράκη
5. Ιταλία	ε. Νησιά του Β. και Α. Αιγαίου
6. Αλβανία	στ. Δωδεκάνησα
	ζ. Βόρεια Ήπειρος
	η. Το μεγαλύτερο μέρος της Μακεδονίας
	θ. Κρήτη

4. Να αντιστοιχίσετε τους αριθμούς της πρώτης στήλης με τα γράμματα της δεύτερης.

<i>Ημερομηνίες</i>	<i>Γεγονότα</i>
1. Σεπτέμβριος 1911	α. Ξεκίνησε ο Β' Βαλκανικός πόλεμος.
2. Άνοιξη 1912	β. Υπογράφηκαν συνθήκες συμμαχίας ανάμεσα στις βαλκανικές χώρες.
3. Οκτώβριος 1912	γ. Υπογράφηκε η συνθήκη του Βουκουρεστίου.
4. Μάιος 1913	δ. Ξεκίνησε ο Α' Βαλκανικός πόλεμος.
5. Ιούνιος 1913	ε. Η Ιταλία επιτέθηκε στη Λιβύη.
6. Ιούλιος 1913	στ. Υπογράφηκε η συνθήκη του Λονδίνου.

5. Να αντιστοιχίσετε τους αριθμούς της πρώτης στήλης με τα γράμματα της δεύτερης:

Χώρες	Γεγονότα
1. Γερμανία	α. Συμμάχησε με την Ελλάδα στις παραμονές του Β' Βαλκανικού πολέμου.
2. Ιταλία	β. Το 1908 προχώρησε σε προσάρτηση της Βοσνίας-Ερζεγοβίνης.
3. Αυστρία	γ. Με τις επιθέσεις της εναντίον των ελληνικών και των σερβικών θέσεων ξεκίνησε ο Β' Βαλκανικός πόλεμος.
4. Οθωμανική αυτοκρατορία	δ. Εισέβαλε στη Βουλγαρία στη διάρκεια του Β' Βαλκανικού πολέμου.
5. Ελλάδα	ε. Κατέλαβε τα Δωδεκάνησα τον Μάιο του 1912.
6. Βουλγαρία	στ. Είχε διεισδύσει οικονομικά στην Οθωμανική αυτοκρατορία.
7. Σερβία	ζ. Ηττήθηκε από τις βαλκανικές χώρες στη διάρκεια του Α' Βαλκανικού πολέμου.
8. Ρουμανία	η. Κατοχύρωσε το μεγαλύτερο μέρος της Μακεδονίας μετά τη λήξη των Βαλκανικών πολέμων.

Γ. Ερώτηση κατάταξης

Να βάλετε στη σωστή χρονική σειρά τα ακόλουθα γεγονότα.

- α. Ο Σύνδεσμος κάλεσε τον Ελευθέριο Βενιζέλο.
- β. Εκλογές στις οποίες θριάμβευσε το Κόμμα των Φιλελευθέρων.
- γ. Συλλαλητήριο των επαγγελματιών ενώσεων της πρωτεύουσας.
- δ. Ίδρυση του Στρατιωτικού Συνδέσμου.
- ε. Εκλογές για την ανάδειξη Αναθεωρητικής Βουλής
- στ. Η πολιτική ηγεσία επιχείρησε να συλλάβει την ηγεσία του Στρατιωτικού Συνδέσμου.
- ζ. Ο Βενιζέλος επανέφερε στην ηγεσία του στρατού τον διάδοχο Κωνσταντίνο.
- η. Εκδήλωση του κινήματος στο Γουδί.

Δ. Ερωτήσεις ανάπτυξης

1. Σε ποιο βαθμό θεωρείτε ότι τα μέτρα που προώθησε η κυβέρνηση Βενιζέλου την περίοδο 1910-1912 ανταποκρίθηκαν στα αιτήματα του κινήματος στο Γουδί;

2. Πώς εξηγείτε τον πολιτικό θρίαμβο του κόμματος των Φιλελευθέρων

στις εκλογές Μαρτίου 1912;

3. Την περίοδο που ο Βενιζέλος πολιτευόταν στην Κρήτη είχε έρθει σε ρήξη με τον πρίγκιπα Γεώργιο. Όταν όμως αργότερα πολιτεύτηκε στην Ελλάδα στήριξε με τη στάση του τον θεσμό της μοναρχίας. Με ποιες ενέργειές του έγινε αυτό και για ποιους λόγους κατά τη γνώμη σας;
4. Ποιες διαφορές θα μπορούσατε να εντοπίσετε συγκρίνοντας τα γεωγραφικά όρια της Ελλάδας και την οικονομική, κοινωνική και πολιτική της κατάσταση στις παραμονές του κινήματος στο Γουδί και αμέσως μετά τους Βαλκανικούς πολέμους;
5. Πώς εξηγείτε το γεγονός ότι, ενώ τα βαλκανικά κράτη συμμάχησαν αρχικά εναντίον της Οθωμανικής αυτοκρατορίας, στη συνέχεια τα βλέπουμε να πολεμούν μεταξύ τους;

Απαντήσεις

A. Να χαρακτηρίσετε τις ακόλουθες προτάσεις ως σωστές ή λανθασμένες

ΕΝΟΤΗΤΑ 27: 1) Λάθος, 2) Σωστό, 3) Λάθος, 4) Λάθος, 5) Λάθος, 6) Λάθος.

ΕΝΟΤΗΤΑ 28: 7) Λάθος, 8) Σωστό, 9) Σωστό, 10) Λάθος, 11) Σωστό.

ΕΝΟΤΗΤΑ 29: 12) Σωστό, 13) Λάθος, 14) Σωστό, 15) Σωστό, 16) Σωστό, 17) Λάθος.

ΕΝΟΤΗΤΑ 30: 18) Λάθος, 19) Σωστό, 20) Λάθος, 21) Σωστό, 22) Σωστό.

B. Ερωτήσεις αντιστοίχισης

1. 1 – γ, 2 – στ, 3 – α, 4 – ε, 5 – δ, 6 – β.

2. 1 – β, ζ, 2 – α, δ, στ, 3 – γ, ε, η.

3. 1 – β, 2 – α, 3 – γ, ε, η, θ.

4. 1 – ε, 2 – β, 3 – δ, 4 – στ, 5 – α, 6 – γ.

5. 1 – στ, 2 – ε, 3 – β, 4 – ζ, 5 – η, 6 – γ, 7 – α, 8 – δ.

Γ. Ερώτηση κατάταξης

δ. Ίδρυση του Στρατιωτικού Συνδέσμου.

στ. Η πολιτική ηγεσία επιχείρησε να συλλάβει την ηγεσία του Στρατιωτικού Συνδέσμου.

η. Εκδήλωση του κινήματος στο Γουδί.

γ. Συλλαλητήριο των επαγγελματιών ενώσεων της πρωτεύουσας.

α. Ο Σύνδεσμος κάλεσε τον Ελευθέριο Βενιζέλο.

ε. Εκλογές για την ανάδειξη Αναθεωρητικής Βουλής

ζ. Ο Βενιζέλος επανέφερε στην ηγεσία του στρατού τον διάδοχο Κωνσταντίνο.

β. Εκλογές στις οποίες θριάμβευσε το Κόμμα των Φιλελευθέρων.

Δ. Ερωτήσεις ανάπτυξης.

1. Βασικό αίτημα του κινήματος στο Γουδί ήταν η απομάκρυνση από το στρατό των πριγκίπων, δηλαδή του διαδόχου Κωνσταντίνου και των άλλων γιων του βασιλιά. Παράλληλα διατυπώθηκαν και κάποια γενικότερα αιτήματα που αφορούσαν μεταρρυθμίσεις στη διοίκηση του κράτους, την οικονομία, τη δικαιοσύνη και την εκπαίδευση και τα οποία προκάλεσαν την κινητοποίηση των λαϊκών κυρίως στρωμάτων της ελληνικής κοινωνίας και τη συσπείρωσή τους γύρω από το επιτακτικό αίτημα της «Ανόρθωσης» του κράτους.

Η κυβέρνηση Βενιζέλου προώθησε σημαντικές μεταρρυθμίσεις σε όλους τους τομείς της ελληνικής κοινωνίας που είχαν σα βασικό γνώμονα την αναδιοργάνωση του ελληνικού κράτους και ανταποκρίνονταν

στο αίτημα της «Ανόρθωσης». Σύμφωνα με τις αναθεωρήσεις του Συντάγματος του 1911, προστατεύονταν οι ατομικές ελευθερίες, επιτρέπονταν οι απαλλοτριώσεις μεγάλων εκτάσεων γης με αποζημίωση για την αποκατάσταση των ακτημόνων, θεσπιζόταν η μονιμότητα των δημοσίων υπαλλήλων, καθιερωνόταν η δωρεάν υποχρεωτική εκπαίδευση και απαγορευόταν στους στρατιωτικούς και τους δημοσίους υπαλλήλους να εκλέγονται βουλευτές. Επίσης η κυβέρνηση προώθησε μέτρα υπέρ των ασθενέστερων τάξεων και φρόντισε για τη στρατιωτική ανασυγκρότηση της χώρας.

Μπορούμε να συμπεράνουμε ότι το μεγαλύτερο μέρος των αιτημάτων που προωθήθηκαν από τον Στρατιωτικό Σύνδεσμο στο κίνημα στο Γουδί βρήκαν εφαρμογή στις μεταρρυθμίσεις της περιόδου 1910-1912. Από την άλλη, το βασικό αίτημα του Συνδέσμου, δηλαδή η απομάκρυνση των πριγκίπων από το στρατό, έμεινε ανικανοποίητο, αφού ο Βενιζέλος επανέφερε στην ηγεσία του στρατού τον διάδοχο Κωνσταντίνο. Η ενέργεια αυτή προκάλεσε αντιδράσεις στους βενιζελικούς και σίγουρα δυσαρέστησε τους αξιωματικούς του Συνδέσμου. Το συνολικό έργο ωστόσο της κυβέρνησης Βενιζέλου μάλλον ικανοποίησε τόσο τους πρωτεργάτες του κινήματος όσο και τον ελληνικό λαό, ο οποίος στις εκλογές Μαρτίου 1912 έδωσε τη νίκη ξανά στο Βενιζέλο.

2. Για την απάντηση, βλέπε *Επαναληπτικό Κριτήριο Αξιολόγησης*, θέμα Β1.
3. Για την απάντηση, βλέπε *Επεξεργασία πρόσθετων ιστορικών πηγών με ερώτηση*, Ενότητα 28.
4. **Σύγκριση ως προς τα γεωγραφικά όρια:** Το 1909, χρονιά που εκδηλώθηκε το κίνημα στο Γουδί, τα βόρεια σύνορα της Ελλάδας έφταναν μέχρι τη Θεσσαλία (πριν από την Ελασσόνα) και την Άρτα. Μετά τους Βαλκανικούς πολέμους η Ελλάδα διπλασίασε σχεδόν τα εδάφη της, αφού εντάχθηκαν στα σύνορά της νέα σημαντικά εδάφη: το μεγαλύτερο μέρος της Μακεδονίας, η νότια Ήπειρος, σημαντικά νησιά στο Β. και Α. Αιγαίο (Θάσος, Σαμοθράκη, Λήμνος, Λέσβος, Χίος, Σάμος, Ικαρία) και η Κρήτη.

Σύγκριση ως προς την οικονομική, κοινωνική και πολιτική κατάσταση:

	<i>Παραμονές του κινήματος στο Γουδί</i>	<i>Μετά τους Βαλκανικούς πολέμους</i>
Οικονομία	Σοβαρά οικονομικά προβλήματα που εντείνονταν από τη διεθνή οικονομική ύφεση. Δυσκολία των Ελλήνων αγροτών να διαθέσουν τα προϊόντα τους στις ξένες αγορές και περιορισμός των εμβασμάτων των Ελλήνων μεταναστών.	Θετικές οικονομικές προοπτικές: <ul style="list-style-type: none"> • Στις νέες περιοχές που ενσωματώνονταν στην Ελλάδα υπήρχαν ακμαία οικονομικά κέντρα (Θεσσαλονίκη, Ιωάννινα, Καβάλα, Μυτιλήνη, Χίος, Ηράκλειο της Κρήτης) που θα ενίσχυαν την οικονομική ζωή της χώρας και εδάφη πλούσια που θα συνέβαλαν στην ανάπτυξη της γεωργίας. • Διαμορφώνονταν ευνοϊκές προϋποθέσεις για την ανάπτυξη της ελληνικής βιομηχανίας και για την τόνωση του εμπορίου στο εσωτερικό της χώρας.
Πολιτική	Πολιτική αστάθεια: Κυβερνήσεις σύντομης θητείας διαδέχονταν η μία την άλλη. Αδυναμία της πολιτικής ηγεσίας να αντιμετωπίσει τα κρίσιμα προβλήματα της χώρας και να διαχειριστεί αποτελεσματικά τα εθνικά ζητήματα.	<ul style="list-style-type: none"> • Οι επιλογές της κυβέρνησης Βενιζέλου την περίοδο 1910-1912 είχαν διαμορφώσει συνθήκες πολιτικής σταθερότητας και ομαλότητας στο εσωτερικό της χώρας. Οι μεταρρυθμίσεις, που είχαν ξεκινήσει πριν από το 1912, συνεχίστηκαν και μετά τους Βαλκανικούς πολέμους. • Η χώρα είχε αντιμετωπίσει με επιτυχία τα εθνικά ζητήματα πετυχαίνοντας σημαντικές νίκες στους Βαλκανικούς πολέμους και διπλασιάζοντας τα εδάφη της μετά τη λήξη τους.

Κοινωνική	Διάχυτη δυσaráσκεια στην ελληνική κοινωνία καθώς τα κρίσιμα προβλήματα της χώρας παρέμεναν áλυτα.	<ul style="list-style-type: none"> • Μεγάλο μέρος της ελληνικής κοινωνίας είχε διαμορφώσει την πεποίθηση ότι μπορούσαν να επιλυθούν τα μεγάλα κοινωνικά και εθνικά ζητήματα του τόπου. Την πεποίθηση αυτή ενίσχυσαν οι επιτυχίες που κατάφερε η Ελλάδα στους Βαλκανικούς πολέμους. • Ένα νέο πρόβλημα που προέκυψε και που θα απασχολούσε το ελληνικό κράτος τα επόμενα χρόνια ήταν το ζήτημα της αφομοίωσης των Νέων Χωρών: τα νέα εδάφη κατοικούνταν και από άλλες εθνότητες (μουσουλμανική, σλαβική, εβραϊκή) που παρέμεναν επιφυλακτικές απέναντι στο ελληνικό κράτος.
-----------	---	--

5. Βασική επιδίωξη των βαλκανικών κρατών ήταν η κατάλυση της Οθωμανικής κυριαρχίας στην περιοχή της Μακεδονίας και η ενσωμάτωση των εδαφών στα οποία κατοικούσαν οι ομοεθνείς τους. Η κοινή αυτή επιδίωξη, καθώς και η επίγνωση ότι μόνο με συνένωση των δυνάμεών τους θα ήταν δυνατή η στρατιωτική αναμέτρηση με το οθωμανικό κράτος, οδήγησε τα τέσσερα κράτη (Ελλάδα, Βουλγαρία, Σερβία και Μαυροβούνιο) στη σύναψη συμμαχίας μεταξύ τους. Έτσι ενωμένα αντιμετώπισαν με επιτυχία τον τουρκικό στρατό και απελευθέρωσαν τα μακεδονικά εδάφη από την οθωμανική κυριαρχία. Με τη συνθήκη του Λονδίνου, που υπογράφηκε στη λήξη του Α' Βαλκανικού πολέμου, η Οθωμανική αυτοκρατορία υποχρεώθηκε να εγκαταλείψει σχεδόν όλα τα ευρωπαϊκά-βαλκανικά εδάφη της. Όμως η συνθήκη άφηne πολλές εκκρεμότητες ως προς τη Μακεδονία και δεν όριζε ποια εδάφη αναλογούσαν στην καθεμιά από τις σύμμαχες βαλκανικές χώρες. Έτσι προέκυψαν έντονες αντιθέσεις και ανταγωνισμός μεταξύ τους σχετικά με το ποια από τις χώρες θα προσαρτούσε το μεγαλύτερο τμήμα των εδαφών. Στο πλαίσιο αυτού του ανταγωνισμού η Βουλγαρία ήταν η πιο αδιάλακτη και επιθετική και αυτή που πρόβαλλε τις περισσότερες απαιτήσεις σε βάρος των διεκδικήσεων τόσο της Ελλάδας όσο και της Σερβίας. Από τη μια λοιπόν οι εκκρεμότητες και παραλείψεις της συνθήκης του Λονδίνου και από την άλλη τα αντικρουόμενα συμφέροντα των βαλκανικών συμμά-

χων, τους οδήγησαν σε πόλεμο μεταξύ τους αυτή τη φορά (Β' Βαλκανικός), προκειμένου να προδιοριστούν με σαφήνεια τα εδαφικά τους κέρδη στα μακεδονικά εδάφη και να οριστούν τα νέα τους σύνορα.

7

ΕΠΑΝΑΛΗΠΤΙΚΑ ΘΕΜΑΤΑ

Κεφάλαιο Έβδομο

Επαναληπτικές ερωτήσεις

A. Ερωτήσεις αντιστοίχισης

1. Να αντιστοιχίσετε τα γεγονότα της πρώτης στήλης με τις ημερομηνίες της δεύτερης.

Γεγονότα	Ημερομηνίες
1. Σοσιαλιστική επανάσταση στη Ρωσία στην οποία επικράτησαν οι μπολσεβίκοι.	1914
2. Οι Κεντρικές Δυνάμεις άρχισαν να συνθηκολογούν.	1915
3. Ανταρσίες στις τάξεις του γαλλικού στρατού που καταπνίγηκαν με εκτελέσεις.	1916
4. Υπογράφηκε η συνθήκη των Βερσαλλιών.	1917
5. Οι Γερμανοί εισέβαλαν στο Βέλγιο και κινήθηκαν προς το Παρίσι.	1918
6. Επιχείρηση της Αντάντ για κατάληψη των Δαρδανελίων.	1919
7. Αστική επανάσταση στη Ρωσία που ανέτρεψε τον τσάρο.	
8. Μάχη στο Βερντέν.	
9. Η Ιταλία συμμαχισε με την Αντάντ.	
10. Μάχη του Μάρνη.	

2. Να αντιστοιχίσετε τα γεγονότα της πρώτης στήλης με τις ημερομηνίες της δεύτερης.

Γεγονότα	Ημερομηνίες
1. Συνθήκη του Νεϊγύ.	1915
2. Ο Βενιζέλος εγκατέστησε Προσωρινή Κυβέρνηση στη Θεσσαλονίκη.	1916
3. Ο Κωνσταντίνος εγκατέλειψε την Ελλάδα.	1917
4. Συνθήκη των Σεβρών.	1919
5. Διώξεις των βενιζελικών από το κράτος των Αθηνών (Νοεμβριανά).	1920
6. Η Αντάντ αποβίβασε στρατεύματα στη Θεσσαλονίκη.	
7. Ο Βενιζέλος παραιτήθηκε δύο φορές από το αξίωμα του πρωθυπουργού.	
8. Εκδηλώθηκε το κίνημα Εθνικής Άμυνας στη Θεσσαλονίκη.	

3. Να αντιστοιχίσετε τις χώρες με τις συμμαχίες.

Χώρες	Συμμαχίες
1. Οθωμανική Αυτοκρατορία	Α. Εγκάρδια Συνεννόηση ή Αντάντ Β. Κεντρικές Δυνάμεις ή Τριπλή Συμμαχία
2. ΗΠΑ	
3. Ρωσία	
4. Βουλγαρία	
5. Αυστρία	
6. Ελλάδα	
7. Γαλλία	
8. Γερμανία	
9. Βρετανία	

4. Να αντιστοιχίσετε τις συνθήκες με τους όρους που περιέχονταν σε καθεμιά από αυτές.

Συνθήκες	Όροι
1. Συνθήκη του Μπρεστ-Λιτόφσκ	α. Η Ουγγαρία παραχώρησε εδάφη στην Τσεχοσλοβακία, στη Ρουμανία και στη Γιουγκοσλαβία.
2. Συνθήκη των Βερσαλλιών	β. Η Βουλγαρία εγκατέλειπε την ανατολική Μακεδονία και τη δυτική Θράκη.
3. Συνθήκη του Αγίου Γερμανού	γ. Η Ελλάδα αποκτούσε τα νησιά Ίμβρο και Τένεδο και τη Θράκη μέχρι τα πρόθυρα της Κωνσταντινούπολης.
4. Συνθήκη του Νειγύ	δ. Η Ρωσία υποχρεωνόταν να παραχωρήσει πολλά εδάφη στη Γερμανία
5. Συνθήκη του Τριανόν	ε. Η Γερμανία έχανε σημαντικά εδάφη και υποχρεωνόταν να πληρώσει βαριές πολεμικές αποζημιώσεις.
6. Συνθήκη των Σεβρών	στ. Αναγνωριζόταν από την Αυστροουγγαρία η ανεξαρτησία της Ουγγαρίας, της Τσεχοσλοβακίας, της Γιουγκοσλαβίας και της Πολωνίας.

B. Να χαρακτηρίσετε τις ακόλουθες προτάσεις ως σωστές ή λανθασμένες σημειώνοντας Χ στο αντίστοιχο τετραγωνάκι.

ΕΝΟΤΗΤΑ 31

- 1) Μιλιταρισμός είναι η πολιτική της επέκτασης των αναπτυγμένων κρατών σε βάρος άλλων κρατών. [ ] [ ]
- 2) Η έξαρση του εθνικού αισθήματος στους λαούς της Ευρώπης ήταν ένας από τους παράγοντες που οδήγησαν στην έκρηξη του Α' Παγκοσμίου πολέμου. [ ] [ ]
- 3) Με τη μάχη του Μάρνη, αμέσως μετά την έναρξη του Α' Παγκοσμίου πολέμου, ο γαλλικός στρατός ανέκοψε την πορεία των Γερμανών προς το Παρίσι. [ ] [ ]
- 4) Η Ελλάδα από την αρχή του Α' Παγκοσμίου πολέμου τάχτηκε στο πλευρό της Αντάντ. [ ] [ ]
- 5) Καθοριστικό ρόλο στην έκβαση του Α' Παγκοσμίου πολέμου έπαιξε η είσοδος των ΗΠΑ στον πόλεμο το 1917 ως συμμάχου της Αντάντ. [ ] [ ]
- 6) Ο Α' Παγκόσμιος πόλεμος έληξε με νίκη της Τριπλής Συμμαχίας. [ ] [ ]

ΕΝΟΤΗΤΑ 32

- 7) Η σύγκρουση Βενιζέλου-Κωνσταντίνου σχετικά με τη συμμετοχή της Ελλάδας στον Α' Παγκόσμιο πόλεμο έλαβε διαστάσεις εμφύλιας σύγκρουσης. [ ] [ ]
- 8) Οι απόψεις του Βενιζέλου υποστηρίζονταν κυρίως από τα μικροαστικά στρώματα της ελληνικής κοινωνίας, καθώς και από τμήματα των ασθενέστερων τάξεων. [ ] [ ]
- 9) Μετά τη δεύτερη παραίτηση του Βενιζέλου ακολούθησαν εκλογές στις οποίες δε συμμετείχαν οι Φιλελεύθεροι. [ ] [ ]
- 10) Οι Επίστρατοι κατέπνιξαν, το Νοέμβριο του 1916 (Νοεμβριανά), το κίνημα Εθνικής Άμυνας που εκδηλώθηκε από βενιζελικούς στη Θεσσαλονίκη. [ ] [ ]
- 11) Ο βασιλιάς Κωνσταντίνος αναγκάστηκε να εγκαταλείψει τη χώρα (Ιούλιος 1917) εξαιτίας των πιέσεων που δέχτηκε από τις δυνάμεις της Αντάντ. [ ] [ ]

ΕΝΟΤΗΤΑ 33

- 12) Βασικό ρόλο στην εκδήλωση της επανάστασης του 1905 στη Ρωσία ήταν η ήττα της στον ρωσοϊαπωνικό πόλεμο. [ ] [ ]
- 13) Σοβιέτ ονομάστηκε στη Ρωσία η προσωρινή κυβέρνηση των φιλελεύθερων αστών που προέκυψε από την αστική επανάσταση του Φεβρου-

- αρίου 1917. [ ] [ ]
- 14) Βασική επιδίωξη των μπολσεβίκων αμέσως μετά την επανάσταση του Οκτωβρίου 1917 ήταν η νίκη της Ρωσίας στον Α΄ Παγκόσμιο πόλεμο. [ ] [ ]
- 15) Με τη συνθήκη ειρήνης του Μπρεστ-Λιτόφσκ σταματούσε ο γερμανο-ρωσικός πόλεμος και παραχωρούνταν πολλά εδάφη της Ρωσίας στη Γερμανία. [ ] [ ]
- 16) Σημαντικό ρόλο στην επικράτηση της Οκτωβριανής Επανάστασης του 1917 στη Ρωσία έπαιξε η βοήθεια που δέχτηκαν οι μπολσεβίκοι από τις δυνάμεις της Αντάντ. [ ] [ ]

ΕΝΟΤΗΤΑ 34

- 17) Σύμφωνα με την αρχή της αυτοδιάθεσης κάθε λαός είχε το δικαίωμα να αποφασίζει μόνος του για το μέλλον του. [ ] [ ]
- 18) Σύμφωνα με τη συνθήκη των Βερσαλλιών, η Γερμανία υποχρεωνόταν να πληρώσει βαριές πολεμικές αποζημιώσεις στις νικήτριες χώρες του πολέμου. [ ] [ ]
- 19) Σύμφωνα με τη συνθήκη του Νείγυ παραχωρούνταν στην Ελλάδα η Θράκη μέχρι τα πρόθυρα της Κωνσταντινούπολης. [ ] [ ]
- 20) Με τις συνθήκες ειρήνης του Α΄ Παγκοσμίου πολέμου άλλαξε σημαντικά ο πολιτικός χάρτης της Ευρώπης, καθώς δημιουργήθηκαν αρκετά νέα κράτη. [ ] [ ]
- 21) Κάθε χώρα μέλος της ΚΤΕ δεν υποχρεωνόταν να συμμορφωθεί προς τις υποδείξεις που της γίνονταν. [ ] [ ]

Γ. Ερωτήσεις πολλαπλής επιλογής

1. Η κυριότερη αιτία για την έκρηξη του Α΄ Παγκοσμίου πολέμου ήταν:
  - α. Τα έντονα εθνικά αισθήματα των λαών της Ευρώπης, τα οποία οι λαοί αυτοί δεν ήταν διατεθειμένοι να καταπνίξουν για να διατηρηθεί η ειρήνη.
  - β. Η δολοφονία στο Σεράγεβο του διαδόχου του αυστριακού θρόνου Φραγκίσκου Φερδινάνδου από έναν Σέρβο εθνικιστή.
  - γ. Ο σχηματισμός δύο αντίπαλων συμμαχιών στην Ευρώπη, της Αντάντ και της Τριπλής Συμμαχίας.
  - δ. Η επεκτατική πολιτική των αναπτυγμένων κρατών της Ευρώπης σε βάρος άλλων κρατών και ο ανταγωνισμός ανάμεσά τους.

2. Η διαφωνία Βενιζέλου-Κωνσταντίνου, που οδήγησε στον Εθνικό Διχασμό, οφείλεται:
  - α. Στην άρνηση του Βενιζέλου να κηρύξει τη χώρα σε επιστράτευση.
  - β. Στην άρνηση του Κωνσταντίνου να συμμαχήσει η χώρα με τις Κεντρικές Δυνάμεις.

γ. Στις διαφορετικές θέσεις που υποστήριζαν σχετικά με τη στάση που θα έπρεπε να κρατήσει η Ελλάδα στη διάρκεια του Α' Παγκοσμίου πολέμου.

δ. Στη δημιουργία φιλοβασιλικής παραστρατιωτικής οργάνωσης από το βασιλιά (Επίστρατοι).

3. Να επιλέξετε από τις προτάσεις που ακολουθούν τις δύο που αντιστοιχούν στα βασικά αιτήματα των μπολσεβίκων στις παραμονές της Οκτωβριανής Επανάστασης:

α. Να καταργηθούν τα σοβιέτ.

β. Να αποσυρθεί αμέσως η Ρωσία από τον πόλεμο.

γ. Να αναγνωριστεί το δικαίωμα της αυτοδιάθεσης στις εθνικές μειονότητες.

δ. Να μοιραστεί η γη στους αγρότες.

4. Με ποια συνθήκη από τις παρακάτω παραχωρούνταν στην Ελλάδα η διοίκηση της Σμύρνης για πέντε χρόνια;

α. Συνθήκη Βουκουρεστίου

β. Συνθήκη των Σεβρών

γ. Συνθήκη του Νεϊγύ

δ. Συνθήκη των Βερσαλλιών

Δ. Ερωτήσεις ανάπτυξης

1. Ποια θεωρείτε ως βασικότερη αιτία του Α' Παγκοσμίου πολέμου και γιατί; Ποιοι άλλοι παράγοντες έδρασαν ώστε να ξεσπάσει ο Α' Παγκόσμιος πόλεμος;

2. Για ποιους λόγους κατά τη γνώμη σας από το 1917 και μετά υπήρξαν έντονες αντιδράσεις κατά του πολέμου από τις κοινωνίες της Ευρώπης, οι οποίες εκδηλώθηκαν και με ανταρσίες στις τάξεις του στρατού;

3. Ποια στοιχεία φανερώνουν ότι ο Εθνικός Διχασμός που εκδηλώθηκε στην Ελλάδα στη διάρκεια του Α' Παγκοσμίου πολέμου αποτελούσε εμφύλια σύγκρουση;

4. Να αναφερθείτε στους λόγους που οδηγούν δύο φορές το Βενιζέλο σε παραίτηση το 1915. Με ποιον τρόπο επανήλθε στην πρωθυπουργία δύο χρόνια αργότερα;

5. Να αναφέρετε αναλυτικά τα αίτια της Οκτωβριανής επανάστασης του 1917.

6. Μπορείτε να εντοπίσετε σημαντικές αδυναμίες στις συνθήκες ειρήνης του Α' Παγκοσμίου πολέμου, οι οποίες θα μπορούσαν να βάλουν την ειρήνη σε νέο κίνδυνο;

Απαντήσεις

A. Ερωτήσεις αντιστοίχισης

1. 1914 – 5, 10
1915 – 6, 9
1916 – 8
1917 – 1, 3, 7
1918 – 2
1919 – 4
2. 1915 – 6, 7
1916 – 2, 5, 8
1917 – 3
1919 – 1
1920 – 4
3. A – 2, 3, 6, 7, 9
B – 1, 4, 5, 8
4. 1 – δ, 2 – ε, 3 – στ, 4 – β, 5 – α, 6 – γ.

B. Ερωτήσεις σωστού – λάθους

ΕΝΟΤΗΤΑ 31: 1) Λάθος, 2) Σωστό, 3) Σωστό, 4) Λάθος, 5) Σωστό, 6) Λάθος
 ΕΝΟΤΗΤΑ 32: 7) Σωστό, 8) Λάθος, 9) Σωστό, 10) Λάθος, 11) Σωστό
 ΕΝΟΤΗΤΑ 33: 12) Σωστό, 13) Λάθος, 14) Λάθος, 15) Σωστό, 16) Λάθος
 ΕΝΟΤΗΤΑ 34: 17) Σωστό, 18) Σωστό, 19) Λάθος, 20) Σωστό, 21) Σωστό

Γ. Ερωτήσεις πολλαπλής επιλογής

1 – δ. 2 – γ. 3 – β,δ. 4 – β.

Δ. Ερωτήσεις ανάπτυξης

1. Η κυριότερη αιτία για την έκρηξη του Α' Παγκοσμίου πολέμου ήταν ο ιμπεριαλισμός, δηλαδή η πολιτική επέκτασης των βιομηχανικά αναπτυσσόμενων κρατών της Ευρώπης σε βάρος άλλων κρατών. Θεωρείται βασικότερη αιτία, γιατί αποτελούσε τη βασική πολιτική που καθόριζε κάθε απόφαση και κάθε κίνηση των ισχυρών αυτών κρατών και γιατί πήρε τόσο μεγάλες διαστάσεις που δεν ήταν δυνατό παρά να οδηγήσει σε ανοιχτή σύγκρουση ανάμεσά τους. Πιο συγκεκριμένα, η ταχύτατα αναπτυσσόμενη Γερμανία άρχισε να επιδιώκει με επιθετικό τρόπο την αναδιανομή του παγκόσμιου πλούτου και των αποικιών, προκειμένου να καλύψει τις ανάγκες της σε πρώτες ύλες, καύσιμα και αγορές. Η πολι-

τική της όμως έθιγε τα συμφέροντα της Βρετανίας και της Γαλλίας, καθώς οι χώρες αυτές είχαν έως τότε στην κατοχή τους τις περισσότερες και πλουσιότερες αποικίες. Έτσι ξεκίνησε ένας σκληρός ανταγωνισμός ανάμεσα στις τρεις αυτές δυνάμεις για την κυριαρχία της καθεμιάς από αυτές στις αποικίες και στον παγκόσμιο πλούτο. Καθεμιά προσπαθούσε να εκτοπίσει την άλλη και να εξασφαλίσει πρωταγωνιστικό ρόλο στην παγκόσμια οικονομία και πολιτική. Ο ανταγωνισμός έγινε αμείλικτος και με τη μεσολάβηση και άλλων παραγόντων οδήγησε τελικά στην έκρηξη του Α' Παγκοσμίου πολέμου.

Άλλοι παράγοντες που έδρασαν ώστε να ξεσπάσει ο πόλεμος ήταν ο εθνικισμός και ο милитарισμός (βλέπε σελ. 89-90 σχολικού βιβλίου «Ο εθνικισμός έπαιξε ουσιαστικό ρόλο στην ωρίμανση των συνθηκών... ως μέσου επίλυσης των διεθνών διαφορών»).

2. Το 1917 άρχισαν να εκδηλώνονται από τις κοινωνίες της Ευρώπης έντονες αντιδράσεις κατά του πολέμου, οι οποίες έλαβαν δραματικό χαρακτήρα στις τάξεις του στρατού (ξέσπασαν ανταρσίες στο γαλλικό κυρίως στρατό, οι οποίες καταπνίγηκαν με βίαιο τρόπο από τη στρατιωτική ηγεσία). Επιπλέον, στη Ρωσία εκδηλώθηκε το Φεβρουάριο του 1917 επανάσταση που ανέτρεψε τον τσάρο και τον Οκτώβριο του ίδιου έτους ξέσπασε σοσιαλιστική επανάσταση, μετά την επικράτηση της οποίας η Ρωσία αποχώρησε οριστικά από τον πόλεμο.

Γίνεται φανερό ότι ο πόλεμος προκάλεσε απρόβλεπτες κοινωνικές διεργασίες. Οι λαοί της Ευρώπης και μαζί και ο στρατός άρχισαν να εκδηλώνουν φανερά, ακόμη και με ακραίο πολλές φορές τρόπο, τα αντιπολεμικά τους αισθήματα. Οι λόγοι που τους οδήγησαν σε μια τέτοια αντίδραση σχετίζονταν κυρίως με τις αρνητικές συνέπειες που είχε για τη ζωή τους ο πόλεμος. Όπως γνωρίζουμε, οι συνθήκες για τους στρατιώτες που πολεμούσαν στο μέτωπο ήταν απάνθρωπες. Ιδιαίτερα τραγική ήταν η μοίρα των στρατιωτών που ζούσαν καθημερινά τον εφιάλτη των χαρακωμάτων. Το 1917, τρία χρόνια μετά το ξέσπασμα του πολέμου, αυτό που κυριαρχούσε στις τάξεις του στρατού δεν ήταν η προσδοκία της νίκης αλλά η απελπισία και η ελπίδα της κατάπαυσης των εχθροπραξιών. Και όσο συνεχίζονταν οι πολεμικές επιχειρήσεις μια γενικότερη κρίση εξαπλωνόταν στο σύνολο των στρατιωτών, φανερώνοντας την κόπωσή τους και το πεσμένο ηθικό τους.

Με παρόμοιο τρόπο εξηγούνται οι αντιδράσεις κατά του πολέμου που εκδηλώθηκαν την ίδια χρονιά από τους λαούς της Ευρώπης. Οι θυσίες στις οποίες υποχρεώθηκαν να προβούν από τη στιγμή που ξέσπασε ο πόλεμος τους είχαν εξαντλήσει υλικά και ψυχικά. Το οικονομικό βάρος το οποίο σήκωνε κάθε ευρωπαϊκή χώρα προκειμένου να ανταποκριθεί στις πολεμικές επιχειρήσεις ήταν τεράστιο. Το βάρος αυτό καλούνταν να το φορτωθούν οι λαοί της Ευρώπης, οι οποίοι αντιμετώπιζαν δραματική μείωση του εισοδήματός τους, έλλειψη βασικών ειδών διατροφής και επιπλέον αύξηση της φορολογίας. Η δραματική αυτή κατάσταση, σε συνδυασμό με την ψυχική οδύνη που προκαλεί το φάσμα

του πολέμου, δημιούργησε πλήθος κοινωνικών εντάσεων σε ολόκληρη της Ευρώπη. Σημαντικό ρόλο τέλος στην εκδήλωση αυτών των εντάσεων έπαιξε και η διάδοση τότε της σοσιαλιστικής ιδεολογίας. Το όραμα για την κατάργηση της εκμετάλλευσης του ανθρώπου από άνθρωπο και για μια δίκαιη και ειρηνική κοινωνία που πρόβαλε ο σοσιαλισμός ήταν λογικό να επηρεάσει τις καταπονημένες ευρωπαϊκές κοινωνίες. Γι' αυτό και το αντιπολεμικό κίνημα που αναπτύχθηκε τότε ήταν στραμμένο προς τη σοσιαλιστική ιδεολογία.

3. Ο Διχασμός δεν ήταν απλώς η διαφωνία Βενιζέλου-Κωνσταντίνου για τη συμμετοχή ή όχι της Ελλάδας στον Α' Παγκόσμιο πόλεμο. Πολύ σύντομα εξελίχθηκε σε σύγκρουση με βαθιές ρίζες στην ελληνική κοινωνία, η οποία πήρε διαστάσεις εμφύλιας σύγκρουσης. Τα στοιχεία που φανερώνουν κάτι τέτοιο είναι τα εξής:

■ Προέκυψε κοινωνικός διχασμός του ελληνικού λαού, ανάλογα με την άποψη με την οποία συντάχτηκε κάθε κοινωνική μερίδα. Οι λαϊκές τάξεις, που εμπνέονταν από τη Μεγάλη Ιδέα, αλλά και η μεγαλοαστική τάξη, η οποία επιδίωκε κέρδη από την επέκταση των ελληνικών συνόρων, συντάσσονταν με τις απόψεις του Βενιζέλου. Αντίθετα, τα μικροαστικά στρώματα, τα οποία φοβούνταν τον ανταγωνισμό που θα προέκυπτε από την ένταξη στο ελληνικό κράτος του ισχυρού εξωελλαδικού κεφαλαίου, αλλά και σημαντικό τμήμα των ασθενέστερων στρωμάτων υποστήριζαν τις θέσεις του Κωνσταντίνου.

■ Η χώρα διασπάστηκε σε δύο κράτη, καθένα από τα οποία είχε διαφορετική πολιτική ηγεσία: στο «κράτος της Θεσσαλονίκης», το οποίο βρισκόταν υπό την ηγεσία του Βενιζέλου, μετά την εκδήλωση του κινήματος της Εθνικής Άμυνας και την εγκατάσταση Προσωρινής κυβέρνησης, και στο «κράτος της Αθήνας» στην Παλαιά Ελλάδα, στο οποίο την εξουσία διατηρούσε ο Κωνσταντίνος.

■ Εκδηλώθηκαν βίαια επεισόδια ανάμεσα στις δύο αντίπαλες παρατάξεις, που πήραν τη μορφή εμφύλιας σύγκρουσης. Στα επεισόδια εμπρηστικό ρόλο έπαιξαν οι ενέργειες των δυνάμεων της Αντάντ. Συγκεκριμένα, το Νοέμβριο του 1916, και αφού οι βασιλικές δυνάμεις απέκρουσαν τα συμμαχικά στρατεύματα που κινήθηκαν για την κατάληψη της Αθήνας, το «κράτος των Αθηνών» εξαπέλυσε διώξεις σε βάρος βενιζελικών με τουλάχιστον 35 νεκρούς (Νοεμβριανά).

■ Τα γεγονότα ακραίας βίας που εκτυλίχθηκαν την περίοδο αυτή ανάμεσα στις δύο αντίπαλες παρατάξεις, τους βενιζελικούς από τη μια και τους βασιλόφρονες από την άλλη, δημιούργησαν χάσμα ανάμεσα στις δύο πλευρές και έκαναν ακόμη πιο έντονα τα πάθη του διχασμού. Η καθεμιά από τις δύο παρατάξεις ασκούσε τρομοκρατία στην άλλη. Το κλίμα φανατισμού εξανέμιζε και την παραμικρή δυνατότητα συνδιαλλαγής. Η μόνη λύση ήταν η επικράτηση του ενός από τους δύο αντιπάλους και ο εκτοπισμός του άλλου. Πραγματικά, με επέμβαση της Αντάντ, ο Κωνσταντίνος εγκατέλειψε τη χώρα, χωρίς ωστόσο ο ίδιος να παραιτη-

θεί, αφήνοντας στο θρόνο το γιο του Αλέξανδρο.

4. Για τους λόγους εξαιτίας των οποίων ο Βενιζέλος παραιτήθηκε το 1915 βλέπε σελ. 92 την παράγραφο με τίτλο «Η σύγκρουση Βενιζέλου-Κωνσταντίνου».

Ακολούθησαν επεμβάσεις των ξένων δυνάμεων στο εσωτερικό της χώρας, οι οποίες απείλησαν την ακεραιότητά της. Η Αντάντ αποβίβασε στρατεύματα στη Θεσσαλονίκη, ενώ γερμανικά και βουλγαρικά στρατεύματα εισέβαλαν στην ανατολική Μακεδονία. Μπροστά στον κίνδυνο να χαθούν τα μακεδονικά εδάφη, βενιζελικοί δημιούργησαν στη Μακεδονία μια οργάνωση, την Εθνική Άμυνα, και πραγματοποίησαν κίνημα στη Θεσσαλονίκη ζητώντας τη συμμετοχή της Ελλάδας στον πόλεμο στο πλευρό της Αντάντ. Στη συνέχεια ο Βενιζέλος εγκατέστησε Προσωρινή κυβέρνηση στη Θεσσαλονίκη. Έτσι, το καλοκαίρι του 1916 η χώρα διασπάστηκε σε δύο κράτη, στο «κράτος των Αθηνών» υπό τον Κωνσταντίνο και στο «κράτος της Θεσσαλονίκης» υπό τον Βενιζέλο. Αργότερα, μετά από δυναμική επέμβαση της Αντάντ ο Κωνσταντίνος αναγκάστηκε να εγκαταλείψει τη χώρα (Ιούνιος του 1917), αφήνοντας στο θρόνο το γιο του Αλέξανδρο, χωρίς ο ίδιος να παραιτηθεί. Ο Βενιζέλος ήρθε στην Αθήνα, σχημάτισε κυβέρνηση και κήρυξε τον πόλεμο στις Κεντρικές Δυνάμεις... αρκετά στελέχη της βασιλικής παράταξης που εξορίστηκαν σ' ένα γαλλικό νησί, την Κορσική (βλέπε σχολικό βιβλίο σελ. 93).

5. Συνοπτικά τα αίτια της Οκτωβριανής επανάστασης ήταν:

- η κρίση στην οποία είχε περιέλθει το τσαρικό καθεστώς από τα τέλη του 19ου αιώνα,
  - ο ρωσοϊαπωνικός πόλεμος του 1904-1905 και οι ταραχές που ακολούθησαν στο εσωτερικό της Ρωσίας (επανάσταση του 1905),
  - η είσοδος της Ρωσίας στο Α' Παγκόσμιο πόλεμο, η παράλυση της οικονομίας που ακολούθησε και οι κοινωνικές διεργασίες που πυροδοτήθηκαν και που οδήγησαν στην αστική επανάσταση του Φεβρουαρίου του 1917,
  - η άρνηση της προσωρινής κυβέρνησης που σχηματίστηκε μετά την επανάσταση του Φεβρουαρίου να ικανοποιήσει τα λαϊκά αιτήματα για απόσυρση της Ρωσίας από τον πόλεμο και για αναδασμό της γης.
- Αναλυτικά βλέπε σχολικό βιβλίο σελ. 94 «Στα τέλη του 19ου και στις αρχές του 20ού αιώνα το 85% περίπου του πληθυσμού της Ρωσία... που επικράτησε και έμεινε γνωστή ως οκτωβριανή επανάσταση».

6. Καταρχάς, η βασικότερη συνθήκη ειρήνης, η συνθήκη των Βερσαλλιών, ήταν τόσο εξοντωτική για τη Γερμανία, που αφαιρούσε κάθε δυνατότητα στο γερμανικό κράτος να ορθοποδήσει στο μέλλον και ανέτρεπε κάθε πνεύμα συμφιλίωσης. Οι όροι που επέβαλαν οι νικητρίες δυνάμεις της Αντάντ στην ηττημένη Γερμανία, μεταξύ των οποίων ήταν η παραχώρηση εδαφών της στη Γαλλία, η αφαίρεση των αποικιών της, οι βαρύτα-

τες πολεμικές αποζημιώσεις προς τους νικητές, στόχο είχαν την παντελή αποδυνάμωσή της από οικονομική και στρατιωτική άποψη, ώστε να μην αποτελέσει πλέον απειλή για τα συμφέροντά τους.

Αλλά και το γενικότερο πνεύμα μέσα στο οποίο υπογράφηκαν όλες οι συνθήκες λήξης του Α΄ Παγκοσμίου πολέμου ήταν αυτό της αποκόμισης κερδών για τους νικητές. Τα συμφέροντα των εθνών λαμβάνονταν υπόψη όταν συνδυάζονταν με εκείνα των δυνάμεων που είχαν επικρατήσει. Για παράδειγμα, η αρχή της αυτοδιάθεσης των λαών έγινε σεβαστή στις περιπτώσεις που παρείχε στους νικητές τη δυνατότητα να εξασθενήσουν τις ηττημένες χώρες (π.χ. στην περίπτωση της Αυστρίας, της Ουγγαρίας και της Βουλγαρίας), ενώ αγνοήθηκε στις περιπτώσεις που θίγονταν τα συμφέροντα των νικητών. Στη Μέση Ανατολή η αρχή αυτή καταπατήθηκε προκειμένου να ικανοποιηθούν τις ιμπεριαλιστικές τους βλέψεις η Αγγλία και η Γαλλία. Σύμφωνα με τη συνθήκη των Σεβρών, η Βρετανία ανέλαβε την κυριαρχία της Μεσοποταμίας, της Παλαιστίνης και της Υπεριορδανίας, ενώ η Γαλλία της Συρίας και του Λιβάνου. Έτσι, στα εδάφη της πρώην Οθωμανικής αυτοκρατορίας δημιούργησαν μία σειρά νέα κράτη με μόνο κριτήριο να επεκτείνουν οι νικήτριες δυνάμεις τον έλεγχό τους στην ευρύτερη περιοχή.

Γίνεται φανερό ότι οι τρεις χώρες, αν και είχαν ως βασικό στόχο την αποτροπή ενός νέου πολέμου, διαμόρφωναν όλες τις προϋποθέσεις για το ακριβώς αντίθετο αποτέλεσμα. Ο λόγος της αποτυχίας τους να εμποδώσουν ένα κλίμα ειρήνης ήταν ότι στην πραγματικότητα δεν ήταν διατεθειμένες να αλλάξουν τον ιμπεριαλιστικό χαρακτήρα της πολιτικής τους. Οι εξοντωτικοί όροι που επέβαλαν στους ηττημένους αλλά και οι ανταγωνισμοί ανάμεσά τους ήταν δεδομένο ότι σύντομα θα πυροδοτούσαν νέες συγκρούσεις.

ΕΠΑΝΑΛΗΠΤΙΚΑ ΘΕΜΑΤΑ

Κεφάλαιο Όγδοο

Επαναληπτικές ερωτήσεις**A. Ερωτήσεις σωστού-λάθους****Ενότητα 35**

- 1) Μία από τις βασικές διεκδικήσεις του Βενιζέλου στο υπόμνημά του προς το συνέδριο του Παρισιού ήταν η παραχώρηση της Κωνσταντινούπολης στην Ελλάδα. [ ] [ ]
- 2) Η χώρα που κυρίως υποστήριζε τα ελληνικά αιτήματα στη Μικρά Ασία ήταν η Βρετανία. [ ] [ ]
- 3) Το συμβούλιο του Παρισιού έδωσε εντολή στην Ελλάδα να καταλάβει την Κωνσταντινούπολη. [ ] [ ]
- 4) Από την πρώτη μέρα της απόβασης του ελληνικού στρατού στη Σμύρνη σημειώθηκαν επεισόδια με νεκρούς και τραυματίες. [ ] [ ]
- 5) Οι Ιταλοί, που βρίσκονταν νότια της Σμύρνης, κατέβαλαν προσπάθειες για να εμποδίσουν τις τουρκικές επιθέσεις εναντίον των ελληνικών δυνάμεων. [ ] [ ]

Ενότητα 36

- 6) Οι μεταρρυθμίσεις του Χάτι Χουμαγιούν που εφαρμόστηκαν στην Οθωμανική αυτοκρατορία το 19ο αιώνα επιδείνωσαν τη θέση των ελληνισμού της δυτικής Μικράς Ασίας. [ ] [ ]
- 7) Οι πρόκριτοι και οι αρχιερείς εκπροσωπούσαν στις οθωμανικές αρχές τις ελληνορθόδοξες κοινότητες στη δυτική Μικρά Ασία. [ ] [ ]
- 8) Το «Φροντιστήριο» της Τραπεζούντας υπήρξε το κέντρο της ελληνικής παιδείας στη Σμύρνη. [ ] [ ]
- 9) Από το 1913 οι Νεότουρκοι προχώρησαν σε συστηματικούς διωγμούς των ελληνορθόδοξων πληθυσμών που ζούσαν στην Οθωμανική αυτοκρατορία. [ ] [ ]
- 10) Το ομόσπονδο ποντοαρμενικό κράτος, που ιδρύθηκε τον Ιανουάριο του 1920, αναγνωρίστηκε από τη συνθήκη των Σεβρών. [ ] [ ]

Ενότητα 37

- 11) Βασική επιδίωξη του τουρκικού κινήματος αντίστασης ήταν η διατήρηση της πολυεθνικής Οθωμανικής αυτοκρατορίας. [ ] [ ]
- 12) Στα συνέδρια του Ερζερούμ και της Σεβάστειας οι Τούρκοι διατύπωσαν τις βασικές αρχές ενός πολιτικού προγράμματος αγώνα για την ανεξαρτησία τους. [ ] [ ]
- 13) Το εθνικό κίνημα των Τούρκων υποστηρίχτηκε ανοιχτά από το σουλτάνο. [ ] [ ]

- 14) Ο Κεμάλ όρισε ως έδρα του εθνικού κινήματος την Κωνσταντινούπολη. [ ] [ ]
- 15) Το νέο σύνταγμα που ψήφισαν οι κεμαλικοί καταργούσε το θρησκευτικό χαρακτήρα που είχε έως τότε το οθωμανικό κράτος και θέσπιζε το κοσμικό κράτος. [ ] [ ]

Ενότητα 38

- 16) Τα εδάφη που κατέλαβε ο ελληνικός στρατός στη Μικρά Ασία μέχρι το καλοκαίρι του 1920 δεν ξεπερνούσαν τη ζώνη εδαφών που όριζε η συνθήκη των Σεβρών. [ ] [ ]
- 17) Μετά τον αιφνίδιο θάνατο του βασιλιά Αλέξανδρου ο Βενιζέλος δέχτηκε στο Παρίσι δολοφονική επίθεση από φιλοβασιλικούς. [ ] [ ]
- 18) Βασικός λόγος της ήττας του Βενιζέλου στις εκλογές Νοεμβρίου 1920 ήταν το γεγονός ότι σημαντικό τμήμα του ελληνικού λαού είχε κουραστεί από τους συνεχείς πολέμους. [ ] [ ]
- 19) Με την επιστροφή του Κωνσταντίνου στην Ελλάδα δόθηκε στις Δυνάμεις της Αντάντ η δικαιολογία που αναζητούσαν, προκειμένου να αναθεωρήσουν τη στάση τους απέναντι στην Ελλάδα και να στραφούν ανοιχτά πλέον προς τον Κεμάλ. [ ] [ ]
- 20) Η προέλαση του ελληνικού στρατού μέχρι τον ποταμό Σαγγάριο αποτελούσε σημαντική στρατιωτική επιτυχία, αφού κόστισε χιλιάδες νεκρούς και τραυματίες στον αντίπαλο. [ ] [ ]

Ενότητα 39

- 21) Επικεφαλής του κινήματος του 1922 ήταν ο Νικόλαος Στράτος και ο Δημήτριος Γούναρης. [ ] [ ]
- 22) Με την ανακωχή των Μουδανιών η ανατολική Θράκη ενσωματωνόταν στην Ελλάδα. [ ] [ ]
- 23) Έκτακτο στρατοδικείο που συστάθηκε από την επαναστατική κυβέρνηση καταδίκασε σε θάνατο έξι κορυφαία στελέχη της βασιλικής παράταξης. [ ] [ ]
- 24) Η ελληνική επαναστατική κυβέρνηση διένειμε πλήθος αγροτικών κληρών σε πρόσφυγες και γηγενείς ακτήμονες. [ ] [ ]
- 25) Στις εκλογές Δεκεμβρίου 1924 νίκησαν τα φιλοβασιλικά κόμματα. [ ] [ ]

B. Ερωτήσεις αντιστοίχισης

1. Να αντιστοιχίσετε τα στοιχεία της στήλης Α' στα στοιχεία της στήλης Β'.

ΣΤΗΛΗ Α'	ΣΤΗΛΗ Β'
A. Βρετανία	1. Διατηρούσε μικρές στρατιωτικές δυνάμεις στα Στενά και χρειαζόταν τον ελληνικό στρατό ως προστατευτικό προκάλυμμα.
B. Γαλλία	2. Διεκδικούσε τη Σμύρνη και γι' αυτό δυσαρεστήθηκε έντονα όταν οι Έλληνες αποβίβασαν στρατεύματα στην περιοχή.
Γ. Ιταλία	3. Διέλυσε την οθωμανική Βουλή στην Κωνσταντινούπολη όταν σε αυτή κέρδισαν την πλειοψηφία οι κεμαλικοί.
	4. Αυτή και η Ιταλία υπέγραψαν το 1921 συμφωνίες συνεργασίας με τον Κεμάλ.
	5. Άσκησε πιέσεις στην Ελλάδα να αποδεχτεί την παραχώρηση της ανατολικής Θράκης στην Τουρκία.

2. Να αντιστοιχίσετε τα ονόματα της στήλης Α' με τις πληροφορίες της στήλης Β'.

ΣΤΗΛΗ Α'	ΣΤΗΛΗ Β'
A. Ελευθέριος Βενιζέλος	1. Δημοσίευσε τον Μάρτιο του 1922 μαζί με έξι συνεργάτες του το Δημοκρατικό Μανιφέστο.
B. Αριστείδης Στεργιάδης	2. Ήταν ένα από τα έξι κορυφαία στελέχη της βασιλικής παράταξης που καταδικάστηκε σε θάνατο στη δίκη των «έξι».
Γ. Δημήτριος Γούναρης	3. Ήταν εκπρόσωπος της Ελλάδας στις διαβουλεύσεις για την υπογραφή της συνθήκης της Λοζάνης.
Δ. Νικόλαος Πλαστήρας	4. Ορίστηκε προσωρινός αντιβασιλέας της Ελλάδας μετά την αποχώρηση στο εξωτερικό του Γεωργίου Β'.
Ε. Αλέξανδρος Παπαναστασίου	5. Ήταν επικεφαλής της επανάστασης του 1922.
ΣΤ. Παύλος Κουντουριώτης	6. Ορίστηκε επικεφαλής της ελληνικής διοίκησης της Σμύρνης.

3. Να αντιστοιχίσετε τα στοιχεία της στήλης Α' στα στοιχεία της στήλης Β'.

ΣΤΗΛΗ Α'	ΣΤΗΛΗ Β'
Α. Υπόμνημα Βενιζέλου	1. Απαλλοτρίωση των τσιφλικιών και διανομή γαιών.
Β. «Φροντιστήριο» Τραπεζούντας	2. Αιματηρά επεισόδια.
Γ. Εθνικό Συμβόλαιο	3. Χιλιάδες νεκροί και τραυματίες για τον ελληνικό στρατό.
Δ. Δημοψήφισμα.	4. Τουρκικό εθνικό κίνημα
Ε. Ανακωχή των Μουδανιών	5. Η Ίμβρος και η Τένεδος παραχωρήθηκαν στην Τουρκία.
ΣΤ. Συνθήκη της Λοζάνης	6. Ελληνισμός του Πόντου
Ζ. Επαναστατική κυβέρνηση.	7. Συνέδριο Παρισιού
Η. Ποταμός Σαγγάριος.	8. Επιστροφή του βασιλιά Κωνσταντίνου
Θ. Απόβαση Ελλήνων στη Σμύρνη	9. Η ανατολική Θράκη ενσωματωνόταν στην Τουρκία.

Γ. Ερώτηση κατάταξης.

Να βάλετε σε σωστή χρονική σειρά τα γεγονότα.

- Ο Κωνσταντίνος επιστρέφει στην Ελλάδα μετά από δημοψήφισμα.
- Απόβαση του ελληνικού στρατού στη Σμύρνη.
- Οι κεμαλικοί μπαίνουν στη Σμύρνη και η πόλη παραδίνεται στις φλόγες.
- Ο ελληνικός στρατός καταλαμβάνει μια ζώνη εδαφών στη Μ. Ασία σε βάθος 100-150 χλμ.
- Αντιπρόσωποι τουρκικών οργανώσεων πραγματοποιούν συνέδρια στο Ερζερούμ και στη Σεβάστεια με ηγέτη τον Κεμάλ.
- Ο ελληνικός στρατός πραγματοποιεί μεγάλη επίθεση, η οποία κόστισε χιλιάδες νεκρούς και τραυματίες, φτάνοντας μέχρι τον ποταμό Σαγγάριο.
- Συνθηκολόγηση του σουλτάνου με τις δυνάμεις της Αντάντ.

Δ. Ερωτήσεις ανάπτυξης

1. Να αναφέρετε: α) τα εδάφη που διεκδικούσε ο Βενιζέλος στο υπόμνημα που έστειλε στο συνέδριο το Παρισιού, β) τα εδάφη που κατέλαβε ο ελληνικός στρατός από την απόβασή του στη Σμύρνη μέχρι και το καλοκαίρι του 1920 και γ) τη ζώνη εδαφών που παραχωρούσε στην ελληνική πλευρά η συνθήκη των Σεβρών. Πώς κρίνετε το γεγονός ότι ο ελληνικός στρατός είχε προελάσει ήδη σε πολύ μεγαλύτερο βάθος από αυτό που όριζε η συνθήκη των Σεβρών; (Για να απαντήσετε συμβουλευτείτε το χάρτη 2 στη σελ. 106 του σχολικού βιβλίου).
2. Ποια στάση κράτησαν οι δυνάμεις της Αντάντ απέναντι στην ελληνική πλευρά στη διάρκεια του Μικρασιατικού πολέμου και πώς μπορεί να ερμηνευτεί η στάση της καθεμιάς;
3. Ποια στοιχεία φανερώνουν την πνευματική και οικονομική ανάπτυξη του Ελληνισμού της δυτικής Μικράς Ασίας και του Πόντου στη διάρκεια του 19ου αιώνα;
4. Ποια ήταν κατά τη γνώμη σας τα πολιτικά και στρατιωτικά σφάλματα των αντιβενιζελικών κυβερνήσεων που καθόρισαν σε μεγάλο βαθμό την έκβαση της μικρασιατικής εκστρατείας;
5. Ποια ήταν τα αιτήματα του κινήματος του 1922 και σε ποιες ενέργειες προχώρησε η επαναστατική κυβέρνηση για την αντιμετώπιση των άμεσων και επειγόντων προβλημάτων στο εσωτερικό της χώρας;
6. Πώς κρίνετε την απόφαση του έκτακτου στρατοδικείου για καταδίκη και εκτέλεση των έξι κορυφαίων στελεχών της βασιλικής παράταξης;
7. Να συγκρίνετε τις συνθήκες Σεβρών και Λοζάνης και να καταλήξετε σε συμπεράσματα όσον αφορά τη σημασία της καθεμιάς για την Ελλάδα.
8. Κάτω από ποιες συνθήκες ψήφισαν οι κεμαλικοί το 1920 το νέο σύνταγμα για το κράτος τους και σε ποιο βαθμό αυτό υλοποιήθηκε μετά τον Μικρασιατικό πόλεμο;

Απαντήσεις

A. Ερωτήσεις σωστού-λάθους

ΕΝΟΤΗΤΑ 35: 1) Λάθος, 2) Σωστό, 3) Λάθος, 4) Σωστό, 5) Λάθος
ΕΝΟΤΗΤΑ 36: 6) Λάθος, 7) Σωστό, 8) Λάθος, 9) Σωστό, 10) Σωστό
ΕΝΟΤΗΤΑ 37: 11) Λάθος, 12) Σωστό, 13) Λάθος, 14) Λάθος, 15) Σωστό
ΕΝΟΤΗΤΑ 38: 16) Λάθος, 17) Λάθος, 18) Σωστό, 19) Σωστό, 20) Λάθος
ΕΝΟΤΗΤΑ 39: 21) Λάθος, 22) Λάθος, 23) Σωστό, 24) Σωστό, 25) Λάθος

B. Ερωτήσεις αντιστοίχισης

1. Α – 1,3,5, Β – 4, Γ – 2
2. Α – 3, Β – 6, Γ – 2, Δ – 5, Ε – 1, ΣΤ – 4
3. Α – 7, Β – 6, Γ – 4, Δ – 8, Ε – 9, ΣΤ – 5, Ζ – 1, Η – 3, Θ – 2

Γ. Ερώτηση κατάταξης

- ζ. Συνθηκολόγηση του σουλτάνου με τις δυνάμεις της Αντάντ.
- β. Απόβαση του ελληνικού στρατού στη Σμύρνη.
- ε. Αντιπρόσωποι τουρκικών οργανώσεων πραγματοποιούν συνέδρια στο Ερζερούμ και στη Σεβάστεια με ηγέτη τον Κεμάλ.
- δ. Ο ελληνικός στρατός καταλαμβάνει μια ζώνη εδαφών στη Μ. Ασία σε βάθος 100-150 χλμ.
- α. Ο Κωνσταντίνος επιστρέφει στην Ελλάδα μετά από δημοψήφισμα.
- στ. Ο ελληνικός στρατός πραγματοποιεί μεγάλη επίθεση, η οποία κόστισε χιλιάδες νεκρούς και τραυματίες, φτάνοντας μέχρι τον ποταμό Σαγγάριο.
- γ. Οι κεμαλικόι μπαίνουν στη Σμύρνη και η πόλη παραδίνεται στις φλόγες.

Δ. Ερωτήσεις ανάπτυξης

1. α) Ο Βενιζέλος στο υπόμνημα που έστειλε στο σενέδριο του Παρισιού (Δεκέμβριος 1918) διεκδικούσε μια ευρύτατη ζώνη εδαφών στη δυτική Μικρά Ασία με κέντρο τη Σμύρνη, την ανατολική Θράκη μέχρι τα πρόθυρα της Κωνσταντινούπολης και τα νησιά Ίμβρος και Τένεδος στην είσοδο των Στενών.
- β) Στις 2 Μαΐου 1919, έπειτα από εντολή που έδωσε το συμβούλιο του Παρισιού, Έλληνες στρατιώτες αποβιβάστηκαν στη Σμύρνη και κατέλαβαν την πόλη και μια περιοχή περίπου 17.000 τετραγωνικών χιλιομέτρων γύρω από αυτή. Στη συνέχεια ο Βενιζέλος έλαβε από το σενέδριο άδεια επέκτασης της ελληνικής ζώνης κατοχής. Έτσι, την άνοιξη του 1920 κατέλαβε την ανατολική Θράκη και το καλοκαίρι του 1920 προέλασε σε βάθος 100-150 χλμ. καταλαμβάνοντας μια ζώνη εδαφών κατά πολύ μεγαλύτερη από αυτή που όριζε η συνθήκη των Σεβρών, η

οποία είχε υπογραφεί λίγο νωρίτερα.

γ) Η συνθήκη των Σεβρών (28 Ιουλίου/10 Αυγούστου 1920) ικανοποιούσε αρκετές από τις διεκδικήσεις που περιλαμβάνονταν στο υπόμνημα του Βενιζέλου. Όριζε ότι τα νησιά Ίμβρος και Τένεδος και η Θράκη μέχρι τα πρόθυρα της Κωνσταντινούπολης παραχωρούνταν στην Ελλάδα. Επίσης, ο σουλτάνος αναγνώριζε επίσημα την ελληνική κυριαρχία στα νησιά του Β. και Α. Αιγαίου, ενώ η Ιταλία παραχωρούσε στην Ελλάδα τα Δωδεκάνησα. Όσον αφορά τα εδάφη της δυτικής Μικράς Ασίας, η συνθήκη δεν τα παραχωρούσε ακόμη στο ελληνικό κράτος, ανέθετε όμως στην Ελλάδα για πέντε χρόνια τη διοίκηση της Σμύρνης και της περιοχής γύρω από αυτής. Η περιοχή Σμύρνης είναι αυτή που βλέπουμε και στο χάρτη του σχολικού βιβλίου από Σμύρνη έως Αϊβαλί και της οποίας τα όρια φτάνουν μέχρι την πρώτη διακεκομμένη γραμμή του χάρτη.

Όταν υπογράφηκε η συνθήκη των Σεβρών ο ελληνικός στρατός είχε προωθηθεί σε γραμμή πολύ πιο ανατολικά από αυτή που όριζε η συνθήκη. Το γεγονός αυτό από τη μια φανέρωνε τις δυνατότητες των Ελλήνων, από την άλλη όμως δημιουργούσε νέα προβλήματα, καθώς ο ελληνικός στρατός βρισκόταν τώρα σε εδάφη τα οποία σύμφωνα με τη συνθήκη δεν ανήκαν στη δικαιοδοσία του. Έτσι, η ελληνική στρατιωτική και πολιτική ηγεσία είχε τώρα να αντιμετωπίσει δύο ενδεχόμενα. Το πρώτο ήταν να υποχωρήσει στη γραμμή που όριζε η συνθήκη, ώστε να φανεί απόλυτα συνεπής απέναντι στις αποφάσεις των Συμμάχων. Στην περίπτωση όμως αυτή έχανε τη δυνατότητα να χτυπήσει το κίνημα του Κεμάλ που αναπτυσσόταν στα βάθη της Μικράς Ασίας και να αναγκάσει τους κεμαλικούς να αποδεχτούν τη συνθήκη των Σεβρών. Το δεύτερο ενδεχόμενο ήταν να προελάσει στο εσωτερικό για να πετύχει καίριο πλήγμα στον αντίπαλο και να τον υποχρεώσει να συμμορφωθεί με τους όρους της συνθήκης. Τότε όμως υπήρχε ο κίνδυνος για τον ελληνικό στρατό να απομακρυνθεί πολύ από τις βάσεις ανεφοδιασμού του, να κουραστεί και να αποδυναμωθεί και να μην είναι σε θέση να αποκρούσει μια αιφνιδιαστική επίθεση του εχθρού. Το δίλημμα λοιπόν που προέκυπτε για τους Έλληνες απαιτούσε πολύ προσεκτική και συνετή αντιμετώπιση. Οι εξελίξεις που ακολούθησαν με την απόπειρα δολοφονίας κατά του Βενιζέλου, τις εκλογές και τη νίκη των αντιβενιζελικών περιέπλεξαν ακόμη περισσότερο την κατάσταση. Η νέα ηγεσία των αντιβενιζελικών αποφάσισε τελικά προέλαση, απόφαση που οδήγησε στη συντριπτική ήττα του ελληνικού στρατού στο Σαγγάριο.

2. Βρετανία: Υποστήριξε από την αρχή τα ελληνικά αιτήματα στη Μικρά Ασία. Έπαιξε σίγουρα σημαντικό ρόλο στις αποφάσεις που έλαβε το συνέδριο του Παρισιού υπέρ των ελληνικών θέσεων και οι οποίες αφορούσαν την απόβαση του ελληνικού στρατού στη Σμύρνη (Απρίλιος 1919), την άδεια που δόθηκε το 1920 στον Βενιζέλο για επέκταση της ελληνικής ζώνης κατοχής στα μικρασιατικά εδάφη και τέλος τις ρυθμίσεις της συνθήκης των Σεβρών (28 Ιουλίου/10 Αυγούστου 1920).

Ακόμη και όταν η Γαλλία και η Ιταλία, με πρόφαση την επάνοδο του Κωνσταντίνου στην Ελλάδα, άλλαξαν τη στάση τους απέναντι στους Έλληνες και στράφηκαν φανερά προς τον Κεμάλ, η Βρετανία εξακολούθησε να παρέχει στήριξη στις ελληνικές προσπάθειες, αποκλειστικά όμως σε διπλωματικό επίπεδο. Η στήριξή της ήταν κυρίως θεωρητική, γεγονός που φάνηκε στη συνέχεια. Το 1922 η αντιβενιζελική κυβέρνηση αντιμετώπιζε σοβαρά οικονομικά προβλήματα, λόγω εξάντλησης της χώρας από τις πολεμικές επιχειρήσεις, και ζητούσε οικονομική και διπλωματική στήριξη στο εξωτερικό. Η Βρετανία ωστόσο δεν προσφέρθηκε να τη βοηθήσει.

Η θεωρητική στήριξη της Αγγλίας προς την ελληνική πλευρά ερμηνεύεται με βάση τα συμφέροντα που είχε η δύναμη αυτή στη Μικρά Ασία. Μετά τη συνθηκολόγηση του σουλτάνου με την Αντάντ η Βρετανία διατηρούσε στρατιωτικές δυνάμεις στα Στενά. Ο ελληνικός στρατός θα μπορούσε να λειτουργήσει ως ασπίδα προστασίας για τα βρετανικά στρατεύματα. Επιπλέον, η Βρετανία δυσανασχετούσε με τον επεκτατισμό της Ιταλίας στην περιοχή της δυτικής Μικράς Ασίας και έβλεπε τις ελληνικές δυνάμεις ως μέσο αναχαίτισης των ιταλικών επιδιώξεων. Για τους λόγους αυτούς οι Έλληνες είχαν την αγγλική στήριξη ακόμη και μετά την αλλαγή της πολιτικής τους ηγεσίας και την άνοδο των φιλοβασιλικών στην εξουσία. Ήταν όμως στήριξη καθαρά θεωρητική, καθώς, όπως φάνηκε, οι Άγγλοι ήταν διατεθειμένοι να έχουν μόνο οφέλη και όχι ζημιές από τις επιχειρήσεις του ελληνικού στρατού στα εδάφη της Οθωμανικής αυτοκρατορίας.

Ιταλία: Από την πρώτη στιγμή έδειξε την αντιπάθειά της προς τους Έλληνες που αποβιβάστηκαν στα μικρασιατικά εδάφη. Σε αρκετές περιπτώσεις οι Ιταλοί διευκόλυναν και ενίσχυναν τις τουρκικές επιθέσεις σε βάρος των ελληνικών θέσεων. Αργότερα, η επάνοδος του Κωνσταντίνου στον ελληνικό θρόνο έδωσε το πρόσχημα στην Ιταλία να δείξει φανερά την εχθρική της στάση προς την Ελλάδα και να στραφεί προς τον Κεμάλ, με τον οποίον υπέγραψε σειρά συμφωνιών (Μάρτιος 1921), οι οποίες προέβλεπαν την αποχώρηση των ιταλικών στρατευμάτων από τη Μικρά Ασία με αντάλλαγμα την παραχώρηση προνομίων και διευκολύνσεων από την κεμαλική Τουρκία.

Η εχθρική στάση της Ιταλίας απέναντι στην ελληνική παρουσία ήταν αναμενόμενη για την ελληνική πλευρά. Οι Ιταλοί διεκδικούσαν και αυτοί την περιοχή της Σμύρνης. Ήδη, από την έναρξη του Α' Παγκοσμίου πολέμου, οι δυνάμεις της Αντάντ είχαν πείσει την Ιταλία να συμμαχήσει μαζί τους, δίνοντας την υπόσχεση ότι μετά το τέλος του πολέμου θα της παραχωρούνταν εδάφη, ανάμεσα στα οποία και τμήμα της Μικράς Ασίας. Για τους Ιταλούς λοιπόν οι Έλληνες ήταν μισητοί ανταγωνιστές, αφού περιόριζαν και απειλούσαν την ιταλική παρουσία στη δυτική Μικρά Ασία.

Γαλλία: Η Γαλλία αρχικά δεν είχε εκδηλώσει αρνητική συμπεριφορά απέναντι στην ελληνική πλευρά και συντασσόταν με τη Βρετανία στις θετικές αποφάσεις που έπαιρνε το συνέδριο του Παρισιού σχετικά με

τα ελληνικά αιτήματα στη Μικρά Ασία. Αργότερα όμως η στάση της αλλάζει. Η αλλαγή αυτή φάνηκε ξεκάθαρα μετά την επαναφορά του βασιλιά Κωνσταντίνου στο θρόνο της Ελλάδας. Όπως η Ιταλία, έτσι και η Γαλλία χρησιμοποίησε το γεγονός ως πρόσχημα, αναθεώρησε τη θέση της απέναντι στην Ελλάδα και προχώρησε στην υπογραφή σειράς συμφωνιών με τον Κεμάλ (Μάρτιος και Οκτώβριος 1921).

Η Γαλλία διαφοροποίησε τη στάση της απέναντι στην ελληνική πλευρά λόγω του ότι εκτίμησε διαφορετικά τα συμφέροντά της στη Μικρά Ασία. Μετά την ενίσχυση του τουρκικού εθνικού κινήματος και την απόρριψη της συνθήκης των Σεβρών από τον Κεμάλ οι σύμμαχοι, και ιδιαίτερα οι Γάλλοι και οι Ιταλοί, άρχισαν να βλέπουν με επιφύλαξη τη δυνατότητα του ελληνικού στρατού να επιβληθεί στους κεμαλικούς. Επιπλέον, η Γαλλία δεν είχε συγκεκριμένα συμφέροντα από την παρουσία του ελληνικού στρατού στα οθωμανικά εδάφη, όπως είχε η Βρετανία. Δεν είχε λοιπόν λόγους να εξακολουθεί να στηρίζει τις ελληνικές προσπάθειες στην περιοχή, από τη στιγμή που τα κέρδη της θα ήταν περισσότερα αν ενίσχυε τον Κεμάλ και αποκτούσε προνόμια στην κεμαλική Τουρκία. Γι' αυτό και έπαψε να υποστηρίζει τους Έλληνες και πρόσφερε συνεργασία στον Κεμάλ.

3. Βλέπε σχολικό βιβλίο σελ. 102 «Γύρω στα μέσα του 19ου αιώνα, οι θετικές οικονομικές προοπτικές... το κέντρο της ελληνικής παιδείας στην περιοχή».
4. Σε στρατιωτικό επίπεδο αποδείχτηκαν ανίκανοι να χειριστούν τις επιχειρήσεις στη Μικρά Ασία. Τα στρατιωτικά τους σφάλματα ήταν απανωτά:
  - Αποφάσισαν άστοχη προέλαση στο Σαγγάριο που κόστισε στον ελληνικό στρατό χιλιάδες νεκρούς και τραυματίες.
  - Άφησαν στη συνέχεια για έναν ολόκληρο χρόνο τον ελληνικό στρατό να αποδυναμώνεται στη γραμμή του μετώπου Εσκή Σεχίρ-Κιουτάχεια Αφιόν Καραχισάρ, χωρίς να αναλαμβάνουν κάποιες πρωτοβουλίες είτε αποφάσεις για την ασφαλή απαγκίστρωσή του από τα μικρασιατικά εδάφη.
  - Δεν φρόντισαν καν για την εκπόνηση ενός σχεδίου δράσης είτε υποχώρησης του στρατού, ενώ ήταν αναμενόμενη η αντεπίθεση του Κεμάλ. Γι' αυτό και όταν εκδηλώθηκε η τελική τουρκική επίθεση τον Αύγουστο του 1922 η ελληνική άμυνα κατέρρευσε και άρχισε άτακτη υποχώρηση των Ελλήνων στρατιωτών.
 Αλλά και σε πολιτικό επίπεδο οι αδυναμίες της ηγεσίας των αντιβενιζελικών ήταν εμφανείς:
  - Δεν είχαν καταρχάς μία σταθερή και ξεκάθαρη πολιτική στο ζήτημα της Μικράς Ασίας. Ενώ είχαν υποσχεθεί τον τερματισμό του πολέμου στις παραμονές των εκλογών Νοεμβρίου 1920, υπόσχεση που έπαιξε καθοριστικό ρόλο στην εκλογική τους νίκη, όταν ανέλαβαν την εξουσία συνέχισαν τον πόλεμο επιχειρώντας μάλιστα μεγάλη επίθεση, η οποία

κατέληξε σε ήττα του ελληνικού στρατού στον ποταμό Σαγγάριο.

- Με την υπερβολική αφοσίωσή τους στο θρόνο προκάλεσαν τη δυσανεξία της Αντάντ και πρόσφεραν το πρόσχημα που οι Σύμμαχοι αναζητούσαν, ιδιαίτερα η Γαλλία και η Ιταλία, για να αναθεωρήσουν τη στάση τους απέναντι στην Ελλάδα.

- Στάθηκαν ανίκανοι να διαπραγματευτούν τα εθνικά ζητήματα με τις δυνάμεις της Αντάντ με τρόπο ώστε να προωθηθεί εγκαίρως μια διπλωματική λύση που θα απέτρεπε το ενδεχόμενο της καταστροφής.

- Ενώ ο Κεμάλ ενισχυόταν οικονομικά, διπλωματικά και στρατιωτικά, η άστοχη πολιτική των αντιβενιζελικών κυβερνήσεων δημιουργούσε αναστάτωση και αντιδράσεις στο εσωτερικό της χώρας και οδηγούσε σε όξυνση τα ήδη μεγάλα οικονομικά προβλήματα του τόπου.

5. Για τα αιτήματα του κινήματος του 1922 βλέπε σχολικό βιβλίο σελ. 108 «Στις αρχές Σεπτεμβρίου του 1922 ξέσπασε κίνημα στη Χίο και στη Μυτιλήνη,... ώστε η Ελλάδα να αποφύγει και άλλες εδαφικές απώλειες».

Για τις ενέργειες της επαναστατικής κυβέρνησης προκειμένου να αντιμετωπιστούν τα επείγοντα προβλήματα στο εσωτερικό της χώρας βλέπε σχολικό βιβλίο σελ. 108 την παράγραφο με τίτλο *Ελλάδα: Η «δίκη των έξι»* και σελ. 109 «Η ελληνική επαναστατική κυβέρνηση είχε να αντιμετωπίσει επείγοντα... το ημερολόγιο αυτό ισχύει σήμερα».

6. Για την απάντηση βλέπε Ενότητα 39, την απάντηση στο *Επεξεργασία πρόσθετων ιστορικών πηγών με ερώτηση*.

7. Σύμφωνα με τη συνθήκη των Σεβρών (28 Ιουλίου/10 Αυγούστου 1920) τα νησιά Ίμβρος και Τένεδος και η Θράκη μέχρι τα πρόθυρα της Κωνσταντινούπολης παραχωρούνταν στην Ελλάδα. Επίσης, ο σουλτάνος αναγνώριζε επίσημα την ελληνική κυριαρχία στα νησιά του Β. και Α. Αιγαίου, ενώ η Ιταλία παραχωρούσε στην Ελλάδα τα Δωδεκάνησα. Η Αντάντ ανέθετε στην Ελλάδα για πέντε χρόνια τη διοίκηση της Σμύρνης. Στη συνέχεια οι κάτοικοι της περιοχής θα αποφάσιζαν με δημοψήφισμα για την τύχη της.

Τα εδαφικά κέρδη της Ελλάδας από τη συνθήκη των Σεβρών ήταν ιδιαίτερα σημαντικά. Η συνθήκη αποτελούσε ουσιαστικά για τους Έλληνες την εκπλήρωση του οράματος της Μεγάλης Ιδέας. Τα σύνορα της Ελλάδας έφταναν για πρώτη φορά μερικά χιλιόμετρα έξω από την Κωνσταντινούπολη, ενώ με την κατοχύρωση των νησιών του Β. και Α. Αιγαίου και με την προοπτική απόκτησης της περιοχής της Σμύρνης μετά από πέντε χρόνια ενοποιούσε τις δύο πλευρές του Αιγαίου και αποκτούσε σχεδόν τον απόλυτο έλεγχο στην περιοχή. Δημιουργούνταν επίσης εξαιρετικές προοπτικές για την οικονομική της ανάπτυξη.

Όπως αποδείχτηκε όμως στη συνέχεια, η συνθήκη των Σεβρών δε στηριζόταν σε γερές βάσεις. Ήταν μία συνθήκη που είχε επιβληθεί μονόπλευρα από τις δυνάμεις της Αντάντ στην Οθωμανική αυτοκρατο-

ρία και που σήμαινε ουσιαστικά τη διάλυση και τον διαμελισμό του οθωμανικού κράτους. Γι' αυτό και το τουρκικό εθνικό κίνημα αντίστασης την απέρριψε αμέσως. Η τύχη της συνθήκης εξαρτιόταν από τη δύναμη και αντοχή που θα είχε ο ελληνικός στρατός, κύρια επιδίωξη του οποίου γινόταν πλέον η κατάπνιξη του κινήματος αντίστασης των Τούρκων και η επιβολή της συνθήκης σε αυτούς. Έτσι, όταν ο ελληνικός στρατός ηττήθηκε από τον κεμαλικό τον Αύγουστο του 1922, η συνθήκη των Σεβρών θεωρούνταν πλέον από όλους ως μία συνθήκη χωρίς καμία ισχύ.

Η συνθήκη της Λοζάνης (24 Ιουλίου 1923) ήταν η τελική συνθήκη ειρήνης ανάμεσα στην Ελλάδα και την Τουρκία μετά τη σύγκρουσή τους στον Μικρασιατικό πόλεμο. Με τη συνθήκη αυτή η Ελλάδα έχανε τα περισσότερα από τα εδάφη που είχε κερδίσει με τη συνθήκη των Σεβρών. Η Μικρά Ασία και η ανατολική Θράκη πέρασαν στην κυριαρχία της Τουρκίας, ενώ επίσης στην Τουρκία παραχωρήθηκαν και τα νησιά Ίμβρος και Τένεδος. Ουσιαστικά η συνθήκη αυτή σήμαινε για την Ελλάδα το τέλος της Μεγάλης Ιδέας. Το θετικό ήταν ότι η Ελλάδα κατάφερε να διατηρήσει αρκετά από τα εδάφη που είχε κερδίσει αμέσως μετά τον Α' Παγκόσμιο πόλεμο (νησιά Β. και Α. Αιγαίου, Δυτική Θράκη).

Παρά το γεγονός ότι η συνθήκη της Λοζάνης περιόριζε τα σύνορα της χώρας μας σε σχέση με εκείνη των Σεβρών, ήταν πολύ πιο σημαντική διπλωματικά από αυτή. Το πιο σημαντικό ήταν ότι είχε σταθερότητα και διάρκεια, γιατί αποτελούσε σοβαρή προσπάθεια επίλυσης όλων των ζητημάτων που αφορούσαν την Ελλάδα και την Τουρκία και εξασφάλιζε μελλοντικά την ειρηνική τους συνύπαρξη. Επιπλέον, η ελληνοτουρκική σύμβαση ανταλλαγής πληθυσμών, που ενσωματωνόταν στη συνθήκη, αποτελούσε βέβαια βίαιο εκριζωμό των πληθυσμών και από τις δύο πλευρές, από την άλλη όμως εξασφάλιζε στις δύο χώρες την εθνολογική τους ομοιογένεια και τη δυνατότητα να διασφαλίσουν τα σύνορά τους.

8. Βλέπε σχολικό βιβλίο σελ.104 «Στα τέλη του 1919, ο Κεμάλ όρισε ως έδρα του εθνικού κινήματος... Ο Κεμάλ αναδείχθηκε αρχηγός του κράτους και πρωθυπουργός» και σελ. 109-110 όλη την παράγραφο με τίτλο *Κοινωνικές και πολιτικές εξελίξεις στην Τουρκία*.

9

ΕΠΑΝΑΛΗΠΤΙΚΑ ΘΕΜΑΤΑ

Κεφάλαιο Ένατο

Επαναληπτικά θέματα

A. Να χαρακτηρίσετε τις ακόλουθες προτάσεις ως σωστές ή λανθασμένες σημειώνοντας Χ στο αντίστοιχο τετραγωνάκι.

Σ Λ

Ενότητα 40

- 1) Μετά τη λήξη του Α' Παγκοσμίου πολέμου οι ΗΠΑ έχασαν την κυρίαρχη οικονομική θέση που είχαν διεθνώς. [ ] [ ]
- 2) Μετά τον Α' Παγκόσμιο πόλεμο αναγνωρίστηκε δικαίωμα ψήφου για τις γυναίκες σε όλες τις χώρες της Ευρώπης. [ ] [ ]
- 3) Με το σύμφωνο Κέλογκ-Μπριάν, που υπογράφηκε το 1928 από τους υπουργούς των ΗΠΑ και της Γαλλίας, καταδικαζόταν ο πόλεμος. [ ] [ ]
- 4) Στις αρχές της δεκαετίας του 1920 σημειώνεται στον δυτικό κόσμο οικονομική ευημερία με επίκεντρο τη Μεγάλη Βρετανία. [ ] [ ]
- 5) Το φαινόμενο της γενικής κατάρρευσης των τιμών στο χρηματιστήριο της Νέας Υόρκης, η οποία ξεκίνησε στις 24 Οκτωβρίου 1929, ονομάστηκε κραχ. [ ] [ ]

Ενότητα 41

- 6) Μετά την εκδήλωση της κρίσης του 1929 ένα τμήμα των ανώτερων τάξεων συγκέντρωσε ακόμη μεγαλύτερη οικονομική και κοινωνική δύναμη εξαγοράζοντας επιχειρήσεις που είχαν χρεοκοπήσει είτε κινδύνευαν να χρεοκοπήσουν. [ ] [ ]
- 7) Οι αγρότες ήταν οι μόνοι που δεν επλήγησαν από την οικονομική κρίση του 1929 και το κύμα ανεργίας που ακολούθησε. [ ] [ ]
- 8) Στις ΗΠΑ, που υπήρξαν η πηγή της κρίσης, εκατομμύρια άνθρωποι έμειναν άνεργοι, χιλιάδες μικρομεσαίες επιχειρήσεις έκλεισαν και χιλιάδες άνθρωποι αυτοκτόνησαν. [ ] [ ]
- 9) Η παρέμβαση του κράτους στην οικονομική ζωή θεωρήθηκε από τις χώρες της Δύσης ως ο πιο αποτελεσματικός τρόπος για την αντιμετώπιση της οικονομικής κρίσης που εκδηλώθηκε το 1929. [ ] [ ]
- 10) Για να ξεπεράσει την οικονομική κρίση η αμερικανική κυβέρνηση παραχώρησε ελευθερία δράσης και προνόμια στο ιδιωτικό κεφάλαιο, ώστε να κυριαρχήσει και πάλι η αμιγώς φιλελεύθερη οικονομία. [ ] [ ]

Ενότητα 42

- 11) Ο σταλινισμός, η περίοδος δηλαδή ηγεσίας του Στάλιν στη Σοβιετική Ένωση, αποτέλεσε στρεβλή εφαρμογή των θεωρητικών αρχών του μαρξισμού. [ ] [ ]

- 12) Το Εθνικό Φασιστικό Κόμμα του Μπενίτο Μουσολίνι στρεφόταν με φανατισμό εναντίον των μεγαλογαιοκτημόνων και των βιομηχάνων. [ ] [ ]
- 13) Η λεγόμενη «πορεία προς τη Ρώμη» ήταν η πορεία χιλιάδων Ιταλών προς τη Ρώμη με επικεφαλής το Μουσολίνι, η οποία πήρε διαστάσεις λαϊκής επανάστασης. [ ] [ ]
- 14) Στη Γερμανία, η άνοδος του Χίτλερ στην εξουσία οφειλόταν σε μεγάλο βαθμό στην υποστήριξη που είχε από ισχυρούς Γερμανούς κεφαλαιούχους. [ ] [ ]
- 15) Βασικά χαρακτηριστικά του ναζιστικού καθεστώτος που επιβλήθηκε στη Γερμανία ήταν η χειραγώγηση της νεολαίας, η καύση των βιβλίων που δεν ήταν αρεστά και η επιθετική ρατσιστική πολιτική. [ ] [ ]

Ενότητα 43

- 16) Το 1924 ανακηρύχτηκε από την ελληνική Βουλή για πρώτη φορά στην Ελλάδα το πολίτευμα της αβασίλευτης Δημοκρατίας. [ ] [ ]
- 17) Σημαντικό ρόλο στην ενίσχυση του εργατικού κινήματος στην Ελλάδα έπαιξε η ίδρυση της ΓΣΣΕ (Γενική Συνομοσπονδία Εργατών Ελλάδος) και του ΣΕΚΕ (Σοσιαλιστικό Εργατικό Κόμμα Ελλάδος). [ ] [ ]
- 18) Μετά από την παραμονή του στην εξουσία κατά την τετραετία 1928-1932, ο Βενιζέλος ανατράπηκε από πραξικόπημα αντιβενιζελικών. [ ] [ ]
- 19) Ο βασιλιάς Γεώργιος Β' και ο Μεταξάς κήρυξαν δικτατορία στις 4 Αυγούστου 1936 χρησιμοποιώντας ως πρόφαση την εξάπλωση του «κομμουνιστικού κινδύνου». [ ] [ ]
- 20) Το καθεστώς της 4ης Αυγούστου είχε μεγάλη απήχηση στους αγρότες και τους εργάτες. [ ] [ ]

Ενότητα 44

- 21) Το ελληνικό κράτος, για να αντιμετωπίσει το προσφυγικό πρόβλημα, ίδρυσε την Επιτροπή Αποκαταστάσεως Προσφύγων (ΕΑΠ). [ ] [ ]
- 22) Η ΕΑΠ ασχολήθηκε κυρίως με την αποκατάσταση των προσφύγων στην ύπαιθρο και το ελληνικό κράτος με την αποκατάσταση των προσφύγων στις πόλεις. [ ] [ ]
- 23) Οι γηγενείς Έλληνες αντιμετώπισαν με αισθήματα συμπόνιας και κατανόησης τους πρόσφυγες. [ ] [ ]
- 24) Η ενίσχυση της εθνικής ομοιογένειας της Ελλάδας, που επιτεύχθηκε με την εγκατάσταση των προσφύγων στη Μακεδονία και τη Θράκη, οδήγησε και στην ενίσχυση της Μεγάλης Ιδέας. [ ] [ ]

25) Η συμβολή των προσφύγων στην πολιτιστική αναβάθμιση της Ελλάδας ήταν καθοριστική. [ ] [ ]

B. Ερωτήσεις αντιστοίχισης

1. Να αντιστοιχίσετε τις χώρες της πρώτης στήλης με τα στοιχεία που δίνονται στη δεύτερη στήλη.

Χώρες	Χαρακτηριστικά στοιχεία
A. ΗΠΑ	1. Κύριο γνώρισμα την περίοδο του Μεσοπολέμου ήταν η κυβερνητική αστάθεια και η επιδίωξη επιβολής δικτατορικών λύσεων από διάφορους στρατιωτικούς.
B. Σοβιετική Ένωση	
Γ. Γερμανία	2. Εφαρμόστηκε επιθετική ρατσιστική πολιτική, ιδιαίτερα απέναντι στους Εβραίους.
Δ. Ιταλία	3. Οι περισσότεροι από τους μπολσεβίκους ηγέτες της επανάστασης του 1917 εκτελέστηκαν.
E. Ελλάδα	4. Ήταν το κέντρο του «οικονομικού θαύματος» που σημειώθηκε στη Δύση από τις αρχές της δεκαετίας του 1920. 5. Η οξυύτατη οικονομική και κοινωνική κρίση που επικράτησε μετά τον Α' Παγκόσμιο πόλεμο έπαιξε καθοριστικό ρόλο στην επικράτηση του φασιστικού κόμματος.

2. Να αντιστοιχίσετε τα ονόματα της πρώτης στήλης με τους όρους της δεύτερης

Ονόματα	Όροι
A. Ελευθέριος Βενιζέλος	1. Δικτατορία του 1925.
B. Ιωάννης Μεταξάς	2. Ναζιστικό κόμμα.
Γ. Μπενίτο Μουσολίνι	3. Λαϊκό Κόμμα.
Δ. Θεόδωρος Πάγκαλος	4. «Ιδιώνυμο».
E. Φραγκλίνος Ρούσβελτ	5. Φασιστικό κόμμα.
ΣΤ. Παναγής Τσαλδάρης	6. Εθνική Οργάνωση Νεολαίας (ΕΟΝ).
Z. Αδόλφος Χίτλερ	7. New deal.

3. Να αντιστοιχίσετε τους όρους της στήλης Α' με τα στοιχεία της στήλης Β'.

Στήλη Α'	Στήλη Β'
Α. Σταλινισμός	1. Η γενικευμένη κάμψη της οικονομικής δραστηριότητας στο δυτικό κόσμο την περίοδο 1929-1933.
Β. Κραχ	2. Κυριάρχησε στην Ευρώπη στις αρχές της δεκαετίας του 1930, όταν το κράτος ανέλαβε ρόλο ρυθμιστή της οικονομικής ζωής.
Γ. Λαϊκά μέτωπα	3. Καθεστώς που υποστηριζόταν από διάφορες οργανώσεις στη Γερμανία, σύμφωνα με το οποίο οι Γερμανοί θα είχαν την πιο σεβαστή θέση.
Δ. Μεγάλη Ύφεση	4. Έτσι ονομάστηκαν τα φαινόμενα που επικράτησαν στη Σοβιετική Ένωση, κατά τα οποία εκδιώκονταν και εκτελούνταν όσοι θεωρούνταν απειλή για το καθεστώς.
Ε. «Πορεία προς τη Ρώμη»	5. Παρωδία λαϊκής επανάστασης στην Ιταλία τον Οκτώβριο του 1922.
ΣΤ. Επιτροπή Αποκαταστάσεως Προσφύγων (ΕΑΠ)	6. Γενική κατάρρευση των τιμών στο χρηματιστήριο της Νέας Υόρκης.
Ζ. «Διευθυνόμενη οικονομία»	7. Συμμαχίες φιλελεύθερων και αριστερών κομμάτων σε ορισμένες ευρωπαϊκές χώρες, που συγκροτήθηκαν ως αντίδραση στην εξάπλωση του φασισμού.
Η. «Νέα Τάξη»	8. Αυτόνομος οργανισμός που ιδρύθηκε από την Κοινωνία των Εθνών (ΚΤΕ).

Γ. Ερώτηση κατάταξης.

Να βάλετε σε σωστή χρονική σειρά τα γεγονότα

- Ο Χίτλερ γίνεται καγκελάριος (πρωθυπουργός) της Γερμανίας.
- Η ελληνική Βουλή ανακήρυξε με ψήφισμα τη Δημοκρατία.
- Σημειώθηκε γενική κατάρρευση των τιμών στο χρηματιστήριο της Νέας Υόρκης.
- Ο βασιλιάς Γεώργιος Β' και ο Ιωάννης Μεταξάς κήρυξαν δικτατορία στην Ελλάδα.
- Ο Μουσολίνι και οι οπαδοί του πραγματοποιούν τη λεγόμενη «πορεία προς τη Ρώμη».

στ. Η Ελλάδα κηρύσσει πτώχευση.

Δ. Ερωτήσεις ανάπτυξης

- 1.** Ποια ήταν τα αποτελέσματα του Α' Παγκοσμίου πολέμου στην πολιτική κατάσταση των χωρών που συμμετείχαν σε αυτόν;
- 2.** Να προσδιορίσετε το φαινόμενο του κραχ που εκδηλώθηκε στις ΗΠΑ το 1929 και τις άμεσες επιπτώσεις που είχε για τη χώρα αυτή.
- 3.** Τι ονομάζουμε Μεγάλη Ύφεση και ποιες ήταν οι συνέπειες για τις κοινωνίες του δυτικού κόσμου κατά τη διάρκεια αυτού του φαινομένου;
- 4.** Ποια οικονομική αντίληψη κυριάρχησε στη Δύση μετά την εκδήλωση της κρίσης του 1929 και ποια οικονομική πολιτική εφαρμόστηκε στις ΗΠΑ και στην Ευρώπη, η οποία ήταν σύμφωνη με αυτή την αντίληψη, προκειμένου να ξεπεραστεί η κρίση;
- 5.** Να προσπαθήσετε να εντοπίσετε ομοιότητες ανάμεσα στην άνοδο και επικράτηση του φασισμού στην Ιταλία και του ναζισμού στη Γερμανία.
- 6.** Να αναφερθείτε στα πολιτικά γεγονότα που συνέβησαν στην Ελλάδα μετά την πτώχευση του 1932 και τα οποία έπληξαν το δημοκρατικό χαρακτήρα του πολιτεύματος και ευνόησαν την επιβολή της δικτατορίας της 4ης Αυγούστου 1936.
- 7.** Να αναφερθείτε στη στάση του ελληνικού κράτους καθώς και στη στάση της ελληνικής κοινωνίας απέναντι στους πρόσφυγες που έφτασαν στην Ελλάδα μετά τη Μικρασιατική καταστροφή.

Απαντήσεις

A. Ερωτήσεις σωστού-λάθους

ΕΝΟΤΗΤΑ 40: 1) Λάθος, 2) Λάθος, 3) Σωστό, 4) Λάθος, 5) Σωστό
ΕΝΟΤΗΤΑ 41: 6) Σωστό, 7) Λάθος, 8) Σωστό, 9) Σωστό, 10) Λάθος
ΕΝΟΤΗΤΑ 42: 11) Σωστό, 12) Λάθος, 13) Λάθος, 14) Σωστό, 15) Σωστό
ΕΝΟΤΗΤΑ 43: 16) Σωστό, 17) Σωστό, 18) Λάθος, 19) Σωστό, 20) Λάθος
ΕΝΟΤΗΤΑ 44: 21) Λάθος, 22) Σωστό, 23) Λάθος, 24) Λάθος, 25) Σωστό

B. Ερωτήσεις αντιστοίχισης

1. Α - 4, Β - 3, Γ - 2, Δ - 5, Ε - 1
2. Α - 4, Β - 6, Γ - 5, Δ - 1, Ε - 7, ΣΤ - 3, Ζ - 2
3. Α - 4, Β - 6, Γ - 7, Δ - 1, Ε - 5, ΣΤ - 8, Ζ - 2, Η - 3

Γ. Ερώτηση κατάταξης.

- α. Ο Μουσολίνι και οι οπαδοί του πραγματοποιούν τη λεγόμενη «πορεία προς τη Ρώμη».
- β. Η ελληνική Βουλή ανακήρυξε με ψήφισμα τη Δημοκρατία.
- γ. Σημειώθηκε γενική κατάρρευση των τιμών στο χρηματιστήριο της Νέας Υόρκης.
- δ. Η Ελλάδα κηρύσσει πτώχευση.
- ε. Ο Χίτλερ γίνεται καγκελάριος (πρωθυπουργός) της Γερμανίας.
- στ. Ο βασιλιάς Γεώργιος Β' και ο Ιωάννης Μεταξάς κήρυξαν δικτατορία στην Ελλάδα.

Δ. Ερωτήσεις ανάπτυξης

1. Βλέπε σχολικό βιβλίο σελ. 111-112 «Σε πολιτικό επίπεδο, η μεταπολεμική Ευρώπη,... να υπερασπιστεί τα εθνικά συμφέροντα».
2. Κραχ ονομάστηκε η γενική κατάρρευση που σημειώθηκε στις τιμές του χρηματιστηρίου της Νέας Υόρκης, η οποία ξεκίνησε στις 24 Οκτωβρίου 1929, τη λεγόμενη «Μαύρη Πέμπτη». Πριν από την εκδήλωση αυτού του φαινομένου και για ολόκληρη τη δεκαετία του 1920 οι ΗΠΑ ήταν η χώρα-καθρέφτης της οικονομικής ευημερίας που επικρατούσε τότε στον δυτικό κόσμο. Την περίοδο 1921-1929 τόσο η βιομηχανική της παραγωγή όσο και το μέσο εισόδημα της χώρας αυτής είχαν διπλασιαστεί. Η γενικότερη αισιοδοξία που είχε δημιουργήσει αυτή η ευημερία εκφραζόταν με τη συνεχή άνοδο των τιμών των μετοχών στο χρηματιστήριο της Νέας Υόρκης. Ωστόσο, το φθινόπωρο του 1929 κάποιοι μεγάλοι επενδυτές, θέλοντας να εισπράξουν μέρος των κερδών τους,

άρχισαν να πουλούν μετοχές. Η κίνηση αυτή προκάλεσε πανικό στο χρηματιστήριο, κυρίως στους μικροεπενδυτές, οι οποίοι έσπευσαν κι αυτοί να πουλήσουν τις μετοχές τους. Αποτέλεσμα ήταν η κατάρρευση των τιμών του χρηματιστηρίου, το φαινόμενο δηλαδή του κραχ, το οποίο ήταν η αρχή μιας γενικότερης οικονομικής κρίσης που εξαπλώθηκε ραγδαία σε ολόκληρο σχεδόν τον κόσμο.

Για τα άμεσα αποτελέσματα του φαινομένου στις ΗΠΑ βλέπε σχολικό βιβλίο σελ. 112 «Σε διάστημα λίγων εβδομάδων... πανίσχυρα οικονομικά συγκροτήματα».

3. Μεγάλη Ύφεση ονομάστηκε η γενικευμένη κάμψη της οικονομικής δραστηριότητας που σημειώθηκε σχεδόν σε ολόκληρο τον δυτικό κόσμο κατά την περίοδο 1929-1932. Η Μεγάλη Ύφεση ήταν αποτέλεσμα της οικονομικής κρίσης που εκδηλώθηκε το 1929 στη Νέα Υόρκη με τη γενική κατάρρευση των τιμών του χρηματιστηρίου και η οποία στη συνέχεια επεκτάθηκε και στην Ευρώπη, όπου είχαν επενδυθεί αμερικανικά κεφάλαια με τη μορφή δανείων. Η ευρωπαϊκή οικονομία κλονίστηκε, καθώς οι αμερικανικές τράπεζες αποφάσισαν να αποσύρουν τα δάνεια. Ιδιαίτερα ισχυρό πλήγμα δέχτηκε η Γερμανία, η οποία είχε στηρίξει στα αμερικανικά κεφάλαια τη μεταπολεμική ανασυγκρότησή της, αλλά και η Βρετανία, η οποία δεν μπορούσε πλέον να διαθέσει τα προϊόντα της στην αγορά των ΗΠΑ. Η περίοδος της ύφεσης που ακολούθησε επηρέασε αρνητικά όλες τις κοινωνίες του δυτικού κόσμου.

Για τις συνέπειες στις κοινωνίες του δυτικού κόσμου βλέπε σχολικό βιβλίο σελ. 114 «Ένα τμήμα των ανώτερων τάξεων ισχυροποιήθηκε... 23.000 άνθρωποι αυτοκτόνησαν».

4. Για την απάντηση βλέπε σχολικό βιβλίο σελ. 114-115 «Αντιμέτωπες με τα σοβαρά κοινωνικά συμπτώματα της κρίσης,... κύριοι υπεύθυνοι για την οικονομική κρίση ήταν οι Εβραίοι».

5. Οι ομοιότητες που παρουσιάζουν ο φασισμός και ο ναζισμός ως προς τον τρόπο που εξαπλώθηκαν και επικράτησαν στην Ιταλία και τη Γερμανία αντίστοιχα μπορούν να εντοπιστούν στα εξής σημεία:

- Και το Φασιστικό Κόμμα του Μουσολίνι και το Εθνικοσοσιαλιστικό Γερμανικό Εργατικό Κόμμα του Χίτλερ εκμεταλλεύτηκαν τα οικονομικά και κοινωνικά προβλήματα που επικρατούσαν στη χώρα τους και προσπάθησαν να κερδίσουν οπαδούς ανάμεσα στα κοινωνικά στρώματα που είχαν πληγεί περισσότερο (κυρίως τα ασθενέστερα, όπως ήταν οι αγρότες και οι άνεργοι).

- Και τα δύο κόμματα υποστηρίχτηκαν από οπαδούς των ανώτερων κοινωνικών τάξεων, οι οποίοι επιδίωκαν την εξάλειψη του κομμουνισμού. Συγκεκριμένα, το κόμμα του Μουσολίνι ενισχύθηκε οικονομικά από τους μεγαλοβιομηχανικούς και τους βιομήχανους και το κόμμα του Χίτλερ υποστηρίχτηκε από μερίδα ισχυρών Γερμανών κεφαλαιούχων.

- Και τα δύο κόμματα εξαπέλυσαν τρομοκρατία εναντίον των κομμουνι-

στών και των σοσιαλιστών.

- Και ο Μουσολίνι και ο Χίτλερ διέθεταν έναν φανατισμένο κύκλο οπαδών, οι οποίοι έδρασαν με κάθε μέσο, ακόμη και με τη βία, προκειμένου να επιβληθούν φασισμός και ο ναζισμός αντίστοιχα.
- Και οι δύο ηγέτες πήραν την εξουσία ασκώντας τρομοκρατικά μέσα (ο Μουσολίνι με την «πορεία προς τη Ρώμη» και ο Χίτλερ με την πυρπόληση του Ράιχσταγ και την ενοχοποίηση των κομμουνιστών) και έγιναν απόλυτοι άρχοντες στη χώρα τους, διαλύοντας όλα τα πολιτικά κόμματα και διατηρώντας ως νόμιμο μόνο το δικό τους κόμμα.
- Μετά την επικράτησή τους ο Μουσολίνι και ο Χίτλερ εφάρμοσαν ο καθένας στη χώρα του καθεστώς ολοκληρωτικό, το οποίο στηριζόταν στην προπαγάνδα, στη χειραγώγηση της νεολαίας και στην εξόντωση με βίαια μέσα κάθε εστίας αντίδρασης και γενικά όλων όσοι δεν αποδέχονταν το φασιστικό και ναζιστικό ιδεώδες.

6. Για την απάντηση βλέπε σχολικό βιβλίο σελ. 119 «Τελικά, η διεθνής οικονομική κρίση του 1929 και οι σοβαρές επιπτώσεις της στην Ελλάδα... κήρυξαν δικτατορία στις 4 Αυγούστου 1936, παραμονή εικοσιτετράωρης γενικής απεργίας».

7. Για την απάντηση βλέπε σχολικό βιβλίο σελ. 121 «Ένα από τα σημαντικότερα θέματα που είχε να αντιμετωπίσει η ελληνική κοινωνία... απαξιωτικός χαρακτηρισμός μεταξύ των γηγενών Ελλήνων».

10

ΕΠΑΝΑΛΗΠΤΙΚΑ ΘΕΜΑΤΑ

Κεφάλαιο Δέκατο

Επαναληπτικά θέματα

A. Να χαρακτηρίσετε τις ακόλουθες προτάσεις ως σωστές ή λανθασμένες σημειώνοντας Χ στο αντίστοιχο τετραγωνάκι.

Σ Λ

Ενότητα 45

- α) Το 1936 η Γερμανία κατέλαβε την αποστρατιωτικοποιημένη ζώνη της Ρηνανίας, όπως προέβλεπε η συνθήκη των Βερσαλλιών.
- β) Στον εμφύλιο πόλεμο της Ισπανίας ο φασίστας στρατηγός Φράνκο είχε την υποστήριξη της Γερμανίας και της Ιταλίας.
- γ) Το πρόσχημα του Χίτλερ για την προσάρτηση της Δ. Τσεχοσλοβακίας ήταν η παρουσία εκεί των Σουδητών.
- δ) Μία αιτία του Β' Παγκοσμίου πολέμου ήταν και η οικονομική κρίση του 1929.
- ε) Το Αντιδιεθνιστικό Σύμφωνο στόχευε στην καταπολέμηση του φασισμού και την υποστήριξη του κομμουνισμού σε παγκόσμιο επίπεδο.

Ενότητα 46

- α. Το σύνολο των Γάλλων υποτάχτηκε χωρίς αντίσταση στους Γερμανούς.
- β. Στη μάχη του Στάλινγκραντ οι ηττημένοι ήταν οι Γερμανοί.
- γ. Οι Αμερικανοί μπήκαν στο Β' Παγκόσμιο πόλεμο απρόκλητα
- δ. Στόχος της γερμανικής προπαγάνδας σε βάρος των κατακτημένων λαών ήταν να αναγνωρίσουν την «ανωτερότητα» της ναζιστικής Γερμανίας.
- ε. Αμέσως μετά την απόβαση των συμμαχικών δυνάμεων στην Ιταλία το 1943, το φασιστικό καθεστώς κατέρρευσε και ο Μουσολίνι εκτελέστηκε.
- στ. Ο Β' Παγκόσμιος πόλεμος τέλειωσε και τυπικά με τη συνθηκολόγηση των Γερμανών

Ενότητα 47

- α. Ο ελληνοϊταλικός πόλεμος άρχισε στις 28 Οκτωβρίου 1940.
- β. Μετά το θάνατο του Μεταξά πρωθυπουργός έγινε ο Τσολάκογλου.
- γ. Ο βασιλιάς και η ελληνική κυβέρνηση έμειναν ακλόνητοι στη Αθήνα

αψηφώντας τους γερμανούς κατακτητές. [ ] [ ]

δ. Η «εαρινή επίθεση» των Ιταλών συνάντησε ισχυρή ελληνική αντίσταση. [ ] [ ]

ε. Παρά την επίμονη προσπάθεια τους οι Γερμανοί δεν κατάφεραν να κατακτήσουν την Κρήτη. [ ] [ ]

Ενότητα 48

α. Η κυβέρνηση Τσολάκογλου διορίστηκε από τους γερμανούς κατακτητές. [ ] [ ]

β. Η συμφωνία του Λιβάνου προέβλεπε το σχηματισμό κυβέρνησης εθνικής ενότητας με πρωθυπουργό τον Ναπολέοντα Ζέρβα. [ ] [ ]

γ. Η ανατίναξη της γέφυρας του Γοργοπόταμου έγινε από τμήματα του ΕΛΑΣ και του ΕΔΕΣ μαζί με βρετανούς καταδρομείς. [ ] [ ]

δ. Αρκετές γυναίκες εντάχθηκαν κατά τη διάρκεια της κατοχής στα ένοπλα τμήματα του ΕΛΑΣ. [ ] [ ]

ε. Το Μάρτιο του 1944 ο ΕΔΕΣ δημιούργησε την ΠΕΕΑ. [ ] [ ]

Ενότητα 49

α. Ο Β' Παγκόσμιος πόλεμος είχε τεράστιο αριθμό άμαχων θυμάτων. [ ] [ ]

β. Το μεγαλύτερο μέρος των δανείων που πήραν τα καταστραμμένα κράτη της Ευρώπης για την ανοικοδόμησή τους μετά τον πόλεμο προερχόταν από τη Σοβιετική Ένωση. [ ] [ ]

γ. Ο ενεργός πληθυσμός της Βρετανίας αυξήθηκε κατά τη διάρκεια του Β' Παγκοσμίου πολέμου χάρη στη μαζική έξοδο των γυναικών στην αγορά εργασίας. [ ] [ ]

δ. Η Ευρώπη βγήκε ενισχυμένη στη διεθνή τάξη πραγμάτων μετά το Β' Παγκόσμιο πόλεμο. [ ] [ ]

ε. Στο Συμβούλιο Ασφαλείας του ΟΗΕ συμμετέχουν όλα τα κράτη-μέλη. [ ] [ ]

B. Αντιστοιχίστε τα στοιχεία της στήλης Α' με τα στοιχεία της στήλης Β'.

A'	B'
1. Τσόρτσιλ	α. Ηγέτης της φασιστικής Ιταλίας
2. Ντε Γκολ	β. Άγγλος πρωθυπουργός
3. Χίτλερ	γ. Αμερικανός στρατηγός
4. Αϊζενχάουερ	δ. Ηγέτης της ναζιστικής Γερμανίας
5. Μουσολίνι	ε. Ιταλός στρατάρχης, διάδοχος του Μουσολίνι
6. Μπαντόλιο	στ. Γάλλος στρατηγός

A'	B'
1. Κορυτσά 2. Τσολάκογλου 3. Κυβέρνηση του Καΐρου 4. Μεταξάς 5. Εαρινή επίθεση 6. Μάχη της Κρήτης	α. Ελληνοϊταλικός πόλεμος β. Ελληνογερμανικός πόλεμος

A'	B'
1. ΕΑΜ 2. ΕΔΕΣ 3. ΕΚΚΑ 4. ΕΛΑΣ 5. ΠΕΕΑ 6. ΕΠΟΝ	α. Κυβέρνηση του βουνού β. Ναπολέον Ζέρβας γ. Άρης Βελουχιώτης δ. Οργάνωση νεολαίας του Ε.Α.Μ. ε. Κομμουνιστικό Κόμμα Ελλάδος στ. Δημήτρης Ψαρρός

A'	B'
1. 1938 2. 1939 3. 1941 4. 1943 5. 1944 6. 1945	α. Καθαίρεση του Μουσολίνι β. Ρίψη ατομικών βομβών στη Χιροσίμα και στο Ναγκασάκι γ. Σύμφωνο Ρίμπεντροπ-Μολότοφ δ. Απόβαση των συμμαχικών δυνάμεων στη Νορμανδία ε. Επίθεση των Ιαπώνων στο Περλ Χάρμπορ στ. Συμφωνία του Μονάχου

Γ. Τοποθετείστε τα ακόλουθα γεγονότα της περιόδου 1931-1939 στη σωστή χρονολογική σειρά.

ΛΑΝΘΑΣΜΕΝΗ ΣΕΙΡΑ

1. Σχηματισμός του άξονα Ρώμης-Βερολίνου
2. Σύμφωνο Ρίμπεντροπ-Μολότοφ
3. Κατάληψη της Μαντζουρίας από τους Ιάπωνες
4. Υπογραφή της συμφωνίας του Μονάχου
5. Εγκατάλειψη της ΚΤΕ από την Γερμανία
6. Κήρυξη πολέμου από τους Ιάπωνες εναντίον της Κίνας

ΣΩΣΤΗ ΣΕΙΡΑ

- α. ....
- β. ....
- γ. ....
- δ. ....
- ε. ....
- στ. ....

Δ. Ερωτήσεις ελεύθερης ανάπτυξης

1. Εξηγήστε σε ποιο βαθμό και ποιον τρόπο ο Α΄ Παγκόσμιος πόλεμος αποτέλεσε αιτία για την εκδήλωση του Β΄ Παγκόσμιου πολέμου.
2. Ποιοι παράγοντες, κατά τη γνώμη σας, έκριναν τη νικηφόρα για τις συμμαχικές δυνάμεις έκβαση του Β΄ Παγκόσμιου πολέμου;
3. Ποια ήταν, κατά την εκτίμησή σας, η προσφορά των αντιστασιακών οργανώσεων κατά τη διάρκεια της Κατοχής;
4. Κρίνοντας με βάση τα σύγχρονα δεδομένα και τις γενικότερες ιστορικές σας γνώσεις για την περίοδο που μεσολάβησε από την ίδρυσή του μέχρι σήμερα, πιστεύετε ότι ο ΟΗΕ έχει ανταποκριθεί στους σκοπούς για τους οποίους συγκροτήθηκε;

Απαντήσεις

A.

ΕΝΟΤΗΤΑ 45: α) Λάθος, β) Σωστό, γ) Σωστό, δ) Σωστό, ε) Λάθος

ΕΝΟΤΗΤΑ 46: α) Λάθος, β) Σωστό, γ) Λάθος, δ) Σωστό, ε) Λάθος, στ) Λάθος

ΕΝΟΤΗΤΑ 47: α) Σωστό, β) Λάθος, γ) Λάθος, δ) Σωστό, ε) Λάθος

ΕΝΟΤΗΤΑ 48: α) Σωστό, β) Λάθος, γ) Σωστό, δ) Σωστό, ε) Λάθος

ΕΝΟΤΗΤΑ 49: α) Σωστό, β) Λάθος, γ) Σωστό, δ) Λάθος, ε) Λάθος

B.

• 1 – β, 2 – στ, 3 – δ, 4 – γ, 5 – α, 6 – ε

• 1 – α, 2 – β, 3 – β, 4 – α, 5 – α, 6 – β

• 1 – ε, 2 – β, 3 – στ, 4 – γ, 5 – α, 6 – δ

• 1 – στ, 2 – γ, 3 – ε, 4 – α, 5 – δ, 6 – β

Γ. α – 3, β – 5, γ – 1, δ – 6, ε – 4, στ – 2

Δ.

1. Η συνθήκη των Βερσαλλιών με την οποία έληξε ο Α΄ Παγκόσμιος πόλεμος συμπυκνώνει τις πιο κρίσιμες αιτίες για την εκδήλωση του Β΄ Παγκόσμιου πολέμου. Αν μελετήσει κανείς προσεκτικά το πνεύμα με το οποίο αυτή διαμορφώθηκε και τους όρους που επέβαλε, εύκολα μπορεί να κατανοήσει, γιατί ο Β΄ Παγκόσμιος πόλεμος στάθηκε αναπόφευκτος. Η συνθήκη περιείχε ταπεινωτικούς όρους και καθορίστηκε από την επιθυμία των νικητριών δυνάμεων, και κυρίως της Γαλλίας, να εξουθενώσουν τη Γερμανία. Αυτό είχε σαν αποτέλεσμα η Γερμανία, με τις βαριές πολεμικές αποζημιώσεις που κλήθηκε να καταβάλει, να οδηγηθεί γρήγορα σε οικονομικό αδιέξοδο, γεγονός βέβαια στο οποίο συνέβαλε και η παγκόσμια οικονομική κρίση του 1929. Το δεδομένο αυτό σε συνδυασμό με την προσβολή του εθνικού συναισθήματος των Γερμανών από τους εξοντωτικούς όρους της συνθήκης, που μεταξύ των άλλων προέβλεπε αφαίρεση σημαντικών εδαφών και περιορισμό των ενόπλων δυνάμεων, δημιούργησαν πρόσφορο έδαφος για την ελκυστική δημαγωγία του Χίτλερ. Οι Γερμανοί είδαν στο πρόσωπό του ένα σωτήρα που θα τους έβγαζε από τα δεινά του καταστροφικού για αυτούς Α΄ Παγκόσμιου πολέμου. Έτσι εξηγείται ως ένα βαθμό και η πολύ γρήγορη αναρρίχηση του Χίτλερ στην εξουσία και η ευκολία με την οποία οργάνωσε ένα ολοκληρωτικό καθεστώς στην καρδιά της Ευρώπης, έτοιμο να επιβάλει τη θέλησή του με τη βία. Η ύπαρξη γερμανικών μειονοτήτων σε διάφορα κράτη ως αποτέλεσμα της συνθήκης των Βερσαλλιών του έδωσε το κίνητρο αλλά και το πρόσχημα για την βίαιη επέμβαση σε γειτονικά κράτη (Αυστρία, Τσεχοσλοβακία, Πολωνία), που αποτέλεσε και την αφετηρία του Β΄ Παγκόσμιου πολέμου.

2. Οι παράγοντες που κρίνουν έναν πόλεμο είναι πάντα πολλοί και ποικίλοι. Πόσο μάλλον όταν πρόκειται για έναν πόλεμο τόσο εκτεταμένο όσο ο Β΄ Παγκόσμιος. Οι πιο ορατοί, ωστόσο, παράγοντες που καθόρισαν την έκβασή του μπορούμε να ισχυριστούμε ότι ήταν οι ακόλουθοι:

- α. Η είσοδος των ΗΠΑ στον πόλεμο, μετά την επίθεση των Ιαπώνων στο Περλ Χάρμπορ στις 7 Δεκεμβρίου 1941, άλλαξε τον συσχετισμό των δυνάμεων και έδωσε σαφές πλεονέκτημα στο αντιφασιστικό μέτωπο.
- β. Η καθυστέρηση του Χίτλερ να επιτεθεί στη Σοβιετική Ένωση και η ηρωική άμυνα των Σοβιετικών, οι οποίοι πλήρωσαν και το βαρύτερο τίμημα στον πόλεμο με είκοσι εκατομμύρια θύματα, αποδείχτηκαν παράμετροι καθοριστικής σημασίας. Ο εγκλωβισμός των γερμανικών στρατευμάτων στα σοβιετικά εδάφη το βαρύ χειμώνα του 1941 υπήρξε εξουθενωτικός για αυτά. Η επίθεση που ακολούθησε και η ήττα των Γερμανών στη μάχη του Στάλινγκραντ σήμαναν την αντίστροφη μέτρηση για τον πόλεμο και την οριστική ήττα του Χίτλερ.
- γ. Η τελική επικράτηση των συμμαχικών δυνάμεων στο μέτωπο της Αφρικής λειτούργησε καταλυτικά, καθώς αποδέσμευσε δυνάμεις που χρησιμοποιήθηκαν για την τελική επίθεση κατά της ναζιστικής Γερμανίας και των συμμάχων της.
- δ. Η επιτυχής σύμπραξη των καπιταλιστικών δυνάμεων της Δύσης με την κομμουνιστική Σοβιετική Ένωση σε ένα ενιαίο αντιφασιστικό μέτωπο υπήρξε ίσως ο καθοριστικότερος παράγοντας για την τελική επικράτηση. Η απόβαση στη Νορμανδία και η συντονισμένη επίθεση από τα δυτικά και τα ανατολικά κατά του Βερολίνου ανάγκασαν τη Γερμανία να συνθηκολογήσει.
- ε. Σημαντικό, τέλος, ρόλο έπαιξαν και τα κινήματα αντίστασης που αναπτύχθηκαν σε διάφορες ευρωπαϊκές χώρες, με πιο δραστήρια και δυναμικά αυτά της Ελλάδας και της Γιουγκοσλαβίας. Προκάλεσαν με τη δράση τους σημαντικές φθορές στη γερμανική πολεμική μηχανή και αξιοσημείωτες καθυστερήσεις στις επιχειρήσεις του Άξονα, συμβάλλοντας αθροιστικά στο νικηφόρο τελικό αποτέλεσμα.

3. Η προσφορά των αντιστασιακών οργανώσεων υπήρξε τεράστια τόσο σε πρακτικό όσο και σε ηθικό επίπεδο. Μετά τον πρώτο θλιβερό χειμώνα της Κατοχής, κατά τη διάρκεια του οποίου η ελληνικός λαός –εγκαταλειμμένος από την πολιτική του ηγεσία– έγινε έρμαιο στις διαθέσεις των κατακτητών, οι αντιστασιακές οργανώσεις πρόσφεραν την προοπτική της οργάνωσης πυρήνων αντίστασης που με την πάροδο του χρόνου γιγαντώθηκαν και εξελίχθηκαν σε μια «ελεύθερη Ελλάδα» μέσα στην κατεχόμενη. Η δημιουργία ενός από τα μαχητικότερα αντιστασιακά κινήματα στην Ευρώπη έδωσε στον ελληνικό λαό το απαιτούμενο ηθικό για να υπομείνει τις αντιξοότητες της κατοχής και παράλληλα μετάγγισε στη λαϊκή συνείδηση το αίσθημα της αξιοπρέπειας, που τόσο δοκιμάστηκε στο πρώτο διάστημα της βίαιης εισβολής και της τριπλής κατοχής.

Η ανατίναξη της γέφυρας του Γοργοπόταμου και όλες οι άλλες

μικρότερης εμβέλειας επιχειρήσεις των αντιστασιακών οργανώσεων προκάλεσαν σημαντική φθορά και σοβαρή καθυστέρηση στα σχέδια των κατακτητών και ταυτόχρονα αποτέλεσαν παράδειγμα αγωνιστικότητας και θάρρους, σε μια Ευρώπη που είχε παραδοθεί στο μεγαλύτερό της μέρος αμαχητί στον ναζισμό. Πέρα όμως από αυτή την αυτονόητη διάσταση της η Αντίσταση αποτέλεσε για τους Έλληνες ένα μάθημα δημοκρατίας.

Το ΕΑΜ κυρίως, που αποτέλεσε και τη μαζικότερη αντιστασιακή οργάνωση, έμαθε στους ορεσίβιους και απαίδευτους Έλληνες τι σημαίνει συλλογική δράση και δημοκρατικός αυτοέλεγχος. Με δική του πρωτοβουλία, η τοπική αυτοδιοίκηση πέρασε στον έλεγχο των κατοίκων, ιδρύθηκαν λαϊκές επιτροπές για την εκπαίδευση, την κοινωνική πρόνοια και την ασφάλεια, λειτούργησαν λαϊκά δικαστήρια με αιρετούς δικαστές, οργανώθηκαν θεατρικές παραστάσεις και εκδόθηκαν εφημερίδες και άλλα έντυπα. Η διενέργεια εκλογών για την ανάδειξη του Εθνικού Συμβουλίου, στις οποίες για πρώτη φορά συμμετείχαν και οι Ελληνίδες, αποτέλεσε το αποκορύφωμα αυτής της διαδικασίας, που αναμφίβολα συνέβαλε στην ωρίμανση της δημοκρατικής συνείδησης των Ελλήνων.

4. Βλέπε ενότητα 49, «Σχολιασμός παραθεμάτων και εικόνων του σχολικού βιβλίου», παράθεμα 2.

11

ΕΠΑΝΑΛΗΠΤΙΚΑ ΘΕΜΑΤΑ

Κεφάλαιο Ενδέκατο

Επαναληπτικά θέματα

A. Να χαρακτηρίσετε τις ακόλουθες προτάσεις ως σωστές ή λανθασμένες σημειώνοντας Χ στο αντίστοιχο τετραγωνάκι.

■ Ενότητα 50

	Σ	Λ
α. Στη διάσκεψη του Πότσταμ συμφωνήθηκε η διαίρεση της Γερμανίας σε τέσσερις ζώνες κατοχής.	☐	☐
β. Μετά το 1950 εγκαθιδρύθηκαν στη Δυτική Ευρώπη καθεστώτα που ονομάστηκαν λαϊκές δημοκρατίες.	☐	☐
γ. Η Σοβιετική Ένωση απέρριψε το σχέδιο Μάρσαλ και το κατήγγειλε ως μια μορφή επέμβασης στα εσωτερικά των ευρωπαϊκών χωρών.	☐	☐
δ. Το καθεστώς της Αλβανίας ήταν, κατά τη διάρκεια του Ψυχρού Πολέμου, πλήρως εξαρτημένο από αυτό της Σοβιετικής Ένωσης.	☐	☐
ε. Τα κράτη πρόνοιας της Δυτικής Ευρώπης επηρεάστηκαν από την κοινωνική πολιτική των κομμουνιστικών χωρών.	☐	☐

■ Ενότητα 51

	Σ	Λ
α. Η Κούβα, από το 1959, είχε φιλοσοβιετικό καθεστώς.	☐	☐
β. Το δόγμα Τρούμαν εφαρμόστηκε για πρώτη φορά στην Ελλάδα το 1947.	☐	☐
γ. Η Ελλάδα συμμετείχε στον πόλεμο της Κορέας.	☐	☐
δ. Κατά την περίοδο 1980-1988, οι ΗΠΑ είχαν εισβάλει στο Αφγανιστάν.	☐	☐
ε. Καθοριστικό ρόλο στη διαμόρφωση της αντικομμουνιστικής πολιτικής του Μακαρθισμού στις ΗΠΑ έπαιξε ο πρόεδρος Ρούσβελτ.	☐	☐

■ Ενότητα 52

	Σ	Λ
α. Ο Β΄ Παγκόσμιος πόλεμος αποθάρρυνε τα αντιαποικιακά κινήματα.	☐	☐
β. Το απαρτχάιντ εφαρμόστηκε σε ορισμένες χώρες της Ασίας από μειοψηφίες λευκών.	☐	☐
γ. Πολλές χώρες του Τρίτου Κόσμου μετά την απόκτηση της ανεξαρτησίας τους σημείωσαν μεγάλη οικονομική ανάπτυξη.	☐	☐

- δ. Κατά την περίοδο 1950-1990 ο παγκόσμιος πληθυσμός διπλασιάστηκε. [ ] [ ]
- ε. Οι ηγέτες των αντιαποικιακών κινημάτων προέκυψαν από μια τάξη μορφωμένων ανθρώπων στις αποικίες. [ ] [ ]

■ **Ενότητα 53**

Σ Λ

- α. Η περεστρόικα οδήγησε στην κατάρρευση των λαϊκών δημοκρατιών. [ ] [ ]
- β. Τον Αύγουστο του 1991 οργανώθηκε επιτυχημένο πραξικόπημα εναντίον του Γκορμπατσόφ. [ ] [ ]
- γ. Στον πόλεμο της Γιουγκοσλαβίας αναμείχθηκαν οι ΗΠΑ και η Ευρωπαϊκή Ένωση. [ ] [ ]
- δ. Ο Γκορμπατσόφ έγινε ηγέτης της Σοβιετικής Ένωσης το 1985. [ ] [ ]
- ε. Η διάλυση της Τσεχοσλοβακίας έγινε ύστερα από μικρής διάρκειας εμφύλια σύγκρουση. [ ] [ ]

B. Αντιστοιχίστε τα στοιχεία της στήλης Α' με τα στοιχεία της στήλης Β'.

Α'	Β'
1. 1952	α. Η κρίση των πυραύλων στην Κούβα
2. 1955	β. Ένταξη της Ελλάδας και της Τουρκίας στο NATO
3. 1961	γ. Διάσκεψη κορυφής μεταξύ ΗΠΑ-Σοβιετικής Ένωσης στην Ουάσιγκτον
4. 1962	δ. Ίδρυση του Συμφώνου της Βαρσοβίας
5. 1986	ε. Ανέγερση του Τείχους του Βερολίνου
6. 1987	στ. Διάσκεψη κορυφής μεταξύ ΗΠΑ-Σοβιετικής Ένωσης στο Ρέικιαβικ

Α'	Β'
1. Ινδία	α. Βρετανία
2. Ινδονησία	β. Γαλλία
3. Βιετνάμ	γ. Ολλανδία
4. Κύπρος	
5. Αλγερία	

Α'	Β'
1. Περειστρόικα 2. Γκλάσνοστ 3. Απαρτχάιντ 4. Δόγμα Τρούμαν 5. Μακαρθισμός 6. Λαϊκή δημοκρατία 7. Σχέδιο Μάρσαλ	α. Αντικομμουνιστική πολιτική στο εσωτερικό των ΗΠΑ κατά τη διάρκεια του Ψυχρού Πολέμου β. Πολιτική φυλετικών διακρίσεων που εφαρμόστηκε σε ορισμένες χώρες της Αφρικής γ. Σύστημα οργάνωσης της κοινωνίας που επικράτησε στη Σοβιετική Ένωση και στις χώρες της Ανατολικής Ευρώπης δ. Πολιτική του Γκορμπατσόφ με στόχο την ανασυγκρότηση του σοβιετικού κράτους ε. Πρόγραμμα οικονομικής βοήθειας που χορήγησαν οι ΗΠΑ μεταπολεμικά στην Ευρώπη στ. Πολιτική του Γκορμπατσόφ που αποσκοπούσε στην επίτευξη της διαφάνειας και της ελεύθερης πληροφόρησης ζ. Πολιτικό αξίωμα προέδρου των ΗΠΑ, με το οποίο διακήρυσσε την υποστήριξη του στα κράτη της Δύσης που δέχονταν πιέσεις από τον κομμουνισμό

Γ. Τοποθετήστε τα ακόλουθα γεγονότα της μεταπολεμικής περιόδου στη σωστή χρονολογική σειρά.

ΛΑΝΘΑΣΜΕΝΗ ΣΕΙΡΑ

1. Άνοδος του Γκορμπατσόφ στην εξουσία
2. Ίδρυση του Κινήματος των των Αδεσμεύτων
3. Διάσκεψη του Πότσταμ
4. Τερματισμός του Ψυχρού Πολέμου
5. Διάσκεψη της Γιάλτας
6. Κουβανική επανάσταση

ΣΩΣΤΗ ΣΕΙΡΑ

- α. ....
- β. ....
- γ. ....
- δ. ....
- ε. ....
- στ. ....

Δ. Ερωτήσεις ελεύθερης ανάπτυξης

1. Πόσο καθοριστικές υπήρξαν, κατά τη γνώμη σας, οι αποφάσεις των διασκέψεων της Γιάλτας και του Πότσταμ, το 1945, για την παγκόσμια ιστορική εξέλιξη κατά το δεύτερο μισό του 20ού αιώνα; Τεκμηριώστε την απάντησή σας.

2. Επιχειρήστε μια σύγκριση, αναζητώντας ομοιότητες και διαφορές, ανάμεσα στους εθνικοαπελευθερωτικούς αγώνες του 19ου αιώνα, όπως ήταν αυτός της Ελληνικής Επανάστασης του 1821, και των αντιαποικιακών κινημάτων του 20ού αιώνα.
3. Πώς, κατά την άποψή σας, θα μπορούσαν να αντιμετωπιστούν τα μεγάλα προβλήματα του Τρίτου Κόσμου; Συμμερίζετε την άποψη εκείνων που υποστηρίζουν ότι μια ενδεχόμενη ανάπτυξη του Τρίτου Κόσμου θα πολλαπλασιάσει και θα γενικεύσει τα προβλήματα του πλανήτη;
4. Αν σας ζητούσαν να επιλέξετε τα πέντε σημαντικότερα ιστορικά γεγονότα από το 1945 μέχρι το 2000, ποια θα επιλέγατε και γιατί;
5. Θεωρείτε τον Γκορμπασόφ αποκλειστικά υπεύθυνο για την κατάρρευση των σοσιαλιστικών καθεστώτων στην Ανατολική Ευρώπη; Τεκμηριώστε την απάντησή σας.

Απαντήσεις

Επαναληπτικά θέματα

A.

ΕΝΟΤΗΤΑ 50: α. Σωστό, β. Λάθος, γ. Σωστό, δ. Λάθος, ε. Σωστό

ΕΝΟΤΗΤΑ 51: α. Σωστό, β. Σωστό, γ. Σωστό, δ. Λάθος, ε. Λάθος

ΕΝΟΤΗΤΑ 52: α. Λάθος, β. Λάθος, γ. Λάθος, δ. Σωστό, ε. Σωστό

ΕΝΟΤΗΤΑ 53: α. Σωστό, β. Λάθος, γ. Σωστό, δ. Σωστό, ε. Λάθος

B.

1 – β, 2 – δ, 3 – ε, 4 – α, 5 – στ, 6 – γ

1 – α, 2 – γ, 3 – β, 4 – α, 5 – β

1 – δ, 2 – στ, 3 – β, 4 – ζ, 5 – α, 6 – γ, 7 – ε

Γ.

α – 5, β – 3, γ – 2, δ – 6, ε – 1, στ – 4

Δ.

1. Οι αποφάσεις των διασκέψεων της Γιάλτας και του Πότσταμ υπήρξαν καθοριστικές για τις μετέπειτα ιστορικές εξελίξεις, γιατί έθεσαν τις βάσεις για το διαχωρισμό της Ευρώπης και γενικότερα του κόσμου σε δύο αντίπαλα στρατόπεδα. Ουσιαστικά, οι νικητές του Β' Παγκόσμιου πολέμου προαποφάσισαν στις διασκέψεις αυτές το μέλλον της ανθρωπότητας, χωρίς να λάβουν σοβαρά υπόψη τους τις προσδοκίες και τις ανάγκες των άλλων λαών. Με δεδομένο ότι οι δύο υπερδυνάμεις, ΗΠΑ και Σοβιετική Ένωση, που αναδείχτηκαν από τον πόλεμο και πρωταγωνίστησαν σ' αυτές τις αποφάσεις, εκπροσωπούσαν δύο διαφορετικά ιδεολογικά ρεύματα και δύο εκ διαμέτρου αντίθετα κοινωνικά συστήματα, ο Ψυχρός πόλεμος φαντάζει, τουλάχιστον εκ των υστέρων, ως η μοιραία συνέχεια αυτών των διασκέψεων. Η πιο αντιπροσωπευτική έκφραση αυτής της εξέλιξης υπήρξε αναμφίβολα η περίπτωση της Γερμανίας, η οποία, με απαρχή τις αποφάσεις του Πότσταμ, διαιρέθηκε για να επανενωθεί θεαματικά στο τέλος της δεκαετίας του '80 και να σηματοδοτήσει συμβολικά το τέλος μια ολόκληρης εποχής, που ξεκίνησε με τις δύο διασκέψεις των ισχυρών του μεταπολεμικού κόσμου το 1945.

2. Οι εθνικοαπελευθερωτικοί αγώνες του 19ου αιώνα και τα αντιαποικιακά κινήματα του 20ού έχουν κυρίως να επιδείξουν ουσιώδεις ομοιότητες και συγκριτικά επουσιώδεις διαφορές.

Το κυριότερο κοινό σημείο ανάμεσα στις δύο ιστορικές κατηγορίες κινήματων έγκειται στο γεγονός ότι και οι δύο έχουν να κάνουν με αγώνες λαών για τη διασφάλιση της ελευθερίας και της εθνικής τους κυριαρχίας. Από εκεί και πέρα, και στις δύο περιπτώσεις τα κινήματα εκδηλώθηκαν ένοπλα, γέννησαν συγκρούσεις, ανέδειξαν ηγέτες και

ήρωες και πλήρωσαν το τίμημα αλλού λιγότερων και αλλού περισσότερων ανθρώπων απωλειών.

Οι διαφορές τους εντοπίζονται κυρίως σε ιδεολογικό επίπεδο. Οι μεν εθνικοαπελευθερωτικοί αγώνες διέπονταν πρωτίστως από μια κυρίαρχη εθνικιστική ιδεολογία, γύρω από την οποία συσπειρωνόταν η πλειονότητα του αγωνιζόμενου λαού. Στα δε αντιαποικιακά κινήματα, πέρα από το εθνικιστικό κίνητρο, υπήρχε έντονος προβληματισμός για το κοινωνικό σύστημα που η χώρα θα υιοθετούσε μετά την ανεξαρτητοποίησή της. Είναι χαρακτηριστικά τα παραδείγματα της Κορέας και του Βιετνάμ, που αναγκάστηκαν να διαιρεθούν εξαιτίας ακριβώς αυτής της παραμέτρου.

Μία διαφορά ακόμη μπορεί να διακρίνει κανείς στην εγγύτητα των εμπολέμων. Στους εθνικοαπελευθερωτικούς αγώνες ο επικυρίαρχος βρισκόταν συνήθως στον ίδιο γεωγραφικό χώρο με τον υπόδουλο, ενώ στα αντιαποικιακά κινήματα οι αποστάσεις μεταξύ των δύο πλευρών ήταν συχνά τεράστιες. Ίσως για αυτό οι νίκες στη δεύτερη περίπτωση να ήρθαν πιο εύκολα από ό,τι στην πρώτη.

3. Είναι αξιοσημείωτο το γεγονός ότι, ακόμη και σήμερα, οι περισσότερες από τις χώρες του Τρίτου Κόσμου αντιμετωπίζουν τα ίδια προβλήματα που τις μάστιζαν 40 με 50 περίπου χρόνια πριν, όταν δηλαδή ανεξαρτητοποιήθηκαν. Αυτό προφανώς σημαίνει ότι οι αιτίες της κατάστασής τους δεν έχουν διαφοροποιηθεί σημαντικά.

Με δεδομένο ότι η κύρια αιτία αυτών των προβλημάτων είναι η εκμετάλλευση των χωρών του Τρίτου Κόσμου από τα αναπτυγμένα κράτη του Πρώτου Κόσμου και πρώην αποικιοκρατικές δυνάμεις, η λύση ή η μερική έστω αντιμετώπισή τους εξαρτάται πρωτίστως από την άρση αυτού του άτυπου καθεστώτος εκμετάλλευσης. Είναι αναγκαίο να συνειδητοποιήσει ο αναπτυγμένος κόσμος, και κυρίως οι ηγεσίες του και το οικονομικό του κατεστημένο, ότι είναι αδύνατο να συνυπάρξει αρμονικά με τους υπόλοιπους λαούς, εάν ο ίδιος δεν αναλάβει τολμηρές και γενναίες πρωτοβουλίες για την έξοδο από την κρίση. Κι αυτό βέβαια προϋποθέτει μια βασική παραδοχή: ότι το κέρδος δεν θα είναι το αποκλειστικό κριτήριο διαμόρφωσης των σχέσεων μεταξύ των δύο κόσμων. Οι χώρες του Τρίτου Κόσμου έχουν ανάγκη, εκτός από πραγματική ελευθερία και ανεξαρτησία, από οικονομική στήριξη, όχι με τη μορφή της υποκριτικής φιλανθρωπίας, αλλά στη βάση καλά σχεδιασμένων αναπτυξιακών πολιτικών.

Όσο για την άποψη εκείνων που υποστηρίζουν ότι μια ενδεχόμενη ανάπτυξη του Τρίτου Κόσμου θα πολλαπλασιάσει και θα γενικεύσει τα προβλήματα, βασίζεται κυρίως στο φόβο του υπερπληθυσμού και της πιθανής εξάντλησης των ενεργειακών αποθεμάτων και των φυσικών πόρων. Αν όμως αναλογιστεί κανείς, σκεπτόμενος ορθολογικά, τις λύσεις που μπορεί να δώσει η τεχνολογία σε θέματα ενέργειας και παραγωγής και τη μεταστροφή στις αντιλήψεις των τριτοκοσμικών πληθυσμών σχετικά με τις γεννήσεις, που σίγουρα θα επιφέρει η ενδεχόμενη ανάπτυξή τους, τότε μπορεί να είναι αισιόδοξος. Έτσι κι αλλιώς, η

πολυπλοκότητα των σύγχρονων προβλημάτων, όπως το AIDS, η οικολογική καταστροφή, η λειψυδρία κ.ά., έχει αποδείξει ότι αυτά είναι δυνατό να αντιμετωπιστούν μόνο σε παγκόσμια κλίμακα και με τη συμμετοχή όλων των λαών. Τέλος, σ' αυτή την ελπιδοφόρα προοπτική μπορεί να συγκαταλέξει κανείς και τη σταδιακή αναχαίτιση του προβλήματος της μαζικής μετανάστευσης.

4. Τα σημαντικότερα γεγονότα της περιόδου 1945-2000, που μπορεί να επιλέξει κανείς, είναι τα ακόλουθα:

α. Οι διασκέψεις της Γιάλτας και του Πότσταμ, γιατί δημιούργησαν τις προϋποθέσεις για την έλευση του Ψυχρού Πολέμου.

β. Η διακήρυξη του δόγματος Τρούμαν και η εξαγγελία του σχεδίου Μάρσαλ, επειδή αποτέλεσαν το έναυσμα για την έναρξη του Ψυχρού Πολέμου.

γ. Η αποαποικιοποίηση των δεκαετιών του '50 και του '60, γιατί έβαλαν τέλος σε έναν μακράιωνα αναχρονιστικό θεσμό εξάρτησης.

δ. Η άνοδος του Γκορμπατσόφ στην ηγεσία της Σοβιετικής Ένωσης, επειδή λειτούργησε ως καταλύτης για την κατάρρευση των λαϊκών δημοκρατιών της Ανατολικής Ευρώπης και τις συνακόλουθες ανακατατάξεις στην παγκόσμια τάξη πραγμάτων.

ε. Η πτώση του Τείχους του Βερολίνου, γιατί συμβολικά σήμανε το τέλος της μεταπολεμικής περιόδου και την αρχή της νέας εποχής της παγκοσμιοποίησης, που είναι ακόμη υπό διαμόρφωση.

5. Ο Γκορμπατσόφ, κρινόμενος εκ του αποτελέσματος, λειτούργησε σίγουρα καταλυτικά στη ραγδαία κατάρρευση των σοσιαλιστικών καθεστώτων στην Ανατολική Ευρώπη. Αυτό όμως δε σημαίνει ότι οι αιτίες της κατάρρευσης ταυτίζονται με τις πολιτικές του πρωτοβουλίες. Θα λέγαμε ότι οι επιλογές του απλά επιτάχυναν τις εξελίξεις. Οι λαϊκές δημοκρατίες της Σοβιετικής Ένωσης και των δορυφόρων της έπασχαν για δεκαετίες από εγγενείς αδυναμίες, που επιδεινώθηκαν από την επισώρευση στρεβλώσεων και λανθασμένων επιλογών σε όλο αυτό το διάστημα. Η μονοπωλιακή άσκηση της εξουσίας από τα κομμουνιστικά κόμματα, ο περιορισμός της ελεύθερης έκφρασης πολιτικών απόψεων, οι διώξεις αντιφρονούντων –κυρίως στην περίοδο του Στάλιν–, ο στενός έλεγχος της αγοράς από το κράτος και η εμπλοκή της Σοβιετικής Ένωσης στον ανταγωνισμό των εξοπλισμών με τις ΗΠΑ, στο πλαίσιο του Ψυχρού Πολέμου, οδήγησαν μοιραία τις λαϊκές δημοκρατίες στην κατάρρευση. Ήδη από τις δεκαετίες του '50 και του '60, άλλωστε, είχε εκδηλωθεί έντονη δυσανεμία απέναντι στο καθεστώς σε χώρες όπως η Ουγγαρία, η Πολωνία και η Τσεχοσλοβακία, που αντιμετωπίστηκε με μέτρα καταστολής και όχι με πρωτοβουλίες εκτεταμένων αλλαγών, οι οποίες ενδεχομένως θα διαφοροποιούσαν τις εξελίξεις. Άρα, ο Γκορμπατσόφ προσπάθησε να κάνει καθυστερημένα και εσπευσμένα ό,τι θα έπρεπε να είχε δρομολογηθεί δεκαετίες πριν. Οπότε το αποτέλεσμα δε θα μπορούσε να είναι πολύ διαφορετικό, όποιος κι αν βρισκόταν στη θέση του.

12

ΕΠΑΝΑΛΗΠΤΙΚΑ ΘΕΜΑΤΑ

Κεφάλαιο Δωδέκατο

Επαναληπτικά θέματα

A. Να χαρακτηρίσετε τις ακόλουθες προτάσεις ως σωστές ή λανθασμένες σημειώνοντας Χ στο αντίστοιχο τετραγωνάκι.

Σ Λ

Ενότητα 54

- α. Τα Δεκεμβριανά ονομάστηκαν έτσι, γιατί εκτυλίχθηκαν το Δεκέμβρη του 1944. [ ] [ ]
- β. Κύρια αιτία του εμφυλίου πολέμου ήταν οι διαφορετικές απόψεις που υπήρχαν για το πολιτικό μέλλον της Ελλάδας [ ] [ ]
- γ. Οι ΗΠΑ δεν είχαν καμία ανάμειξη στον ελληνικό Εμφύλιο. [ ] [ ]
- δ. Στις εκλογές του 1946, στις οποίες συμμετείχε και το ΚΚΕ, νικητής αναδείχτηκε το φιλοβασιλικό κόμμα. [ ] [ ]
- ε. Το σύνταγμα του 1952 παραχωρούσε πολιτικά δικαιώματα και στις γυναίκες. [ ] [ ]
- στ. Ο Κ. Καραμανλής ίδρυσε το κόμμα της Ενώσεως Κέντρου. [ ] [ ]
- ζ. Κατά την περίοδο 1944-1963, λόγω των πολλών προβλημάτων οι ρυθμοί οικονομικής ανάπτυξης ήταν χαμηλοί. [ ] [ ]
- η. Ο Γρηγόρης Λαμπράκης δολοφονήθηκε από παρακρατικούς με τη συνεργασία της αστυνομίας. [ ] [ ]

Ενότητα 55

- α. Ο Γ. Παπανδρέου προσπάθησε, κατά τη διάρκεια της πρωθυπουργικής του θητείας, να περιορίσει τις αμερικανικές επεμβάσεις στη χώρα. [ ] [ ]
- β. Ο βασιλιάς Κωνσταντίνος ανάγκασε τον Ιούλιο του 1965 τον Γ. Παπανδρέου να παραιτηθεί και προκάλεσε την αποστασία στο κόμμα του. [ ] [ ]
- γ. Η απριλιανή δικτατορία επιβλήθηκε από ανώτατους αξιωματικούς του ελληνικού στρατού. [ ] [ ]
- δ. Ο πρώτος πρωθυπουργός της δικτατορίας διορίστηκε με υπόδειξη του βασιλιά Κωνσταντίνου. [ ] [ ]
- ε. Οι ΗΠΑ διέκοψαν κάθε συνεργασία με τους δικτάτορες. [ ] [ ]
- στ. Η δικτατορία κατέρρευσε εξαιτίας των γεγονότων του Πολυτεχνείου. [ ] [ ]

Ενότητα 56

- α. Στην κυβέρνηση Εθνικής Ενότητας του Κ. Καραμανλή συμμετείχαν

πολιτικοί από όλα τα κόμματα της προδικτατορικής περιόδου. [ ] [ ]

β. Η μοναρχία στην Ελλάδα καταργήθηκε με απόφαση της κυβέρνησης Εθνικής Ενότητας του Κ. Καραμανλή. [ ] [ ]

γ. Ο Κ. Καραμανλής αποφάσισε την αποχώρηση της Ελλάδας από το στρατιωτικό σκέλος του ΝΑΤΟ, ως ένδειξη διαμαρτυρίας για την αδράνεια της συμμαχίας έναντι της τουρκικής εισβολής στην Κύπρο. [ ] [ ]

δ. Από τις 7 Ιουνίου του 1975 ισχύει στην Ελλάδα το πολίτευμα της προεδρευόμενης κοινοβουλευτικής δημοκρατίας. [ ] [ ]

ε. Η εκπαιδευτική μεταρρύθμιση της κυβέρνησης του Κ. Καραμανλή αύξησε την υποχρεωτική εκπαίδευση από εννιά σε δώδεκα χρόνια. [ ] [ ]

Ενότητα 57

α. Το ΠΑΣΟΚ, κατά την περίοδο 1981-1989 που διακυβέρνησε τη χώρα, εφάρμοσε στο ακέραιο τις ριζοσπαστικές του διακηρύξεις της 3ης Σεπτεμβρίου του 1974. [ ] [ ]

β. Με την αναγνώριση όλων των αντιστασιακών οργανώσεων από την κυβέρνηση του Α. Παπανδρέου ξεπεράστηκαν πολλές από τις δυσμενείς συνέπειες του Εμφυλίου και της μετεμφυλιακής εποχής. [ ] [ ]

γ. Οι κυβερνήσεις του ΠΑΣΟΚ ακολούθησαν πολιτική ενίσχυσης του εισοδήματος των αγροτών και των μικρομεσαίων επιχειρηματιών. [ ] [ ]

δ. Ο Α. Παπανδρέου πραγματοποίησε, στην εξωτερική του πολιτική, ανοίγματα προς τις χώρες της Α. Ευρώπης και του Τρίτου Κόσμου. [ ] [ ]

ε. Το 1985-1986 έγινε αναθεώρηση του συντάγματος, με την οποία επαυξήθηκαν οι εξουσίες του προέδρου της Δημοκρατίας. [ ] [ ]

Ενότητα 58

α. Η κυβέρνηση του Κ. Μητσοτάκη παραιτήθηκε το 1993 λόγω σοβαρών εσωτερικών διαφωνιών. [ ] [ ]

β. Κύριος στόχος των κυβερνήσεων Σημίτη ήταν η βελτίωση των ελληνοτουρκικών σχέσεων. [ ] [ ]

γ. Οι ελληνικές εργατικές οργανώσεις διεκδίκησαν τη νομιμοποίηση των οικονομικών μεταναστών κατά τη δεκαετία του '90. [ ] [ ]

δ. Η ελληνική διπλωματία της δεκαετίας του '90 προσπάθησε να αποτρέψει την ένταξη των βαλκανικών χωρών στην Ευρωπαϊκή Ένωση. [ ] [ ]

ε. Η Ελλάδα κήρυξε οικονομικό εμπάργκο σε βάρος της Πρώην Γιουγκοσλαβικής Δημοκρατίας της Μακεδονίας. [ ] [ ]

B. Αντιστοιχίστε τα στοιχεία της στήλης Α' με τα στοιχεία της στήλης Β'.

A'	B'
1. Εθνική Ριζοσπαστική Ένωση (ΕΡΕ)	α. Γ. Παπανδρέου
2. Ένωση Κέντρου	β. Κ. Καραμανλής
3. Πανελλήνιο Σοσιαλιστικό Κίνημα (ΠΑΣΟΚ)	γ. Γ. Μαύρος
4. Νέα Δημοκρατία (ΝΔ)	δ. Α. Παπανδρέου
	ε. Κ. Μητσotάκης
	στ. Κ. Σημίτης

Σημείωση: Στην παραπάνω αντιστοίχιση, σε καθένα από τα στοιχεία της στήλης Α' μπορούν να αντιστοιχούν περισσότερα από ένα στοιχεία της στήλης Β' και το αντίστροφο.

A'	B'
1. Νίκος Μπελογιάννης	α. Ήταν ο επικεφαλής της Χούντας των συνταγματαρχών
2. Γρηγόρης Λαμπράκης	β. Νίκησε στον ελληνικό Εμφύλιο το Δημοκρατικό Στρατό ως επικεφαλής των κυβερνητικών δυνάμεων
3. Αλέξανδρος Παπάγος	γ. Στέλεχος του ΚΚΕ που καταδικάστηκε σε θάνατο κα εκτελέστηκε το Μάρτιο του 1952
4. Γεώργιος Παπαδόπουλος	δ. Αποπειράθηκε να δολοφονήσει τον αρχηγό της Χούντας
5. Αλέκος Παναγούλης	ε. Βουλευτής της Αριστεράς που δολοφονήθηκε από παρακρατικούς το 1963

A'	B'
1. 1946	α. Υπογραφή της επίσημης ένταξης της Ελλάδας στην ΕΟΚ
2. 1955	β. Ιουλιανά
3. 1961	γ. Πρώτη εκλογική νίκη του ΠΑΣΟΚ
4. 1965	δ. Έναρξη του Εμφυλίου
5. 1973	ε. Σχηματισμός κυβέρνησης ΝΔ με πρωθυπουργό τον Κ. Μητσotάκη
6. 1979	στ. Ίδρυση του κόμματος της Ένωσης Κέντρου από τον Γ. Παπανδρέου
7. 1981	ζ. Γεγονότα του Πολυτεχνείου
8. 1990	η. Έναρξη της πρώτης πρωθυπουργικής θητείας του Κ. Καραμανλή

Γ. Τοποθετείστε τα ακόλουθα γεγονότα στη σωστή χρονολογική σειρά.

ΛΑΝΘΑΣΜΕΝΗ ΣΕΙΡΑ

1. Κίνημα του Ναυτικού
2. Συμφωνία της Βάρκιζας
3. Πτώση της Χούντας
4. Δεκεμβριανά
5. Ιουλιανά
6. Δολοφονία Λαμπράκη

ΣΩΣΤΗ ΣΕΙΡΑ

- α. ....
- β. ....
- γ. ....
- δ. ....
- ε. ....
- στ. ....

Δ. Ερωτήσεις ελεύθερης ανάπτυξης

1. Ανατρέχοντας και σε προηγούμενες ενότητες του σχολικού βιβλίου, αναζητείστε τα βαθύτερα αίτια του επιζήμιου για την Ελλάδα Εμφύλιου πολέμου του 1946-1949.

2. Ποιο συμπέρασμα μπορείτε να εξάγετε από την εκτέλεση του Νίκου Μπελογιάννη και τη δολοφονία του Γρηγόρη Λαμπράκη, σχετικά με το πολιτικό κλίμα της μετεμφυλιακής περιόδου 1949-1963;

3. Απαριθμείστε τους παράγοντες που, κατά τη γνώμη σας, ευνόησαν την επιβολή της απριλιανής δικτατορίας, το 1967;

4. Ποια, κατά την εκτίμησή σας, ήταν τα γεγονότα – σταθμοί στην πορεία της μεταπολιτευτικής Ελλάδας προς τη δημοκρατική ομαλότητα;

5. Με βάση τις πληροφορίες του σχολικού βιβλίου και την αίσθηση που αποκομίζετε από τη σύγχρονή σας πολιτική πραγματικότητα, αποφανθείτε σχετικά με το εάν η θέση της Ελλάδας στα Βαλκάνια και γενικότερα στο διεθνές περιβάλλον επηρεάστηκε θετικά ή αρνητικά από τις εξελίξεις του τέλους του 20ού αιώνα. Δικαιολογήστε την άποψή σας.

Απαντήσεις

Η ΕΛΛΑΔΑ ΑΠΟ ΤΟ ΤΕΛΟΣ ΤΟΥ Β' ΠΑΓΚΟΣΜΙΟΥ ΕΩΣ ΤΑ ΤΕΛΗ ΤΟΥ 20ού ΑΙΩΝΑ

Επαναληπτικά θέματα

A.

ΕΝΟΤΗΤΑ 54: α. Σωστό, β. Σωστό, γ. Λάθος, δ. Λάθος, ε. Σωστό, στ. Λάθος, ζ. Λάθος, η. Σωστό

ΕΝΟΤΗΤΑ 55: α. Σωστό, β. Σωστό, γ. Λάθος, δ. Σωστό, ε. Λάθος, στ. Λάθος

ΕΝΟΤΗΤΑ 56: α. Λάθος, β. Λάθος, γ. Σωστό, δ. Σωστό, ε. Λάθος

ΕΝΟΤΗΤΑ 57: α. Λάθος, β. Σωστό, γ. Σωστό, δ. Σωστό, ε. Λάθος

ΕΝΟΤΗΤΑ 58: α. Σωστό, β. Λάθος, γ. Σωστό, δ. Λάθος, ε. Σωστό

B.

1 – β, 2 – α, γ, 3 – δ, στ, 4 – β, ε

1 – γ, 2 – ε, 3 – β, 4 – α, 5 – δ

1 – δ, 2 – η, 3 – στ, 4 – β, 5 – ζ, 6 – α, 7 – γ, 8 – ε

Γ.

α – 4, β – 2, γ – 6, δ – 5, ε – 1, στ – 3

Δ.

1. Αν θέλει κανείς να αναζητήσει τις βαθύτερες αιτίες του ελληνικού Εμφυλίου θα πρέπει να ανατρέξει πριν από τον Β' Παγκόσμιο πόλεμο, στην παρατεταμένη περίοδο (1922-1940) πολιτικής ανωμαλίας που εξέθρεψε πάθη και αντιθέσεις, με αποκορύφωμα τη δικτατορία του Μεταξά. Όλη αυτή η κατάσταση δημιούργησε αυξημένες προσδοκίες στον ελληνικό λαό για μια πιο δίκαιη και δημοκρατική μεταπολεμική Ελλάδα. Ο πόθος αυτός εκφράστηκε, με ιδιαίτερη έμφαση, από τις αντιστασιακές οργανώσεις που συστάθηκαν στη διάρκεια της Κατοχής και σήκωσαν το κύριο βάρος του αγώνα κατά των κατακτητών. Οι δύο μεγαλύτερες όμως αντιστασιακές οργανώσεις, το ΕΑΜ και ο ΕΔΕΣ, αντιλαμβάνονταν τη δημοκρατική ομαλότητα μετά τον πόλεμο με διαφορετικό τρόπο. Το μεν ΕΑΜ οραματιζόταν μια σοσιαλιστικού τύπου δημοκρατία, ενώ ο ΕΔΕΣ προσέβλεπε σε μια αστική δημοκρατία δυτικού τύπου.

Σε αυτό το εγχώριο πολιτικό σκηνικό ήρθε να επιδράσει καταλυτικά η διεθνής συγκυρία. Το τέλος του πολέμου βρήκε τις νικήτριες δυνάμεις – τις ΗΠΑ, την Αγγλία και τη Σοβιετική Ένωση – να καταλήγουν, με τη συμφωνία της Γιάλτας, σε μια διανομή της Ευρώπης σε σφαίρες επιρροής, με την Ελλάδα να αποδίδεται στη σφαίρα επιρροής των δυτικών δυνάμεων. Με δεδομένες τις αποφάσεις αυτές των μεγάλων δυνάμεων

της εποχής, έπρεπε με κάθε τρόπο στη μεταπολεμική Ελλάδα να εγκαθιδρυθεί φιλοδυτικό αστικό πολιτικό καθεστώς, όπου τον κύριο λόγο θα είχε ο προπολεμικός πολιτικός κόσμος, ο οποίος, στη διάρκεια της Κατοχής, είχε καταφύγει στη Μέση Ανατολή και επέστρεψε στη χώρα αμέσως μετά την Απελευθέρωση.

Ήταν μοιραίο, λοιπόν, το γιγάντιο λαϊκό κίνημα που είχε δημιουργηθεί στην κατεχόμενη Ελλάδα και είχε συσπειρωθεί γύρω από το ΕΑΜ να έρθει σε σύγκρουση με το πολιτικό κατεστημένο, που διεκδικούσε την εξουσία αποκλειστικά για τον εαυτό του με τη βοήθεια αρχικά των Άγγλων και από το 1947 των Αμερικανών. Αγνοώντας οι Έλληνες κομμουνιστές τα συμφωνηθέντα στη Γιάλτα επιδόθηκαν σε έναν μοναχικό αγώνα συμμετοχής, αν μη τι άλλο, στις πολιτικές εξελίξεις. Ο αποκλεισμός τους από αυτές, με μεθοδεύσεις όπως εκείνες των Δεκεμβριανών και της συμφωνίας της Βάρκιζας, εξώθησαν τα πράγματα στα άκρα και κατέστησαν αναπόφευκτη την εμφύλια σύγκρουση.

2. Το συμπέρασμα που μπορεί να συνάγει κανείς από τα αποτρόπαια αυτά πολιτικά εγκλήματα είναι ότι η πολιτική κατάσταση στη μετεμφυλιακή Ελλάδα ήταν έκρυθμη, με κύριο χαρακτηριστικό τον άκρατο και άκριτο αντικομμουνισμό. Οι κυβερνήσεις είχαν επιδοθεί σε ένα παράλογο «κυνήγι μαγισσών» με πρωταγωνιστές τις ΗΠΑ, τη μοναρχία και το παρακράτος. Καθοριστικό ρόλο για τη διαμόρφωση αυτού του νοσηρού και έκνομου κλίματος έπαιξε βέβαια το ακόμη πιο νοσηρό διεθνές σκηνικό του Ψυχρού Πολέμου. Η πάλη ανάμεσα στις δύο υπερδυνάμεις δεν άφηνε κανένα περιθώριο στους λαούς να καθορίσουν από μόνοι τους την πολιτική τους μοίρα. Έτσι, η εγχώρια εξουσία, πλήρως εξαρτημένη από τις ΗΠΑ, με κύριο μοχλό τη μοναρχία και παρασκηνιακό όργανο τις παρακρατικές οργανώσεις, καταργούσε κάθε έννοια συνταγματικής νομιμότητας και, με ενέργειες σαν αυτές εναντίον του Νίκου Μπελογιάννη και του Γρηγόρη Λαμπράκη, άπλωνε ένα δίχτυ τρομοκρατίας πάνω από τη χώρα, τραυματίζοντας σοβαρά την πολιτική και κοινωνική της ζωή. Τα τραύματα αυτά χρειάστηκαν, κατά τη Μεταπολίτευση, μια διαρκή και επίπονη προσπάθεια δύο περιόδου δεκαετιών για να επουλωθούν.

3. Οι παράγοντες που ευνόησαν την επιβολή της απριλιανής δικτατορίας είναι, σε γενικές γραμμές, οι ακόλουθοι:

- Ο βαθύς διχασμός που προκάλεσε στη χώρα ο εμφύλιος πόλεμος του 1946 – 1949.
- Το προβληματικό και ενίοτε διεφθαρμένο πολιτικό κατεστημένο της μετεμφυλιακής περιόδου, που καθόριζε τις πολιτικές του επιλογές με βάση τις επιδιώξεις των ΗΠΑ και τις ιδιαίτερες προτιμήσεις της βασιλικής αυλής.
- Οι λανθασμένοι χειρισμοί του άπειρου πολιτικά βασιλιά Κωνσταντίνου, από το 1965, με τα Ιουλιανά, μέχρι το 1967, με την ενθάρρυνση από τον ίδιο ενός πραξικοπήματος από ομάδα στρατηγών, σε περίπτωση

που το αποτέλεσμα των προκηρυγμένων εκλογών δεν θα ήταν το επιθυμητό.

- Οι υπέρμετρες εξουσίες που είχε συγκεντρώσει ο στρατός, ο οποίος, συνεχίζοντας την προπολεμική παράδοση και εκμεταλλευόμενος το οξυμένο πολιτικό κλίμα της εποχής, είχε αναχθεί σε καταλύτη των πολιτικών εξελίξεων.
- Η αδυναμία του πολιτικού κόσμου και κυρίως των δύο μεγάλων κομμάτων, της ΕΡΕ και της Ένωσης Κέντρου, να δώσουν πολιτική λύση στο αδιέξοδο που προκάλεσαν τα Ιουλιανά και η αποστασία.

4. Ως γεγονότα-σταθμοί, στην πορεία της μεταπολιτευτικής Ελλάδας προς τη δημοκρατική ομαλότητα, μπορούν να θεωρηθούν τα ακόλουθα:

- Η απελευθέρωση όλων των πολιτικών κρατουμένων από την κυβέρνηση Εθνικής Ενότητας του Κ. Καραμανλή.
- Η διεξαγωγή δημοψηφίσματος, στις 8 Δεκεμβρίου 1974, για τη μορφή του πολιτεύματος, που η λαϊκή ετυμηγορία αποφάσισε να είναι αυτό της προεδρευόμενης κοινοβουλευτικής δημοκρατίας.
- Η ψήφιση νέου συντάγματος, στις 7 Ιουνίου 1975, που ισχύει αναθεωρημένο σε επιμέρους άρθρα του μέχρι σήμερα.
- Η παραπομπή σε δίκη των πρωτεργατών της δικτατορίας και κυρίως η μετατροπή της ποινής του θανάτου, που τους επιβλήθηκε, σε ισόβια, καθώς αποτέλεσε την απτή απόδειξη της δημοκρατικής βούλησης του μεταπολιτευτικού πολιτικού κόσμου.
- Η επίσημη ένταξη της Ελλάδας στην ΕΟΚ, που ορθά εκτιμήθηκε από τον Κ. Καραμανλή ότι θα βοηθούσε στη σταθεροποίηση των δημοκρατικών θεσμών.
- Η επίσημη αναγνώριση όλων των αντιστασιακών οργανώσεων από την κυβέρνηση του ΠΑΣΟΚ το 1981, που γεφύρωσε σε σημαντικό βαθμό τις αντιθέσεις και του διχασμούς που είχε προκαλέσει ο Εμφύλιος.

5. Οι ρυθμοί ανάπτυξης της χώρας, κατά τη δεκαετία του '90 και τα πρώτα χρόνια του 21ου αιώνα, αποτελούν μια σαφή απόδειξη για το ότι η Ελλάδα βγήκε τελικά ωφελημένη από τις σοβαρές ανακατατάξεις που επιφύλαξε το τέλος του 20ού αιώνα. Η επεισοδιακή πολυδιάσπαση της πρώην Γιουγκοσλαβίας και οι δραματικές πολιτικές αλλαγές στην Αλβανία, τη Βουλγαρία και τη Ρουμανία διαμόρφωσαν νέες συνθήκες στο βαλκανικό χώρο. Η Ελλάδα, ως η μόνη βαλκανική χώρα που ήταν ισότιμο μέλος της Ευρωπαϊκής Ένωσης και, από το 2001, μέλος της Οικονομικής και Νομισματικής Ένωσης, αναδείχτηκε σε ισχυρότερο πόλο της Βαλκανικής και σε ρυθμιστικό παράγοντα των εξελίξεων γενικότερα στο νευραλγικό, από γεωπολιτικής άποψης, χώρο της νοτιοανατολικής Μεσογείου. Αυτό είχε ως αποτέλεσμα να είναι σήμερα η Ελλάδα η πιο ισχυρή δύναμη στο νοτιοανατολικό κομμάτι της Ευρώπης και να λογίζεται στο διεθνές περιβάλλον ως ο καθοριστικός παράγοντας που μπορεί να εγγυηθεί την ασφάλεια και την ειρήνη στην ευαίσθητη περιοχή της Βαλκανικής. Παράλληλα, στο οικονομικό πεδίο, ο ελληνικός επιχειρημα-

τικός κόσμος βρίσκει πρόσφορο πεδίο δράσης στις γειτονικές χώρες που προσπαθούν να αναπτυχθούν –κάποιες από αυτές μάλιστα, όπως η Βουλγαρία και η Ρουμανία, έχουν ήδη γίνει μέλη της Ευρωπαϊκής Ένωσης–, γεγονός που ενισχύει, εκτός από τη γεωπολιτική, και την οικονομική θέση της χώρας.

13

ΕΠΑΝΑΛΗΠΤΙΚΑ ΘΕΜΑΤΑ

Κεφάλαιο Δέκατο Τρίτο

Επαναληπτικά θέματα

A. Να χαρακτηρίσετε τις ακόλουθες προτάσεις ως σωστές ή λανθασμένες σημειώνοντας Χ στο αντίστοιχο τετραγωνάκι.

Σ   Λ

Ενότητα 45

- α. Ένας αποφασιστικός παράγοντας για την ευρωπαϊκή ενοποίηση ήταν η πρόθεση των ευρωπαίων ηγετών να γίνει η Ευρώπη παγκόσμια υπερδύναμη. [ ] [ ]
- β. Οι ΗΠΑ έβλεπαν θετικά την προοπτική της ευρωπαϊκής ενοποίησης. [ ] [ ]
- γ. Τα Κοινοτικά Πλαίσια Στήριξης (ΚΠΣ) καταρτίστηκαν με στόχο την υλοποίηση όσων προέβλεπε η Ενιαία Ευρωπαϊκή Πράξη. [ ] [ ]
- δ. Το ευρώ υιοθετήθηκε σε λογιστική μορφή από έντεκα κράτη-μέλη της ΕΕ τον Ιανουάριο του 2000. [ ] [ ]
- ε. Το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο είναι το μόνο όργανο της ΕΕ που εκλέγεται απευθείας από τους πολίτες της. [ ] [ ]
- στ. Το 1957 υπογράφηκε στη Ρώμη η συνθήκη ίδρυσης της ΕΚΑΧ. [ ] [ ]

Ενότητα 60

- α. Το ΠΑΣΟΚ και το ΚΚΕ υποστήριξαν θερμά την αίτηση που υπέβαλε η Ελλάδα, το 1975, για την πλήρη ένταξη της στην ΕΟΚ. [ ] [ ]
- β. Ο Κ. Καραμανλής συνέδεε την ένταξη της Ελλάδας στην ΕΟΚ με την εδραίωση της δημοκρατίας στην Ελλάδα. [ ] [ ]
- γ. Το καθεστώς της απριλιανής δικτατορίας δεν επηρέασε την πορεία ένταξης της Ελλάδας στην ΕΟΚ. [ ] [ ]
- δ. Η Ελλάδα παρά τις επίμονες προσπάθειές της δεν κατάφερε ποτέ να ενταχθεί στο λεγόμενο «σκληρό πυρήνα» της ΕΕ. [ ] [ ]
- ε. Η επίσημη ένταξη της Ελλάδας στην Ευρωπαϊκή Ένωση έγινε την 1η Ιανουαρίου 1981. [ ] [ ]
- στ. Η Κύπρος εντάχθηκε στην ΕΕ το 2004. [ ] [ ]

B. Αντιστοιχίστε τα στοιχεία της στήλης Α' με τα στοιχεία της στήλης Β'.

A'	B'
1. Ευρωπαϊκή Επιτροπή	α. Ένα είδος ευρωπαϊκής υπερκυβέρνησης στην οποία κάθε χώρα έχει έναν εκπρόσωπο
2. Συμβούλιο Υπουργών	β. Το μόνο όργανο που εκλέγεται κατευθείαν από τους πολίτες της ΕΕ
3. Ευρωπαϊκό Συμβούλιο	γ. Συγκροτείται κάθε φορά από τους υπουργούς του ίδιου αντικειμένου
4. Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο	δ. Συνεδριάζει σε τακτά διαστήματα με τη συμμετοχή των πρωθυπουργών των κρατών – μελών
5. Ευρωπαϊκό Δικαστήριο	ε. Μπορεί να προσφύγει σε αυτό κάθε πολίτης της ΕΕ

A'	B'
1. 1952	α. Αυστρία, Φινλανδία, Σουηδία
2. 1973	β. Βέλγιο, Γερμανία, Γαλλία, Ιταλία, Λουξεμβούργο, Ολλανδία
3. 1981	γ. Ελλάδα
4. 1986	δ. Εσθονία, Κύπρος, Λετονία, Λιθουανία, Μάλτα, Ουγγαρία, Πολωνία, Σλοβακία, Σλοβενία, Τσεχία
5. 1995	ε. Δανία, Ιρλανδία, Ηνωμένο Βασίλειο
6. 2004	στ. Ισπανία, Πορτογαλία

Γ. Τοποθετήστε τα ακόλουθα γεγονότα στη σωστή χρονολογική σειρά:

ΛΑΝΘΑΣΜΕΝΗ ΣΕΙΡΑ

ΣΩΣΤΗ ΣΕΙΡΑ

1. Υπογραφή της συνθήκης του Μάαστριχτ	α. ....
2. Ίδρυση της ΟΝΕ	β. ....
3. Ίδρυση της ΕΟΚ	γ. ....
4. Σύνταξη της Ενιαίας Ευρωπαϊκής Πράξης	δ. ....
5. Ίδρυση της ΕΚΑΧ	ε. ....
6. Υπογραφή της συνθήκης Προσχώρησης της Ελλάδας στην ΕΟΚ	στ. ....

Δ. Ερωτήσεις ελεύθερης ανάπτυξης

1. Ποια είναι, κατά τη γνώμη σας, τα οφέλη της Ελλάδας από την ένταξή της στην ΕΟΚ και στη συνέχεια στην ΕΕ;
2. Ποιοι είναι, κατά την κρίση σας, οι κυριότεροι σταθμοί στην πορεία εξέλιξης της ευρωπαϊκής ενοποίησης και γιατί;

Απαντήσεις

ΟΙ ΠΡΟΣΠΑΘΕΙΕΣ ΕΝΟΠΟΙΗΣΗΣ ΤΗΣ ΕΥΡΩΠΗΣ ΚΑΙ Η ΕΛΛΑΔΑ

Επαναληπτικά θέματα

A.

ΕΝΟΤΗΤΑ 59: α) Λάθος, β) Σωστό, γ) Σωστό, δ) Λάθος, ε) Σωστό, στ) Λάθος

ΕΝΟΤΗΤΑ 60: α) Λάθος, β) Σωστό, γ) Λάθος, δ) Λάθος, ε) Σωστό, στ) Σωστό

B.

1 – α, 2 – γ, 3 – δ, 4 – β, 5 – ε

1 – β, 2 – ε, 3 – γ, 4 – στ, 5 – α, 6 – δ

Γ.

α – 5, β – 3, γ – 6, δ – 4, ε – 1, στ – 2

Δ.

1. Η εμπειρία της Ελλάδας στην ΕΟΚ αρχικά και στην ΕΕ στη συνέχεια χαρακτηρίζεται από μία σειρά θεαματικών αλλαγών προς όφελος της χώρας. Η ελληνική οικονομία και η χώρα συνολικά σημείωσαν αλματώδη πρόοδο, με αποκορύφωμα την ένταξη στην Οικονομική και Νομισματική Ένωση (ΟΝΕ) και την καθιέρωση του ευρώ ως επισήμου νομίσματος. Παράλληλα, σημειώθηκε γενική άνοδος του βιοτικού επιπέδου, που είχε ως αποτέλεσμα την αύξηση του εισοδήματος και του Ακαθάριστου Εθνικού Προϊόντος (ΑΕΠ). Πιο συγκεκριμένα, ως οφέλη της Ελλάδας από την ένταξή της στην ΕΕ μπορούμε να θεωρήσουμε τα ακόλουθα:

- Σταθεροποίηση της δημοκρατίας και των θεσμών. Η ένταξη της Ελλάδας στην ΕΕ δημιούργησε ένα θεσμικό πλαίσιο μέσα στο οποίο η χώρα κατόρθωσε να σταθεροποιήσει το δημοκρατικό πολιτικό της σύστημα και τους θεσμούς που το διέπουν, μετά τη περίοδο της δικτατορίας.
- Ενίσχυση της πολιτικής θέσης. Με την ένταξή της στην ΕΕ, η Ελλάδα ενίσχυσε την ανεξαρτησία και τη θέση της στο περιφερειακό και διεθνές σύστημα.
- Εδραίωση της εθνικής ασφάλειας. Ως κράτος μέλος της ΕΕ η Ελλάδα είχε την ευκαιρία να αναδειχθεί σε παράγοντα σταθερότητας, ειρήνης και συνεργασίας στην περιοχή των Βαλκανίων και, παράλληλα, να στηρίζει τη διεύρυνση της ΕΕ με γνώμονα τις αρχές του διεθνούς δικαίου και τη δημοκρατίας.

- Αναδιάρθρωση της εθνικής οικονομίας. Προσχωρώντας στην ΕΕ, η Ελλάδα έλαβε πρόσθετη οικονομική ενίσχυση, μέσω των προγραμμάτων ΜΟΠ και ΚΠΣ, για την αναδιάρθρωση της ελληνικής οικονομίας.
  - Δημιουργία περιφερειακών αναπτυξιακών κοινωνικών υποδομών. Η ένταξη της Ελλάδας στην ΕΕ είχε ως αποτέλεσμα την κοινοτική χρηματοδότηση μέσω προγραμμάτων τα οποία πρόσφεραν πρόσθετα κίνητρα για την ανάπτυξη της περιφέρειας.
  - Νέες προοπτικές ανάπτυξης για την οικονομία. Η Ελλάδα κατόρθωσε, με την ένταξή της στην ΟΝΕ, να δημιουργήσει νέες προοπτικές και δυνατότητες για την ελληνική οικονομία και κοινωνία.
  - Ισότιμη συμμετοχή στις αποφάσεις για το μέλλον της Ευρώπης. Η Ελλάδα κατάφερε να ενδυναμώσει τη θέση και το κύρος της και να συμμετέχει ισότιμα στις αποφάσεις για το μέλλον της Ευρώπης.
2. Ο κυριότεροι σταθμοί στην πορεία εξέλιξης της ΕΕ είναι οι ακόλουθοι:
- Η ίδρυση της ΕΚΑΧ το 1951, γιατί αποτέλεσε την αφετηρία για την διαμόρφωση του οράματος της Ενωμένης Ευρώπης.
  - Η υπογραφή της συνθήκης ίδρυσης της ΕΟΚ, το 1957 στη Ρώμη, γιατί διεύρυνε και έκανε πιο ξεκάθαρους τους στόχους της Κοινότητας.
  - Η σύνταξη της Ενιαίας Ευρωπαϊκής Πράξης, το 1985, καθώς επιτάχυνε τις διαδικασίες διαμόρφωσης ενιαίας εσωτερικής αγοράς και ενίσχυσης της οικονομικής συνοχής της Ευρώπης, με την κατάρτιση και εφαρμογή των Κοινοτικών Πλαισίων Στήριξης.
  - Η υπογραφή της συνθήκης του Μάαστριχτ, το Φεβρουάριο του 1992, γιατί μ' αυτή ιδρύθηκε η ΕΕ, η οποία ενσωμάτωσε την ΕΟΚ, τέθηκε ο στόχος της ΟΝΕ έως το 1999, διευρύνθηκαν οι αρμοδιότητες της Κοινότητας και θεοπίστηκε η κοινή εξωτερική πολιτική και η συνεργασία σε θέματα ασφάλειας.
  - Η υιοθέτηση του ευρώ, σε λογιστική μορφή, από έντεκα χώρες-μέλη της ΕΕ, την 1η Ιανουαρίου 1999, καθώς εισάγει τους ευρωπαϊούς πολίτες σε μια νέα πραγματικότητα.

14

ΕΠΑΝΑΛΗΠΤΙΚΑ ΘΕΜΑΤΑ

Κεφάλαιο Δέκατο Τέταρτο

Επαναληπτικά θέματα

A. Να χαρακτηρίσετε τις ακόλουθες προτάσεις ως σωστές ή λανθασμένες σημειώνοντας Χ στο αντίστοιχο τετραγωνάκι.

Σ Λ

Ενότητα 61

- α. Το 1957 οι ΗΠΑ εκτόξευσαν τον πρώτο δορυφόρο και το 1969 ο σοβιετικός Νιλ Άρμστρονγκ έγινε ο πρώτος άνθρωπος που πάτησε στη Σελήνη.
- β. Τα έτη 1952-1953 οι Ρόζαλιντ Φράνκλιν, Φράνσις Κρικ και Τζέιμς Γουότσον παρουσίασαν τη δομή του γενετικού κώδικα (DNA).
- γ. Οι ιστορικοί του ιστοριογραφικού κινήματος των Ανάλ μετατόπισαν το ενδιαφέρον τους από την οικονομία και τις κοινωνικές δομές στην πολιτική.
- δ. Το 1998 γεννήθηκε το πρώτο πρόβατο από κλωνοποίηση, το πρόβατο Ντόλι.
- ε. Ο Μαξ Πλανκ υποστήριξε ότι η ενέργεια δεν εκπέμπεται με τρόπο συνεχή, αλλά με διακριτές ποσότητες, τα κβάντα.

Ενότητα 62

- α. Μεταξύ των διαφόρων καλλιτεχνικών ρευμάτων του μοντερνισμού δεν υπάρχουν κοινές θέσεις και αναφορές.
- β. Ο φοβισμός υποστήριξε με πάθος την επικράτηση της λογικής στο ένστικτο.
- γ. Η αφηρημένη ζωγραφική θεμελιώθηκε στην ιδέα ότι η αξία της τέχνης προκύπτει από τις μορφές και τα χρώματα.
- δ. Κύριος εκφραστής του φουτουρισμού υπήρξε ο Ιταλός Μαρινέτι.
- ε. Ο ναζισμός ενθάρρυνε τις καλλιτεχνικές πρωτοπορίες.

Ενότητα 63

- α. Η μέθοδος της «αυτόματης γραφής» διαμορφώθηκε από τους κύριους εκπροσώπους του σουρεαλισμού στη λογοτεχνία.
- β. Ο αγγλοσαξονικός μοντερνισμός έκανε λόγο για παρακμή του πολιτισμού.
- γ. Ο σοσιαλιστικός ρεαλισμός εξύμνησε τη ζωή στις λαϊκές δημοκρατίες.
- δ. Ο ρώσος συγγραφέας Σολτζενίτσιν υπηρέτησε τον σοσιαλιστικό ρεαλισμό.

- ε. Για τους εκπροσώπους της λογοτεχνίας του παραλόγου, ο άνθρωπος είναι ένα παράλογο ον. [ ] [ ]

Ενότητα 64

- α. Ο λογοτέχνης Κωνσταντίνος Θεοτόκης έγραψε έργα με κοινωνικό περιεχόμενο. [ ] [ ]
- β. Ο Γιώργος Θεοτοκάς με το βιβλίο του Ελεύθερο πνεύμα ζητούσε την απομάκρυνση της ελληνικής λογοτεχνίας από τα ευρωπαϊκά πρότυπα. [ ] [ ]
- γ. Οι ποιητές της «γενιάς του '30» έδιναν ιδιαίτερη σημασία στο μέτρο και στην ομοιοκαταληξία. [ ] [ ]
- δ. Βασικό χαρακτηριστικό του ευρωπαϊκού και του εγχώριου μοντερνισμού ήταν ο εσωτερικός μονόλογος. [ ] [ ]
- ε. Η δεύτερη μεταπολεμική γενιά ελλήνων ποιητών έγραψε καθαρά πολιτική ποίηση. [ ] [ ]

Ενότητα 65

- α. Ο Φώτης Κόντογλου υποστήριξε την επιστροφή στη βυζαντινή ελληνικότητα και την εγκατάλειψη της δυτικής τέχνης. [ ] [ ]
- β. Ο Νίκος Χατζηκυριάκος-Γκίκας υπήρξε ο κύριος εκπρόσωπος του υπερρεαλισμού στην Ελλάδα. [ ] [ ]
- γ. Ο Νίκος Σκαλκώτας επηρεάστηκε από τις σύγχρονες του διεθνείς τάσεις και έδωσε πρωτοποριακά έργα. [ ] [ ]
- δ. Ο Μίκης Θεοδωράκης και ο Μάνος Χατζιδάκις έπαιξαν καταλυτικό ρόλο στο να γίνει αποδεκτό το μπουζούκι. [ ] [ ]
- ε. Μετά τον Β' Παγκόσμιο πόλεμο κυριάρχησε στη μουσική σκηνή της χώρας η ελαφρά μουσική. [ ] [ ]

B. Αντιστοιχίστε τα στοιχεία της στήλης Α' με τα στοιχεία της στήλης Β'.

A'	B'
1. Μαξ Πλανκ	α. Συνέβαλε στην παρουσίαση της δομής του DNA
2. Ερνστ Ράδερφορντ	β. Είναι ο θεμελιωτής της ψυχανάλυσης
3. Άλμπερτ Αϊνστάιν	γ. Διατύπωσε την κβαντική θεωρία
4. Νιλ Άρμστρονγκ	δ. Ανακάλυψε τους ιούς της πενικιλίνης
5. Ρόζαλιτ Φράνκλιν	ε. Ήταν ο πρώτος άνθρωπος που πάτησε στη Σελήνη
6. Αλεξάντερ Φλέμινγκ	στ. Παρουσίασε τη δομή της ύλης
7. Σίγκμουντ Φρόιντ	ζ. Διατύπωσε τη θεωρία της σχετικότητας

A'	B'
1. Φοβισμός	α. Επέβαλε τη δύναμη της λογικής και τη θέληση για οργάνωση β. Θεμελιώθηκε στην ιδέα ότι η αξία της τέχνης προκύπτει από τις μορφές και τα χρώματα γ. Υποστήριξε την επικράτηση του ενστίκτου στη λογική και του καθαρού χρώματος στη μορφή δ. Στράφηκε με σφοδρότητα εναντίον κάθε στοιχείου του παρελθόντος και εξιδανίκευσε το νέο ε. Χλεύασε κάθε στοιχείο κοινωνικής ζωής που θεωρούσε σημαντικό στ. Χαρακτηρίστηκε από την απόλυτη κυριαρχία του ενστίκτου στην έκφραση και τη χρήση του χρώματος με παθιασμένο τρόπο
2. Εξπρεσιονισμός	
3. Κυβισμός	
4. Φουτουρισμός	
5. Αφηρημένη τέχνη	
6. Ντανταϊσμός	

A'	B'
1. Φοβισμός	α. Πόλοκ β. Μαρινέτι γ. Μιρό δ. Ματίς ε. Τζαρά στ. Γκρόππιους ζ. Πικάσο η. Ουόρχολ θ. Καντίνσκι
2. Κυβισμός	
3. Φουτουρισμός	
4. Αφηρημένη τέχνη	
5. Ντανταϊσμός	
6. Σουρεαλισμός	
7. Μπαουχάους	
8. Αφηρημένος εξπρεσιονισμός	
9. Pop art	

A'	B'
1. Αγγλοσαξονικός μοντερνισμός	α. Μαγιακόφσκι β. Σόλοχοφ γ. Έλιοτ δ. Κλαρκ ε. Ελιάρ στ. Μπόρχες ζ. Χέμινγουεϊ η. Μπέκετ θ. Τζόις
2. Σουρεαλισμός	
3. Φουτουρισμός	
4. Νεοτεριστικό μυθιστόρημα	
5. Ρεαλιστικό μυθιστόρημα	
6. Σοσιαλιστικός ρεαλισμός	
7. Λογοτεχνία του παραλόγου	
8. Λογοτεχνία του φανταστικού	
9. Μαγικός ρεαλισμός	

A'	B'
1. Περίοδος 1900 – 1922 2. Γενιά του '30 3. Πεζογραφία του Μεσοπολέμου 4. Πρώτη μεταπολεμική γενιά 5. Δεύτερη μεταπολεμική γενιά 6. Ποιητική γενιά του '70	α. Λειβαδίτης β. Θεοτόκης γ. Βαλτινός δ. Ρίτσος ε. Κοντός στ. Καραγάτσης

A'	B'
1. Παρθένης 2. Κόντογλου 3. Θεόφιλος 4. Χατζηκυριάκος – Γκίκας 5. Εγγονόπουλος 6. Μόραλης 7. Γαϊτής 8. Κανιάρης	α. Με τα χαρακτηριστικά του «ανθρωπάκια» μίλησε για τον σύγχρονο δίχως πρόσωπο άνθρωπο β. Είναι ο χαρακτηριστικότερος εκπρόσωπος του υπερρεαλισμού στην ελληνική ζωγραφική γ. Εξέφρασε μια κριτική αντιμετώπιση της κοινωνικής πραγματικότητας δ. Υποστήριξε την επιστροφή στη βυζαντινή ελληνικότητα ε. Θεωρείται ένας από τους τρεις «πατέρες» της ελληνικής τέχνης του 20ού αιώνα στ. Υπήρξε ο κύριος εκπρόσωπος του κυβισμού στην Ελλάδα ζ. Εισήγαγε μια ζωγραφική λιτή που εστιάζεται στην απόδοση της ανθρώπινης μορφής η. Εξέφρασε με τον πιο αυθεντικό τρόπο τη λαϊκή ζωγραφική

Γ. Ερωτήσεις ελεύθερης ανάπτυξης

1. Έχει διατυπωθεί η άποψη ότι η διαμόρφωση της μαζικής κουλτούρας, εξαιτίας της ραγδαίας τεχνολογικής προόδου κατά τον 20ό αιώνα, εμπειροκλείει και μια ισχυρή δημοκρατική διάσταση, καθώς επιτρέπει σε όλο και περισσότερους ανθρώπους να απολαμβάνουν τα αγαθά του τεχνικού πολιτισμού. Συμφωνείτε ή διαφωνείτε με την άποψη αυτή και γιατί;

2. Πώς συνδέεται κατά τη γνώμη σας η εμφάνιση των διαφόρων καλλιτεχνικών ρευμάτων με τις γενικότερες πολιτικές, κοινωνικές, οικονομικές και τεχνολογικές εξελίξεις στην Ευρώπη του 20ού αιώνα;

3. Η περίοδος του Μεσοπολέμου στην Ελλάδα υπήρξε αναμφίβολα η πιο παραγωγική λογοτεχνικά, όχι μόνο από ποσοτική αλλά κυρίως από ποιοτική σκοπιά. Πού νομίζετε ότι μπορεί να οφείλεται αυτό;

4. Οι τέχνες στην Ελλάδα του 20ού αιώνα αναπτύχθηκαν στη βάση ενός διχασμού ανάμεσα στην παράδοση και τις δυτικές επιρροές. Πώς εκφράστηκε αυτός ο διχασμός στις διάφορες μορφές τέχνης;

Απαντήσεις

ΕΠΙΣΤΗΜΕΣ, ΠΝΕΥΜΑΤΙΚΗ ΚΑΙ ΚΑΛΛΙΤΕΧΝΙΚΗ ΔΗΜΙΟΥΡΓΙΑ ΚΑΤΑ ΤΟΝ 20ό ΑΙΩΝΑ

Επαναληπτικά θέματα

A.

ΕΝΟΤΗΤΑ 61: α) Λάθος, β) Σωστό, γ) Λάθος, δ) Σωστό, ε) Σωστό

ΕΝΟΤΗΤΑ 62: α) Λάθος, β) Λάθος, γ) Σωστό, δ) Σωστό, ε) Λάθος

ΕΝΟΤΗΤΑ 63: α) Σωστό, β) Σωστό, γ) Σωστό, δ) Λάθος, ε) Λάθος

ΕΝΟΤΗΤΑ 64: α) Σωστό, β) Λάθος, γ) Λάθος, δ) Σωστό, ε) Λάθος

ΕΝΟΤΗΤΑ 65: α) Σωστό, β) Λάθος, γ) Σωστό, δ) Σωστό, ε) Λάθος

B.

1 – γ, 2 – στ, 3 – ζ, 4 – ε, 5 – α, 6 – δ, 7 – β

1 – γ, 2 – στ, 3 – α, 4 – δ, 5 – β, 6 – ε,

1 – δ, 2 – ζ, 3 – β, 4 – θ, 5 – ε, 6 – γ, 7 – στ, 8 – α, 9 – η

1 – γ, 2 – ε, 3 – α, 4 – θ, 5 – ζ, 6 – β, 7 – η, 8 – δ, 9 – στ

1 – β, 2 – δ, 3 – στ, 4 – α, 5 – γ, 6 – ε,

1 – ε, 2 – δ, 3 – η, 4 – στ, 5 – β, 6 – ζ, 7 – α, 8 – γ

Γ.

1. Τα τεχνολογικά επιτεύγματα του 20ού αιώνα (κινηματογράφος, τηλεόραση, ραδιόφωνο, πικάπ, ψηφιακός δίσκος, διαδίκτυο κ.ά.) επέτρεψαν, χωρίς αμφιβολία, την ευρύτατη διάδοση των πολιτιστικών αγαθών. Αυτό από μόνο του συνιστά δημοκρατική κατάκτηση.

Κάθε πολίτης των σύγχρονων, αναπτυγμένων τουλάχιστον, κοινωνιών έχει εύκολη πρόσβαση στην ενημέρωση, την επικοινωνία, την εργασία, την υγεία την ψυχαγωγία, γεγονός που του δίνει τη δυνατότητα να αναπτύσσει πλήρως την προσωπικότητά του και να αναλαμβάνει πέρα από την ευθύνη της ύπαρξής του και την κοινωνική ευθύνη που του αναλογεί. Έτσι η δημοκρατία αποκτά ένα ισχυρό κοινωνικό υπόβαθρο, που αποτελεί ασπίδα απέναντι σε κάθε είδους παρεκτροπή και προϋπόθεση για την περαιτέρω διεύρυνση και ενίσχυσή της. Δεν είναι άλλωστε καθόλου τυχαίο ότι το δημοκρατικό πολίτευμα άνθησε ξανά, ύστερα από δυόμισι χιλιάδες χρόνια, στη διάρκεια του 20ού αιώνα και άντεξε σε πολλές και ιδιαίτερα επικίνδυνες απειλές, όπως οι δύο Παγκόσμιοι πόλεμοι και οι πολλές δικτατορίες που επιβλήθηκαν κατά καιρούς σε διάφορες χώρες του πλανήτη.

Από την άλλη πλευρά βέβαια δεν μπορούμε να παραβλέψουμε το οξύμωρο γεγονός ότι η διαμόρφωση της μαζικής κουλτούρας αποτελεί ταυτόχρονα και έναν από τους κυριότερους κινδύνους για τη δημοκρατία, από την άποψη ότι εθίζει τους πολίτες στην παθητικότητα και τους

οδηγεί στην ιδιωτέυση. Αυτό έχει ως αποτέλεσμα να οδηγούμαστε σταδιακά σε μια δημοκρατία χωρίς ενεργούς πολίτες, πράγμα που επισύρει πολλαπλές συνέπειες, όπως η συγκέντρωση των εξουσιών στα χέρια λίγων προνομιούχων, η διαφθορά κ.ο.κ. Με άλλα λόγια, η δημοκρατία τείνει να χάσει του ουσιαστικό της περιεχόμενο και να αποτελέσει κενό γράμμα, άλλοθι για τους πάσης φύσεως τυχοδιώκτες της εξουσίας.

Συμπερασματικά θα λέγαμε ότι ο 20ος αιώνας με τη ραγδαία τεχνολογική του εξέλιξη έδωσε στη δημοκρατία πρόσφορο έδαφος για να αναπτυχθεί και ταυτόχρονα δημιούργησε σοβαρά προσκόμματα για την περαιτέρω εξέλιξή της. Από εκεί και πέρα εξαρτάται από τις ίδιες τις κοινωνίες το πώς θα διαχειριστούν τις δυνατότητες που η τεχνολογία δίνει προς την κατεύθυνση της ενδυνάμωσης της δημοκρατίας και της αναχαίτισης των πάσης φύσεως εχθρών της.

2. Η ιστορία έχει δείξει ότι η καλλιτεχνική έκφραση αποτελεί απόρροια των υλικών συνθηκών, των ιστορικών παραμέτρων, των κοινωνικών προτύπων και του πολιτικού μοντέλου υπό τα οποία μια κοινωνία διάγει. Τα καλλιτεχνικά ρεύματα του 20ού αιώνα δε θα μπορούσαν να αποτελέσουν εξαίρεση σε αυτόν τον κανόνα. Έτσι ο φοβισμός και ο εξπρεσιονισμός –καλλιτεχνικές τάσεις των αρχών του 20ού αιώνα που βασίστηκαν στο ένστικτο– ήρθαν σαν απάντηση στη λογοκρατία του 19ού αιώνα. Ο κυβισμός απευθύνθηκε στη νόηση και επιδίωξε τη λογική οργάνωση επηρεασμένος από τις επιστημονικές εξελίξεις του καιρού του, ιδίως από τη θεωρία της σχετικότητας του Αϊνστάιν. Ο φουτουρισμός και η αφηρημένη τέχνη επηρεάστηκαν επίσης τόσο από τις επιστημονικές ανακαλύψεις και τις τεχνολογικές εξελίξεις, όσο και από μια διάθεση αντίδρασης στο παρελθόν. Ο ντανταϊσμός υπήρξε γέννημα της αποστροφής που προκάλεσε ο Α' Παγκόσμιος πόλεμος και χλεύασε κάθε στοιχείο κοινωνικής ζωής που θεωρούσε συμβατικό. Ο σουρεαλισμός, με τη σειρά του, επηρεάστηκε από τον ντανταϊσμό, την ψυχανάλυση, αλλά και από τις πολιτικές εξελίξεις του καιρού του, κυρίως από τη ρωσική επανάσταση. Η pop art, τέλος, αποτέλεσε κατά τη δεκαετία του 1960 την καλλιτεχνική απάντηση στη διαμόρφωση της μαζικής κουλτούρας.

3. Οι λόγοι της λογοτεχνικής ανθοφορίας στην Ελλάδα του Μεσοπολέμου έχουν να κάνουν τόσο με τις εσωτερικές κοινωνικοπολιτικές εξελίξεις όσο και με τις επιρροές που άσκησαν τα καλλιτεχνικά ρεύματα που είχαν αναπτυχθεί στην Ευρώπη από τις αρχές του 20ού αιώνα.

Η εμπειρία του Α' Παγκόσμιου και του Μικρασιατικού πολέμου έδωσε το κίνητρο σε πολλούς συγγραφείς να τη μεταπλάσουν λογοτεχνικά και να δώσουν έργα αντιπροσωπευτικά της ελληνικής κοινωνίας της εποχής τους. Η μικρασιατική καταστροφή έβαλε τέλος στη Μεγάλη Ιδέα και στις αυταπάτες που αυτή είχε γεννήσει, οδηγώντας τους έλληνες λογοτέχνες σε νέες αναζητήσεις. Παράλληλα η ελληνική λογοτεχνική πραγματικότητα μπολιάστηκε από το πνεύμα των Ελλήνων της

Μικράς Ασίας, που κουβαλούσαν μαζί τους άλλες εμπειρίες και μια άλλη νοοτροπία. Αν σε αυτές τις εξελίξεις προσθέσουμε τα οικονομικά προβλήματα της χώρας, το προσφυγικό ζήτημα και την άναρχη πολιτική κατάσταση, τότε μπορούμε να καταλάβουμε ότι τα ερεθίσματα για τη λογοτεχνική έμπνευση ήταν πολλά και ισχυρά.

Παράλληλα η ελληνική διάνοηση βγήκε από την εσωστρέφεια που την διέκρινε μέχρι τότε και έστρεψε την προσοχή της προς τη διεθνή πραγματικότητα. Χαρακτηριστικότερη είναι η περίπτωση του Γ. Θεοδοκά που με το βιβλίο του «Ελεύθερο πνεύμα» άσκησε αυστηρή, σχεδόν απορριπτική, κριτική σε όλη την προγενέστερη ελληνική λογοτεχνία και ζήτησε τον αναπροσανατολισμό προς την Ευρώπη. Ο Α. Εμπειρικός ήρθε σε επαφή με τους γάλλους υπερρεαλιστές και προσωπικά με τον Μπρετόν, μεταγγίζοντας στην ελληνική λογοτεχνία τις αρχές του υπερρεαλισμού. Ο Γ. Σεφέρης αφομοίωσε γόνιμα τους ποιητικούς τρόπους των Έλιοτ και Πάουντ, ενώ οι λογοτέχνες της Θεσσαλονίκης –Ξεφλούδας, Δέλιος, Γιαννόπουλος και Πεντζίκης– επιχείρησαν να αφομοιώσουν κατακτήσεις του ευρωπαϊκού μοντερνισμού, όπως ο εσωτερικός μονόλογος.

Υπό αυτό το πρίσμα, ο Μεσοπόλεμος, αν και δύσκολη κατά τα άλλα ιστορική περίοδος για τη χώρα, υπήρξε για τη λογοτεχνία ιδιαίτερα γόνιμος και αποτέλεσε το κατάλληλο περιβάλλον, για να εκκολαφθούν και να αναδειχτούν μερικές από τις σημαντικότερες προσωπικότητες και πολλά από τα αντιπροσωπευτικότερα έργα της ελληνικού λογοτεχνικού γίνεσθαι.

4. Το ελληνικό κράτος είναι αλήθεια ότι βρέθηκε από τις απαρχές της ύπαρξής του στο κέντρο μιας διελκυστίνδας ανάμεσα στη Δύση και την Ανατολή. Αυτός ο διχασμός έχει τις ρίζες του τόσο στη γεωπολιτική θέση της χώρας, όσο, και κυρίως, στην ιστορική διαδρομή του ελληνισμού.

Στην τέχνη αυτός ο διχασμός εκφράστηκε στο έργο πολλών καλλιτεχνών. Οι Παρθένης, Μαλέας και Μπουζιάνης, οι θεωρούμενοι τρεις «πατέρες» της ελληνικής τέχνης του 20ού αιώνα, επιχείρησαν να συνδυάσουν τη ζωγραφική παράδοση με το δυτικότερο ιμπρεσιονισμό. Ο Κόντογλου υποστήριξε με πάθος την επιστροφή στη βυζαντινή ελληνικότητα και την εγκατάλειψη της δυτικής τέχνης την ίδια στιγμή που οι Χατζηκυριάκος-Γκίκας και Εγγονόπουλος ακολούθησαν στην Ελλάδα τις σύγχρονες δυτικές τάσεις του κυβισμού και του υπερρεαλισμού αντίστοιχα.

Κάτι ανάλογο συνέβη και στη μουσική, όπου οι Λαμπελέτ και Καλομοίρης θέλησαν με τα έργα τους να αναπλάσουν τα δημοτικά μοτίβα, αναβιώνοντας πολλά στοιχεία της ελληνικής μουσικής παράδοσης, ενώ οι Μητρόπουλος και Σκαλκώτας επηρεάστηκαν από τις σύγχρονες διεθνείς τάσεις και επιχείρησαν να εκφραστούν με πρωτοποριακά μουσικά σχήματα επηρεασμένα από τον υπερρεαλισμό. Τέλος, συνθέτες όπως ο Σαββόπουλος άντλησαν στοιχεία από τη μουσική παράδοση και τα πάντρεψαν αρμονικά με τα σύγχρονα μουσικά ρεύματα, ενώ οι Θεοδω-

ράκης και Χατζιδάκις κατάφεραν να καταστήσουν αποδεκτό το μπουζούκι, όργανο – σύμβολο της λαϊκής μουσικής.

Εντέλει μπορεί να ισχυριστεί βάσιμα κανείς πως ο διχασμός αυτός ανάμεσα σε Ανατολή και Δύση, τουλάχιστον στην τέχνη, λειτούργησε δημιουργικά και έπαιξε καθοριστικό ρόλο στη διαμόρφωση της ταυτότητάς της.

1

ΕΠΕΞΕΡΓΑΣΙΑ ΠΡΟΣΘΕΤΩΝ
ΙΣΤΟΡΙΚΩΝ ΠΗΓΩΝ ΜΕ ΕΡΩΤΗΣΗ

Κεφάλαιο Πρώτο

Ενότητα 1

Παράθεμα

«Οι περιφράξεις στην Αγγλία»

Η ανάγκη διατροφής ενός αυξανόμενου πληθυσμού επιβάλλει την αύξηση της παραγωγής. [...] Το βρετανικό προβάδισμα συνδέεται αναμφίβολα με την έγκαιρη εκδήλωση της κίνησης των περιφράξεων (enclosures). [...] Τούτη καταλήγει στην καταστροφή του κοινοτικού πλαισίου αξιοποίησης των αγροτικών γαιών (διανομή των κοινοτικών δασών και λιβαδιών) και το τέλος της από κοινού εκμετάλλευσης των καλλιεργούμενων εκτάσεων. Η περίφραξη των αγροτεμαχίων, που καθορίζει σαφώς τα όρια της ιδιοκτησίας, ενθαρρύνει τους ιδιοκτήτες να βελτιώνουν τις γαίες τους με τον εμπλουτισμό του εδάφους, τις αποστραγγίσεις, τον πειραματισμό με νέες καλλιέργειες και τη χρησιμοποίηση νεότερων τεχνικών.

S. Bernstein, P. Milza, Ιστορία της Ευρώπης, τόμ. 1, σελ. 439-440

Πώς συντέλεσε το φαινόμενο των περιφράξεων στο μετασχηματισμό της αγροτικής οικονομίας στην Αγγλία;

Το παραπάνω κείμενο :

1. αποτελεί μία **δευτερογενή ιστορική πηγή** είναι, δηλαδή, απόσπασμα από το έργο δύο ιστορικών (ιστοριογραφία), και αναφέρεται στις εξελίξεις στον αγροτικό τομέα στην Αγγλία – «αγροτική επανάσταση» – οι οποίες λειτούργησαν ως συναίτια για το γενικότερο οικονομικό και κοινωνικό μετασχηματισμό ενός τμήματος της ευρωπαϊκής ηπείρου (Αγγλία και ΒΔ Ευρώπη) κατά τη διάρκεια του 18ου αιώνα – βιομηχανική επανάσταση.
2. **λειτουργεί ενισχυτικά** ως προς την παραδοχή του σχολικού βιβλίου ότι οι μεταβολές στην αγροτική οικονομία (μαζί με άλλες, λ.χ ανάπτυξη εμπορίου) επέφεραν περαιτέρω μεταβολές με αποτέλεσμα τη γένεση της βιομηχανικής κοινωνίας.

Η πηγή αναφέρεται στην πρωτοκαθεδρία της Μ. Βρετανίας κατά τον 18ο αιώνα τόσο στον αγροτικό όσο και στο βιομηχανικό τομέα: «το βρετανικό προβάδισμα». Επισημαίνει το ένα από τα τρία σημαντικά βήματα που συντέλεσαν στην αγροτική επανάσταση: την περίφραξη και επακόλουθα την αύξηση της γεωργικής εκμετάλλευσης. Το δεύτερο ήταν η κατάργηση της αγρανάπαυσης και το τρίτο η «εισβολή» της τεχνολογίας στην αγροτική παραγωγή.

Η περίφραξη των αγροτικών εκτάσεων είναι ουσιαστικά το αποτέλεσμα μίας σημαντικής εξέλιξης που προηγείται: της ενσωμάτωσης των μικρών σε έκταση κλήρων στις μεγάλες γαιοκτησίες. Στο προηγούμενο στάδιο της αγροτικής εκμετάλλευσης, όταν κυριαρχούσε η μικρή ιδιοκτησία, δεν υπήρ-

χε η δυνατότητα εφαρμογής των καλλιεργητικών μεθόδων και του τεχνολογικού¹ και κεφαλαιουχικού εξοπλισμού που θα προκαλούσαν εντυπωσιακή αύξηση των αποδόσεων. Οι μικροί ιδιοκτήτες δεν είχαν τα απαραίτητα κεφάλαια ούτε μπορούσαν να πειραματιστούν, όταν ετίθετο θέμα επιβίωσης. Με την ενοποίηση και την περίφραξη των γαιών ξεπεράστηκαν βασικά εμπόδια στην αύξηση της παραγωγικότητας. Τα μικρά χωράφια απορροφήθηκαν και ενοποιήθηκαν από τους μεγάλους γαιοκτήμονες. Οι βοσκότοποι και οι χέρσες εκτάσεις μετατράπηκαν σε μεγάλες ιδιόκτητες εκτάσεις γης καπιταλιστών γαιοκτημόνων.² Η καλλιέργεια γινόταν τώρα σε μεγάλες εκτάσεις, ενώ η έλλειψη του κινδύνου του επισιτισμού, άφηνε χώρο και για πειραματισμούς:

- καλλιεργήθηκαν είδη που ανανέωναν τις ιδιότητες του εδάφους
- έγινε λίπανση συστηματική (διατήρηση της γονιμότητας του εδάφους)
- εισήχθη τεχνολογικός εξοπλισμός
- η μονοκαλλιέργεια στους μικρούς κλήρους αντικαταστάθηκε από την πολυκαλλιέργεια στην μεγάλη κλίμακα κτήματα
- ήταν πλέον εφικτές και οι επενδύσεις σε αυτές τις εκτάσεις γης, με αποτέλεσμα τα πλεονασματικά κεφάλαια που δημιουργούνταν να χρηματοδοτούν νέες οικονομικές δραστηριότητες.

Ενότητα 2

Παράθεμα

«Ελευθερία ή θάνατος, η κραυγή ενός εξεγερμένου Αμερικανού»

«Είναι μάταιο, κύριοι, να συζητάμε το θέμα. Οι πλούσιοι γαιοκτήμονες μπορεί να φωνάζουν “Ειρήνη, ειρήνη!” – δεν υπάρχει, όμως, καμία ειρήνη. Ο πόλεμος έχει ήδη αρχίσει! Η επόμενη θύελλα που θα φτάσει από το βορρά, σαρώνοντας τα πάντα, θα φέρει στ’ αυτιά μας τον άγριο ήχο των όπλων! Τ’ αδέρφια μας είναι ήδη στο πεδίο της μάχης! Εμείς γιατί στεκόμαστε απαθείς; Μα, τέλος πάντων, τι επιθυμούν οι πλούσιοι κύριοι; Τι θα ήθελαν να έχουν; Είναι, λοιπόν, η ζωή τόσο αγαπητή και η ειρήνη τόσο γλυκιά, ώστε να τις αγοράσουμε πληρώνοντας με τις αλυσίδες μας και τη σκλαβιά μας; Το απαγορεύει ο μεγαλοδύναμος Θεός! Δεν ξέρω οι άλλοι τι μάθημα έχουν πάρει από όλα αυτά, αλλά όσο για μένα, ένα έχω να πω: ελευθερία ή θάνατος».

Απόσπασμα ομιλίας του Patrick Henry, πρωτεργάτη της αμερικανικής επανάστασης, που εκφωνήθηκε στις 23 Μαρτίου 1775 στο Ρίτσομοντ της Βιρτζίνια

Πώς προσπαθεί να πείσει τους ακροατές του να εξεγερθούν ο φλογερός

¹ Τον 18ο αιώνα εφευρέθηκαν διάφορα γεωργικά εργαλεία που ελάφρυναν το βάρος των αγροτικών εργασιών: νέο άροτρο, σιδερένιο υνί και άροτρο, σπαρτικά εργαλεία κ.ά.

² E.M. Burns, Εισαγωγή στην ιστορία και τον πολιτισμό της νεότερης Ευρώπης, Θεσσαλονίκη, 1988, β' εκδ., τομ. Β', σ. 13-14.

αυτός ομιλητής; Αναφορικά με το περιεχόμενο των λόγων του, θα μπορούσατε να φέρετε ανάλογα παραδείγματα από την ιστορία;

[Σχόλιο για την πολιτεία Βιρτζίνια των Η.Π.Α: Η Βιρτζίνια βρίσκεται στο μέσο της ανατολικής ακτογραμμής που σχηματίζουν οι 13 αποικίες που επαναστάτησαν εναντίον των Άγγλων. Η οικονομία της, όμως, την εντάσσει στις πολιτείες του νότου. Με υποτροπικό κλίμα, η Βιρτζίνια είναι ακόμη και σήμερα μια γεωργική Πολιτεία (δημητριακά καπνός και βαμβάκι). Το 1861 αποσχίστηκε από την ένωση και έγινε το κύριο πολεμικό πεδίο κατά τη διάρκεια του αμερικανικού εμφύλιου πολέμου. Η Ρίτμοντ, η πρωτεύουσα της, ήταν η πρωτεύουσα των Νοτίων Πολιτειών. Επομένως, θα πρέπει να φανταστούμε ότι η ομιλία του αμερικάνου πατριώτη γίνεται απέναντι σε ένα διστακτικό και συντηρητικό ακροατήριο, αφού στην Πολιτεία αυτήν κυριαρχούν οι μεγάλοι γαιοκτήμονες που στην πλειοψηφία τους επιθυμούν φιλικές σχέσεις με τη Βρετανία.]

Το παραπάνω κείμενο αποτελεί πρωτογενή ιστορική πηγή, καθώς μεταφέρει άμεσα σε εμάς, τους μελετητές της αμερικανικής ιστορίας, τα συναισθήματα και τις πράξεις των πρωταγωνιστών της εποχής. Έμμεσα μαρτυρεί τη διαφοροποίηση της στάσης μεταξύ πλούσιων γαιοκτημόνων και των υπόλοιπων αποίκων απέναντι στην επανάσταση. Ακόμα, κι αν τελικά ακολούθησαν οι μεγαλοκτηματίες την επανάσταση, τα κίνητρά τους σε μεγάλο βαθμό ήταν διαφορετικά, με κυρίαρχο στόχο τη διαφύλαξη του κοινωνικού και οικονομικού τους status. Χαρακτηριστική είναι μια διαχρονική ρήση ενός σημαντικού Γάλλου ιστορικού, του Fernand Braudel: «...η κυρίαρχη ιδέα που βασανίζει και κινητοποιεί όλους αυτούς τους ιδιοκτήτες, τους επιχειρηματίες, τους νομομαθείς, τους μεγαλοκαλλιεργητές, όσους διαχειρίζονται το χρήμα και κερδοσκοπούν με αυτό [...] είναι πώς θα κατοχυρώσουν την ιδιοκτησία, την περιουσία, τα κοινωνικά προνόμια.

Αντίθετα, ο ομιλητής είναι ένας φλογερός πατριώτης, ενθουσιώδης οπαδός των ιδεών του διαφωτισμού. Προτιμά τον ευγενικό θάνατο από την ατιμωτική ζωή και διαλαλεί το κλασικό σύνθημα όλων των καταπιεσμένων επαναστατών, «ελευθερία ή θάνατος». Το μυαλό μας πηγαίνει αβίαστα στην ελληνική επανάσταση του 1821, αλλά και σε αυτές που ακολούθησαν σε διάφορες περιοχές του ελληνικού χώρου λ.χ. στην Κρήτη, τη Μακεδονία κ.λπ. που δεν είχαν ενταχθεί στο ελεύθερο ελληνικό κράτος. Τα επιχειρήματα του αμερικανού επαναστάτη αναπτύσσονται κυρίως μέσα από την αντιπαράθεση προς τους πλούσιους φιλειρηνικούς γαιοκτήμονες, των οποίων η στάση παρουσιάζεται ανέντιμη, ανεδαφική και άκαιρη. Τα γεγονότα τους έχουν ξεπεράσει. Είναι αργά πια για σκέψεις και δισταγμούς. Η επανάσταση έχει ήδη αρχίσει στο βορρά και τα αδέρφια τους πολεμούν το δυνάστη. Εξάλλου, οι δισταγμοί των γαιοκτημόνων έχουν να κάνουν με τα δικά τους συμφέροντα και δεν μπορεί η στάση τους να εκφράζει την πλειοψηφία του λαού που ζει σε συνθήκες σκλαβιάς. Το δίλημμα, όπως το θέτει ο αμερικανός επαναστάτης, είναι απλό και επιδέχεται μία μόνο απάντηση: από την ειρήνη της υποταγής οι αμερικανοί πρέπει να επιλέξουν τον πόλεμο της ελευθερίας.

Ενότητα 3

Παράθεμα

Η ιδεολογία των sans-culottes

Αυτό που ζωντανεύει τα όνειρά τους [ενν. των sans-culottes] είναι το ιδανικό μιας κοινωνίας όπου η ιδιοκτησία είναι γενικευμένη, αλλά περιορισμένη στις προσωπικές ανάγκες [...]. Αντιδραστικοί στο κοινωνικό τους ιδανικό, αποτέλεσαν, σύμφωνα με τον πιο πρόσφατο ιστορικό τους Albert Soboul, την πιο προωθημένη πολιτική ομάδα της Επανάστασης: «στο πλαίσιο της λαϊκής κυριαρχίας, με την πλήρη έννοια του όρου, εκλάμβαναν την αυτονομία και τη διαρκή λειτουργία των συνελεύσεων των τομέων [ενν. του Παρισιού] ως το δικαίωμα να κυρώνουν νόμους, να ελέγχουν και να ανακαλούν εκλεγμένα πρόσωπα. Έτειναν έτσι στην άσκηση μιας άμεσης διακυβέρνησης και την εγκαθίδρυση μιας λαϊκής δημοκρατίας». Αν όμως [...] ψάξουμε να δούμε ποιο είναι αυτό που [...] αναγγέλλει τη δημοκρατία του 20ού αι., θα νιώσουμε κάποια απογοήτευση. Οι δραστηριοποιημένοι παρέμειναν πάντα μια μειοψηφία [...]. Η φανερή ψηφοφορία, η καταγγελία θεωρούμενη ως καθήκον του πολίτη, η φρίκη για ό,τι μπορεί να διασπάσει τη ομοφωνία, η διαρκής προσφυγή στη βία αποκαλύπτουν ένα πολύ παλιό υπόβαθρο ψυχολογίας ομάδας.

Πηγή: Φρ. Φυρέ, Ντ. Ρισέ, Η γαλλική επανάσταση, Αθήνα, 1997, σελ. 264-265.

Να προσδιορίσετε την τάξη των sans-culottes σύμφωνα με τις σχολικές σας γνώσεις και να αναφέρετε επιγραμματικά τις βασικές τους ιδεολογικές τοποθετήσεις σε συνδυασμό με τις αντικρουόμενες απόψεις των δύο ιστορικών. Σε τι συμπεράσματα καταλήγεται;

Μέσα από το κείμενο (δευτερογενής πηγή) αναπτύσσεται μια έμμεση συζήτηση δύο ιστορικών γύρω από την ιδεολογία και την πολιτική δράση μιας κοινωνικής ομάδας που πρωταγωνίστησε στη γαλλική επανάσταση, των «sans – culottes». Από την άποψη του Albert Soboul η ομάδα αυτή αποτέλεσε την πιο προωθημένη πολιτική ομάδα της επανάστασης. Ενσάρκωσε το σύνθημα για λαϊκή κυριαρχία και έδωσε μεγάλη δύναμη στις λαϊκές συνελεύσεις, υποστηρίζοντας με τον τρόπο αυτόν «την εγκαθίδρυση μιας λαϊκής δημοκρατίας». Οι sans – culottes υπερασπίζονταν την ατομική ιδιοκτησία, μία βασική άλλωστε διακήρυξη του διαφωτισμού (Locke), χωρίς όμως αυτή να παίζει ρόλο στη συμμετοχή των πολιτών στα κοινά («περιορισμένη στις προσωπικές ανάγκες»).

Η άποψη, όμως του συγγραφέα (Fr. Furet) διαφέρει, καθώς πιστεύει ότι η ιδεολογία και η πολιτική στάση των sans – culottes δεν ανταποκρίνεται στις σύγχρονες απαιτήσεις του όρου δημοκρατία («θα νιώσουμε κάποια απογοήτευση»), καθώς η συμμετοχή στις πολιτικές εξελίξεις και στις συνελεύσεις αφορούσαν μια μειοψηφία, ενώ πολλές από τις πρακτικές που υιοθετούσαν, όπως η καταγγελία του αντιπάλου και η προσφυγή στη βία (βλ. λ.χ. περίο-

δος Τρομοκρατίας) κάθε άλλο παρά εκπροσωπεί τα ιδανικά της δημοκρατίας. Στην άποψη του ιστορικού - συγγραφέα του κειμένου πρέπει να σημειώσουμε βέβαια, τον κίνδυνο του ιστορικού αναχρονισμού που διατρέχει παρόμοιες απόψεις, του να προσδοκά, δηλαδή, κανείς τα γεγονότα του παρελθόντος να ανταποκρίνονται σε θεσμούς και ιδέες του παρόντος. Από την άλλη μεριά είναι αξιοσημείωτη η κριτική στάση του συγγραφέα (όπως ακριβώς πρέπει να είναι η στάση του ιστορικού) απέναντι σε παραδεδομένες πεποιθήσεις γύρω από το ρόλο κάποιων κοινωνικών τάξεων και προσώπων. Τέτοιου είδους πεποιθήσεις συνήθως ωραιοποιούν και εξιδανικεύουν άτομα και κοινωνικές ομάδες, διαστρεβλώνοντας την ιστορική αλήθεια, γι' αυτό και πρέπει να υπόκεινται σε αυστηρή κριτική και αναθεώρηση.

Ενότητα 4

Παράθεμα

Όλοι οι φραγμοί καταρρέουν

Ήμουν δεκάξι χρονών. Ο πατέρας μου ορμά αναστατωμένος στο σπίτι. Φωνάζει τους γιους του: «Πώς σας ζηλεύω» φωνάζει «τι ευτυχισμένες και λαμπρές μέρες σας περιμένουν! Τώρα θα είσαστε εσείς απόλυτα υπεύθυνοι, αν ο καθένας σας δε δημιουργήσει μια ανεξάρτητη σταδιοδρομία. Όλοι οι φραγμοί της γέννησης και της φτώχειας θα καταρρεύσουν».

Σταμάτησε πνιγμένος από τη συγκίνηση και ύστερα άρχισε να κλαίει. Μετά μας διηγήθηκε πως έπεσε η Βασίλη και πως ελευθερώθηκαν τα θύματα της τυραννίας. Η επανάσταση δεν άρχιζε μόνο για τη Γαλλία, αλλά και για ολόκληρη την Ευρώπη. Ρίζωνε σε εκατομμύρια ψυχές. Αυτές οι πρώτες στιγμές του ενθουσιασμού είχαν από μόνες τους κάτι το καθάριο και το θείο που δεν μπορεί ποτέ να λησμονηθεί. Μια απρόσμενη ελπίδα άδραξε την καρδιά μου...

Τα απομνημονεύματα ενός Νορβηγού⁴.

Τι ελπίδες γέννησε στον κόσμο η γαλλική επανάσταση; Γιατί, κατά τη γνώμη σας, έχει ιδιαίτερη σημασία η εθνικότητα του συντάκτη του κειμένου;

Το κείμενο αυτό αποτελεί μία σημαντική (πρωτογενή) πληροφορία για το πώς εξέλαβαν τα κατώτερα κοινωνικά στρώματα το γεγονός της γαλλικής επανάστασης. Ο ενθουσιασμός που είναι έκδηλος στο κείμενο από την αναγγελία της χαρμόσυνης (όπως παρουσιάζεται) είδησης συνιστά χαρακτηριστικό παράδειγμα για τις ελπίδες που γέννησε στον κόσμο η γαλλική επανάσταση. Οι άνθρωποι ένιωσαν ξαφνικά να απαλλάσσονται από τα δεσμά του παρελθόντος: ήταν ελεύθεροι να δημιουργήσουν οι ίδιοι τη μοίρα τους. Καμία παράδοση δεν τους περιόριζε και καμία καταγωγή δεν

⁴Σκουλάτου, Δημακοπούλου, Κόνδη, Ιστορία νεότερη, ΟΕΔΒ, σελ. 223.

τους έκοβε τα φτερά. Και φυσικά αυτό το σύνθημα περί ισότητας, ίσως ευκαιριών και αξιοκρατίας απλώθηκε σε ολόκληρη την Ευρώπη και έγινε δεκτό με ενθουσιασμό και δάκρυα χαράς. Γι' αυτό ακριβώς έχει μεγάλη σημασία ότι συντάκτης του παραπάνω κειμένου δεν είναι ένας Γάλλος, αλλά ένας Νορβηγός. Δεν επρόκειτο, λοιπόν, για μια εσωτερική υπόθεση των Γάλλων, αλλά για μια διεθνούς επιπέδου πάλη ενάντια στα παγιωμένα συμφέροντα και τα προνόμια που καθιστούσαν έως τότε αδύνατη την κοινωνική προκοπή και την οικονομική άνοδο ανθρώπων άξιων, αλλά με ταπεινή καταγωγή. Η γαλλική επανάσταση πρόβαλε ως σύνθημα την κοινωνική κινητικότητα⁵ σε αντιδιαστολή με τις αυστηρά ιεραρχημένες κοινωνικές δομές του μεσαίωνα, οι οποίες ήταν απροσπέλαστες και αδιάβλητες. Στο πλαίσιο του παλαιού (προεπαναστατικού) καθεστώτος οι άνθρωποι διακρίνονταν, πριν ακόμα γεννηθούν, σε ευγενείς και ταπεινούς, σε ανθρώπους που έπρεπε να προσεύχονταν και να πολεμούν και σε ανθρώπους που έπρεπε να εργάζονται, για να συντηρήσουν όλους τους προηγούμενους. Τώρα πια όλοι είχαν δικαίωμα συμμετοχής στα κοινωνικά αγαθά, είχαν δικαίωμα να ονειρεύονται μια καλύτερη ζωή. Γι' αυτό και ο πατέρας πιστεύει ότι τα παιδιά του θα ζήσουν σε μια καλύτερη εποχή.

---

⁵ Κοινωνική κινητικότητα = η δυνατότητα ενός ατόμου να ανέλθει (ή να κατέλθει) την κοινωνική ιεραρχία ανάλογα με την αξία του. Το άτομο δεν περιορίζεται δια βίου σε μία κοινωνική ομάδα, αυτήν των γονιών του, αλλά έχει τη δυνατότητα να εκμεταλλευτεί τις ευκαιρίες που του παρουσιάζονται για να βελτιώσει την κοινωνική και οικονομική του θέση.

2

ΕΠΕΞΕΡΓΑΣΙΑ ΠΡΟΣΘΕΤΩΝ
ΙΣΤΟΡΙΚΩΝ ΠΗΓΩΝ ΜΕ ΕΡΩΤΗΣΗ

Κεφάλαιο Δεύτερο

ΕΠΕΞΕΡΓΑΣΙΑ ΠΡΟΣΘΕΤΩΝ ΙΣΤΟΡΙΚΩΝ ΠΗΓΩΝ ΜΕ ΕΡΩΤΗΣΗ

Ενότητα 5

Παράθεμα 1

Πηγή 1: «Ο κατακτητής ορθόδοξος Βαλκάνιος έμπορος», σελ. 289, 306.

Ο σημαντικός θετικός παράγοντας του πνευματικού και πολιτικού ξυπνήματος και της νέας πολιτιστικής κατεύθυνσης των λαών των Βαλκανίων ήταν η ανάπτυξη μιας ντόπιας εμπορικής ή μεσαίας τάξης που έφερε στα Βαλκάνια μερικές ακτίνες του "sicle de lumiere" («αιώνας των Φώτων», όπως κατ' ευφημισμό ονομάστηκε το κίνημα του Διαφωτισμού) και αποδέχτηκε, αν και διστακτικά στην αρχή, το βαρύ έργο της δημιουργίας νέων εθνικών κρατών...

Η θέση που είχαν οι Έλληνες της Κωνσταντινούπολης των νησιών και των παραλίων στη διπλωματία, τη θρησκεία και το εμπόριο έγινε μετά το 1650 πιο ισχυρή, όσο ποτέ άλλοτε, και πιο σίγουρη από τη θέση που είχαν οι άλλοι υπήκοοι. Έλληνες που είχαν επιρροή έπαιρναν αποκλειστικά τις νέες θέσεις διερμηνέων της Πύλης, υπογραμμάτων του μεγάλου βεζίρη και διερμηνέων του στόλου.

Πηγή 2: πίνακας μελών της Φιλικής Εταιρείας

Κατηγορία ανά επάγγελμα	μέλη	Έτος: 1819
		ποσοστό
Έμποροι & μεταφορείς	153	33,8 %
Προύχοντες	60	13,2 %
Πολεμιστές	36	7,9 %
Κληρικοί	24	5,3 %
Υπάλληλοι & γραμματείς	23	5 %
Δάσκαλοι & σπουδαστές	22	4,8 %
Γιατροί	10	2,2 %
Νομικοί	4	0,8 %
Άλλα επαγγέλματα	120	27 %
Σύνολο	452	100 %

Πηγή: Οικονομική δομή των βαλκανικών χωρών, 1979, σελ. 327

Πώς μπορεί να εξηγηθεί το μεγάλο ποσοστό της εμπορικής τάξης ανάμεσα στα μέλη της Φιλικής Εταιρείας;

Η Φιλική Εταιρεία ήταν μια μυστική οργάνωση που ιδρύθηκε με σκοπό να προετοιμάσει την επανάσταση των Ελλήνων. Η προετοιμασία του απελευθερωτικού αγώνα ήταν ένα πολυσχιδές εγχείρημα (μύηση αγωνιστών, σχεδιασμός επιχειρήσεων, δημιουργία ευμενούς κλίματος στην Ευρώπη κ.λπ) και σε δύο από τις σημαντικές πλευρές του όλου εγχειρήματος, στην οικονομική ενίσχυση και στην ιδεολογική προπαγάνδα, η αναδυόμενη τότε στις παροικίες της Ευρώπης ελληνική αστική τάξη μπορούσε να διαδραματίσει

έναν πολύ σημαντικό ρόλο. Εξάλλου, η εμπορική – αστική τάξη είχε συνειδητοποιήσει την ανάγκη δημιουργίας ενός ελεύθερου και ανεξάρτητου (ελληνικού) κράτους, σύμφωνα με τα δυτικά πρότυπα, το οποίο θα διασφάλιζε τα συμφέροντά της και τις συνθήκες ευημερίας της. Ήταν καιρός να μετατραπεί η οικονομική δύναμη των Ελλήνων εμπόρων και επιχειρηματιών σε πολιτική δύναμη και εμπόδιο σε αυτό ήταν ο Οθωμανός κατακτητής.

Σύγχρονα με τις επιδιώξεις αυτές, το πνευματικό – ιδεολογικό κίνημα που υποστήριζε τη διάδοση φιλελεύθερων και επαναστατικών ιδεών μεταξύ των Ελλήνων με σκοπό την προετοιμασία για τον αγώνα της ελευθερίας, ο νεοελληνικός διαφωτισμός, διαμορφώθηκε και αναπτύχθηκε αρχικά στις παροικίες και σε ορισμένα μεγάλα εμπορικά κέντρα του ελληνισμού (Θεσσαλονίκη, Σμύρνη, Γιάννενα, Χίος), όπου πρωταγωνιστούσε η εμπορική – αστική τάξη. Οι έμποροι και οιπραματευτάδες, αέναοι ταξιδιώτες, έγιναν οι φορείς διάδοσης αυτών των ιδεών στον ελληνικό χώρο: «παράγοντας του πνευματικού και πολιτικού ξυπνήματος».

Οι επιδιώξεις, επομένως, της Φιλικής Εταιρείας συμπίπτουν με τις επιθυμίες της ελληνικής αστικής τάξης και ήταν λογικό να θέλει να στηριχτεί η Εταιρεία στο δυναμικό αυτό κομμάτι της ελληνικής κοινωνίας. Το ίδιο λογικό ήταν να θέλουν και οι έμποροι να ενισχύσουν την προσπάθεια της Εταιρείας. Οι έμποροι και οι караβοκύρηδες βελτίωναν την οικονομική τους κατάσταση και ενδιαφέρονταν για τη διάδοση και την εμπέδωση των νεωτερικών ιδεών. Γύρω τους κυκλοφορούσαν και ανέπνεαν τον ίδιο αέρα της φιλελεύθερης Ευρώπης και οι άνθρωποι που αναδύονταν μέσα από τα νέα αστικά επαγγέλματα, όπως γιατροί, δικηγόροι, δάσκαλοι κ.λπ. Όλοι αυτοί μαζί με τους φιλελεύθερους διανοούμενους ευελπιστούν να ζήσουν σε ένα ελεύθερο κράτος και προετοιμάζονται γι' αυτό.

Ενότητα 6

Παράθεμα 1

α) «Έθνη και εθνικισμός»

Τα έθνη, ως φυσικός θεόσταλτος τρόπος ταξινόμησης των ανθρώπων, ως ένα εγγενές, καίτοι πολύ αργοπορημένο πολιτικό πεπρωμένο, είναι μύθος. Ο εθνικισμός, που άλλοτε παίρνει προϋπάρχουσες κουλτούρες για να τις μετατρέψει σε έθνη, άλλοτε τις εφευρίσκει, συχνά δε τις εξαλείφει, αυτός είναι, καλώς ή κακώς, μια πραγματικότητα, και μάλιστα σε γενικές γραμμές αναπόφευκτη. [...]

Οφείλουμε ωστόσο να μην αποδεχθούμε το μύθο. Τα έθνη δεν είναι εγγεγραμμένα στη φύση των πραγμάτων, δεν συνιστούν μια πολιτική εκδοχή του δόγματος των φυσικών ειδών. Ούτε τα εθνικά κράτη αποτέλεσαν εκδήλωση του υπέρτατου πεπρωμένου των εθνοτικών ή πολιτισμικών ομάδων.

Πηγή: Ernest Geller, Έθνη και Εθνικισμός (1983) Αλεξάνδρεια, β' εκδ., χ.χ., σελ. 94-95.

β) «Η εθνικιστική ιδεολογία»

Ο εθνικισμός αποτελεί, κατά τη γνώμη μου, σύγχρονη ιδεολογία [...]. Συχνά όμως ο χαρακτήρας του εθνικισμού ως σύγχρονης ιδεολογίας διαφεύγει της προσοχής μας εξαιτίας δύο ιδιαίτερων γνωρισμάτων του, που τον διακρίνουν από άλλες σύγχρονες ιδεολογίες, αλλά καθιστούν τη μελέτη του εξαιρετικά δυσχερή. Το πρώτο είναι η εκπληκτική του πολυμορφία και πλαστικότητα, που, σε συνδυασμό με την ευρύτατη απήχησή του, οδηγεί συχνά στην άρνηση του ιδεολογικού του χαρακτήρα και στην εξομίωσή του με ανθρωπολογικές κατηγορίες, όπως η συγγένεια. Το δεύτερο είναι η ασυνήθιστη για σύγχρονη ιδεολογία αντίληψή του για το χρόνο – αντίληψη που αρνείται στην ουσία την ασυνέχεια και την τομή και παρουσιάζει το χρόνο ως ομοιογενή και κενό. [...] πρόκειται για αντίληψη που, όσο δεν προσβάλλεται, οδηγεί στην άποψη πως η συνεκτική λειτουργία των εθνικιστικών ιδεών είναι κι αυτή προαιώνια, φυσική και απόλυτη, πως δηλαδή η εθνική αλληλεγγύη αποτελεί πάγιο γνώρισμα της ανθρώπινης ιστορίας.

Πηγή: Παντ. Λέκκας, *Η Εθνικιστική Ιδεολογία, πέντε υποθέσεις, εργασίας στην ιστορική κοινωνιολογία, Ε.Μ.Ν.Ε Μνήμων, 1992, σελ. 64.*

Ποια χαρακτηριστικά έχει σύμφωνα με τις πηγές (και τις ιστορικές σας γνώσεις) ο εθνικισμός; Ποιος είναι ο μύθος που προβάλλει;

Η ιδεολογία του εθνικισμού έχει κυριαρχήσει τόσο πολύ στη σύγχρονη εποχή, ώστε θεωρείται αυτονόητη και «φυσικό» γνώρισμα του ανθρώπου. Η συνείδηση της εθνικής ταυτότητας προβάλλεται ως υπερ-ιστορική, δηλαδή ως μια ταυτότητα που δεν υπόκειται στις αλλαγές του χρόνου: «προαιώνια, φυσική και απόλυτη», όπως λέει η δεύτερη πηγή. Η ιδεολογία αυτή πιστεύεται ότι μπορεί να αγκαλιάσει και να εκφράσει διαφορετικές πολιτικές (από ολοκληρωτικές έως δημοκρατικές) και διαφορετικού τύπου κοινωνίες (από τις πλέον παραδοσιακές έως τις πιο σύγχρονες). Εκεί, μάλλον, οφείλεται και η δύναμή της να σαγηνεύει τους ανθρώπους. Ο εθνικισμός, όμως, είναι σύγχρονη ιδεολογία, που εκκολάπτεται στη μεταναπολεόντεια Ευρώπη⁴. Ανεξάρτητα από την πολυμορφία, την οποία παρουσίασε σε κάθε κράτος, οι περισσότεροι μελετητές συμφωνούν πως η γένεση του εθνικισμού πρέπει να τοποθετηθεί στο πέρασμα από τον 18ο στον 19ο αι στην Ευρώπη. Αποτελεί γέννημα της νεωτερικής εποχής και ειδικότερα των αντιλήψεων που κυοφορήθηκαν με τη γαλλική επανάσταση.

Έχει, όμως, κάποια ιδιαίτερα χαρακτηριστικά που τον διαφοροποιούν ως ιδεολόγημα από τις άλλες σύγχρονες ιδέες. Τα χαρακτηριστικά αυτά σχετίζονται με την «ανθεκτικότητα» του εθνικισμού στο πέρασμα του χρόνου και με την προσαρμοστικότητα που επιδεικνύει σε διαφορετικές κοινωνικές συνθήκες. Η ικανότητα της προσαρμοστικότητας σχολιάζεται από το θεωρητικό της δεύτερης πηγής ως «πλαστικότητα». Πέρα από αυτά, έχει

⁴ «Ο εθνικισμός ήταν εν μέρει παιδί της Γαλλικής Επανάστασης» γράφει ο E.M. Burns στην Εισαγωγή στην Ιστορία και τον Πολιτισμό της νεότερης Ευρώπης, τ. β', β' εκδ, Παρατηρητής, Θεσσαλονίκη, 1988, σ. 119.

εύστοχα παρατηρηθεί ότι ο εθνικισμός αποτελεί το πλαίσιο δράσης του σύγχρονου ανθρώπου, μέσα στο οποίο και με δεδομένο το οποίο δρα και σκέφτεται. Επομένως, δύσκολα τίθεται σε αμφισβήτηση η αξία του και η σκοπιμότητά του και δύσκολα, επίσης, αποτιμάται με αντικειμενικά κριτήρια. Αντίθετα, οι άλλες σύγχρονες ιδεολογίες φαίνονται περισσότερο (όπως και είναι) κατασκευάσματα του ανθρώπου και μπορούν να τεθούν ευκολότερα σε κρίση και απόρριψη. Ο εθνικισμός, αντίθετα, δρα πέρα από το χρόνο και είναι δύσκολο να χαρακτηριστεί κάποια δεδομένη στιγμή αναχρονιστικός. Η εθνικιστική ιδεολογία προβάλλει, όπως λέει η πρώτη πηγή, ως προαιώνια και «φυσική» κατάσταση για τον άνθρωπο: «η εθνική αλληλεγγύη αποτελεί πάγιο γνώρισμα της ανθρώπινης ιστορίας». Όλοι βλέπουμε τον κόσμο, τον εαυτό μας και τους άλλους μέσα από την οπτική που μας έδωσε ο εθνικισμός και πιστεύουμε ότι το βασικό του δημιουργήμα, το έθνος – κράτος μέσα οποίο ζούμε είναι κάτι εντελώς φυσιολογικό και αναπόδραστο: «φυσικός θεόσταλτος τρόπος ταξινόμησης των ανθρώπων». Συμπερασματικά, λοιπόν, θα λέγαμε, ότι είναι πολύ δύσκολο κανείς να μελετήσει το φαινόμενο του εθνικισμού αντικειμενικά και να εξάγει τα ουσιώδη χαρακτηριστικά που τον προσδιορίζουν, επειδή όλοι βιώνουμε μια ιστορική κατάσταση, στην οποία το φαινόμενο έχει παγιωθεί όχι μόνο θεσμικά αλλά κυρίως στις συνειδήσεις των ανθρώπων. Όμως και αυτό το φαινόμενο, όπως όλα τα ιστορικά φαινόμενα, έχει ημερομηνία γέννησης και εμείς, ως σκεπτόμενοι άνθρωποι «οφείλουμε... να μην αποδεχθούμε το μύθο».

Ενότητα 7

Παράθεμα 1

*Η ίδρυση της Φιλικής Εταιρείας αποτελεί τη σπουδαιότερη πολιτική ενέργεια του υπόδουλου ελληνισμού, όπως και η οργάνωση της Ελληνικής Επανάστασης το κορύφωμα μιας μακράς σειράς πράξεων ανυπακοής και ανταρσίας προς την οθωμανική κυριαρχία. Η θετική αποτίμηση του έργου της Φιλικής Εταιρείας δεν οφείλεται μόνο στο γεγονός ότι δι' αυτής οργανώθηκε επιτυχώς η αντιοθωμανική εθνική επανάσταση των Ελλήνων, αλλά κυρίως γιατί, μέσα σε ένα πνεύμα νεωτερικότητας, τέθηκε το ζήτημα της εθνικής αποκατάστασης με νέους όρους. Θεωρήθηκε δηλαδή η εθνική αποκατάσταση των Ελλήνων ζήτημα ελληνικού ενδιαφέροντος και ελληνικής ευθύνης και όχι, όπως συνέβαινε παλαιότερα, ένα ζήτημα που θα λυνόταν στο πλαίσιο μιας απελευθερωτικής-επεκτατικής δραστηριότητας κάποιας μεγάλης ευρωπαϊκής δύναμης.
[...] Με βάση τα νεωτερικά προτάγματα του πολιτικοποιημένου Διαφωτισμού και του πρώιμου Ρομαντισμού [ενν. η Φιλική Εταιρεία] προτείνει την αυτοτελή και αυτοδύναμη οργάνωση του έθνους, το οποίο θα προβεί, με τη σειρά του, κυριαρχικά και μέσα από την εκτίμηση των δικών*

του αναγκών, στην επίτευξη των προσφορότερων συμμαχιών.

Πηγή: Β. Π. Παναγιωτόπουλος, «Η Φιλική Εταιρεία, οργανωτικές προϋποθέσεις της εθνικής επανάστασης», στο *Ιστορία του νέου ελληνισμού, Ελληνικά Γράμματα, 2003, τομ. 3, σελ. 9.*

Γιατί ο ιστορικός αξιολογεί την ίδρυση της Φιλικής Εταιρείας ως τη «σπουδαιότερη πολιτική ενέργεια του υπόδουλου ελληνισμού»;

Την επομένη της Άλωσης κυκλοφορούσαν ήδη προφητικοί θρύλοι για θεϊκή παρέμβαση και «αποκατάσταση του έθνους», εφοδιάζοντας με υπομονή τον ελληνικό λαό για τη μεγάλη περίοδο της σκλαβιάς που ακολουθούσε. Οι προφητείες αυτές καλλιεργήθηκαν από τον ελληνικό λαό, γιατί ανταποκρίνονταν στην ψυχολογική ανάγκη παρηγορίας των υποδούλων⁵. Μέχρι τις αρχές του 19ου αι. οι ελληνικές προσδοκίες για απελευθέρωση και εθνική αποκατάσταση στρέφονταν προς τη δυτική Ευρώπη και τους μεγάλους πολιτικούς και στρατιωτικούς ηγέτες⁶ που κάθε φορά εμφανίζονταν και στρέφονταν κατά των Οθωμανών στο πλαίσιο της επεκτατικής τους πολιτικής. Ήταν σταθερή η ελπίδα ανάμεσα στους Έλληνες ότι οι δυτικοί ηγέτες θα προχωρούσαν στη δημιουργία ενός χριστιανικού συνασπισμού κατά των απίστων Οθωμανών με στόχο την εκδίωξή τους από την Ευρώπη και επακόλουθα την ελευθερία των υποδούλων της Βαλκανικής. Τελευταία στον κατάλογο των «υποψήφιων λυτρωτών» ήταν η Ρωσία και γύρω από το ρόλο της είχαν δημιουργηθεί μύθοι (το «Ξανθό γένος»), τους οποίους πίστευε με θέρμη ο ελληνικός λαός. Ο Μέγας Πέτρος και η Μεγάλη Αικατερίνη, στις αρχές και στα μέσα του 18ου αιώνα αντίστοιχα, είχαν αναθερμάνει τις ελπίδες των Ελλήνων για μια μεγάλη δύναμη της Ευρώπης –αυτήν τη φορά από την ανατολή– που θα κατάστρεφε το κράτος των Οθωμανών και θα απελευθέρωνε τους Έλληνες. Το σχέδιο των Ορλώφ και η δράση του Λ. Κατσώνη όμως (στο τελευταίο τέταρτο του 18ου αι.) απέδειξαν ότι καμία απελευθερωτική κίνηση δεν θα είχε ελπίδα επιτυχίας, αν δε στηριζόταν στις δυνάμεις του ίδιου του ελληνισμού, στην αποφασιστικότητα του και στη διάθεση που είχε για αγώνα μέχρις εσχάτων.

Αυτή είναι η «νεοτερική» σύλληψη του εθνικού προβλήματος, στην οποία αναφέρεται ο ιστορικός της πηγής: «η εθνική αποκατάσταση έγινε ζήτημα ελληνικής ευθύνης». Ο σκλαβωμένος λαός δεν μπορούσε να περιμένει πλέον την απελευθέρωσή του από τον «Μαρμαρωμένο βασιλιά» ή από τις ξένες δυνάμεις. Ο σκοπός λοιπόν της Φιλικής Εταιρείας, δηλαδή, η οργάνωση της Ελληνικής Επανάστασης από Έλληνες, μπορεί στο πλαίσιο αυτό να αξιολογηθεί ως περισσότερο ρεαλιστικός από τις προηγούμενες προσδοκίες. Εξάλλου, οι προηγούμενες βλέψεις των Ελλήνων μπορούν περισσότερο να ερμηνευτούν ως όνειρα παρά ως συγκεκριμένα σχέδια ενάντια στον κατακτητή. Επίσης, ήταν ελπίδες αόριστες και ασαφείς αναφορικά με τον τρόπο

⁵ Βλ. ενδεικτικά Δ. Λουκάτος, «Λαϊκός βίος και πολιτισμός», *Ιστορία του Ελληνικού Έθνους*, τ. Ι, σ. 440.

⁶ Λ.χ. ο Γάλλος βασιλιάς Κάρολος Η': τέλη 15ου αι., ο Γερμανός αυτοκράτορας Κάρολος Ε': πρώτο μισό 16ου αι., ο ιερός συνασπισμός (*Sacra Liga Antiturca*) από τον πάπα, την Ισπανία και τη Βενετία το 1571, ο ναύαρχος και αρχιστράτηγος της: Βενετίας Φρ. Μοροζίνη: δεύτερο μισό του 17ου αι., ο Αυστριακός αυτοκράτορας Κάρολος Στ': αρχές 18ου αι. κ.τλ.

και το χρόνο που θα γινόταν ο αγώνας και, το πιο σημαντικό, εξαρτημένες από τις διαθέσεις άλλων κρατών, των οποίων η δράση δεν μπορούσε να επηρεαστεί και να ελεγχθεί. Η Φιλική Εταιρεία αποτελεί σημαντικό ορόσημο προς την κατεύθυνση της ελληνικής αυτόνομης πολιτικής ύπαρξης. Προώθησε αποφασιστικά το ζήτημα της εθνικής αποκατάστασης και το έκανε να φαίνεται πραγματοποιήσιμο. Οι προσπάθειές της πρέπει να ειδωθούν μέσα στο ιδεολογικό πλαίσιο της εποχής του διαφωτισμού και του ρομαντισμού, που θέλει «την αυτοτελή και αυτοδύναμη οργάνωση του έθνους», όπως σημειώνει η πηγή. Το ελληνικό έθνος για πρώτη φορά στη νεότερη ιστορία του αναστοχάζεται μέσα από το διαφωτισμό το ένδοξο παρελθόν του και αφυπνίζεται, «ζυγίζει» τις δυνάμεις του και μέσω της Φιλικής Εταιρείας οργανώνει τον αγώνα της ολοκλήρωσής του.

Ενότητα 8

Παράθεμα 1

Η έναρξη της ελληνικής επανάστασης: οι δυσκολίες των πρώτων εβδομάδων

Οι περισσότεροι από αυτούς ήταν χωρίς άρματα και άλλοι είχαν μαχαίρας, άλλοι σουγιά, και οι σημαίες των περισσότερων ήταν τσεμπέρες των γυναικών των· ερωτούσαν οι απλοί Έλληνες τότε ο ένας τον άλλον διά τι εμαζώχθησαν εδώ και τι θα κάμωμεν; Οι δε καπεταναίοι τους έλεγαν, ότι εμαζώχθημεν να σκοτώσωμεν τους Τούρκους διά να ελευθερωθώμεν. Οι Έλληνες εις την αρχήν της επαναστάσεως αυτομάτως εσυναθροίζοντο εις τα στρατόπεδα καθ' ομάδας, οικογενείας, χωρία και κατ' επαρχίας. Έπειτα όμως ο Κολοκοτρώνης επρολάμβανε και τους εσυνάθροιζε διά διαταγής αυτού, ή της κυβερνήσεως, και δεν τους άφηνε να συνέρχωνται αυτομάτως, διότι εφοβείτο, την ραδιουργίαν, και την λιποταξίαν και ήθελε να τους έχη όλους υπό επιτήρησιν. [...]

Άρχισε λοιπόν και έκαμε τους καπεταναίους των σωματοφυλάκων [...] και εις τους άλλους αξιωματικούς, τους οποίους έκαμε διά τον λόχον των σωματοφυλάκων εμοίρασε διπλώματα.

Ταύτα εγίνοντο από την ημέραν των Βαΐων έως την μεγάλην Τετράδην πρωί (6 Απριλίου)· τότε ήλθαν οι Τούρκοι από την Τριπολιτσάν και μας διεσκόρπισαν και μας έμειναν μόνον τα διπλώματα. Ο δε Κολοκοτρώνης μας εφώναζε «σταθήτε να πολεμήσωμε, πού πάτε», αλλά τίποτε δεν ημπόρησε να κάμη.[...]

Από εδώ ο Κολοκοτρώνης έστειλεν αμέσως τον Πάνον εις τα χωριά της Καρύταινας με γραπτήν διαταγήν του να βγάλη όλους τους Καρυτινούς εις τα άρματα και να έλθουν εις την Πιάναν, Χρυσοβίτσι και Διάσελον διά να συστήσουν εκεί το στρατόπεδον· είχε δε την άδειαν ο Πάνος να σκοτώνη, να καίη τα σπίτια των και να δημεύη τα πράγματά των προς όφελον των στρατιωτών, αν κανένας ήθελε παρακούσει. [...]

Αφού εγλυτώσαμεν από τον πόλεμον και επιστρέψαμεν εις το χωριό Βαλτέτσι, ηύραμεν τους σκοτωμένους χριστιανούς και δεν εξυγνώναμεν κανένας μας εις αυτούς κοντά. Εκιτρινίσσαμεν από τον φόβον μας διότι πρώτην φοράν είδαμεν ανθρώπους σκοτωμένους. Ο δε Κολοκοτρώνης, διά να μας ενθαρρύνη, εμάζωνε τα κομμάτια του καθενός νεκρού τα εφίλει και έλεγεν εις τους τριγύρω στρατιώτας ότι αυτοί είναι άγιοι και ότι θα υπάγουν εις τον παράδεισον ωσάν μάρτυρες, και τότε εξυγώσαμεν και τους εθάψαμεν. [...]

Πηγή: Φωτάκου, Απομνημονεύματα. Περί της ελληνικής επαναστάσεως του 1821, (1899), τ. Α', Αθήνα, 1996.

Ποια προβλήματα έπρεπε να αντιμετωπιστούν και ποιες δυσκολίες να ξεπεραστούν, ώστε να ξεκινήσει η επανάσταση, σύμφωνα με το κείμενο;

Η κήρυξη της Επανάστασης στην Πελοπόννησο εκδηλώθηκε σε μια εποχή, κατά την οποία ο κύριος όγκος των οθωμανικών δυνάμεων είχε εκστρατεύσει στην Ήπειρο ενάντια στον Αλή-πασά. Οι λιγοστές οθωμανικές φρουρές που παρέμεναν στο Μοριά βρέθηκαν σύντομα σε κατάσταση πολιορκίας. Οι πολιορκητές ωστόσο, στην πλειονότητά τους ελλιπώς εξοπλισμένοι αγρότες («οι περισσότεροι από αυτούς ήσαν χωρίς άρματα»), δεν ήταν εύκολο να συγκροτήσουν στρατόπεδο και να καταστούν αξιόμαχο στράτευμα. Τις δυσκολίες των πρώτων εβδομάδων περιγράφει με παραστατικό τρόπο στα απομνημονεύματά του ο υπασπιστής του Κολοκοτρώνη Φώτης Χρυσανθακόπουλος ή Φωτάκος. Οι δυσκολίες αυτές έχουν κάνουν κυρίως με ελλείψεις στον οπλισμό και στα πολεμοφόδια, αλλά και στην πολεμική εμπειρία και διάθεση για πόλεμο. Οι περισσότεροι (υποψήφιοι) αγωνιστές δεν ήταν ενήμεροι σχετικά με τα σχέδια –στην περίπτωση που αυτά υπήρχαν– των πολεμικών επιχειρήσεων. Το κυριότερο, αυτοί οι «μελλοντικοί μαχητές της ελευθερίας» ήταν άνθρωποι χωρίς καμία πολεμική εμπειρία: «πρώτην φοράν είδαμεν ανθρώπους σκοτωμένους». Το γεγονός αυτό έκανε δύσκολη ακόμα και την ένταξή τους σε οργανωμένα σώματα στρατού. Όχι μόνο ήταν δύσκολο να επιβληθεί μία κάποιου είδους στρατιωτική πειθαρχία, αλλά έπρεπε ακόμα και να λαμβάνονται μέτρα για την αποφυγή υπονομευτικών κινήσεων «ραδιουργίαν» μεταξύ των ίδιων των αγωνιστών. Η λιποταξία από την άλλη μεριά ήταν ένας ορατός κίνδυνος για τη μείωση του αριθμού των μάχιμων ανδρών. Η έλλειψη στρατιωτικής οργάνωσης και πειθαρχίας οφειλόταν φυσικά και στο γεγονός ότι δεν υπήρχαν άνδρες με κάποιο στρατιωτικό αξίωμα, με μια προϋπηρεσία στο στρατό –επαγγελματίες θα λέγαμε στρατιωτικοί– στους οποίους θα έπρεπε να υπακούσουν οι μαχητές. Ο Κολοκοτρώνης προσπάθησε να αντιμετωπίσει αυτήν τη βασική έλλειψη της στρατιωτικής ιεραρχίας: «εμοίρασε διπλώματα». Επίσης, στον πρώτο μεγάλο κίνδυνο οι πρώην φιλήσυχοι αγρότες και φορολογούμενοι, μη μαθημένοι οι περισσότεροι σε μάχες και αντιστάσεις στον κατακτητή, παρά συνηθισμένοι στην υποταγή και στην ειρηνική – αγροτική τους ζωή, σκορπούσαν με τρόπο. Ο «επαναστατικός στρατός» διαλυόταν με την πρώτη κίνηση του εχθρού («σταθήτε να πολεμήσωμε, πού πάτε»). Για τη συγκέντρωση των

αγωνιστών και την πειθώ τους σχετικά με την ιερή αναγκαιότητα της αντίστασης στο όνομα των νεοτεριστικών ιδεών του διαφωτισμού και την επαγγελία ενός ανεξάρτητου και ελεύθερου κράτους χρειάστηκε μερικές φορές οι ηγέτες της επανάστασης, όπως ο Κολοκοτρώνης να μεταχειριστούν και αθέμιτα μέσα: Τον εκβιασμό, τη δήμευση των περιουσιών τους, την ψυχολογική πίεση: «να σκοτώνη, να καίη τα σπίτια των και να δημεύη τα πράγματά των». Φυσικά όλα αυτά τα προβλήματα σταδιακά ξεπεράστηκαν και μάλιστα θα λέγαμε σχετικά γρήγορα. Οι Έλληνες άρχισαν να αγωνίζονται με πείσμα για την κατάκτηση της ελευθερίας τους, ιδιαίτερα μετά το θάρρος που πήραν με τις πρώτες επιτυχίες του Αγώνα.

Ενότητα 9

Παράθεμα 1

Ένας δίκαιος αγώνας: Η Διακήρυξη της Πρώτης Εθνικής Συνέλευσης, 15 Ιανουαρίου 1822

Ο κατά των Τούρκων πόλεμος ημών, μακράν του να στηρίζεται εις αρχάς τινάς δημαγωγικάς και στασιώδεις ή ιδιωφελείς μέρους τινός του σύμπαντος Ελληνικού Έθνους σκοπούς, είναι πόλεμος εθνικός, πόλεμος ιερός, πόλεμος του οποίου η μόνη αιτία είναι η ανάκτησις των δικαίων της προσωπικής ημών ελευθερίας, της ιδιοκτησίας και της τιμής, τα οποία, ενώ την σήμερον όλοι οι ευνομούμενοι και γειτονικοί λαοί της Ευρώπης τα χαίρουσιν, από ημάς μόνον η σκληρά και απαραδειγμάτιστος των οθωμανών τυραννία επροσπάθησε με βίαν να αφαιρέση και εντός του στήθους ημών να πνίξη. [...]

Από τοιαύτας αρχάς των φυσικών δικαίων ορμώμενοι, και θέλοντες να εξομοιωθώμεν με τους λοιπούς συναδέλφους μας Ευρωπαίους χριστιανούς, εκινήσαμεν τον πόλεμον κατά των Τούρκων, μάλλον δε τους κατά μέρος πολέμους ενώσαντες, ομοθυμαδόν εκστρατεύσαμεν, αποφασίσαντες ή να επιτύχωμεν τον σκοπόν μας και να διοικηθώμεν με νόμους δικαίους ή να χαθώμεν εξ ολοκλήρου, κρίνοντες ανάξιον να ζώμεν πλέον ημείς οι απόγονοι του περικλεούς εκείνου έθνους των Ελλήνων υπό δουλείαν τοιαύτην.

Απ. Δασκαλάκη, Κείμενα – Πηγαί της Ιστορίας της Ελληνικής Επανάστασης, τόμ. Α', 1967, σελ. 176-177.

Σε τι στοχεύουν οι Έλληνες με την επανάστασή τους, σύμφωνα με τη διακήρυξη της Εθνοσυνέλευσης; Προς ποιον, πιστεύετε, ότι απευθύνεται η διακήρυξη;

Η πρώτη Εθνοσυνέλευση των επαναστατημένων Ελλήνων διακηρύττει προς όλες τις κατευθύνσεις –ουσιαστικά προς τις Δυνάμεις της Ευρώπης– ότι ο αγώνας ενάντια στους Τούρκους έχει εθνικό χαρακτήρα και εκφράζει όλον

τον ελληνισμό («σύμπαντος Ελληνικού Έθνους»). Επομένως, σύμφωνα με τη Διακήρυξη, απέχει πολύ από το

- να εξυπηρετεί συμφέροντα ορισμένων μόνο κοινωνικών τάξεων ή ατόμων («ιδιωφελείς σκοπούς»)
- να στρέφεται ενάντια σε μια συγκεκριμένη άρχουσα τάξη («στασιώδεις»), προκαλώντας κοινωνική αναταραχή.

Δεν πρόκειται δηλαδή για μια κοινωνική ανατρεπτική επανάσταση (όπως αυτές που συμβαίνουν την ίδια εποχή στην Ιταλία και την Ισπανία), αλλά για έναν ιερό αγώνα υπέρ της εθνικής ανεξαρτησίας και της «(ανακτήσεως) των δικαίων της προσωπικής ημών ελευθερίας, της ιδιοκτησίας και της τιμής». Οι Έλληνες στοχεύουν στην ίδρυση ενός ανεξάρτητου κράτους, στο οποίο όλοι οι πολίτες θα είναι σε θέση να απολαμβάνουν τα κοινωνικά και πολιτικά δικαιώματα που είχε ήδη αποδεχθεί η διαφωτιστική Ευρώπη. Πρόκειται για τα «φυσικά» δίκαια, εκείνα για τα οποία είχε μιλήσει εκατό χρόνια πριν ο Άγγλος διαφωτιστής Τζον Λοκ και τα είχε χαρακτηρίσει απαραίτητα και απαραβίαστα: δικαίωμα στη ζωή, στην ελευθερία και την ατομική περιουσία και ασφάλεια.

Φαίνεται πως οι επαναστατημένοι Έλληνες, παρ' όλο που δεν το ζητούν άμεσα, όπως κάνουν σε άλλες Προκηρύξεις³³, θέλουν ή τουλάχιστον ελπίζουν ότι οι λαοί της Ευρώπης θα κατανοήσουν τον δίκαιο αγώνα τους και θα πιέσουν τις κυβερνήσεις τους να επέμβουν και να βοηθήσουν. Η Ευρώπη που μοιράζεται με τους Έλληνες τις ίδιες ιδέες διακυβέρνησης και φυσικά τις ίδιες ρίζες πολιτισμού: «απόγονοι του περικλειούς εκείνου έθνους των Ελλήνων» και θρησκείας: «συναδέλφους μας Ευρωπαίους χριστιανούς», πρέπει να κατανοήσει και να δει με συμπάθεια τον αγώνα τους. Είναι ένας αγώνας ενάντια σε μια αυταρχική και σκληρή τυραννία.

Ενότητα 10

Παράθεμα 1

Επαναστατικές προκηρύξεις και ευρωπαϊκή διπλωματία: Η Προκήρυξη της Μεσσηνιακής Γερουσίας

Η Μεσσηνιακή Γερουσία συγκροτήθηκε τις 23 Μαρτίου 1823, την ημέρα της απελευθέρωσης της Καλαμάτας και διαλύθηκε με την Πράξη των Καλτετζών, στις 26 Μαΐου 1821 και την ίδρυση ενός αντιπροσωπευτικότερου σώματος, της Πελοποννησιακής Γερουσίας. Η σύντομη λειτουργία της χαρακτηρίζεται από τα έγγραφα και τις προκηρύξεις που εξέ-

³³ Η Προκήρυξη της Μεσσηνιακής Γερουσίας (23 Μαρτίου 1823, Καλαμάτα – βλ. «Επεξεργασία ιστορικών πηγών» στην ενότητα 10) γράφει: «η μήτηρ μας Ελλάς, εκ της οποίας και υμείς [= οι Ευρωπαίοι] εφωτίσθητε, απαιτεί όσον τάχος την φιλόνητρον συνδρομήν και δια χρημάτων και δια όπλων, και δια συμβουλής...» και η Προκήρυξη του Αχαϊκού Διευθυντηρίου (26 Μαρτίου 1821, Πάτρα – βλ. παράθεμα 1, ενότητα 10) έγγραφε: «... Όταν λοιπόν βέβαιοι ότι όλα τα χριστιανικά βασίλεια γνωρίζουν τα δικά μας και όχι μόνον δεν θέλουν μας εναντιωθή αλλά και θέλουν μας συνδράμει».

δωσε, μεταξύ των οποίων, ξεχωρίζει φυσικά η «Προειδοποίησις», η επαναστατική προκήρυξη που διέπεται από τις ιδέες του Διαφωτισμού: Προειδοποίησις προς τας Ευρωπαϊκάς αυλάς [...]

Ο ανυπόφορος ζυγός της οθωμανικής τυραννίας εις το διάστημα ενός και επέκεινα αιώνος κατήντησεν εις μίαν ακμήν, ώστε να μη μείνη άλλο εις τους δυστυχείς Πελοποννησίους Γραικούς, ειμή μόνον η πνοή' και αυτή δια να ωθή κυρίως τους εγκαρδίους των αναστεναγμούς' εις αυτήν την αθλίαν κατάστασιν όντες, υστερημένοι από όλα τα δικάιά μας, με μίαν γνώμη ομοφώνως απεφασίσαμεν να λάβωμεν τα άρματα, και να ορμήσωμεν κατά των τυράννων. [...] άπαντες πνέομεν πνοήν ελευθερίας' αι χείρες μας αι δεδεμένοι μέχρι του νυν από τας σιδηράς αλύσσους της βαρβαρικής τυραννίας ελύθησαν ήδη, και υψώθησαν μεγαλοψύχως προς όλεθρον της βδελυράς τυραννίας και έλαβον τα όπλα κατά των τυράννων' [...] όλοι απεφασίσαμεν ή να ελευθερωθώμεν ή να αποθάνωμεν' διο και προσκαλούμεν την συνδρομήν και βοήθειαν όλων των εξευγενισμένων Ευρωπαϊκών γενών, ώστε να δυνηθώμεν να φθάσωμεν ταχύτερως εις τον ιερόν και δίκαιον σκοπόν μας, και να ανανεώσωμεν το τεταλαιπωρημένον Ελληνικόν γένος μας. Δικαίω τω λόγω η μήτηρ μας Ελλάς, εκ της οποίας και υμείς εφωτίσθητε, απαιτεί όσον τάχος την φιλόνηρωπον συνδρομήν και δια χρημάτων και δια όπλων, και δια συμβουλής, της οποίας έσμεν ευέλιπιδες ότι θέλομεν αξιωθή και ημείς θέλομεν σας ομολογεί άκραν υποχρέωσιν, και εν καιρώ δείξει και εμπράκτως την υπέρ της συνδρομήν σας ευγνωμοσύνην μας.

Ποια αίτια προβάλλει η Προκήρυξη για την επανάσταση των Ελλήνων ;

Η επαναστατική προκήρυξη της Μεσσηνιακής Γερουσίας είναι το έγγραφο με το οποίο οι Έλληνες γνωστοποιούν στις ευρωπαϊκές κυβερνήσεις την απόφασή τους να πολεμήσουν με κάθε κόστος για την εθνική ελευθερία. Αναγγέλλει ουσιαστικά την έναρξη της ελληνικής επανάστασης και είναι γραμμένη στο πνεύμα του νεοελληνικού διαφωτισμού, καθώς επισημαίνεται και προτάσσεται εμφαντικά το δικαίωμα επανάστασης ενός κατατρεγμένου λαού κατά ενός άδικου τυράννου που τον καταπιέζει. Θα επισημάνουμε δύο σημεία:

α) Στην Προκήρυξη κατέχει κυρίαρχη θέση ο αρνητικός χαρακτηρισμός της Σουλτανικής Πολιτείας, λόγω των δεινών που έχει επιφέρει στους υπόδουλους. Οι αναφορές σχετίζονται με το κυρίαρχο για την εποχή ιδεολογικό πλαίσιο της γαλλικής επανάστασης, το οποίο λειτουργεί παραδειγματικά για ολόκληρη την καταπιεζόμενη από το «παλιό καθεστώς» Ευρώπη. Με αυτόν τον τρόπο η Προκήρυξη θέτει ζήτημα εφαρμογής των βασικών ιδεών της γαλλικής επανάστασης: ελευθερία – ισότητα – αδελφότητα. Πρόκειται για ιδέες που συνέχουν μια μεγάλη μάζα ανθρώπων στην Ευρώπη και γεννούν το φιλελληνικό κίνημα.

β) Η απέχθεια προς το τυραννικό καθεστώς, ένα καθεστώς ξένο προς την ιστορία και τη νοοτροπία των Ελλήνων, είναι τόσο πρόδηλη στους Έλληνες διαφωτιστές που δε χρειάζεται να αποκρυσταλλωθεί στη συγκεκριμένη

εικόνα του αλλόφυλου και αλλόθρησκου δυνάστη. Είναι χαρακτηριστικό ότι στην Προκήρυξη η μισητή λέξη «τύραννος» είναι πιο συχνή από τη λέξη «Οθωμανός» ή «Σουλτάνος». Η βασική ιδέα είναι ότι το πολίτευμα της Οθωμανικής κυριαρχίας είναι η κύρια αιτία της κακοδαιμονίας των υπόδουλων Ελλήνων. Ο Σουλτάνος είναι ο κοινός εχθρός όλων των ραγιαδών, ο κοινός δυνάστης όλων των υποδούλων. Ο ζυγός είναι διπλά αφόρητος: ζυγός όχι μόνο αλλοεθνούς, αλλά συνάμα και βάρβαρου δυνάστη.

Ενότητα 11

Παράθεμα 1

Η μεταδοτικότητα της επανάστασης

Η «μεταδοτικότητα της επανάστασης», που από καιρό ο πρίγκιπας Μέτερνιχ είχε χαρακτηρίσει σαν θεομηνία, ευνοήθηκε λοιπόν από μια κατάσταση στην οποία αναμειγνύονται, από τη μία χώρα στην άλλη, τα ίδια εκρηκτικά συστατικά, αλλά όπου οι συσχετισμοί δυνάμεων ανάμεσα στους διάφορους συντελεστές του επαναστατικού παιχνιδιού δεν είναι οι ίδιοι. Η σχετική σύμπτωση των κινημάτων που αναφλέγουν την Ευρώπη κατά τους πρώτους μήνες του 1848 και που κλονίζουν έντονα την κοινωνική και πολιτική τάξη πραγμάτων η οποία αποκαταστάθηκε με το συνέδριο της Βιέννης εξηγείται εν μέρει, αλλά μόνο εν μέρει, από την οξεία κρίση που πέρασαν συγχρόνως οι οικονομίες και οι κοινωνίες της γηραιάς ηπείρου. [...] Από τη στιγμή που τέθηκε σε κίνηση –και το ίδιο ισχύει για όλες τις μεγάλες αναστατώσεις που έλαβαν χώρα σε ευρωπαϊκή κλίμακα στη διάρκεια των δύο τελευταίων αιώνων– το κίνημα αμφισβήτησης της υφιστάμενης τάξης πραγμάτων εξαπλώνεται ταχύτατα, δίνοντας στο σύνολο των επαναστατικών επεισοδίων την εντύπωση ενορχηστρωμένης δράσης και ξυπνώντας έτσι στους πρώην νικητές του 1815 το παλιό φάντασμα της ξένης συνομοσίας. Αντίθετα... δεν υπήρχε στην κυριολεξία συνομοσία και προμελέτη σε ευρωπαϊκή κλίμακα. Υπήρξε όμως στα χρόνια που προηγήθηκαν της «άνοιξης των λαών» [οι επαναστάσεις του 1848], διάδοση στον ευρωπαϊκό χώρο των φιλελεύθερων και εθνικών ιδεών που είχαν λάβει σάρκα και οστά με τη γαλλική επανάσταση, και αυτό έγινε με τη μεσολάβηση της πολιτικής μετανάστευσης. Η καταπίεση στα απολυταρχικά κράτη της ανατολικής και της νότιας Ευρώπης είχε ως αποτέλεσμα να καταστήσει ορισμένες ευρωπαϊκές πόλεις καταφύγιο πολιτικά κατατρεγμένων και εξόριστων Πολωνών, Ισπανών, Ιταλών, Γερμανών κ.ά. Κατ' αυτόν τον τρόπο το Λονδίνο, οι Βρυξέλες και το Παρίσι έγιναν οι πρωτεύουσες του ευρωπαϊκού φιλελευθερισμού.

S. Berstein, P. Milza, Ιστορία της Ευρώπης, τόμ. 2: «Η Ευρωπαϊκή Συμφωνία και η Ευρώπη των Εθνών 1815-1919», Αθήνα, 1997, σελ. 59-60

Πού οφείλεται, σύμφωνα με την πηγή, η μεταδοτικότητα των επαναστατικών κινημάτων του 1848;

Το αξιοπερίεργο γεγονός της ταυτόχρονης σχεδόν έκρηξης των φιλελεύθερων και εθνικών κινημάτων στην Ευρώπη του 1848, «της άνοιξης των λαών», δεν εξηγείται με την υπόθεση μιας διεθνούς πανευρωπαϊκής συνωμοσίας. Η εξήγηση για την κοινή πορεία των αστικών φιλελεύθερων επαναστάσεων οφείλεται στο γεγονός ότι από καιρό στην Ευρώπη, ιδίως στα μεγάλα αστικά κέντρα, διαχέονταν οι φιλελεύθερες ιδέες και γίνονταν συζητήσεις γύρω από τη δυνατότητα θεμελίωσης δημοκρατικών πολιτικών θεσμών. Αγωνιστές, διανοούμενοι και ιδεολόγοι προσπαθούσαν «να αναπνεύσουν» κάτω από το δυσβάστακτο καθεστώς της Παλινόρθωσης και να σχεδιάσουν μια περισσότερο φιλελεύθερη και δημοκρατική Ευρώπη. Η ελπίδα δεν είχε πεθάνει μαζί με την πτώση του μυθοποιημένου Ναπολέοντα· γεννιόνταν συνεχώς νέα πολιτικά σχέδια και πολιτικά προγράμματα. Τα παραδείγματα είναι πολλά: ο Mazzini, ήδη το 1831, ιδρύει τη «Νέα Ιταλία» για μια ενωμένη αλλά και δημοκρατική Ιταλία. Την ίδια εποχή ο Blanqui οραματίζεται πίσω από τα οδοφράγματα του Παρισιού μια φιλελεύθερη Γαλλία και αργότερα ο Kossuth μάχεται για ελεύθερη και κοινοβουλευτική Ουγγαρία.

Σε κάθε χώρα, βέβαια, υπήρχαν ιδιαίτερες ιστορικές και πολιτικές συνθήκες που έδιναν στο κίνημα και λίγο διαφορετική κατεύθυνση και μορφή: τη μορφή πολιτικής μεταρρύθμισης ή εθνικιστικής εξέγερσης. Οι συσχετισμοί δυνάμεων, όπως αναφέρει και ο ιστορικός στην πηγή μας, ανάμεσα στους διάφορους συντελεστές των επαναστατικών διαδικασιών δεν ήταν οι ίδιοι σε κάθε χώρα. Πάντως, παντού υπήρχε μια δυσαρέσκεια προς το καθεστώς λόγω των οικονομικών κρίσεων και των κοινωνικών προβλημάτων και αυτή η δυσαρέσκεια ήταν έτοιμη να εκφραστεί με δυναμικό τρόπο. Αναζητούσε μόνο την αφορμή. Τα νέα της επανάστασης που ταξίδευαν γρήγορα ανάμεσα στις ευρωπαϊκές χώρες, έφεραν μαζί τους την ελπίδα για ένα καλύτερο αύριο και οι λαϊκές μάζες ξεχύνονταν στους δρόμους και πολεμούσαν με τα πενιχρά όπλα τους: έριχναν τις καρδιές τους στους δρόμους και τις έκαναν οδοφράγματα.

3

ΕΠΕΞΕΡΓΑΣΙΑ ΠΡΟΣΘΕΤΩΝ
ΙΣΤΟΡΙΚΩΝ ΠΗΓΩΝ ΜΕ ΕΡΩΤΗΣΗ

Κεφάλαιο Τρίτο

ΕΠΕΞΕΡΓΑΣΙΑ ΠΡΟΣΘΕΤΩΝ ΙΣΤΟΡΙΚΩΝ ΠΗΓΩΝ ΜΕ ΕΡΩΤΗΣΗ

Ενότητα 12

Παράθεμα 1

«Τα "πολλαπλασιαστικά φαινόμενα" στην οικονομία»

Οι τεχνολογικές αλλαγές συνδέονται με το πρόβλημα μιας ανισορροπίας στη σχέση προσφοράς και ζήτησης. Όπως ξέρετε, στον 18ο αι. η Αγγλία ήδη αντιμετώπιζε ένα δίλημμα: υπήρχε πράγματι μια ανισορροπία ανάμεσα στους δύο μεγαλύτερους κλάδους του κυρίαρχου βιομηχανικού τομέα, της βιομηχανίας βάμβακος και της κλωστοϋφαντουργίας. Πρόκειται για την ανισορροπία ανάμεσα στη νηματουργία και την υφαντουργία, που δημιούργησε μια ορισμένη πίεση για τεχνική καινοτομία. Ο υφαντουργικός τομέας ήταν μεγαλύτερος, η παραγωγικότητα ήταν υψηλότερη από της νηματουργίας, αλλά αν δεν υπάρχει αρκετό νήμα, δεν μπορείς να συνεχίσεις να επεκτείνεις την ύφανση. [...] Η εκμηχάνιση της νηματουργίας αποτέλεσε, λοιπόν, το πρώτο βήμα... το οποίο οδήγησε τελικά στη ριζική τομή του εκσυγχρονισμού. [...] Εάν η υφαντουργία θέλει να χρησιμοποιήσει όλη την ποσότητα που παρήγαγε η νηματουργία, τότε ή θα προσθέσει περισσότερη εργασία στην παραγωγική διαδικασία ή θα προσπαθήσει να εκμηχανιστεί. Και η εκμηχάνιση της υφαντουργίας προκαλεί πρόσθετη ζήτηση για σίδηρο, ξυλεία κ.λπ...

[...] Το παραπάνω αποτελεί ένα πρώτο σημείο, στο οποίο πρέπει να δίνουμε μεγάλη σημασία κατά τη διαδικασία της οικονομικής ανάπτυξης. Είναι αυτό που ονομάζουμε πολλαπλασιαστικά φαινόμενα. Σημαίνει ότι, όταν αυξάνεται η παραγωγικότητα σε έναν κλάδο ή σε έναν τομέα της οικονομίας, αυτό έχει ευρύτερη σημασία, γιατί μπορεί αυτός ο κλάδος ή ο τομέας να έχει τέτοιες συναρθρώσεις στο σύνολο της οικονομίας, ώστε να αρχίζει να κινητοποιεί και άλλου κλάδους ή τομείς. [...] [Η εκμηχάνιση στην κλωστοϋφαντουργία] είχε πολύ σημαντικές άμεσες συνέπειες για δύο άλλες βιομηχανίες, συγκεκριμένα τις βιομηχανίες σιδήρου και άνθρακα. ...Με τη χρησιμοποίηση του άνθρακα [αντί του ξύλου] για την παραγωγή σιδήρου, η ποιότητα του τελευταίου βελτιώθηκε σημαντικά, η παραγωγή του κόστιζε πολύ πιο φτηνά από πριν και ο νέος τύπος σιδήρου ήταν πολύ καλύτερος και πιο κατάλληλος για την κατασκευή μηχανών. Και φυσικά η ανάπτυξη αυτής της σιδηροβιομηχανίας δημιουργούσε ακόμη μια φορά αυτές τις προς τα πίσω και πρόσω συναρθρώσεις. Μία από τις προς τα πίσω συναρθρώσεις ήταν εδώ η εμφανιζόμενη ζήτηση άνθρακα. ...καθώς η ζήτηση για άνθρακα μεγάλωνε αυτό αποτέλεσε ένα ερέθισμα για τη βιομηχανία εξόρυξης και η βιομηχανία αυτή απάντησε στο ερέθισμα... με μια καινούργια εφεύρεση. Πρόκειται για το πέρασμα από την ατμομηχανή του Newcomen στην ατμομηχανή του Watt. [...] Η εφεύρεση και η εφαρμογή της ατμομηχανής του Watt αύξησε ριζικά την παραγωγικότητα της βιομηχανίας του

άνθρακα, της σιδηροβιομηχανίας και της κλωστοϋφαντουργίας. Και έτσι η Αγγλία αναδείχτηκε, από τις αρχές του 19ου αιώνα, σε βιομηχανικό εργαστήριο του κόσμου.

Πηγή: Ranki G., Περιφερειακές Ευρωπαϊκές Οικονομίες. 19ος-20ός αι., σελ. 38-41.

Παράθεμα 2

Πίνακας τεχνολογικών εφευρέσεων

Μηχανές και τεχνικές	Νέες δυνατότητες	Εφευρέτης – χρονιά
«Ιπτάμενη σαΐτα»	Επιτάχυνε την ύφανση	
«Κλώστρια Τζέννου» (Spinning Jenny)	Σύνθετη κλωστική μηχανή που παράγει 16 κλωστές ταυτόχρονα	James Hargreaves, 1764
Υδροπλάισιο	Δυνατότητα μαζικής παραγωγής διαμήκων και εγκάρσιων κλωστών (στημόνι και υφάδι)	Richard Arkwright, 1775
«Κλωστικό μουλάρι» (Spinning Mule)	Κλώθει 200 με 300 φορές περισσότερη ποσότητα βαμβακιού από ό,τι ο χειροκίνητος αργαλειός	Samuel Crompton, 1779
Εκκοκκιστική μηχανή βαμβακιού	Διαχώριζε τους σπόρους από τις ίνες, κάνοντας το βαμβάκι διαθέσιμο σε χαμηλότερη τιμή και άρα σε μεγαλύτερες ποσότητες	Eli Whitney, 1792
Τήξη σιδήρου με οπτάνθρακα (κοκ)	Το κοκ αντεπεξέρχεται σε μεγαλύτερα φορτία μεταλλεύματος από ό,τι ο ξυλάνθρακας και παράγει κατά την καύση υψηλότερες θερμοκρασίες στην υψικάμινο με αποτέλεσμα μεγαλύτερη ρευστότητα λωμένου μετάλλου. Η πρώτη επιτυχημένη ατμομηχανή, χαμηλής πίεσης, αλλά ογκώδης και με	Abraham Darby, 1709

Η μηχανή «Newcomen»	χαμηλή απόδοση 5 ίππων. Κυριάρχησε όλο τον 18ο αι. στα ορυχεία για άντληση νερού.	Thomas Newcomen, 1712
Η ατμομηχανή του Watt	Αποδοτικότερη ατμομηχανή που λειτουργούσε με ατμό και όχι με την ατμοσφαιρική πίεση. Η κίνηση γίνεται χωρίς τη μεσολάβηση υδροτροχού. Αύξησε τη ζήτηση για σίδηρο και διεύρυνε ένα εξαιρετικό φάσμα χρήσεων της θερμικής ενέργειας.	James Watt, 1765
<p>Πηγή: Burns E.M., <i>Εισαγωγή στην ιστορία και τον πολιτισμό της νεότερης Ευρώπης, Παρατηρητής, 1988, τόμ. 1ος, σ. 16-21 & Cardwell D., Ιστορία της τεχνολογίας, 2000, σ. 137-139, 145-155, 188-200.</i></p>		

Η «κλώστρια Τζέννου»

«Οι τεχνολογικές εφευρέσεις»

Με βάση την πηγή και τον πίνακα να δικαιολογήσετε τη φράση του βιβλίου σας: «κύριοι πόλοι εκβιομηχάνισης ήταν η υφαντουργία και η μεταλλουργία».

Οι εξελίξεις στην υφαντουργία και τη μεταλλουργία επηρέασαν με πολλαπλασιαστική ισχύ διάφορους σημαντικούς παράγοντες στην οικονομική ζωή της Αγγλίας του 18ου αι-

ώνα: κατασκευή μηχανών, εξόρυξη πρώτων υλών, εκμηχάνιση παραγωγής. Αυτό το γεγονός είχε ως αποτέλεσμα να θεωρείται ότι η υφαντουργία και η μεταλλουργία διαδραμάτισαν πρωταγωνιστικό ρόλο στην εκβιομηχάνιση της χώρας. Όπως σημειώνει και ο οικονομικός ιστορικός στην πηγή μας, όταν αυξάνεται η παραγωγικότητα σε έναν κλάδο, αυτό ενδέχεται να έχει ευρύτερη σημασία, γιατί μπορεί αυτός ο κλάδος να αρχίζει να κινητοποιεί και άλλους κλάδους της οικονομίας. Αυτό ακριβώς συνέβη στην περίπτωση της αγγλικής βαμβακουργίας. Το «άλμα» πραγματοποιήθηκε με την εφεύρεση εκείνου του μηχανικού εξοπλισμού που βελτίωσε την ποιότητα, ενώ ταυτόχρονα αύξησε σημαντικά την ποσότητα του κλωσμένου βαμβακιού.

Αναλυτικότερα, η νηματουργία, προκειμένου να προλάβει την αυξημένη παραγωγή της υφαντουργίας, προχώρησε σε τεχνολογικές καινοτομίες και εκμηχάνιστηκε (εφεύρεση κλωστικής μηχανής το 1764 από τον James Hargreaves, εφεύρεση υδροπλαισίου από τον Richard Arkwright, που επέ-

τρεψε τη μαζική παραγωγή διαμήκων και εγκάρσιων κλωστών, εφεύρεση του «κλωστικού μουλαριού» (Spinning Mule) από τον Samuel Crompton το 1779). Ο εκσυγχρονισμός στην παραγωγή της νηματουργίας ώθησε και την υφαντουργία να εισάγει τη μηχανή στην παραγωγική διαδικασία (λ.χ. εφεύρεση εκκοκκιστικής μηχανής το 1792 από τον Αμερικανό Eli Whitney).

Ταυτόχρονα, αυξήθηκε το ενδιαφέρον για τις ίδιες τις μηχανές, για την κατασκευή τους και την υψηλότερη απόδοσή τους. Σταδιακά έγινε το πέρασμα από τη μηχανή του Newcomen, μια «χοντροκομμένη» ατμομηχανή για την άντληση νερού από τα ορυχεία που κατασκευάστηκε το 1712 στην ατμομηχανή του James Watt (το 1763). Οι μηχανές όμως κατασκευάζονταν από σίδηρο κι έτσι η συνολική εξέλιξη «έριξε το γάντι» και στην εξόρυξη μεταλλεύματος, δηλαδή:

- άνθρακα, ο οποίος αντικατέστησε το ξύλο ως θερμαντική ύλη,
- σιδήρου καλής ποιότητας και ανθεκτικής κατασκευής, ώστε να μπορεί να υποστηρίξει μηχανές με υψηλότερη απόδοση.

Στην εξόρυξη οι ατμομηχανές έπαιζαν ήδη πολύ σημαντικό ρόλο. Έτσι παρατηρούμε ένα είδος κύκλου. Με καλύτερες μηχανές η εξόρυξη μεταλλεύματος γίνεται αποδοτικότερη, με αποτέλεσμα την παραγωγή καλύτερου σιδήρου και κατ' επέκταση καλύτερων μηχανών. Το πέρασμα στη νέα και πιο δυνατή μηχανή του Watt ήταν αποτέλεσμα της πίεσης που ασκήθηκε από τη ζήτηση περισσότερου γαιάνθρακα και άρα από την ανάγκη για εκμετάλλευση όλο και βαθύτερων φλεβών.

Πρώτη εφαρμογή των νέων τεχνικών μεθόδων έγινε στην υφαντουργία και αμέσως μετά στη μεταλλουργία. Οι κλωστικές και οι υφαντικές μηχανές τελειοποιήθηκαν και η παραγωγή υφασμάτων με χαμηλό κόστος αυξήθηκε. Αποτέλεσμα ήταν τα αγγλικά βαμβακερά να πλημμυρίσουν ολόκληρο τον κόσμο.

Βλέπουμε λοιπόν ότι μια εξέλιξη σε έναν τομέα της παραγωγικής διαδικασίας προκαλεί αντιδράσεις και εξελίξεις σε ένα ευρύ φάσμα της οικονομίας.

Ενότητα 13

Παράθεμα 1

«Το βιοτικό επίπεδο των βιομηχανικών πόλεων στις αρχές του 19ου αι.»:

Παρ' όλο που η ύπαιθρος συνέχιζε να κρατά τον όγκο του ευρωπαϊκού πληθυσμού κατά την περίοδο 1800-1850, η ανάπτυξη των πόλεων παραμένει ένα από τα σημαντικότερα γεγονότα της κοινωνικής ιστορίας εκείνης της περιόδου. Οι πόλεις αυξήθηκαν τόσο σε μέγεθος όσο και σε αριθμό. [...] Το πρωταρχικό αποτέλεσμα [των γοργά αναπτυσσόμενων αστικών κέντρων] ήταν ένας φρικτός συνωστισμός. [...] Σε πολλές από τις μεγαλύτερες πόλεις, παλιές και καινούριες, εργάτες και εργάτριες ζούσαν σε μεγάλους κοιτώνες, χωριστά από τις οικογένειές τους στα χωριά. Οι φτωχότεροι εργάτες σε όλες σχεδόν τις ευρωπαϊκές πόλεις κατοικούσαν σε

άθλια υπόγεια, συχνά σκοτεινά και χωρίς αποχέτευση. Οι κυβερνήσεις έκαναν ό,τι μπορούσαν για να ενθαρρύνουν την εξωτερική μετανάστευση προκειμένου να αποσυμφορήσουν τις πόλεις. [...] Με πόλεις τόσο πυκνοκατοικημένες η μόνιμη απειλή της υγείας των κατοίκων τους ήταν αναπόφευκτη. Η αστική τάξη μετακινήθηκε όσο μπορούσε μακρύτερα από τις αρρώστιες και την καπνιά των εργοστασίων, αφήνοντας τα φτωχότερα μέλη της κοινωνίας αβοήθητη λεία στις αρρώστιες που θέριζαν τις αγροτικές συνοικίες. Η χολέρα, ο τύφος, η φυματίωση ήταν φυσικές μάστιγες σε συνοικίες χωρίς επαρκή αποχέτευση που πνίγονταν στον καπνό από τα εργοστάσια, τους σιδηροδρόμους, τις καμινάδες των σπιτιών.

Πηγή: Burns E.M., Εισαγωγή στην ιστορία και τον πολιτισμό της νεότερης Ευρώπης, τόμ. 2, 1988, σ. 46-48.

Ποιες ήταν οι συνθήκες ζωής στα πρώτα αστικά βιομηχανικά κέντρα;

Τα αστικά κέντρα της πρώτης βιομηχανικής φάσης δεν έχουν πολλά κοινά σημεία με τα σημερινά αστικά κέντρα που εξασφαλίζουν σε μεγάλο βαθμό ικανοποιητική και ασφαλή διαβίωση στους κατοίκους τους. Στις πρώτες πόλεις της βιομηχανικής περιόδου οι κάτοικοι, νεοφερμένοι από την ύπαιθρο για να βρουν εργασία, ζουν κάτω από άθλιες συνθήκες σε κλειστούς και ανθυγιεινούς χώρους λαμβάνοντας πενιχρές αμοιβές, οι οποίες επαρκούν ίσα ίσα για την απλή επιβίωσή τους. Η οργάνωση των στοιχειωδών συνθηκών για την αποφυγή των λιμών ήταν σε αρχικό στάδιο, με το σύστημα ύδρευσης και αποχέτευσης σε ανεπαρκές επίπεδο. Ως η μόνη διέξοδος των κυβερνήσεων, για να αποφύγουν τυχόν ταραχές και εξεγέρσεις προκαλούμενες από την αγανάκτηση, διαφαίνεται η εξωτερική μετανάστευση. Αργότερα βέβαια οι (αστικές) κυβερνήσεις θα προωθήσουν και κοινωνικά μέτρα, κατόπιν διεκδικήσεων των εργατών. Στο αρχικό όμως στάδιο των πρώτων δεκαετιών του 19ου αιώνα οι λιμοί σκόρπιζαν τον θάνατο ανάμεσα στους εργάτες των πόλεων τη στιγμή που οι αστοί άρχιζαν να ζουν σε καλύτερες συνοικίες και σε καλύτερα σπίτια, ως αποτέλεσμα της οικονομικής και κοινωνικής τους ανόδου.

Οι άσχημες συνθήκες ζωής και εργασίας που επικρατούσαν στις πρώτες βιομηχανικές πόλεις πρέπει να κάνει περισσότερο προσεκτικό τον μελετητή αυτής της ιστορικής περιόδου, ώστε να μη χρησιμοποιήσει γενικεύσεις, όπως «η βιομηχανική επανάσταση επέφερε άνοδο του βιοτικού επιπέδου» κτλ. Η ιστορική αλήθεια πρέπει να αναδείξει και αυτούς που πλήρωσαν το ακριβό αντίτιμο αυτής της προόδου.

Ενότητα 14

Παράθεμα 1

Οι απόψεις του «σιδερένιου» καγκελάριου

Το μόνο που αρμόζει... είναι μια ισχυρή εξουσία, δίκαιη, υψηλόφρων και, ει δυνατόν, φιλεύσπλαχνη. Από την άλλη πλευρά, η απεριόριστη εξουσία και η χωρίς φραγμούς άσκησή της καθιστά ανάληπτους τους πολιτικούς, οι οποίοι στο κάτω κάτω δεν είναι παρά απλοί άνθρωποι. Η υπερβολική γραφειοκρατία βλάπτει· αλλά δεν είναι και φρόνιμο να βάζεις πολύ στενά όρια στη δύναμη και την αξιοπρέπεια του κράτους. Σε εσάς τους Εγγλέζους έχω τη γνώμη ότι το κοινοβούλιο έχει υπερβολική εξουσία παρέμβασης στην κρατική αρχή και εμποδίζει την κυβέρνηση. Η Ρωσία βρίσκεται στο αντίθετο άκρο. Εσείς είστε μια χώρα με μακρά κοινοβουλευτική παράδοση, εξοικειωμένοι με την ύπαρξη πολιτικών κομμάτων και την αναγκαιότητα των αμοιβαίων υποχωρήσεων όταν η στιγμή το απαιτεί. Οι Ρώσοι, όπως ανέφερα και νωρίτερα, δεν γνωρίζουν τι θέλουν, δεν γνωρίζουν πότε να διεκδικήσουν και πότε να υποχωρήσουν. Έρμαια δογμάτων ή ιδεών, υιοθετούν ακραίες θέσεις σε μια πολιτική που δεν κατανοούν. Αυτή τη στιγμή δεν υπάρχει άλλη λύση από το να τους κυβερνήσεις με σιδερένια πυγμή.

Πηγή: Από μία συνέντευξη του Μπίσμαρκ το 1890 σε έναν Άγγλο δημοσιογράφο της Daily Telegraph.

Παράθεμα 2

Ο Μπίσμαρκ και το κοινοβούλιο

Όταν ο Βίσμαρκ ανέβηκε στην εξουσία ως πρωθυπουργός της Πρωσίας το 1862, αντιμετώπισε μια φιλελεύθερη κοινοβουλευτική πλειοψηφία που, από το 1859, ήταν αντίθετη στην αύξηση των στρατιωτικών δαπανών, παρά τις πιέσεις του βασιλιά. [...] για να ξεπεράσει το αδιέξοδο ο βασιλιάς Ουλιέλμος Α' [...] ανέθεσε την πρωθυπουργία στο Βίσμαρκ, ο οποίος κατόρθωσε να εξουδετερώσει την αντίδραση των φιλελευθέρων. Όταν αρνούσαν αυτοί την επιβολή φόρων, εκείνος τους εισέπραττε έτσι κι αλλιώς, ισχυριζόμενος ότι το σύνταγμα, οποιοδήποτε κι αν ήταν οι σκοποί του, δεν είχε εφαρμοστεί για να διαλύσει το κράτος. Όταν οι φιλελεύθεροι υποστήριζαν ότι η Πρωσία έδινε το κακό παράδειγμα στην υπόλοιπη Γερμανία, ο Βίσμαρκ απαντούσε ότι το καύχημα της Πρωσίας δεν ήταν ο φιλελευθερισμός της, αλλά η δύναμή της.

Πηγή: Burns E. M., Εισαγωγή στην ιστορία και τον πολιτισμό της νεότερης Ευρώπης, σ. 142.

Ποιες πολιτικές απόψεις του Μπίσμαρκ (Βίσμαρκ) διαφαίνονται μέσα από τη συνέντευξή του και από το κείμενο του ιστορικού; Πώς κρίνεις το χαρακτηρισμό «σιδερένιος καγκελάριος» που του έχει αποδοθεί;

Ο καγκελάριος (πρωθυπουργός) της Πρωσίας και μετέπειτα της ενωμένης Γερμανίας, ο Όττο φον Μπίσμαρκ, έχει χαρακτηριστεί ως οπαδός της «ρεαλιστικής πολιτικής» (Realpolitik), απαλλαγμένης από συναισθηματισμούς και ιδεολογίες. Στην περίπτωση του ο ρεαλισμός συμπίπτει με τον ψυχρό υπολογισμό και την εξυπηρέτηση του ωμού συμφέροντος. Όχι άδικα επομένως του έχει αποδοθεί ο χαρακτηρισμός «σιδερένιος καγκελάριος¹». Ο πρωτεργάτης της ένωσης της Γερμανίας πίστευε ότι μόνο με μια σκληρή (= αντικοινωνική, ανελεύθερη) πολιτική στο εσωτερικό του κράτους και με μια πολιτική εκφοβισμού και απειλών στις διεθνείς σχέσεις θα καθιστούσε τη Γερμανία ένα ισχυρό κράτος. Αυτές τις πολιτικές πεποιθήσεις τις εφάρμοσε με επιμονή και συνέπεια και είχε τα αποτελέσματα που οραματίστηκε: Η Γερμανία κατάφερε να ξεπεράσει τους τοπικισμούς των τοπικών ηγεμόνων και τους ανταγωνισμούς των γειτονικών κρατών (κυρίως της Αυστρίας) και να ενωθεί κάτω από το σκήπτρο της Πρωσίας, ενώ στη συνέχεια, γύρω στα 1880-1890, έγινε μια παγκόσμια στρατιωτική και οικονομική δύναμη. Αυτό το κράτος όμως έπνιξε τις ελευθερίες των υπηκόων του. Καταστράτηγηση επίσης το διεθνές δίκαιο και επέβαλε πολέμους (στη Δανία, στην Αυστρία, στη Γαλλία). Αργότερα μάλιστα, όταν αμφισβήτησε σε παγκόσμιο επίπεδο την κυριαρχία καθιερωμένων δυνάμεων, όπως η Αγγλία και η Γαλλία, αποτέλεσε ουσιαστικά την αιτία για τον Α' Παγκόσμιο πόλεμο (και με την έννοια της νοοτροπίας και της ιδεολογίας που εμφύσησε και για τον δεύτερο).

Ο κοινοβουλευτισμός, όπως διαφαίνεται μέσα από τη συνέντευξη που παραχώρησε στα τέλη της καριέρας του ο Μπίσμαρκ (πράγμα που σημαίνει ότι μέχρι το τέλος έμεινε πιστός στο δόγμα της αυταρχικής διακυβέρνησης), ήταν κάτι ξένο προς τις πολιτικές του ιδέες. Η Γερμανία γι' αυτόν έπρεπε να αποτελέσει ένα «οχυρό» κατά της δημοκρατίας και του σοσιαλισμού. Ένα κοινοβούλιο που θα περιόριζε την ισχύ (αυθαιρεσία) του μονάρχη θα ήταν ένας ανασταλτικός παράγοντας για την πρόοδο του κράτους: «δεν είναι και φρόνιμο να βάζεις πολύ στενά όρια στη δύναμη και την αξιοπρέπεια του κράτους». Αυτό που απαιτούσαν οι συνθήκες της εποχής του, κατά τον Μπίσμαρκ, ήταν μια ισχυρή κεντρική εξουσία, αδιαμφισβήτητη, αλώβητη από κριτική και ιδεολογίες: «αυτή τη στιγμή δεν υπάρχει άλλη λύση από το να τους κυβερνήσεις με σιδερένια πυγμή». Οι «ιδέες» κάνουν κακό, αφού παρασύρουν τους πολίτες σε ενέργειες κατά του κράτους τους. Οι πολίτες που σκέφτονται γίνονται «έρμαιοι δογμάτων ή ιδεών, υιοθετούν ακραίες θέσεις». Χρειαζόταν για τον Μπίσμαρκ η εξουσία ενός απόλυτου μονάρχη, ο οποίος θα επιβάλλεται με αδυσώπητη σκληρότητα στους εξωτερικούς και τους εσωτερικούς του εχθρούς (οι εχθροί του μονάρχη ταυτίζονται με τους εχθρούς του κράτους). Η τυχόν φιλευσπλαχνία του ηγεμόνα είναι ένα δευτερεύον χαρακτηριστικό

¹ Βλ. Dreyfus F.G., Marx R., Poidevin R., Η Ευρώπη από το 1848 μέχρι σήμερα, 1985 (Γενική Ιστορία της Ευρώπης), τόμ. Στ', σ. 22.

(«ει δυνατόν, φιλεύσπλαχνη») για την πολιτική εξουσία. Η «κοινωνική πολιτική», η δημιουργία δηλαδή ενός κράτους για τις ανάγκες του πολίτη, θα ήταν μια κίνηση σε λάθος κατεύθυνση, αφού αυτό που πρωτεύει είναι η δύναμη του κράτους στην υπηρεσία του οποίου πρέπει να αναλώσει όλες του τις προσπάθειες το άτομο και να θυσιάσει ατομικές επιδιώξεις και δικαιώματα. Με την έννοια αυτή το άτομο στην πολιτική φιλοσοφία του Μπίσμαρκ δεν είναι πολίτης αλλά υπήκοος και ένθερμος υποστηρικτής του ηγεμόνα. Απουσιάζει από τη σκέψη του Μπίσμαρκ κάθε διαφωτιστική νοοτροπία και προτάσσεται ένας αυταρχισμός καλυμμένος με τον μανδύα «της αυταπάρανης για το κράτος».

Ενότητα 15

Παράθεμα 1

Αποικιοκρατία: υπέρ και κατά

I. Τα επιχειρήματα ενός φιλελεύθερου αστού

Από οικονομική άποψη οι αποικίες προσφέρουν ένα άσυλο και εργασία στους κατοίκους των φτωχών χωρών ή στους κατοίκους των χωρών που παρουσιάζουν υπερπληθυσμό. Αλλά υπάρχει κι ένας δεύτερος λόγος, που προσιδιάζει στους λαούς οι οποίοι διαθέτουν περίσσειμα από κεφάλαια ή από προϊόντα. Αυτός ο δεύτερος λόγος εναρμονίζεται περισσότερο με τη σημερινή [1885] πραγματικότητα. Κύριοι, υπάρχει κι ένα άλλο σημείο που πρέπει επίσης να θίξω: είναι η ανθρωπιστική και πολιτιστική πλευρά του θέματος. Πρέπει να πούμε καθαρά ότι οι ανώτεροι φυλετικά λαοί έχουν καθήκον απέναντι στους κατώτερους λαούς να τους εκπολιτίσουν.

(Ζυλ Φλερύ, υπουργός εξωτερικών της Γαλλίας).

II. Τα επιχειρήματα ενός σοσιαλιστή

Αποδοκιμάζουμε την αποικιακή πολιτική, γιατί σπαταλά τον πλούτο και τις δυνάμεις των χωρών που θα έπρεπε να αφιερωθούν στη βελτίωση της μοίρας των λαών. Την αποδοκιμάζουμε σαν την πιο απαίσια συνέπεια του καπιταλιστικού συστήματος, το οποίο εμποδίζει στις χώρες που επικράτησε την κατανάλωση με τους χαμηλούς μισθούς που προσφέρει στους εργάτες, ενώ αντίθετα αναγκάζεται να δημιουργεί σε μακρινές χώρες με την κατάκτηση και τη βία καινούριες αγορές. Την αποδοκιμάζουμε, τέλος, γιατί σε όλες τις αποικιακές επιχειρήσεις η καπιταλιστική έννοια της δικαιοσύνης συνοδεύεται από μια πλήρη διαφθορά.

(Ζαν Ζορές, Γάλλος σοσιαλιστής).

Ποια είναι τα επιχειρήματα στο ζήτημα της αποικιοκρατίας των δύο πλευρών; Ποια σας φαίνονται περισσότερο πειστικά;

I. Τα επιχειρήματα ενός αποικιοκράτη (φιλελεύθερος αστός)

Τα επιχειρήματα υπέρ της αποικιοκρατίας του φιλελεύθερου αστού συνοψίζονται σε δύο κυρίως θέσεις: α) Οι αποικίες προσφέρουν διέξοδο στους φτωχούς κατοίκους των ευρωπαϊκών περιοχών, οι οποίοι αναζητούν εργασία. Οι αποικίες επίσης αποτελούν ένα χώρο διαφυγής ή εκτόνωσης της δημογραφικής πίεσης για τις χώρες που αντιμετωπίζουν το πρόβλημα του υπερπληθυσμού. β) Η αποικιακή πολιτική αποτελεί αναπόφευκτη «αποστολή» των ευρωπαϊκών λαών προς τον κόσμο. Μια αποστολή εκπολιτισμού και αρωγής σε λαούς κατώτερους οικονομικά, τεχνολογικά, αλλά και πολιτισμικά. Επομένως πρόκειται για ένα βαρύ χρέος προς την ιστορία και την ανθρωπότητα (!) που πρέπει να αναλάβουν οι προηγμένες και «άνωτερες πολιτισμικά» χώρες, ώστε να ωθήσουν προς την πρόοδο ολόκληρη την ανθρωπότητα.

II. Τα επιχειρήματα κατά της αποικιοκρατίας (σοσιαλιστής)

Ο σοσιαλιστής ηγέτης πιστεύει ότι η αποικιοκρατία κάνει κακό όχι μόνο στους λαούς που υποτάσσονται αλλά και στους λαούς των αποικιακών κρατών. Στη δεύτερη περίπτωση πόροι και άνθρωποι διαφεύγουν από την υπηρεσία της τοπικής κοινωνίας και αναλώνονται σε άλλες περιοχές για την εξυπηρέτηση συμφερόντων των λίγων. Η αποικιακή πολιτική, όπως χαρακτηριστικά λέει, αποτελεί σπατάλη του πλούτου και των δυνάμεων των χωρών, αντί να χρησιμοποιούνται αυτά στο «εσωτερικό» των κοινωνιών για τη βελτίωση των συνθηκών ζωής των πολιτών. Ο Ζαν Ζορές συνδέει την αποικιακή πολιτική με την καπιταλιστική ανάπτυξη και το κυνήγι του κέρδους που τη χαρακτηρίζει. Ο καπιταλισμός διακατέχεται από τον παραλογισμό να αναλίσκεται στην προσπάθεια καινούριων αγορών, αντί να βελτιώνει την τοπική αγορά με υψηλότερους λ.χ. μισθούς. Επιπλέον στα επιχειρήματα κατά της αποικιοκρατίας προστίθεται και αυτό της βίας και της κατάκτησης της ιμπεριαλιστικής ιδεολογίας.

Είναι φανερό ότι τα «οικονομικά» επιχειρήματα του αποικιοκράτη δεν μπορούν να πείσουν, γιατί η ευθύνη μιας κυβέρνησης για την αντιμετώπιση των κοινωνικών και των οικονομικών προβλημάτων, όπως η ανεργία και η κατάκτηση ενός στοιχειώδους βιοτικού επιπέδου για τους πολίτες, δεν μπορεί να μετατεθεί στις πλάτες ενός άλλου λαού. Εξάλλου, επειδή ακριβώς αυτό το επιχείρημα (αντιμετώπιση ανεργίας και φτώχειας με την «εξαγωγή» των ανέργων και των φτωχών!) μπορεί να φανεί πολύ «ψυχρό» και ανήθικο για τις συνειδήσεις των κοινωνικών στρωμάτων που στηρίζουν την αποικιοκρατική πολιτική, ο υπερασπιστής της αποικιοκρατίας επενδύει τις οικονομικές αυτές αιτίες και κίνητρα με ένα ιδεολογικό «περιτύλιγμα» ανθρωπιστικού ιδεώδους. Αυτή όμως η ρατσιστική ιδεολογία περί ανώτερων φυλών με την εξέλιξη της επιστήμης έχει αποδειχθεί μύθος και απλά ένα ιδεολογικό προκάλυμμα για τη δικαιολόγηση της κατάκτησης και εκμετάλλευσης άλλων λαών.

Ενότητα 16

Παράθεμα 1

Οι «εύθραυστες» δημοκρατίες

Όλα τα νεοσύστατα εθνικά κράτη της Λατινικής Αμερικής, ακόμα και η βραζιλιάνικη μοναρχία, απέρριπταν τον απολυταρχισμό, προτιμώντας ένα φιλελεύθερο συνταγματικό μοντέλο διακυβέρνησης που βασιζόταν στις αρχές της ισότητας απέναντι στο νόμο και στο σεβασμό των πολιτικών δικαιωμάτων της λαϊκής κυριαρχίας και της διάκρισης των εξουσιών.

Οι νέοι αυτοί θεσμοί βασιζόνταν στα πρότυπα των ευρωπαϊκών δημοκρατιών. Παρ' όλο που σε μεγάλο βαθμό προσαρμόστηκε στις τοπικές ανάγκες, ο συνταγματικός φιλελευθερισμός συχνά ήρθε σε σύγκρουση με τις πολιτικές παραδόσεις και έγινε αποδεκτός με δυσκολία από πολλές κοινωνίες για διάφορους λόγους. Μέσα σε δύο δεκαετίες ανεξαρτησίας τα περισσότερα από τα πρώτα πιο φιλελεύθερα συντάγματα είχαν καταργηθεί από ανώτατους δικτάτορες είτε είχαν αντικατασταθεί από πιο συντηρητικά. Σε μια προσπάθεια ερμηνείας αυτού του φαινομένου, ένας από τους πιο σημαντικούς σύγχρονους μελετητές του εθνικισμού γράφει:

«...στη Νότια και Κεντρική Αμερική, οι ευρωπαϊκού τύπου «μεσαιές τάξεις» ήταν ακόμα ασήμαντες στο τέλος του 18ου αι. ούτε είχε διαμορφωθεί ένα διακριτό σώμα διανοούμενων. Γιατί “σε εκείνες τις ήσυχες αποικιακές ημέρες το διάβασμα ελάχιστα διατάρασσε τον αξιοπρεπή και υπεροπτικό ρυθμό της ζωής των ανθρώπων”. [...] το πρώτο ισπανο-αμερικανικό μυθιστόρημα εκδόθηκε μόλις το 1816. [...] Τα στοιχεία δείχνουν ξεκάθαρα ότι αυτοί που κατείχαν την εξουσία ήταν μεγάλοι γαιοκτήμονες, οι οποίοι είχαν συμμαχήσει με ένα μικρότερο αριθμό εμπόρων και διάφορες κατηγορίες επαγγελματιών (δικηγόρους, στρατιωτικούς, τοπικούς και επαρχιακούς λειτουργούς). Χωρίς να υπάρχει καμία διάθεση “ένταξης των κατώτερων τάξεων στην πολιτική ζωή”, ένας κεντρικός παράγοντας που αρχικά ώθησε στην ανεξαρτητοποίηση από τη Μαδρίτη, σε περιπτώσεις όπως είναι η Βενεζουέλα, το Μεξικό και το Περού, ήταν ο φόβος πολιτικών κινητοποιήσεων από τις “κατώτερες τάξεις”».

Πηγή: Anderson B., Φαντασιακές Κοινότητες. Στοχασμοί για τις απαρχές και τη διάδοση του εθνικισμού, Αθήνα, 1997, σελ. 86.

Δικαιολογήστε την πορεία των γεγονότων, όπως υποδηλώνεται από το σχήμα:

Μακραίωνη ισπανική και πορτογαλική κυριαρχία στη Λατινική Αμερική

Φιλελεύθερες επαναστάσεις στις αρχές του 19ου αιώνα

Δικτατορίες και ανελεύθερα καθεστώτα στα νέα κράτη της Λατινικής Αμερικής

Δύο παράγοντες συνήθως προβάλλονται για να αιτιολογήσουν το πώς εντελώς ξαφνικά η Ισπανο-αμερικανική Αυτοκρατορία της Λατινικής Αμερικής, που έζησε σχεδόν τρεις αιώνες, διαμελίστηκε σε δεκαοκτώ διαφορετικά κράτη:

- ο αυξανόμενος έλεγχος και η εκμετάλλευση της αποικιοκρατικής Ευρώπης (στην περίπτωση της Λατινικής Αμερικής η Ισπανία),
- η διάδοση των φιλελεύθερων ιδεών του Διαφωτισμού στο δεύτερο μισό του 18ου αιώνα. Ο ίδιος ο Μπολίβαρ, ένας από τους πρωτεργάτες των αμερικανικών επαναστάσεων ταξίδεψε στην Ευρώπη και μελέτησε τη φιλοσοφία του Ζαν Ζακ Ρουσό και το έργο του Άνταμ Σμιθ.

Ο Β. Anderson παραδέχεται επίσης ότι η βελτίωση στις υπερατλαντικές επικοινωνίες και συγκοινωνίες, καθώς και το γεγονός ότι οι διάφορες περιοχές της Αμερικής είχαν κοινή γλώσσα και κουλτούρα με τις αντίστοιχες μητροπόλεις, τους επέτρεπε στα νέα πολιτικά δόγματα και στις νέες οικονομικές πρακτικές (= ιδεολογικός και οικονομικός φιλελευθερισμός) να φτάνουν σχετικά γρήγορα στην Αμερική και με μεγάλες πιθανότητες να γίνουν αποδεκτά. Πέρα από αυτά όμως βασική αιτία για τις φιλελεύθερες αμερικανικές επαναστάσεις ήταν το γεγονός ότι η άρχουσα τάξη των αποικιών ήταν υποδεέστερη από τους απεσταλμένους διοικητές και την υπαλληλική γραφειοκρατία που έφταναν απευθείας από τις μητροπόλεις, για να αναλάβουν τη διοίκηση (και την οικονομική απομύζηση των αποικιών). Αυτή η αμερικανική άρχουσα τάξη γινόταν αντικείμενο οικονομικής εκμετάλλευσης. Το παράδειγμα των Αμερικανών αποίκων είναι χαρακτηριστικό (βλ. ενότητα 2).

Η επανάσταση χρησιμοποίησε την ιδεολογία του πολιτικού φιλελευθερισμού, όπως την είχε καθιερώσει ο Διαφωτισμός, και ξεσήκωσε τα ευρύτερα κοινωνικά στρώματα των νέων κοινωνιών. Ο πολιτικός φιλελευθερισμός όμως τελικά δεν κατάφερε να εδραιωθεί και να οδηγήσει σε μακρόβια κοινοβουλευτικά καθεστώτα. Οι αιτίες για τη γρήγορη κατάρρευση των φιλελεύθερων καθεστώτων και την επιβολή δικτατοριών οφείλεται στο γεγονός ότι δεν υπήρχε ένας δυναμικός φορέας να εκφράσει αυτές τις ιδέες και να πολεμήσει για αυτές. Μία αστική τάξη δηλαδή τύπου Ευρώπης. Η πηγή αναφέρει ότι οι μεσαίες τάξεις ήταν ασήμαντες στη Νότια και στη Κεντρική Αμερική. Η πηγή αναφέρει επίσης και έναν δεύτερο λόγο που δεν εμποδίστηκαν οι δημοκρατικοί θεσμοί και το φιλελεύθερο πολιτικό σύστημα: την έλλειψη διανοούμενων και γενικότερα μια υποτονική πνευματική ζωή. Με άλλα λόγια στη Λατινική Αμερική δεν είχε προηγηθεί ένα κίνημα ανάλογο του Ευρωπαϊκού Διαφωτισμού και οι επαναστάσεις δε γίνονται όταν (ή μόνο όταν) πεινάει κάποιος ή όταν κάποιος άλλος τον εκμεταλλεύεται, αλλά όταν υπάρχει μια ιδεολογία που δίνει το όραμα μιας διαφορετικής κοινωνίας, για την οποία κάποιος θα είναι διατεθειμένος να δώσει και τη ζωή του.

Έτσι πολύ γρήγορα μετά την επιτυχή έκβαση των επαναστάσεων οι μεγάλοι γαιοκτήμονες καρπώθηκαν τους καρπούς του αγώνα, οι πολιτικές ελευθερίες καταργήθηκαν και επιβλήθηκαν καθεστώτα που εξυπηρετούσαν τα συμφέροντα της ανώτερης γαιοκτητικής τάξης. Η νέα άρχουσα τάξη ουσιαστικά ήθελε να πάρει τη θέση των διοικητών που έστειλε η μητρόπολη

στα εδάφη της Αμερικής και φαίνεται ότι εξαρχής δεν ήταν διατεθειμένη να επιτρέψει να διαχέεται η εξουσία σε ολόκληρη την κοινωνία.

4

ΕΠΕΞΕΡΓΑΣΙΑ ΠΡΟΣΘΕΤΩΝ
ΙΣΤΟΡΙΚΩΝ ΠΗΓΩΝ ΜΕ ΕΡΩΤΗΣΗ

Κεφάλαιο Τέταρτο

ΕΠΕΞΕΡΓΑΣΙΑ ΠΡΟΣΘΕΤΩΝ ΙΣΤΟΡΙΚΩΝ ΠΗΓΩΝ ΜΕ ΕΡΩΤΗΣΗ

Ενότητα 17

Παράθεμα 1

Πηγή: «όλα κι όλα»: η «αθέμιτη» επέμβαση του Καποδίστρια στα συμφέροντα των κοτζαμπάσηδων.

...τας δημοτικές εκλογάς ηθέλησε [ο Καποδίστριας] να καταστήσει πραγματικές, διότι, «το όργανον, έγραφε, δια του οποίου ο λαός φανερώνει τας χρείας του, είναι οι δημογέροντες και δια τούτο συμβάλλει πολύ, ώστε η εκλογή αυτών των αρχών αντί να επιβάλλεται εις το πλήθος παρά του ισχυροτέρου να γίνεται νομίμως δια της εμπιστοσύνης των πολιτών». Αλλά αι δημογερονταί όμως και οι δήμοι ήσαν φέουδα των κοτσαμπασιδων. Ο Κυβερνήτης ήρχισε λοιπόν να γίνεται ανυπόφορος επιχειρών να επέμβη και εις τα άδυτα των αδυτων του κοτσαμπασιισμού, και ιερά οργή και αγανάκτησις κατέλαβαν αυτούς δια την ανήκουστον ταύτην τόλμην και αυθάδειαν του Κορφιάτη! [του Κερκυραίου]. Όλα και όλα, αλλά να επεμβαίνη η τυραννική εξουσία και εις τα επαρχίας των!

Πηγή: Βερναρδάκης Δ., Καποδίστριας και Όθων, σ. 356

Ποιες αιτίες σύγκρουσης αναδεικνύει το κείμενο για τη σύγκρουση του Καποδίστρια με τους τοπικούς άρχοντες (πρόκριτοι και κοτζαμπάσηδες);

Ο αγώνας του Καποδίστρια για τη συγκρότηση ενός σύγχρονου κράτους έβρισκε εμπόδια από την αυξανόμενη αντίδραση της παλαιάς πολιτικής ηγεσίας του τόπου: πρόκριτοι, πλοιοκτήτες και Φαναριώτες. Σχηματίστηκε ένα είδος αντιπολίτευσης, ετερόκλητη και ανομοιογενής στη σύνθεσή της, αλλά με κοινό σημείο αναφοράς την αντίθεσή της στη δεδομένη προσωποπαγή διακυβέρνηση του Κυβερνήτη⁴. Η αντιπολίτευση, επιδιώκοντας μερίδιο στη διαχείριση της εξουσίας, διατύπωσε κατηγορίες εναντίον του Καποδίστρια για έλλειψη φιλελευθερισμού και για αυταρχική πολιτική και απαιτούσε συνταγματικές παραχωρήσεις σε μια εποχή πολιτικού αναβρασμού και επαναστάσεων σε ολόκληρη την Ευρώπη (1830). Στην πραγματικότητα όμως η αντιπολίτευση πολεμούσε για κεκτημένα συμφέροντα. Υπήρχαν πολλές προσωπικές φιλοδοξίες που δεν εκπληρώθηκαν με την ανάδυση του ελληνικού κράτους και δε φαινόταν να μπορούν να συμβαδίζουν με την προσπάθεια του Καποδίστρια για οργάνωση ενός σύγχρονου κράτους δυτικού τύπου. Η εσωτερική πολιτική του κυβερνήτη και η αναδιοργάνωση ή μάλλον η οργάνωση (γιατί δεν προϋπήρχε ουσιαστικά τίποτε) του κράτους έβλαπτε τα τοπικιστικά συμφέροντα των προκρίτων. Η προσπάθεια ανάπτυξης μιας κρατικής γραφειοκρατίας, η οργάνωση ενός φορολογικού συστήματος υπα-

⁴ Μέσα στο πλαίσιο όμως των αποφάσεων της Εθνοσυνέλευσης της Τροιζήνας το 1827.

γόμενου άμεσα στην κεντρική εξουσία και η συγκρότηση δικαστηρίων εκμηδένιζαν τις προηγούμενες διοικητικές, οικονομικές και δικαστικές αρμοδιότητες που απολάμβαναν οι τοπικοί άρχοντες (πρόκριτοι – κοτζαμπάσηδες). Η σύγκρουση του Καποδίστρια με τα κατεστημένα συμφέροντα ήταν αναπόφευκτη.

Η παραπάνω πηγή ακριβώς σε αυτή την αιτία διένεξης αναφέρεται, η οποία φαίνεται ότι ήταν και η πιο σημαντική. Η προσπάθεια του Καποδίστρια να «εξορθολογίσει» τη διοίκηση και να καταστρέψει τις «πελατειακές σχέσεις» που έφεραν στο προσκήνιο πάντα τα ίδια πρόσωπα που νέμονταν συνεχώς την εξουσία, ήρθε σε σύγκρουση με τους τοπικούς άρχοντες. Οι τοπικές κοινότητες θεωρούνταν «φέουδα» των κοτζαμπάσηδων, δηλαδή περιοχές αποκλειστικής εκμετάλλευσης και δικαιοδοσίας. Η προσπάθεια του Καποδίστρια να απλώσει τα πλοκάμια του κράτους του μέχρι αυτές τις τοπικές κοινωνίες έφερε την αναστάτωση στους τοπικούς ηγεμονίσκους, με αποτέλεσμα να αντιδράσουν έντονα και εχθρικά. Όπως σημειώνει και ένας σημαντικός ιστορικός για την εποχή, ο Γιάννης Πετρόπουλος, ο Καποδίστριας δεν είχε καμία πρόθεση να κάνει τους προεστούς, τους οπλαρχηγούς και τους Φαναριώτες συνεργάτες του στην άσκηση της πολιτικής εξουσίας. «Απεναντίας, επιζητούσε με κάθε τρόπο να καταλύσει την ισχύ τους και να αντικαταστήσει ό,τι θεωρούσε σύστημα εγωιστικής ολιγαρχικής εξουσίας με μια προσωρινή δικτατορία, που θα επικυρωνόταν από μια λαϊκή εντολή και θα δικαιωνόταν ηθικά από την κρισιμότητα και τη μεταβατικότητα της κατάστασης⁵».

Ενότητα 18

Παράθεμα 1

Πηγή: «Λίγοι αγωνιστήκαμεν – εις τον καρπόν πολλοί πλάκωσαν»: ο Μακρυγιάννης «απολογείται» στον Όθωνα για το κίνημα της 3ης Σεπτεμβρίου 1843

Του λέγω: «Βασιλέα παρουσιάζομαι ομπρός σου και μ' έναν τρόπο με τύπτει η συνείθησή μου και μ' άλλον μ' αφήνει ήσυχον... Αυτός ο τόπος, η πατρίδα μας, οπού βασιλεύεις, ήταν πρώτα ρουμάνι_ ότ' είχε γίνει βάλτος τόσα χρόνια· κι' έκαμεν πολλά άγρια δέντρα και παλιοχόρταρα_ κι ένα μέρος από μας τους ντόπιους κι από τα έξω μέρη πολλοί αγαθοί άνθρωποι πήραν τα τζαπιά, τα τζεκούρια, τα φκυάρια κι έκοψαν όλες αυτές τις ακαθαρσίες και δούλεψαν αυτόν τον τόπο και δίνει τώρα σοδήματα, καρπούς και φρούτα αξιόλογα. Εκείνοι οπού αγωνίστηκαν, από μέσα κι απ' έξω, λίγοι ήταν και χάθηκαν οι περισσότεροι· κι όσοι μείναν πολλοί από αυτούς γκεζερούν ξυπόλυτοι και γυμνοί μέσα τα σοκάκια αυτηνής της πατρίδας τους· και οι χήρες κι αρφανά των αγωνιστών δια-

⁵ Petropoulos J., Πολιτική και συγκρότηση κράτους στο ελληνικό βασίλειο 1833-1843, σ. 133.

κονεύουν... Λίγοι αγωνιστήκαμεν· εις τον καρπόν πολλοί πλάκωσαν· και παίρνουν το ξύλο και βαρούνε τους αγωνιστάς.

Ποτές δικαιοσύνη δεν είδαμεν – κι όλο συχνούς εμφύλιους πολέμους και σκοτωμούς. Χάθηκαν δι' αυτά τα καλύτερα παλληκάρια κι έπαθε και παθαίνει η πατρίδα όσα δεν έπαθε από τους Τούρκους. Δεν μπορέσαμεν να ιδούμεν κυβέρνησιν από τους δικούς μας... Δεν σου είπα ο Αρμασπέρης [Άρμανσπεργκ] τι έκαμεν εδώ με τους οπαδούς του, οπού γύμνωσαν το κράτος, και σούστειλα κι αναφορά όταν ήσουνε εις την Μπαυαρία, και τόμαθε ο Αρμασπέρης και με κιντύνεψε... Τότε κάμποσοι άνθρωποι μιλήσαμεν κι έγινε αυτό, να δώσης εκείνο οπούχες υποσκεθή όταν κόπιασες. ... Φύλαξες τα βασιλικά σου δικαιώματα και το έθνος απόχτησε τα δικά του. Βάστα τον βασιλικόν σου λόγο και την υπογραφήν σου, κι όλοι οι τίμιοι άνθρωποι πεθαίνουν δια το νύχι σου εις την πόρτα του παλατιού σου!

Πηγή: Μακρυγιάννη, Απομνημονεύματα, εισαγωγή – σχόλια Σ. Ασδραχά, εκδ. Καραβία, σ. 453-455.

Πώς δικαιολογεί ο Μακρυγιάννης τη στήριξή του στην επανάσταση της 3ης Σεπτεμβρίου;

Ο Μακρυγιάννης, ένας από τους πρωτεργάτες και ενθουσιώδεις υποστηρικτές της επανάστασης της 3ης Σεπτεμβρίου, δε φαίνεται μετανιωμένος (έτσι τουλάχιστον παρουσιάζει τον εαυτό του στα απομνημονεύματά του) για την εξέγερση εναντίον του οθωνικού καθεστώτος, ακόμα και ενώπιον του βασιλιά: «και μ' άλλον μ' αφήνει ήσυχον (= η συνείδησή μου)». Δικαιολογεί τη στάση του και την απόφασή του να συμμετέχει στο κίνημα με μια παραστατική εικόνα: Η Ελλάδα ήταν μια εγκαταλειμμένη χώρα: «ρουμάνι, βάλτος, κι' έκαμεν πολλά άγρια δέντρα και παλιοχόρταρα» και ύστερα από πολλούς κόπους και θυσίες: «δούλεψαν αυτόν τον τόπο» κατάφερε να γίνει ένας τόπος όπου θα μπορούσε κάποιος να ζήσει άνετα και ευχάριστα: «δίνει τώρα σοδήματα, καρπούς και φρούτα αξιόλογα». Όμως οι άνθρωποι που κόπιασαν και θυσιάστηκαν δε γνώρισαν την ανταμοιβή που τους άξιζε. Αντίθετα, παραγκωνίστηκαν και οι οικογένειές του ταλαιπωρήθηκαν και ταλαιπωρούνται ακόμα. Συντελέστηκε και συντελείται μια αδικία που έπρεπε με κάποιον τρόπο να επανορθωθεί. Αυτοί που καρπώθηκαν τις θυσίες των αγωνιστών είναι ανάξιοι: «γύμνωσαν το κράτος», αλλά κυβερνούν τη χώρα και ο βασιλιάς ο ίδιος πρέπει να φροντίσει να απαλλαγεί από αυτούς. Η διακυβέρνηση της χώρας ανατέθηκε σε ξένα χέρια: «Δεν μπορέσαμεν να ιδούμεν κυβέρνησιν από τους δικούς μας» και η δικαιοσύνη χάθηκε: «Ποτές δικαιοσύνη δεν είδαμεν». Η αδικία και η άνιση μεταχείριση, καθώς και το γεγονός ότι πολλοί ανάξιοι ανέβηκαν στην ιεραρχία και διαχειρίζονταν τις τύχες του κράτους, οδήγησαν τα πράγματα σε εμφύλιες συγκρούσεις και αλληλοσκοτωμούς: «κι έπαθε και παθαίνει η πατρίδα όσα δεν έπαθε από τους Τούρκους». Η πολιτειακή μεταβολή είναι η μόνη ελπίδα για να αλλάξουν τα πράγματα. Το σύνταγμα, που –κατά τον Μακρυγιάνη– είχε υποσχεθεί ο βασιλιάς με τον ερχομό του στην Ελλάδα, πρέπει να διαφυλαχθεί για το καλό όλων,

ακόμα και του ίδιου του βασιλιά. Οι Έλληνες θέλουν έναν βασιλιά που θα κυβερνάει δίκαια με βάση το σύνταγμα, το οποίο θα εγγυάται τα δίκαια των Ελλήνων πολιτών. Στην περίπτωση αυτή οι Έλληνες θα είναι πρόθυμοι να αγωνιστούν με θέρμη και να θυσιάσουν για τη χώρα και τον βασιλιά τους.

Σημείωση: Το παραπάνω κείμενο ανήκει στην κατηγορία των απομνημονεύματων, μια κατηγορία πηγών στις οποίες ο ιστορικός (κατ' επέκταση ο καθηγητής και ο μαθητής) οφείλει να απασχολείται κυρίως με ερωτήματα «εξωτερικά» ως προς την πηγή, δηλαδή να θέτει ερωτήματα αξιοπιστίας, όπως:

- Ποια είναι η πρόθεση του συντάκτη της πηγής;
- Παραποιεί ή μήπως εξάρει ή αποσιωπά γεγονότα;
- Ποιες είναι οι συνθήκες μέσα στις οποίες γεννιέται η πηγή;

Πρέπει να αποφεύγονται «εσωτερικά» ερωτήματα της πηγής, δηλαδή ερωτήματα περιεχομένου, όπως:

- Τι έγινε;
- Πού έγινε;
- Πότε, πώς και γιατί έγινε;

Ενότητα 18

Παράθεμα 1

Πηγή: «της μεγάλης ταύτης ιδέας»: η ασάφεια της Μεγάλης Ιδέας

Η διαμάχη αυτοχθόνων και ετεροχθόνων εκδηλώθηκε στη διάρκεια των εργασιών της Εθνοσυνέλευσης του 1844. Στο πλαίσιο αυτής της διαμάχης στις 14 Ιανουαρίου έλαβε τον λόγο ο Ι. Κωλέττης, ο οποίος αντιπαρέταξε στην επιχειρηματολογία των ετεροχθόνων που δίχαζε την Εθνοσυνέλευση και τον λαό την ιδεολογία της Μεγάλης Ιδέας που θα ενοποιούσε αδιάκριτα όλους τους Έλληνες.

«Φρίττω, ενθυμούμενος την ημέραν εκείνην καθ' ην ωμόσαμεν να συνεισφέρωμεν τα πάντα, και αυτήν μας την ζωήν, δια την ελευθερίαν της Ελλάδας. Πόσον πρέπει να συναισθανθώμεν το βάρος του όρκου τούτου εις ταύτην την περίστασιν, καθ' ην συνήλθομεν ίνα συντάξωμεν το σύνταγμα, το ευαγγέλιον τούτο της πολιτικής ημών υπάρξεως. Ωστε δύο του λοιπού ευαγγέλια να έχωμεν, το της θρησκείας και το της πολιτικής ημών υπάρξεως.

Διά την γεωγραφικήν αυτής θέσιν η Ελλάς είναι το κέντρο της Ευρώπης. Ισταμένη και έχουσα εκ μεν δεξιών την Ανατολήν, εξ αριστερών δε την Δύσιν προώρισται, ώστε δια μεν της πτώσεως⁷ αυτής να φωτίση την Δύσιν, δια δε της αναγεννήσεως⁸ την Ανατολήν. Το μεν πρώτον εξεπλήρωσαν οι

⁷ Η παρακμή της αρχαίας Ελλάδας και η υποταγή της στους Ρωμαίους (ή για μερικούς στον Φίλιππο της Μακεδονίας!).

⁸ Η απελευθέρωση από τους Τούρκους με την επανάσταση του 1821.

προπάτορες ημών⁹, το δε δεύτερον είναι εις ημάς ανατεθειμένον. Εν τω πνεύματι του όρκου τούτου και της μεγάλης ταύτης ιδέας είδον πάντοτε τους πληρεξουσίου του Έθνους να συνέρχωνται διά να αποφασίσωσι ουχί πλέον περί της τύχης της Ελλάδος, αλλά της ελληνικής φυλής. Πόσον επεθύμουν να ήτο παρόντες σήμεραν Γερμανοί, Ζαΐμαι, Κολοκοτρώναι, οι άλλοτε της Εθνικής Συνελεύσεως πληρεξούσιοι και αυτοί οι δραξάμενοι τα όπλα επί τω γενικώ τούτω σκοπώ, διά να συνομολογήσωσι μετ' εμού πόσον εμακρύνθημεν της μεγάλης εκείνης της πατρίδος ιδέας, την οποίαν εις αυτό του Ρήγα το τραγούδι είδομεν κατά πρώτον εκπεφρασμένην. Εν ενί τότε πνεύματι ηνωμένοι, όσοι είχομεν το επώνυμον Έλληνες εκερδήσαμεν μέρος του όλου σκοπού· νυν δε ενασχολούμεθα εις ματαίαις διακρίσεις Ελλήνων και Ελλήνων, χριστιανών και χριστιανών, ημείς, οίτινες φέροντες εις την μία χείρα την σημαίαν της θρησκείας, και εις την άλλην την της ελευθερίας εκοπιάσαμεν επί πολυετίαν διά την απελευθέρωσιν όλων εν γένει των ομοδόξων χριστιανών [...]».

Πηγή: Δημαράς Κ.Θ., Ελληνικός Ρωμαντισμός, Νεοελληνικά Μελετήματα Ερμής, 1994, σ. 405-406.

Σχολιάστε την ασάφεια με την οποία διατυπώνεται το ιδεολόγημα της Μεγάλης Ιδέας. Ποιο είναι κατά τη γνώμη σας το περιεχόμενό της;

Η έκφραση «Μεγάλη Ιδέα» απαντάται στα μέσα περίπου του 19ου αιώνα σε συζητήσεις και σε κείμενα με την έννοια της γενναίας και ευγενικής σκέψης και της αλτρουιστικής ψυχικής διάθεσης. Ο Κωλέττης όμως πρώτος την προτείνει ως ιδεολογικό σύνθημα μέσα στο ελληνικό κοινοβούλιο και διαμέσου του τύπου στην πολιτική σκηνή και στην ιδεολογική «φαρέτρα» του ελληνικού κράτους, συνδέοντάς τη με την πραγματοποίηση των εθνικών πόθων. Το ζήτημα είναι ότι οι εθνικοί πόθοι εκείνα τα πρώτα χρόνια του ανεξάρτητου ελληνικού κράτους ήταν σε μεγάλο βαθμό συγκεχυμένοι και απροσδιόριστοι. Οι προτεραιότητες ανταγωνίζονταν η μία την άλλη, καθώς τα προβλήματα ήταν πολλά. Γι' αυτό και ο Κ.Θ. Δημαράς, ο πιο σπουδαίος ίσως μελετητής εκείνης της συγκυρίας, δε διστάζει να γράψει: «Θα ευχόταν κανείς να ήξερε τι είχε στο νου του ο ίδιος ο Κωλέττης, όταν πρωτοέριξε το σύνθημα¹⁰».

Δεν υπάρχει βεβαιότητα για το ακριβές περιεχόμενο της Μεγάλης Ιδέας. Ενυπάρχει στο λόγο του Κωλέττη μια πολιτιστική πτυχή: «να φωτίση, δια δε της αναγεννήσεως την Ανατολήν», όπως και μία πολιτική διάσταση: «να αποφασίσωσι ουχί πλέον περί της τύχης της Ελλάδος, αλλά της ελληνικής φυλής». Γεγονός είναι ότι ερμηνείες και ορισμοί για τη Μεγάλη Ιδέα δόθηκαν από τότε πολλοί, όχι όμως και από τον ίδιο τον Κωλέττη. Γράφει χαρακτηριστικά πάνω στο θέμα αυτό μία ιστορικός της ιδεολογίας αυτής: «και αν είναι δύσκολο να εξαχθεί ορισμός της Μεγάλης Ιδέας από τα όσα είπε ο Κωλέττης στην αγόρευσή του, είναι σίγουρο ότι οι ακροατές του και αργότερα οι αναγνώστες του τύπου άκουσαν και διάβασαν κάτι παραπάνω από όσα είχε πει στην πραγματι-

⁹ Δηλαδή οι αρχαίοι Έλληνες.

¹⁰ Δημαράς, Κ.Θ., «Της μεγάλης ταύτης ιδέας» στο Ελληνικός Ρωμαντισμός, Αθήνα Νεοελληνικά Μελετήματα Ερμής, 1994, σ. 411.

κότητα»¹¹. Αυτό σημαίνει ότι η κοινωνία της εποχής του Κωλέττη ήταν έτοιμη να ενστερνιστεί μια ιδεολογία που θα αναφερόταν σε μια σημαντική αποστολή του έθνους. Έτσι, ήταν έτοιμη να δώσει το δικό της ιδιαίτερο περιεχόμενο, χωρίς να περιμένει υποδείξεις από τον εμπνευστή της ιδέας.

Η απροσδιοριστία, αλλά και η αντιφατικότητα πολλές φορές, αναφορικά με τους στόχους που θα μπορούσαν να προβληθούν ως εθνικοί ήταν ως ένα βαθμό φυσιολογική, αφού και οι Έλληνες είχαν φτάσει στο σημείο εκείνο, το οποίο οραματίζονταν τουλάχιστον μια γενιά πριν, στην επίτευξη δηλαδή της εθνικής ανεξαρτησίας και της ίδρυσης ελεύθερου κράτους. Το παρόν αποτελούσε γι' αυτούς ήδη μάρτυρας πραγματοποίησης μακροχρόνιων πόθων και ήταν λογικό αυτή η πλήρωση να τους φέρει σε μια στιγμιαία αμηχανία γύρω από τι καινούριο θα έπρεπε να επιδιώξει το έθνος. Ήταν λογικό οι προηγούμενες γενιές, που βίωσαν την ελληνική επανάσταση, να μην είχαν σχεδιάσει πέρα από την πολυπόθητη κατάκτηση της ελευθερίας. Εξάλλου, αρνητικά λειτουργούσαν και «μούδιαζαν τις συνειδήσεις» όλα εκείνα τα προβλήματα που αναδύθηκαν μαζί με το ελληνικό κράτος και τα οποία φάνταζαν δυσεπίλυτα: οικονομικές δυσκολίες, ανέχεια, απογοήτευση από τις πελατειακές σχέσεις των κομμάτων, πολλά αδέρφια αλύτρωτα. Δεν ήξερε κανείς σε ποιο από τα προβλήματα αυτά θα έπρεπε να δώσει προτεραιότητα και να επιδιώξει την αντιμετώπισή του. Είναι γεγονός ότι υπήρχε διάχυτο ένα συναίσθημα πικρίας και απογοήτευσης στη νεοελληνική κοινωνία για τα προβλήματα που μαστίζαν το μικρό νεοσύστατο κράτος και παράλληλα η ελπίδα, που έφτανε σε μερικούς μέχρι την απόλυτη βεβαιότητα, ότι τα προβλήματα θα ξεπεραστούν με την εδαφική επέκταση του ελληνικού κράτους και την ενσωμάτωση πληθυσμών και περιοχών που θα μπορούσαν να προσφέρουν σε έμπυχο δυναμικό και πόρους. Η ασάφεια και η αοριστία ήταν κατά άλλους μελετητές μια μέθοδος να συγκαλυφθούν οι τεράστιες οικονομικές και κοινωνικές αποκλίσεις μεταξύ των πολιτών του ελληνικού κράτους. «Το χάσμα ανάμεσά τους έπρεπε όχι... να γεφυρωθεί (αυτό ήταν κάτι αδύνατον), αλλά να συγκαλυφθεί και η ασφαλέστερη μέθοδος συγκαλύψης η μόνη δυνατότητα παράκαμψης των αντιφάσεων ήταν η αοριστία και η ασάφεια»¹².

Έτσι, δεν έχει και πολύ σημασία τι ακριβώς εννοούσε ο αγορητής με τη περίφημη εκείνη φράση, αλλά πώς την αντελήφθησαν οι σύγχρονοί του και οι επόμενες γενιές, αφού η Μεγάλη Ιδέα κυριεύει τις ελληνικές συνειδήσεις μέχρι τουλάχιστον το 1922 και τη Μικρασιατική καταστροφή. Πολλές φορές μια ιδέα ζει «σπανίως όπως την συνέλαβε ο δημιουργός, συνηθέστερα όπως την άκουσαν, την εκατάλαβαν, την παρεξήγησαν, την ενόθευσαν, όσοι έκτοτε ασχολήθηκαν μαζί της»¹³. Έτσι, η Μεγάλη Ιδέα βρήκε άμεση απήχηση στην ελληνική κοινωνία και αποσυνδέθηκε γρήγορα από τον Κωλέττη. Έγινε κτήμα ολόκληρου του έθνους.

Η σκέψη του Κωλέττη πάντως, κινείται ανάμεσα σε δύο πόλους:

¹¹ Σκοπετέα, Ε., *Το πρότυπο βασίλειο και η Μεγάλη Ιδέα. Όψεις του εθνικού προβλήματος στην Ελλάδα (1830 - 1880)*, 1988, σ. 260.

¹² Σκοπετέα Ε., *Το πρότυπο βασίλειο και η Μεγάλη Ιδέα*, όπ. π., σ. 255.

¹³ Δημαράς Κ.Θ., «*Της μεγάλης ταύτης ιδέας*», όπ. π., σ. 412.

- Στην ενότητα του ελληνικού έθνους: α) στον χώρο → μαζί με τους αλύτρωτους αδελφούς στα άλλα ελληνικά τουρκοκρατούμενα εδάφη β) και τον χρόνο → συναίσθηση της κοινής ταυτότητας με τους αρχαίους Έλληνες.
- Στην «ιερή αποστολή» του ελληνικού έθνους να μεταλαμπαδεύσει την παιδεία και τον πολιτισμό στην Ανατολή λόγω της ιστορίας του και της γεωγραφικής του θέσης.

Ενότητα 20

Παράθεμα 1

Ο αρχηγός του κινήματος στο Γουδί Ν. Ζορμπάς αφηγείται τα κίνητρα του Στρατιωτικού Συνδέσμου στα Απομνημονεύματά του (1925):

«Η Πατρίς μας ευρίσκεται υπό δυσχερεστάτας περιστάσεις, το δε επίσημον κράτος υβρισθέν και ταπεινωθέν, αδυνατεί να κινηθή προς άμυναν των δικαίων του.

Άπας ο Ελληνισμός βαρυαλγών δια την λυπηράν ταύτην κατάστασιν, εξεδήλωσεν ότι ποθεί διακαώς την λήψιν συντόνων μέτρων προς αποτροπήν παρομοίων κινδύνων εν τω μέλλοντι. Άλλως τε ... επανειλημμένως υπεδείχθη ότι το Έθνος μας δεν θα υφίστατο τ' ατυχήματα και τους εξευτελισμούς ους μέχρι τούδε υπέστη, εάν είχομεν παρασκευασμένην προς άμυναν Στρατιωτικήν και Ναυτικήν δύναμιν επαρκή. [...] υπό των εκάστων αρμοδίων ημελήθη ο πλήρης καταρτισμός αυτών, (δηλ. του στρατού και του στόλου) ουχί εκ κακής θελήσεως αλλ' επί τη αδικαιολογήτω προφάσει της ανεπαρκείας των προσόδων του Κράτους κατασπαταλωμένων εν τούτοις εική και ως έτυχε, προβαίνει εις την υποβολήν ιεράς παρακλήσεως προς τον Βασιλέα, τον –κατά τον θεμελιώδη Νόμον– Αρχηγόν των κατά Ξηράν και Θάλασσαν στρατιωτικών δυνάμεων του Κράτους, και προς την κυβέρνησίν του, όπως ολοψύχως επιδοθώσιν εις την άμεσον και ταχείαν ανόρθωσιν των κακώς εν γένει εχόντων, ιδία δε των του Στρατού και Ναυτικού.

Ο στρατιωτικός Σύνδεσμος δεν επιδιώκει την κατάργησιν της Δυναστείας ή την αντικατάστασιν του Βασιλέως, ούτινος το πρόσωπον είναι ιερόν ... ουδ' επιθυμεί να εγκαθιδρύση την απολυταρχίαν, ή την στρατοκρατίαν, ή να θίξη καθ' οιονδήποτε τρόπον το Συνταγματικόν Πολίτευμα, διότι οι αποτελούντες αυτόν (δηλ. το Στρατιωτικό Σύνδεσμο) εισί και αυτοί Έλληνες και έχουσιν ορκισθή εις την τήρησιν του Συντάγματος. ...

Πηγή: τα αιτήματα του Στρατιωτικού Συνδέσμου

Ποιο φαίνεται να είναι το βασικό αίτημα του στρατιωτικού Συνδέσμου από την αφήγηση του αρχηγού του;

Από την αφήγηση αυτή του αρχηγού του κινήματος (αλλά και από άλλες πηγές) καταλαβαίνουμε ότι κίνητρο του Στρατιωτικού Συνδέσμου δεν ήταν η

κατάληψη και η άσκηση της εξουσίας, αλλά η άσκηση πίεσης για τη λήψη σημαντικών αποφάσεων που θα έφερναν «την άμεσον και ταχείαν ανόρθωσιν» της χώρας. Οι μεταρρυθμίσεις στις οποίες προσβλέπει ο Σύνδεσμος αφορούν κυρίως στο στρατό και το ναυτικό, στον τομέα θα έλεγε κανείς που ήταν αρμόδιος περισσότερο από τον καθένα να κρίνει την κατάσταση και να προτείνει αλλαγές. Η «λυπηράν ταύτην κατάστασιν» στην οποία βρίσκεται το ελληνικό κράτος και κάνει την κοινωνία να δυσανασχετεί οφείλεται κυρίως στην ελλιπή προετοιμασία και οργάνωση των ενόπλων δυνάμεων: «το Έθνος μας δεν θα υφίστατο τ' ατυχήματα και τους εξευτελισμούς... εάν είχομεν παρασκευασμένην προς άμυναν Στρατιωτικήν και Ναυτικήν δύναμιν επαρκή». Το βασικό αίτημα του Συνδέσμου είναι να μην επαναληφθούν τα λάθη και η αμέλεια του παρελθόντος «υπό των εκάστων αρμοδίων ημελήθη», ώστε το έθνος να μη βρεθεί αντιμέτωπο και με άλλες ταπεινώσεις (όπως αυτή του 1897) και σοβαρότερα προβλήματα. Ο Σύνδεσμος κοιτάει στο μέλλον όχι στο παρελθόν. Δε δίνει βαρύτητα τόσο στην απόδοση ευθυνών όσο στην άμεση επιδιόρθωση των πραγμάτων. «Ημελήθη ... ουχί εκ κακής θελήσεως» ισχυρίζεται ο Ζορμπάς. Επομένως ο Σύνδεσμος δεν έχει παρουσιαστεί στο πολιτικό σκηνικό ως τιμωρός. Τουλάχιστον αυτή την εικόνα θέλει να παρουσιάσει προς τα έξω, προς την κοινωνία και ειδικά προς την πολιτική ηγεσία της χώρας. Βέβαια ευθύνες υπάρχουν: «των προσόδων του Κράτους κατασπαταλωμένων» και αλλαγές πρέπει να γίνουν. Ο Σύνδεσμος όμως θέλει απλά να εκφράσει το λαϊκό αίσθημα της απογοήτευσης και της δυσaréσκειας για την παρούσα κατάσταση. Ο βασιλιάς είναι αρμόδιος –σύμφωνα με το Σύνταγμα, το οποίο σέβεται απόλυτα ο Στρατιωτικός Σύνδεσμος– να κρίνει τον τρόπο και τον ρυθμό με τον οποίον θα γίνουν οι αλλαγές. Επομένως δεν πρέπει κανείς ούτε κατά διάνοια να υποθέσει ή να υπαινιχτεί ότι έσχατο κίνητρο των αξιωματικών του Συνδέσμου είναι η απομάκρυνση του βασιλιά και ο σφετερισμός της εξουσίας: «ουδ' επιθυμεί να εγκαθιδρύση την απολυταρχίαν, ή την στρατοκρατίαν». Το πρόσωπο του βασιλιά είναι «ιερόν» και ο Σύνδεσμος θα υπερασπιστεί το Σύνταγμα της Χώρας.

Ενότητα 21

Παράθεμα 1

Πηγή: «η προκήρυξη της Αντιπολίτευσης»: η έναρξη της επανάστασης στον Θέρισσο το 1905.

Οι υπογεγραμμένοι, αποτελούντες την ηνωμένην εν Κρήτη Αντιπολίτευσιν, συνελθόντες εν Χανίοις τη 26η Φεβρουαρίου 1905, αποσκοπούντες εις την εκπλήρωσιν του Εθνικού Προγράμματος, αποφασίζομεν:

α) Πρώτον και κύριον μέλημα ημών έστω η επίτευξις του από αιώνων επιδιωκόμενου σκοπού της ενώσεως της Κρήτης μετά της ελευθέρας Ελλάδος,

β) Αδυνάτου αποβαινόντος του σκοπού τούτου, θέλομεν επιδιώξει την πολιτικήν προσέγγισιν της πατρίδος μας προς την ελευθέραν Ελλάδα, μεταβαλλομένης από διεθνούς απόψεως της σημερινής καταστάσεως²

γ) Μη εκπληρουμένου μηδέ του σκοπού τούτου θέλομεν επιδιώξει την αναθεώρησιν του ημετέρου συντάγματος κατά το πρότυπο του ελληνικού, όπως απαλλαγή ο τόπος του δεσποτισμού.

Του προγράμματος τούτου την πραγμάτωσιν θέλομεν επιδιώξει και δι' ενόπλων λαϊκών συναθροίσεων.

Ποιες ήταν οι βασικές επιδιώξεις της Ηνωμένης Αντιπολίτευσης, δηλαδή των επαναστατών του Θερίσου;

Οι Κρητικοί που διαφωνούσαν με την πολιτική του πρίγκιπα Γεωργίου, του διορισμένου από τις μεγάλες Δυνάμεις διοικητή της Κρήτης, συσπειρώθηκαν γύρω από το πρόσωπο του Ε. Βενιζέλου και σχημάτισαν την Αντιπολίτευση. Συνδετικό στοιχείο των μελών της Αντιπολίτευσης ήταν η απογοήτευση και η ανησυχία από τη μη εκπλήρωση του πάγιου αιτήματος των Κρητικών για ένωση με την Ελλάδα. Η παραπάνω πηγή αποτελεί ουσιαστικά την προκήρυξη της επανάστασης του Θερίσου το 1905 με βασικό αίτημα την ενσωμάτωση της Κρήτης στο ελληνικό κράτος. Στην ιστορική αυτή συγκέντρωση στα Χανιά οι εκπρόσωποι της Αντιπολίτευσης αποφάσισαν να διεκδικήσουν δυναμικά τα αιτήματα που πίστευαν ότι εξέφραζαν συνολικά τον κρητικό λαό.

Στα αιτήματά τους προέχει η εκπλήρωση του «από αιώνων επιδιωκόμενου σκοπού», δηλαδή η ένωση της Κρήτης με την ελεύθερη Ελλάδα. Η προοπτική αυτή φάνταζε, όπως πίστευαν, μακρινή, εξαιτίας της μη δυναμικής και της μη διεκδικητικής πολιτικής του Γεωργίου έναντι των Δυνάμεων. Ο Βενιζέλος όμως –ο ηγέτης της Ηνωμένης Αντιπολίτευσης– ήταν ένας ρεαλιστής πολιτικός. Έτσι στην περίπτωση που διαπίστωνε ότι μια αρνητική συγκυρία στεκόταν εμπόδιο στην ολοκλήρωση των σχεδίων του δεν έμενε άκαμπτος, αλλά επαναπροσδιόριζε την πολιτική του και προσπαθούσε να επιτύχει τον στόχο του με σταδιακές κατακτήσεις και την εφαρμογή μιας «βήμα προς βήμα» πολιτικής. Έτσι στο δεύτερο αίτημα που διατυπώνεται από την Ηνωμένη Αντιπολίτευση υπάρχει η πρόβλεψη ότι αν το πάγιο και αδιαπραγμάτευτο αίτημα της ένωσης δεν μπορεί για κάποιους λόγους να πραγματοποιηθεί άμεσα, η Ηνωμένη Αντιπολίτευση είναι διατεθειμένη με ενέργειές της να αλλάξει τη διεθνή αρνητική συγκυρία. Αυτό ενδεχομένως μπορεί να επιτευχθεί με διαφορετική στάση των Κρητικών έναντι των Δυνάμεων. Η αλλαγή «της σημερινής καταστάσεως» τίθεται ως προτεραιότητα από τους επαναστάτες, διαφορετικά εκδηλώνεται ο φόβος ότι θα απομακρυνθεί επικίνδυνα το ποθητό αποτέλεσμα της ένωσης με την Ελλάδα. Στο τρίτο αίτημα φαίνεται και ένας βασικός λόγος που οδήγησε στην εξέγερση,

² Η πολιτική κατάσταση της Κρήτης στις παραμονές της επανάστασης στον Θέρισσο το 1905 ήταν μία αυτονομία υπό τον πρίγκιπα Γεώργιο, γιο του Βασιλιά της Ελλάδας, και ύπαρξη ενός πολιτεύματος, η Κρητική Πολιτεία, με σύνταγμα ανάλογο του ισχύοντος ελληνικού συντάγματος εκείνης της εποχής (του 1864) το οποίο έδινε υπερεξουσίες στον πρίγκιπα.

δηλαδή ο τρόπος άσκησης της εξουσίας από την πλευρά του πρίγκιπα Γεωργίου. Ο Γεώργιος κατηγορείται για δεσποτισμό και για αυταρχική πολιτική συμπεριφορά. Τίθεται ως στόχος λοιπόν η αναθεώρηση του συντάγματος, το οποίο θεωρείται ότι έχει δώσει υπερεξουσίες στον πρίγκιπα. Σε ένα τόσο βασικό ζήτημα, όπως είναι η διαχείριση της τύχης της ιδιαίτερης τους πατρίδας οι Κρητικοί θέλουν να έχουν λόγο στις αποφάσεις και τις πολιτικές εξελίξεις, γι' αυτό και αντιδρούν σε μια πολιτική που τους απομονώνει και τους θέτει στο περιθώριο.

Ενότητα 22

Παράθεμα 1

Πηγή: «φρούδες ελπίδες»: Η Οργάνωσις Κωνσταντινουπόλεως.

Η ήττα του οθωμανικού παλαιού καθεστώτος, η οποία επιτελέστηκε με τη νεοτουρκική επανάσταση, αναστάτωσε τις ισορροπίες που είχαν διαμορφωθεί στη Βαλκανική χερσόνησο και κλόνισε για άλλη μια φορά τα δεδομένα της ελληνικής εξωτερικής πολιτικής. Επιπλέον έφερε και πάλι στην επιφάνεια το ζήτημα του ρόλου των Ελλήνων της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας ως προς τον προσανατολισμό του εθνικού ζητήματος. Η εγκαθίδρυση κοινοβουλευτικού πολιτεύματος, οι υποσχέσεις των Νεότουρκων για ισονομία και συνταγματικότητα δημιούργησαν τις προϋποθέσεις για τη νόμιμη εκπροσώπηση των χριστιανικών και άλλων εθνοτήτων στο νέου τύπου κράτος.

Μέσα σε αυτό το πλαίσιο δημιουργήθηκε από τον Ίωνα Δραγούμη και τον Σουλιώτη η Οργάνωσις Κωνσταντινουπόλεως, η οποία ανέλαβε να παίξει τον ρόλο του συνδέσμου ανάμεσα στο νεοτουρκικό καθεστώς και στο ελλαδικό κράτος. Ο Δραγούμης και ο Σουλιώτης είχαν ενστερνιστεί την άποψη ότι η Αυτοκρατορία έπρεπε να αλωθεί από τα μέσα και ότι φυσικά θα εξελληνιζόταν. Δήλωναν μάλιστα ρητά την περιφρόνησή τους προς το «κρατίδιον», όπως αποκαλούσαν το ελληνικό κράτος. Έθεταν όμως ένα σημαντικό δίλημμα στην εξωτερική πολιτική του «κρατιδίου»: την επιλογή ανάμεσα στη φιλική, εκσυγχρονισμένη και πολλά υποσχόμενη Τουρκία και τη σλαβική φυλή, η οποία «σφετερίστηκε» τη Μακεδονία. Στην κίνηση όμως αυτή δε δόθηκε καμία συνέχεια, αφού η νεοτουρκική ηγεσία διέλυσε γρήγορα τις αυταπάτες που είχαν δημιουργηθεί στην αρχή, δείχνοντας ένα πρόσωπο πολύ σκληρότερο ακόμη και από αυτό του Σουλτάνου Αβδούλ Χαμίτ.

Πηγή: Λούβη, Λ., «Το εθνικό ζήτημα, “σλαβικός κίνδυνος” και ελληνική εξωτερική πολιτική» στο *Ιστορία του νέου ελληνισμού*, Αθήνα, 2003, τομ. 5ος, σ. 43-44.

Τι οδήγησε τους Δραγούμη και Σουλιώτη στην ίδρυση της Οργάνωσης Κωνσταντινούπολης;

Η οργάνωση της Κωνσταντινούπολης είχε ένα διαφορετικό όραμα από αυτό που είχαν οι θιασώτες της Μεγάλης Ιδέας αναφορικά με την τύχη του ελληνισμού. Ο πόλεμος και η επεκτατική πολιτική του ελληνικού κράτους αμφισβητήθηκε ως μονόδρομος ανάπτυξης του ευρύτερου ελληνισμού, δηλαδή του ελληνισμού που βρισκόταν έξω από τα σύνορα του μικρού ελληνικού κράτους. Η ανάπτυξη, πνευματική και οικονομική, μπορούσε να συντελεστεί και «από τα μέσα», δηλαδή εντός των πλαισίων που όριζε το οθωμανικό κράτος. Εξάλλου το πλαίσιο αυτό άλλαζε δραματικά κατά τη διάρκεια του 19ου αιώνα. Γίνονταν ή μάλλον επιβállονταν (από τις μεγάλες Δυνάμεις) μεταρρυθμίσεις στον «μεγάλο ασθενή» της Ανατολής (= το οθωμανικό κράτος), μεταρρυθμίσεις που συνεπάγονταν καλύτερους όρους διαβίωσης για τους μη μουσουλμάνους. Ειδικά οι Έλληνες, οι οποίοι κρατούσαν σε μεγάλο βαθμό τα ηνία της οικονομικής ζωής της οθωμανικής αυτοκρατορίας, μπορούσαν εύκολα να εκμεταλλευτούν την κατάσταση και να αναδειχθούν στην κοινωνική και πολιτική ζωή της οθωμανικής πολυεθνικής κοινωνίας και σταδιακά να γίνουν το πιο δυναμικό κομμάτι της κοινωνίας αυτής.

Στις αρχές του 20ού αιώνα το σχέδιο αυτό της «ειρηνικής επανάστασης» των Ελλήνων της οθωμανικής αυτοκρατορίας φαινόταν περισσότερο δυνατό από τότε λόγω των εξαγγελιών του καθεστώτος των Νεότουρκων, που τερμάτιζε τον απολυταρχισμό του προηγούμενου σουλτάνου (Αβδούλ Χαμίτ II) και επαγγελλόταν ένα κράτος ισότητας και ισονομίας για όλους ανεξαιρέτως τους κατοίκους της χώρας. Ο Δραγούμης και ο Σουλιώτης είχαν ενστερνιστεί την άποψη ότι η οθωμανική αυτοκρατορία θα έπρεπε «να αλωθεί από τα μέσα», όχι μόνο επειδή δεν είχαν εμπιστοσύνη στις δυνάμεις του ασθενικού κρατιδίου των Ελλήνων, αλλά και γιατί ενδεχομένως δεν ασπάζονταν εθνικιστικές θεωρίες. Είχαν ως όραμα ένα ανάλογο σχέδιο με αυτό του Ρήγα, έχοντας συναίσθηση των στενών δεσμών που είχαν σφυρηλατηθεί μεταξύ των ανθρώπων που κατοικούσαν μαζί για αιώνες στα ίδια εδάφη, έχοντας τα ίδια προβλήματα και την ίδια καθημερινότητα, παρόλο που τους χώριζαν θρησκεία και γλώσσα. Όμως ένα τέτοιο όραμα αποδείχτηκε τελικά ουτοπικό. Με την ανάπτυξη των εθνικισμών –με τελευταίο τον τουρκικό– οι άνθρωποι είχαν χωρίσει οριστικά. Επιπλέον, οι Νεότουρκοι δεν είχαν καμία διάθεση να μοιράσουν την εξουσία, οργανώνοντας ένα κράτος λιγότερο συγκεντρωτικό από αυτό που ίσχυε επί Σουλτάνων.

Ενότητα 23

Παράθεμα 1

Πηγή: Ο ρόλος της σταφίδας στην ελληνική οικονομία
 Με αφετηρία τον καθοριστικό ρόλο της σταφίδας στις ελληνικές εξαγωγ-

γές του 19ου αιώνα θα μπορούσε να ξεκινήσει μία ακόμα παραλλαγή πλάι στις πολλές ερμηνείες που έχουν εμφανιστεί στην ελληνική ιστοριογραφία για την εξάρτηση της ελληνικής οικονομίας από τη διεθνή αγορά και τη θέση της σε αυτή. Αν προς στιγμήν αγνοήσουμε το δεδομένο ότι εμπορευματική οικονομία χωρίς διεθνείς εμπορευματικές σχέσεις δεν είναι δυνατό να υπάρξει και τότε ακόμη για να υποστηριχθεί η εξάρτηση της ελληνικής οικονομίας με κύριο επιχείρημα το μονοσήμαντο χαρακτήρα των εξαγωγών της θα πρέπει προκαταβολικά να αγνοήσουμε αρκετά ιστορικά δεδομένα. Καταρχήν ο καθοριστικός ρόλος της σταφίδας στις ελληνικές εξαγωγές έχει και μία άλλη όψη όχι τόσο αρνητική: τα ιδιαίτερα σημαντικά κεφάλαια που εισρέουν σαν την ελληνική οικονομία, εννοείται αποκλειστικά και μόνο με τη μορφή χρήματος, θα πρέπει να έκαναν εντατικότερο τον εκχρηματισμό μιας κατά τ' άλλα μεικτής οικονομίας [...] Πλάι σε αυτήν την εισροή κεφαλαίων από την παραγωγή και το εμπόριο της σταφίδας θα πρέπει να συνυπολογιστεί ο ιδιωτικός δανεισμός από τη διεθνή αγορά κεφαλαίων και από το εσωτερικό [...] κεφάλαια που κυκλοφορούσαν στην ελληνική αγορά. Και τέλος [...] οι επιπτώσεις στις εξαγωγές από τη σταφιδική κρίση όχι μόνο δεν ήταν εκτεταμένες αλλά κυρίως ξεπεράστηκαν σε πολύ σύντομο χρονικό διάστημα.

Πηγή: Π. Πιζάνιας, *Οικονομική Ιστορία της Ελληνικής Σταφίδας 1851-1912. Παραγωγή, διεθνής αγορά, διαμόρφωση τιμών, κρίση, Αθήνα, 1988, σ. 49-50.*

Πώς κρίνει το ρόλο της σταφίδας στην ελληνική οικονομία ο ιστορικός της πηγής;

Ο ιστορικός σημειώνει με έμφαση ότι σε όλη τη διάρκεια του 19ου αιώνα η σταφίδα ήταν το προϊόν που εξασφάλιζε προνομιακά την παρουσία του ελληνικού κράτους στη διεθνή αγορά. Η σταφίδα καθόριζε ουσιαστικά τη συνολική αξία των ελληνικών εξαγωγών. Χάρη στο προϊόν αυτό έζησαν και ευημέρησαν ολόκληρες τοπικές κοινωνίες και σημαντικά κεφάλαια κυκλοφόρησαν στην ελληνική αγορά, συντελώντας στον εκχρηματισμό και τον εκσυγχρονισμό της ελληνικής οικονομίας. Υπάρχουν ωστόσο μελετητές που θεωρούν ότι η πορεία αυτού του προϊόντος (ταχεία ανάκαμψη, κρίση, πτώση) καταδεικνύει με τρόπο ξεκάθαρο την εξάρτηση της ελληνικής οικονομίας από τη διεθνή καπιταλιστική αγορά. Αυτή η οπτική τονίζει την υποδεέστερη θέση της περιφερειακής ελληνικής οικονομίας σε σχέση με το καπιταλιστικό κέντρο και προτάσσει την άποψη ότι οι σχέσεις της ελληνικής οικονομίας με τη διεθνή αγορά είναι σχέσεις εκμετάλλευσης και σχέσεις ασύμφορες για τις αδύναμες, όπως η ελληνική, οικονομίες με αποτελέσματα πάντα αρνητικά. Πρόκειται όμως για μια οπτική μονοδιάστατη και σύμφωνα με τον ιστορικό της πηγής λανθασμένη. Πρέπει πάντα κανείς να συνυπολογίζει και τα οφέλη που αποκομίζει μια αδύναμη ή περιφερειακή οικονομία, όταν συναλλάσσεται με τη διεθνή αγορά, όπως επίσης και τις πιέσεις που μπορεί πάντα να ασκήσει (η αδύναμη πλευρά) στο οικονομικό

κύκλωμα. Η ελληνική παραγωγή κάλυπτε ουσιαστικές ανάγκες των δυτικοευρωπαϊκών αγορών και με δεδομένο αυτό μπορούσε να πιέσει για καλύτερες τιμές, πράγμα που έγινε και οδήγησε σε κατακόρυφη αύξηση των τιμών στα τέλη του 19ου αι. Αυτό εξάλλου που θα πρέπει να σημειώσει ένας μελετητής της ελληνικής οικονομικής ιστορίας του 19ου αιώνα είναι όχι τόσο η εξάρτηση της ελληνικής οικονομίας από τις διεθνείς αγορές, όσο η εξάρτησή της από συγκυριακά φαινόμενα και η έλλειψη μακροπρόθεσμου σχεδιασμού, γεγονός που την ανάγκαζε, έπειτα από μια διεθνή κρίση, να ξαναρχίζει από την αρχή⁷.

---

⁷ Βλ. επίσης την απάντηση στην ερώτηση 2.

5

ΕΠΕΞΕΡΓΑΣΙΑ ΠΡΟΣΘΕΤΩΝ
ΙΣΤΟΡΙΚΩΝ ΠΗΓΩΝ ΜΕ ΕΡΩΤΗΣΗ

Κεφάλαιο Πέμπτο

ΕΠΕΞΕΡΓΑΣΙΑ ΠΡΟΣΘΕΤΩΝ ΙΣΤΟΡΙΚΩΝ ΠΗΓΩΝ ΜΕ ΕΡΩΤΗΣΗ

Ενότητα 25

Παράθεμα 1

Ο Κουρμπέ και ο ρεαλισμός στη ζωγραφική

Ο ζωγράφος που έδωσε το όνομα σε αυτή την κίνηση [ενν. τον ρεαλισμό] ήταν ο Gustav Courbet (1819-1877). Όταν έκανε ατομική έκθεση σε μια παράγκα στο Παρίσι, το 1855, την ονόμασε: *Le Realism, G. Courbet*. Ο «ρεαλισμός» του επρόκειτο να σημαδέψει μιαν επανάσταση στην τέχνη. Ο Κουρμπέ δεν ήθελε να είναι μαθητής κανενός, μόνο τη φύση δεχόταν για δάσκαλο. [...] Δεν ήθελε την ομορφιά αλλά την αλήθεια. [...] Ήθελε να είναι τα έργα του μια διαμαρτυρία εναντίον των καθιερωμένων συμβάσεων της εποχής του, να «σοκάρει την αστική τάξη», να την αφυπνίσει από την αυταρέσκειά της, και να διαλαλήσει την αξία της ασυμβίβαστης καλλιτεχνικής ειλικρίνειας ως αντίθεση στον επιδέξιο χειρισμό των παραδοσιακών κοινοτοπιών. Τα έργα του Κουρμπέ είναι δίχως αμφιβολία ειλικρινή. «Ελπίζω» έγραφε σ' ένα χαρακτηριστικό γράμμα του το 1854 «να κερδίζω πάντα το ψωμί μου με την τέχνη μου, χωρίς ποτέ να απομακρυνθώ ούτε τόσο da από τις αρχές μου, χωρίς να πω ψέματα στη συνείδησή μου ούτε για μια στιγμή, χωρίς να ζωγραφίσω ούτε καν όσο μπορεί να σκεπάσει η παλάμη μου μόνο και μόνο για να ευχαριστήσω οποιονδήποτε ή για να πουλήσω πιο εύκολα».

E.H. Gombrich, Το χρονικό της Τέχνης, μτφρ. Λ. Κάσδαγλη, Μορφωτικό Ίδρυμα Εθνικής Τραπέζης, Αθήνα, 1994, σ. 511

Να δικαιολογήσετε το γεγονός ότι ο Κουρμπέ αναδείχτηκε βασικός εκπρόσωπος του κινήματος του ρεαλισμού στη ζωγραφική.

Με το εκπληκτικό έργο του Γκουστάβ Κουρμπέ ο ρεαλισμός έφτασε στην πλήρη ωριμότητά του. Όπως αναφέρει ο ιστορικός Gombrich, ο Κουρμπέ ήταν ένας ανήσυχος και ασυμβίβαστος καλλιτέχνης που επιδίωκε με τα έργα του να αποδώσει την αλήθεια και όχι την ομορφιά. Αυτό είναι κυρίως που τον καθιστά βασικότερο εκπρόσωπο του ρεαλισμού στη ζωγραφική. Τον ενδιέφερε να αποδώσει με ειλικρίνεια την πραγματικότητα, ακόμη κι αν πολύ συχνά το αποτέλεσμα έθιγε το γούστο της αστικής τάξης και ανέτρεπε τα μέχρι τότε καθιερωμένα πρότυπα αισθητικής. Ο Κουρμπέ ήθελε με τα έργα του να καταγγείλει την αυταρέσκεια των αστών της εποχής του και να κλονίσει τις αξίες τους, οι οποίες στηρίζονταν στη σύμβαση και την υποκρισία. Με αυτή την έννοια το έργο του μπορεί να χαρακτηριστεί ριζοσπαστικό. Με το ανατρεπτικό του ύφος και τη σταθερότητα που έδειξε στις αρχές που πρόσβευε ενθάρρυνε πολλούς άλλους καλλιτέχνες να απορρίψουν τις συμβάσεις και να ακολουθήσουν τη δική τους καλλιτεχνική συνείδηση. Έτσι, παρά το γεγονός ότι ήταν αυτοδίδακτος, ο ίδιος στάθηκε με το έργο και τις ιδέες του ο βασικός δάσκαλος της τέχνης του ρεαλισμού στην εποχή του.

6

ΕΠΕΞΕΡΓΑΣΙΑ ΠΡΟΣΘΕΤΩΝ
ΙΣΤΟΡΙΚΩΝ ΠΗΓΩΝ ΜΕ ΕΡΩΤΗΣΗ

Κεφάλαιο Έκτο

ΕΠΕΞΕΡΓΑΣΙΑ ΠΡΟΣΘΕΤΩΝ ΙΣΤΟΡΙΚΩΝ ΠΗΓΩΝ ΜΕ ΕΡΩΤΗΣΗ

Ενότητα 27

Παράθεμα 1

Η προκήρυξη του Στρατιωτικού Συνδέσμου

[...] Ο Στρατιωτικός Σύνδεσμος δεν επιδιώκει την κατάργησιν της Δυναστείας ή την αντικατάστασιν του Βασιλέως, ούτινος το πρόσωπον είναι ιερόν διά τους αποτελούντας αυτόν, ουδ' επιθυμεί να εγκαθιδρύσει την απολυταρχίαν, ή την στρατοκρατίαν, ή να θέξη καθ' οιονδήποτε τρόπον το Συνταγματικόν Πολίτευμα [...].

Επειδή όμως ο τε Διάδοχος και οι Βασιλόπαιδες, αναλαμβάνοντες ενεργόν και διοικητικήν υπηρεσίαν [...] περιπίπτουσι κατ' ανάγκην εις προσωπικάς προστριβάς [...] και επειδή αφ' ετέρου [...] διοικούσι τελείως ανευθύνως [...] διά τούτο ο Στρατιωτικός Σύνδεσμος πέποιθεν ότι πρέπει, χάριν αυτού του συμφέροντος της Δυναστείας, όπως ο τε Διάδοχος και οι Βασιλόπαιδες απόσχωσι της ενεργού και διοικητικής εν τω στρατώ και τω ναυτικώ υπηρεσίας [...].

Απόσπασμα από την προκήρυξη του Στρατιωτικού Συνδέσμου Ν. Ζορμπάς, Απομνημονεύματα, Αθήνα, 1925, σελ. 15-18

Αφού διαβάσετε το απόσπασμα από την προκήρυξη του Στρατιωτικού Συνδέσμου, να απαντήσετε στα εξής ερωτήματα:

α) Ποια θα είναι η στάση που θα τηρήσει ο Στρατιωτικός Σύνδεσμος απέναντι στο πολίτευμα της χώρας; β) Ποιο τονίζεται ως βασικό αίτημα του Συνδέσμου και γιατί ο Σύνδεσμος επιμένει ιδιαίτερα σε αυτό;

α) Το συγκεκριμένο απόσπασμα από την προκήρυξη του Στρατιωτικού Συνδέσμου μάς αποκαλύπτει τη θέση που τήρησε η ηγεσία του Συνδέσμου απέναντι στον βασιλιά και στο πολίτευμα της χώρας. Ο Στρατιωτικός Σύνδεσμος δηλώνει με σαφήνεια στην προκήρυξή του ότι δε θα θέξει το συνταγματικό πολίτευμα. Δεν επιδιώκει να επιβάλει στρατιωτικό καθεστώς, δηλαδή ένα καθεστώς στο οποίο ο στρατός θα καταργούσε τη Βουλή και τους συνταγματικά κατοχυρωμένους δημοκρατικούς θεσμούς και θα επέβαλε δική του αυθαίρετη εξουσία (εξουσία που δε θα προέκυπτε από εκλογές). Ο Σύνδεσμος επιθυμεί τη διατήρηση του υπάρχοντος πολιτεύματος, δηλαδή της βασιλευόμενης δημοκρατίας, καθώς και τη διατήρηση της Δυναστείας. Η στάση αυτή ίσως απορρέει από την προσπάθεια των στρατιωτικών να κατευνάσουν τη γενικότερη αναστάτωση που δημιουργήθηκε με το κίνημα στο Γουδί και να μην οξύνουν κι άλλο την πολιτική κατάσταση. Αν ο Σύνδεσμος υιοθετούσε και προωθούσε το αίτημα για κατάργηση της Δυναστείας, οι αντιδράσεις των φιλοδυναστικών (των υποστηρικτών της βασιλείας) θα ήταν τόσο ισχυρές που θα δημιουργούσαν νέα εσωτερική κρίση στη χώρα και θα δυσκόλευαν ακόμη περισσότερο κάθε προσπάθεια ανασυγκρότησής της.

β) Βασικό αίτημα του Συνδέσμου, σύμφωνα με την προκήρυξη, είναι η απομάκρυνση του διαδόχου Κωνσταντίνου και των άλλων πριγκίπων από τον στρατό. Με το συγκεκριμένο αίτημα ο Σύνδεσμος επιδιώκει να επικρίνει τη μεροληπτική στάση που έως τώρα είχαν κρατήσει τα μέλη της βασιλικής οικογένειας προς κάποια στελέχη του στρατού και τη διαλυτική κατάσταση που είχε δημιουργήσει η ανάμειξή τους στη στρατιωτική διοίκηση. Όπως αναφέρεται στην προκήρυξη, ο Διάδοχος και οι πρίγκιπες διοικούσαν με τρόπο ανεύθυνο, προκαλώντας προστριβές με πρόσωπα του στρατού, τα οποία προφανώς αισθάνονταν αδικημένα βλέποντας να προωθούνται σε αξιώματα μόνο οι ευνοημένοι της βασιλικής οικογένειας. Ο Σύνδεσμος θεωρούσε ότι μόνο με την αποχή των πριγκίπων από τις ένοπλες δυνάμεις θα καταργούνταν τα φαινόμενα ευνοιοκρατίας και θα επιτυχανόταν ανεμπόδιστη βαθμολογική εξέλιξη των αξιωματικών. Το αποτέλεσμα θα ήταν η γενικότερη αναδιοργάνωση των ενόπλων δυνάμεων, πράγμα που αποτελούσε και το βασικό μέλημα του κινήματος του Συνδέσμου.

Ενότητα 28

Παράθεμα 1

Ο Βενιζέλος ζητά σε άρθρο του την παραίτηση του βασιλιά Γεωργίου

Ο βασιλεύς διά των ανακοινώσεών του[...] φαίνεται μη συναισθανόμενος όλην την αθλιότητα εις ην περιήλθεν ο ελληνικός λαός μετά την μακράν βασιλείαν αυτού[...] Εγώ εξακολουθώ να θεωρώ ως απαραίτητον την παραίτησιν του Γεωργίου διά την πρόοδον του έθνους και αν, ως πιστεύω, πολιτευθώ εν Ελλάδι, θα θέσω τούτο ως εν άρθρον του πολιτικού προγράμματός μου και δεν θα παύσω να το ζητώ, έστω και εάν είμαι μόνος μου εις τούτο.

Απόσπασμα από άρθρο του Βενιζέλου στην εφημερίδα *Κήρυξ* των Χανίων τον Αύγουστο του 1909 (πριν κληθεί από τον Στρατιωτικό Σύνδεσμο)

Πηγή: Π. Πετρίδης, *Σύγχρονη Ελληνική Πολιτική Ιστορία*, τόμ. Β', Εκδόσεις Γκοβόστη, σελ. 162

Παράθεμα 2

Ο Βενιζέλος αλλάζει στάση

Καίπερ βαθέως εμφορούμενος από τας δημοκρατικές αρχάς της φυλής μας, έχω ακράδαντον την πεποίθησιν, ότι η βασιλευομένη δημοκρατία, οποίον είναι κατ' ουσίαν το πολίτευμα ημών, είναι ο τύπος του πολιτεύματος, όστις προσαρμόζεται άριστα προς την πολιτικήν μόρφωσιν του Ελληνικού λαού και εξυπηρετεί προσφορώτερον τα εθνικά συμφέροντα.

Απόσπασμα από τον λόγο του Βενιζέλου στο Σύνταγμα στις 5 Σεπτεμβρίου 1910.

Πηγή: Γ. Κορδάτος, *Μεγάλη Ιστορία της Ελλάδας*, Νεώτερη Ε', σελ. 214

Ποια ήταν η στάση του Βενιζέλου απέναντι στον θρόνο όταν βρισκόταν ακόμη στην Κρήτη και πώς αυτή διαφοροποιείται όταν πολιτεύεται στην Ελλάδα; Πώς ερμηνεύετε αυτή την αλλαγή;

Ο Βενιζέλος, όπως γνωρίζουμε, υπήρξε υπουργός Δικαιοσύνης στην Κρητική Πολιτεία. Δεν είχε διστάσει τότε να έρθει σε ρήξη με τον διοικητή της Κρήτης πρίγκιπα Γεώργιο και να τεθεί επικεφαλής του κινήματος στο Θέρισσο των Χανίων το 1905, αποτέλεσμα του οποίου ήταν η παραίτηση του Γεωργίου και η αντικατάστασή του από τον Αλέξανδρο Ζαΐμη. Οι απόψεις του Βενιζέλου την περίοδο αυτή και μέχρι την εκδήλωση του κινήματος στο Γουδί φανέρωναν την αντιπάθειά του προς τη Δυναστεία και τον θρόνο. Χαρακτηριστικό είναι το απόσπασμα που διαβάζουμε από δικό του άρθρο σε εφημερίδα των Χανίων, στο οποίο υποστηρίζει ότι ο βασιλιάς Γεώργιος πρέπει να παραιτηθεί, καθώς η παρουσία του εμποδίζει την πρόοδο του ελληνικού έθνους.

Βλέπουμε, ωστόσο, ότι αργότερα αλλάζει θέση. Στις επαφές που είχε με τον Στρατιωτικό Σύνδεσμο όταν έφτασε στην Ελλάδα διαφώνησε με εκείνους που ζητούσαν κατάργηση της μοναρχίας και επέμενε στην ανάδειξη Αναθεωρητικής και όχι Συντακτικής Βουλής. Στον λόγο που εκφώνησε αργότερα στο Σύνταγμα, ως εκλεγμένος βουλευτής από τις εκλογές Αυγούστου 1910, παρουσιάστηκε υποστηρικτής του θρόνου, λέγοντας ότι η βασιλευόμενη δημοκρατία είναι το πολίτευμα που αρμόζει στον ελληνικό λαό και εξυπηρετεί καλύτερα τα συμφέροντά του. Ως πρωθυπουργός στη συνέχεια επανέφερε στην ηγεσία του στρατού τον διάδοχο Κωνσταντίνο, προκαλώντας μάλιστα τις αντιδράσεις των βενιζελικών.

Η διαφοροποίηση αυτή στη στάση του Βενιζέλου μάς κάνει βέβαια να αμφιβάλλουμε για τη συνέπεια των λόγων του. Είναι δυνατό, ωστόσο, να ερμηνευθεί με βάση τις νέες συγκυρίες που είχε να αντιμετωπίσει ως πολιτικός στην Ελλάδα. Στο εσωτερικό η χώρα βρισκόταν ακόμη σε περίοδο πολιτικής αστάθειας μετά το κίνημα στο Γουδί. Ο Βενιζέλος θεώρησε ότι η πρόωθηση του αιτήματος για αλλαγή πολιτεύματος και κατάργηση της βασιλείας θα δημιουργούσε τέτοια αναστάτωση και διχασμό στην ελληνική κοινωνία, ώστε δύσκολα αυτή θα μπορούσε να επανέλθει στην ομαλότητα. Αλλά και στα ζητήματα εξωτερικής πολιτικής αναμενόταν σοβαρές εξελίξεις. Εκτίμηση του Βενιζέλου ήταν ότι η Ελλάδα σύντομα θα υποχρεωνόταν να πάρει μέρος σε πόλεμο για να επιτύχει τους εθνικούς της στόχους. Επομένως, δεν ήταν η κατάλληλη στιγμή για ανατρεπτικές ενέργειες, όπως η κατάργηση της μοναρχίας. Τέλος, ο Βενιζέλος ίσως θεώρησε ότι, αν είχε με το μέρος του τη Δυναστεία, θα ήταν σίγουρα πιο εύκολο να θεμελιώσει τη δική του παρουσία στην ηγεσία της χώρας.

Ενότητα 29

Παράθεμα 1

Μια σύγχρονη ερμηνεία του Β' Βαλκανικού πολέμου

Το «μακεδονικό» ήταν για τη Βουλγαρία κεντρικό εθνικό και πολιτικό ζήτημα. Οι σλαβικοί πληθυσμοί του μακεδονικού χώρου είχαν σε μεγάλο ποσοστό στραφεί προς τη Βουλγαρία, η οποία στήριζε τις απελευθερωτικές πρωτοβουλίες τους σε σκληρό ανταγωνισμό με τους Έλληνες. Το γεγονός ότι οι τελευταίοι έγιναν στον Α' Βαλκανικό πόλεμο κύριοι του μεγαλύτερου μέρους της Μακεδονίας και της Θεσσαλονίκης, σε συνδυασμό με την κατάληψη του βόρειου τμήματος από τους Σέρβους, προκάλεσε μείζον πολιτικό πρόβλημα στη Σόφια. Κάτω από την πίεση του «μακεδονικού αλυτρωτισμού» και του διάχυτου αισθήματος αδικίας, η κυβέρνηση της Βουλγαρίας αποφάσισε να επιτεθεί στους χθεσινούς της συμμάχους παρά τις ολοφάνερα δυσμενείς συγκυρίες.

Γ. Μαργαρίτης, «Η εμπόλεμη Ελλάδα», *Ιστορία του νέου ελληνισμού*, Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα, 2005, τόμ. 6ος, σελ. 70-71

Πού αποδίδεται, σύμφωνα με το παράθεμα, η έκρηξη του Β' Βαλκανικού πολέμου; Πώς μπορούμε να συνδέσουμε τις συγκεκριμένες αναφορές με αυτά που γνωρίζουμε για τον Μακεδονικό Αγώνα;

Όπως γνωρίζουμε, ο Β' Βαλκανικός πόλεμος ξέσπασε στα μέσα Ιουνίου 1913, όταν ο βουλγαρικός στρατός επιτέθηκε εναντίον των ελληνικών και σερβικών θέσεων ταυτόχρονα. Το παράθεμα μας βοηθάει να κατανοήσουμε τους λόγους για τους οποίους η Βουλγαρία έδειξε αυτή την επιθετικότητα εναντίον των πρώην συμμάχων της. Με βάση αυτούς τους λόγους ερμηνεύεται και το ξέσπασμα του Β' Βαλκανικού πολέμου.

Όπως αναφέρεται στο κείμενο, για τη Βουλγαρία το «μακεδονικό» ήταν το κεντρικό πολιτικό ζήτημα. Βασική της επιδίωξη στους Βαλκανικούς πολέμους ήταν η προσάρτηση του μεγαλύτερου μέρους της Μακεδονίας που θα περιλάμβανε φυσικά και τη Θεσσαλονίκη (είδαμε ότι στον Α' Βαλκανικό οι βουλγαρικές δυνάμεις είχαν προσπαθήσει να καταλάβουν την πόλη, αλλά λίγες ώρες πριν τους είχε προλάβει ο ελληνικός στρατός). Τις επιδιώξεις της ενίσχυε το γεγονός ότι είχε καταφέρει να στρέψει προς το μέρος της ένα μεγάλο ποσοστό των σλαβικών πληθυσμών του μακεδονικού χώρου.

Οι βλέψεις της Βουλγαρίας στον γεωγραφικό αυτό χώρο, που αποδίδονται ως «μακεδονικός αλυτρωτισμός», ήταν έντονες ήδη από το 1870, εποχή που αναγνωρίστηκε από την οθωμανική διοίκηση ως αυτόνομη η βουλγαρική εκκλησία (Εξαρχία). Μετά την αναγνώριση αυτόνομου βουλγαρικού κράτους, το 1878, στο συνέδριο του Βερολίνου, εντάθηκαν οι βουλγαρικές προσπάθειες για τον έλεγχο της Μακεδονίας και κορυφώθηκαν τα τελευταία χρόνια του 19ου αιώνα και τα πρώτα χρόνια του 20ού, την περίοδο δηλαδή του Μακεδονικού Αγώνα. Η Βουλγαρία τότε προχώρησε σε οργανωμένες κινήσεις για την αποτίναξη του οθωμανικού ζυγού στους πληθυ-

σμούς της Μακεδονίας και της Θράκης και τη δημιουργία αυτόνομης Μακεδονίας που θα ενωνόταν με τη Βουλγαρία. Ακολούθησαν συγκρούσεις των «κομιτατζήδων» (ένοπλες ομάδες Βουλγάρων) με ελληνικές ένοπλες ομάδες. Οι τελευταίες είχαν ως αποστολή να προστατέψουν τους ελληνικούς πληθυσμούς του μακεδονικού χώρου από τον βουλγαρικό εθνικισμό.

Όλο αυτό το ιστορικό φανερώνει ότι πράγματι η διεκδίκηση της Μακεδονίας ήταν ο βασικός πολιτικός και στρατιωτικός στόχος της Βουλγαρίας. Βλέποντας όμως ότι τα εδάφη αυτά δεν τα κατοχύρωνε με τη συνθήκη του Λονδίνου κι ότι το μεγαλύτερο μέρος τους το διεκδικούσαν οι Έλληνες και οι Σέρβοι, αποφάσισε να μην παραιτηθεί από τα σχέδιά της και να στραφεί ακόμη και εναντίον των συμμάχων της προκειμένου να τα υλοποιήσει.

Ενότητα 30

Παράθεμα 1

Οι επιδιώξεις της βενιζελικής εργατικής νομοθεσίας του 1914

Ανησυχώντας για την αυξανόμενη ριζοσπαστικοποίηση της εργατικής τάξης και επιθυμώντας να εντάξει το συνδικαλιστικό κίνημα στις αστικές διαδικασίες, η κυβέρνηση [Βενιζέλου] αποφάσισε να αναγνωρίσει τη νομική υπόσταση των εργατικών ενώσεων μέσω ενός νομίμου οργάνου, το οποίο, εκτός από την εγγύηση προστασίας των εργατικών ενώσεων και των μελών τους που θα παρείχε, θα έδινε τη δυνατότητα στο κράτος να ελέγχει τις εργατικές ενώσεις. Έτσι, ο νόμος 281/1914 «Περί σωματείων» [...] παρείχε στην κυβέρνηση, μέσω της υποχρεωτικής διαιτησίας και της εποπτείας που ασκούσε στα εργατικά ταμεία αλληλοβοηθείας, το νομικό και ουσιαστικό πλαίσιο στο οποίο μπορούσε να περιορίσει τη ριζοσπαστικοποίηση του εργατικού κινήματος.

Γ. Λεονταρίτης, "Το ελληνικό εργατικό κίνημα και το αστικό κράτος",
Θ. Βερέκης, Ο. Δημητρακόπουλος (επιμ.), *Μελετήματα γύρω από τον Βενιζέλο και την εποχή του*, Φιλιππότης, Αθήνα, 1980, σελ.77

Αξιοποιώντας τις ιστορικές σας γνώσεις και τα στοιχεία του παραθέματος να αναφερθείτε στις μεταρρυθμίσεις της κυβέρνησης Βενιζέλου που αφορούσαν τη βελτίωση της θέσης των εργαζομένων. Τι επιδίωκε η κυβέρνηση με την προώθηση του νόμου «Περί σωματείων»;

Στο πλαίσιο των μεταρρυθμίσεων που προωθούσε η κυβέρνηση Βενιζέλου προβλέπονταν και μέτρα για τη βελτίωση της θέσης των εργαζομένων: αναγνωρίστηκαν τα εργατικά σωματεία και προωθήθηκε η ασφάλιση των εργαζομένων και η οκτάωρη εργασία. Στο συγκεκριμένο κείμενο ο ιστορικός Λεονταρίτης αναφέρεται στο νόμο 281 «Περί σωματείων» και επιχειρεί να εξηγήσει τους λόγους για τους οποίους η κυβέρνηση ψήφισε ένα τέτοιο μέτρο. Σύμφωνα με αυτόν τον νόμο, αναγνωρίζεται το δικαίωμα των εργαζομένων

να συστήνουν εργατικές ενώσεις (ενώσεις χωρίς τη συμμετοχή των εργοδοτών) μέσω ενός νόμιμου οργάνου, το οποίο θα παρείχε εγγυήσεις για την προστασία των ενώσεων και των μελών τους. Ωστόσο, ο νόμος παρείχε τη δυνατότητα στο κράτος να εποπτεύει τη λειτουργία και τη δράση των εργατικών οργανώσεων, προκειμένου να ελέγχεται η τήρηση του νόμου σε αυτές και η σωστή διαχείριση των εργατικών ταμείων. Έτσι όμως το κράτος μπορούσε να αναμειγνύεται στα ζητήματα των εργατικών σωματείων και να ελέγχει τη δράση τους με σκοπό να περιορίσει το ριζοσπαστικό της χαρακτήρα. Βασική λοιπόν επιδίωξη της κυβέρνησης Βενιζέλου ήταν, μέσω της νομιμοποίησης των εργατικών οργανώσεων, να μπορεί να ασκεί εποπτεία σε αυτές και γενικότερα στο συνδικαλιστικό κίνημα, ώστε να προληφθούν τυχόν κοινωνικές αναταραχές που θα μπορούσαν να προκύψουν από τη ριζοσπαστικοποίηση του εργατικού κινήματος.

7

ΕΠΕΞΕΡΓΑΣΙΑ ΠΡΟΣΘΕΤΩΝ
ΙΣΤΟΡΙΚΩΝ ΠΗΓΩΝ ΜΕ ΕΡΩΤΗΣΗ

Κεφάλαιο Έβδομο

ΕΠΕΞΕΡΓΑΣΙΑ ΠΡΟΣΘΕΤΩΝ ΙΣΤΟΡΙΚΩΝ ΠΗΓΩΝ ΜΕ ΕΡΩΤΗΣΗ

Ενότητα 31

Παράθεμα 1

Η οικονομική ανάπτυξη της Γερμανίας και η επιθετικότητά της

Αυτό που έκανε τον κόσμο ακόμη πιο επικίνδυνο ήταν η σιωπηρή εξίσωση της απεριόριστης οικονομικής ανάπτυξης με την πολιτική ισχύ, που σιγά σιγά έγινε ασυνείδητα αποδεκτή. Έτσι, ο γερμανός αυτοκράτορας ζητούσε, τη δεκαετία του 1890, «μια θέση στον ήλιο» για το κράτος του. Το ίδιο θα μπορούσε να είχε ζητήσει και ο Μπίσμαρκ (ή Βίσμαρκ), ο οποίος άλλωστε είχε εξασφαλίσει μια ασύγκριτα πιο ισχυρή θέση στον κόσμο για τη Γερμανία από ό,τι είχε ποτέ η Πρωσία. Ενώ όμως ο Μπίσμαρκ [...] φρόντιζε να μην εμπλέκεται στη ζώνη των ανεξέλεγκτων ενεργειών, για τον Γουλιέλμο Β' [σημ. αυτοκράτορας της Γερμανίας] η φράση αυτή κατάντησε απλό σύνθημα, χωρίς συγκεκριμένο περιεχόμενο. Απλώς εξέφραζε την αρχή της αναλογικής εκπροσώπησης: όσο πιο ισχυρή η οικονομία μιας χώρας, όσο μεγαλύτερος ο πληθυσμός της, τόσο ισχυρότερη η διεθνής θέση του κράτους-έθνους της. Θεωρητικά δεν υπήρχαν όρια στη θέση που μπορούσε να θεωρεί ότι της αξίζει, όπως άλλωστε έλεγε η εθνικιστική φράση: «Heute Deutschland, morgen die ganze Welt» [«Σήμερα η Γερμανία, αύριο ο κόσμος όλος»].

E.J. Hobsbawm, Η εποχή των αυτοκρατοριών, 1875-1914, μτφρ. Κ. Σκλαβενίτη, ΜΙΕΤ, Αθήνα, 2002, σελ. 488-489.

Αφού μελετήσετε το παραπάνω κείμενο και με βάση και τις δικές σας γνώσεις, να απαντήσετε: Ποιος νομίζετε ότι ήταν ο ρόλος της ραγδαίας ανάπτυξης της Γερμανίας στην έκρηξη του Α' Παγκοσμίου πολέμου;

Σύμφωνα με την άποψη του ιστορικού Hobsbawm, η ταχύτατη οικονομική ανάπτυξη της Γερμανίας αποτέλεσε καθοριστικό παράγοντα για την έναρξη του Α' Παγκοσμίου πολέμου. Η Γερμανία, μετά την ενοποίησή της και τη νίκη της εναντίον της Γαλλίας, το 1871, με ηγέτη τον Μπίσμαρκ, εξελίχθηκε σε σημαντική δύναμη της Ευρώπης, ανταγωνιστική προς τις κυρίαρχες ευρωπαϊκές δυνάμεις Αγγλία και Γαλλία. Στη συνέχεια, ο Γερμανός αυτοκράτορας Γουλιέλμος Β', ήδη από τη δεκαετία του 1890, έθεσε ως στόχο την ανάδειξη της χώρας του σε ισχυ-

Παραϊστορικά

Ο Μπίσμαρκ ήταν καγκελάριος, δηλαδή πρωθυπουργός της Γερμανίας από το 1862 έως το 1890. Στη διάρκεια της πολιτικής του θητείας επιδίωξε επίμονα και τελικά πέτυχε τη συνένωση των γερμανικών κρατιδίων σε ένα ενιαίο εθνικό κράτος. Η επίσημη ένωση της Γερμανίας πραγματοποιήθηκε μετά τη νίκη των Γερμανών εναντίον της Γαλλίας στο γαλλογερμανικό πόλεμο (1870-1871). Το 1890, ωστόσο, ο Βίσμαρκ αποπέμφθηκε από τον αυτοκράτορα Γουλιέλμο Β' εξαιτίας διαφωνιών των δύο ανδρών, και κυρίως λόγω της επιθυμίας του τελευταίου να ασκεί προσωπική πολιτική και να έχει την απόλυτη διακυβέρνηση της αυτοκρατορίας του.

ρότερη δύναμη διεθνώς. Σε μια εποχή όμως που η πολιτική ισχύς και επικράτηση ταυτιζόταν με την απεριόριστη οικονομική ανάπτυξη, για να επικρατήσει διεθνώς το γερμανικό κράτος έπρεπε να εκτοπίσει τις δύο άλλες δυνάμεις, τη Βρετανία και τη Γαλλία, και ειδικά τη Βρετανία που παρέμενε ακόμη τότε πρώτη βιομηχανική και ναυτική δύναμη στον κόσμο.

Έτσι, η ταχύτατα αναπτυσσόμενη Γερμανία υιοθετεί την περίοδο αυτή μια ιμπεριαλιστική πολιτική προκειμένου να πετύχει αναδιανομή του παγκόσμιου πλούτου και των αποικιών, ενώ παράλληλα ενισχύει την πολεμική της βιομηχανία και τη στρατιωτική της δύναμη σαν να προετοιμαζόταν για πόλεμο. Η πολιτική αυτή ήταν επόμενο να προκαλέσει την αντίδραση της Βρετανίας και της Γαλλίας, οι οποίες βέβαια εξακολουθούσαν να θεωρούνται Μεγάλες Δυνάμεις και να κατέχουν τις περισσότερες και πλουσιότερες αποικίες και δε θα επέτρεπαν στη Γερμανία να τις υποσκελίσει. Η αντιπαράθεσή τους, που πήρε και τη μορφή έντονου ανταγωνισμού στους στρατιωτικούς εξοπλισμούς, οξύνθηκε τόσο ώστε δεν άφηνε κανένα περιθώριο διαπραγματεύσεως. Καθεμιά από τις χώρες αυτές στόχευε στην ολοκληρωτική νίκη. Η στρατιωτική σύγκρουση ήταν μονόδρομος.

Ενότητα 32

Παράθεμα 1

Ο βασιλιάς Κωνσταντίνος προβλέπει νίκη των Γερμανών

[...] Κατά τον Κωνσταντίνον ο πόλεμος στρατιωτικώς είχε πλέον κριθεί. Η γερμανική νίκη ήτο πλέον ασφαλής. Δεν επιτρέπετο πλέον αντίθετη γνώμη. Εξ άλλου αι επιστήμαι και ιδία η χημεία στη Γερμανία είχαν αληθινά καλλιεργηθή. Και έπρεπεν από στιγμής εις στιγμήν ν' αναμένωμεν και νέας ανακαλύψεις διά των οποίων θα επεταχύνετο η ήττα των εχθρών της.

Κ. Ζαβιτσιάνος, Αναμνήσεις εκ της διαφωνίας Κωνσταντίνου-Βενιζέλου, τόμ. Α', σελ. 81-82.

Παράθεμα 2

Η στρατιωτική υπεροχή της Γερμανίας

[...] Και οι δύο πλευρές προσπάθησαν να σπάσουν το αδιέξοδο με την τεχνολογία. Οι Γερμανοί –πάντα δυνατοί στη χημεία– έριξαν στο πεδίο της μάχης δηλητηριώδη αέρια, που αποδείχτηκαν και βάρβαρα και αναποτελεσματικά. [...] Η γερμανική πολεμική μηχανή και στον Πρώτο και στον Δεύτερο Παγκόσμιο πόλεμο ήταν αισθητά ανώτερη από οποιαδήποτε άλλη. Η ίδια αυτή ανωτερότητα του γερμανικού στρατού ως στρατιωτικής δύναμης θα μπορούσε να είχε αποδειχτεί αποφασιστική για την έκβαση του πολέμου, εάν οι Σύμμαχοι δεν ήταν σε θέση να προσφύγουν

στους πρακτικά απεριόριστους πόρους των Ηνωμένων Πολιτειών από το 1917 και μετά.

E.J. Hobsbawm, Η εποχή των άκρων 1914-1991, μτφρ. Β. Καπετανγιάννης, Εκδόσεις Θεμέλιο, Αθήνα, 2002, σελ. 45-46

Για ποιους λόγους ο Κωνσταντίνος τασσόταν υπέρ της νίκης των Γερμανών; Να σχολιάσετε τη στάση του. Δικαιώθηκαν οι επιλογές του από την έκβαση του πολέμου;

Όπως φαίνεται από την ίδια του τη μαρτυρία, ο Κωνσταντίνος στήριζε την άποψή του για νίκη της Γερμανίας στη στρατιωτική της υπεροχή. Η χώρα αυτή είχε προοδεύσει περισσότερο από τις άλλες στον χώρο των επιστημών, και ιδιαίτερα στη χημεία και, κατά συνέπεια, διέθετε πιο εξελιγμένα όπλα και καλύτερα εφοδιασμένο στρατό από τεχνική πλευρά απ' ό,τι οι αντίπαλοί της. Σύμφωνα με τον Κωνσταντίνο, η εξέλιξή της στον τομέα αυτό ήταν συνεχής και γρήγορα θα οδηγούσε σε νέες ανακαλύψεις, μέσω των οποίων θα επικρατούσε τελικά σε βάρος της Αντάντ.

Οι θέσεις του Κωνσταντίνου δεν ήταν ίσως αβάσιμες. Μελετώντας και τη μαρτυρία του ιστορικού Hobsbawm, διαπιστώνουμε πως πράγματι η στρατιωτική δύναμη της Γερμανίας ήταν αποτελεσματικότερη, ενώ η πρόοδος της στη χημεία της έδωσε το προβάδισμα στη χρήση δηλητηριωδών αερίων. Πρέπει, ωστόσο, να διευκρινίσουμε ότι οι απόψεις του βασιλιά δε προέκυπταν αποκλειστικά από την αντικειμενική υπεροχή της Γερμανίας αλλά και από τη δική του γερμανοφιλία. Ο Κωνσταντίνος θα υποστήριζε τις Κεντρικές Δυνάμεις ακόμη κι αν δεν υπερτερούσαν φανερά σε στρατιωτικό επίπεδο, γιατί έτσι κι αλλιώς, από την πρώτη στιγμή που ανέλαβε τον θρόνο, ακολουθούσε πολιτική φιλική προς τη Γερμανία και εχθρική προς τους Αγγλογάλλους.

Βέβαια, η έκβαση του πολέμου δεν τον δικαίωσε. Αν και η ανωτερότητα του γερμανικού στρατού φαινόταν να δίνει τη νίκη στις Κεντρικές Δυνάμεις, η συμμετοχή των αμερικανικών δυνάμεων στο πλευρό της Αντάντ προς το τέλος του πολέμου και πιθανόν και η εξάντληση των γερμανικών δυνάμεων ήταν οι βασικοί παράγοντες της ήττας της Γερμανίας. Επομένως, η επιμονή του Κωνσταντίνου και η άκαμπτη σιγουριά του ότι η νίκη θα ήταν γερμανική δεν επαληθεύτηκαν. Η στάση του λοιπόν θα μπορούσε να χαρακτηριστεί επιπόλαιη, μονόπλευρη και μεροληπτική, εφόσον στηριζόταν κυρίως στη συμπάθεια που είχε προς τη Γερμανία και στις δεσμεύσεις που είχε αναλάβει απέναντί της, και όχι στη μελέτη των αντικειμενικών συσχετισμών που ανοίγονταν για την Ελλάδα στη διάρκεια του πολέμου.

Ενότητα 33

Παράθεμα

Η σημασία της Οκτωβριανής επανάστασης

Η Οκτωβριανή Επανάσταση παρήγαγε ασύγκριτα το πιο εκπληκτικά οργανωμένο επαναστατικό κίνημα στη σύγχρονη ιστορία. Η παγκόσμια επέκτασή της δεν έχει το όμοιό της στην ιστορία από την εποχή των κατακτήσεων του Ισλάμ και μετά. Μέσα σε τριάντα με σαράντα χρόνια [...], το ένα τρίτο της ανθρωπότητας βρέθηκε να ζει υπό καθεστώτα τα οποία προήλθαν άμεσα από τις «Δέκα μέρες που συγκλόνισαν τον κόσμο» [...].

E.J. Hobsbawm, Η εποχή των άκρων. Ο σύντομος εικοστός αιώνας, 1914 -1991, μτφρ. Β. Καπετανγιάννης, Θεμέλιο, Αθήνα 1995, σελ. 80

Ποια στοιχεία της επανάστασης, κατά τη γνώμη σας, ήταν εκείνα που επηρέασαν πολλούς λαούς σε τέτοιο βαθμό, ακόμη και αρκετά χρόνια μετά τη λήξη του Α΄ Παγκοσμίου πολέμου, ώστε να ανατρέψουν το πολιτικό καθεστώς της χώρας τους και να επιδιώξουν την εφαρμογή σοσιαλιστικού καθεστώτος;

Η Οκτωβριανή Επανάσταση ξέσπασε σε μια χρονική περίοδο κατά την οποία όλος ο κόσμος ήταν κουρασμένος και απογοητευμένος από τα δεινά που είχε προκαλέσει ο Α΄ Παγκόσμιος πόλεμος. Οι διακηρύξεις των μπολσεβίκων που καταδίκασαν τον πόλεμο ως προϊόν άδικου ανταγωνισμού και μιλούσαν για ειρήνη ήταν λογικό να συγκινήσουν και άλλους λαούς. Ωστόσο, η μεγάλη επίδραση που άσκησαν διεθνώς οι σοσιαλιστικές ιδέες για πολλά χρόνια μετά την εκδήλωση της επανάστασης στη Ρωσία δεν ήταν αποτέλεσμα μόνο της δυσαρέσκειας του κόσμου από τον πόλεμο. Σημαντικό ρόλο έπαιξε καταρχάς το γεγονός ότι τα πολιτικά συστήματα που επικρατούσαν έως τότε έπαψαν να έχουν λαϊκή υποστήριξη, καθώς υπερασπιζόνταν συμφέροντα που έρχονταν σε αντίθεση με το λαϊκό συμφέρον. Το ιδιαίτερα χαμηλό βιοτικό επίπεδο των λαϊκών τάξεων και η ακόμη μεγαλύτερη επιβάρυνσή τους μετά τον πόλεμο, λόγω της οικονομικής καταστροφής που αυτός προκάλεσε, δημιούργησαν κλίμα κοινωνικής και πολιτικής έντασης.

Γινόταν φανερό ότι τα παλιά πολιτικά συστήματα αδυνατούσαν να ανταποκριθούν στις απαιτήσεις και στα αιτήματα των ασθενέστερων τάξεων. Δημιουργήθηκε η ανάγκη για μια εναλλακτική λύση, ένα νέο πολιτικό σύστημα που θα σεβόταν περισσότερο τις ανάγκες του ανθρώπου και δε θα επέτρεπε την κοινωνική αδικία. Πολλοί λαοί είδαν αυτή την εναλλακτική λύση στο καθεστώς του σοσιαλισμού. Το νέο αυτό σύστημα υποσχόταν κατάργηση της εκμετάλλευσης του ανθρώπου από άνθρωπο και δυνατότητα διαχείρισης της πολιτικής και της οικονομίας της χώρας από τους ίδιους τους εργάτες και τους αγρότες. Από τη στιγμή λοιπόν που πραγματοποιήθηκε με επανάσταση στη Ρωσία η πρώτη προσπάθεια εφαρμογής των σοσιαλιστικών ιδεών, ακολούθησαν και άλλες προσπάθειες πολλών άλλων λαών παγκοσμίως. Χωρίς να κρίνουμε αν τελικά τα αποτελέσματα δικαίωσαν τις προσδοκίες αυτών των λαών για ένα πιο δίκαιο και ανθρώπινο πολιτικό καθεστώς, μπορούμε να πούμε πως αυτό που

κυρίως οδήγησε στην εφαρμογή του σε αυτές τις περιπτώσεις ήταν η απογοήτευση από την προηγούμενη πολιτική κατάσταση σε συνδυασμό με τη δυναμική με την οποία παρουσιάστηκαν οι σοσιαλιστικές ιδέες.

Ενότητα 34

Παράθεμα 1

Τα πέντε κύρια προβλήματα των νικητών του Α' Παγκόσμιου πολέμου.

Στην ειρηνική διευθέτηση την οποία επέβαλαν οι μεγαλύτερες νικήτριες δυνάμεις που επέζησαν του πολέμου [...] κυριάρχησαν πέντε προβλήματα.

Το πιο άμεσο ήταν η κατάλυση τόσων πολλών καθεστώτων στην Ευρώπη και η ανάδυση στη Ρωσία ενός εναλλακτικού επαναστατικού καθεστώτος των μπολσεβίκων...

Το δεύτερο ήταν η ανάγκη ελέγχου της Γερμανίας, η οποία στο κάτω κάτω είχε νικήσει μόνη της ολόκληρο τον συμμαχικό συνασπισμό.

Το τρίτο πρόβλημα αφορούσε τον χάρτη της Ευρώπης, που έπρεπε να επαναχαραχθεί εξασθενίζοντας τη Γερμανία και γεμίζοντας τα μεγάλα κενά που άφησε στην Ευρώπη και τη Μέση Ανατολή η ταυτόχρονη ήττα και κατάρρευση της Ρωσίας, της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας και της αυτοκρατορίας των Αψβούργων. Στην Ευρώπη [...] η βασική αρχή επαναδιάταξης του χάρτη ήταν η δημιουργία εθνοτικών-γλωσσικών εθνικών κρατών, σύμφωνα με την πεποίθηση ότι τα έθνη είχαν το δικαίωμα της «αυτοδιάθεσης». [...] Ο επανασχεδιασμός του χάρτη της Μέσης Ανατολής έγινε σύμφωνα με τις ιμπεριαλιστικές αντιλήψεις-μοίρασμα μεταξύ Βρετανίας και Γαλλίας [...].

Η τέταρτη δέσμη προβλημάτων αφορούσε την εσωτερική πολιτική των χωρών που νίκησαν στον πόλεμο [...] και τις τριβές μεταξύ τους. [...]

Τελικά, οι νικήτριες δυνάμεις επιδίωξαν απελπισμένα να συνάψουν εκείνο το είδος ειρήνης που θα καθιστούσε αδύνατο έναν νέο πόλεμο [...]. Απέτυχαν σ' αυτό κατά τον πιο θεαματικό τρόπο. Μέσα σε διάστημα είκοσι ετών, ο πόλεμος ξανάρχισε.

E.J. Hobsbawm, Η εποχή των άκρων. Ο σύντομος εικοστός αιώνας, 1914 -1991, μτφρ. Β. Καπετανγιάννης, Θεμέλιο, Αθήνα, 1995, σελ. 49-50

Με ποιον τρόπο οι νικητές του Α' Παγκοσμίου πολέμου αντιμετώπισαν τα βασικά προβλήματα που αναφέρονται στο κείμενο; Σε ποιο βαθμό οι ενέργειές τους συνέβαλαν στη σταθεροποίηση της ειρήνης;

Όπως προκύπτει από το κείμενο, άμεσο πρόβλημα των νικητών του Α' Παγκοσμίου πολέμου ήταν η εκδήλωση επαναστατικών κινημάτων στην Ευρώπη, τα οποία σε κάποιες χώρες, όπως στη Γερμανία και στην Ουγγαρία, είχαν οδηγήσει σε ανατροπή του πολιτικού συστήματος. Ήταν φανερό ότι τα κινήματα αυτά δέχονταν μεγάλη επιρροή από τις ιδέες του σοσιαλι-

σμού και κυρίως από την επανάσταση των μπολσεβίκων στη Ρωσία. Οι νικήτριες χώρες της Αντάντ, φοβούμενες μήπως τα μηνύματα της Οκτωβριανής Επανάστασης εξαπλωθούν σε παγκόσμιο επίπεδο, αποφάσισαν να επέμβουν με στρατεύματα στη Ρωσία εναντίον των μπολσεβίκων και υπέρ των τσαρικών δυνάμεων.

Το δεύτερο πρόβλημα που ανέκυπτε, δηλαδή η ανάγκη ελέγχου της Γερμανίας, αντιμετωπίστηκε από τις νικήτριες χώρες με τους βαρύτατους όρους της συνθήκης των Βερσαλλιών. Η συνθήκη ήταν τόσο καταδικαστική για το γερμανικό κράτος ώστε του αφαιρούσε κάθε δυνατότητα να ορθοποδήσει στο μέλλον.

Το πρόβλημα του επανασχεδιασμού του χάρτη της Ευρώπης και της Μέσης Ανατολής οι κυρίαρχες δυνάμεις του πολέμου επιδίωξαν να το λύσουν με μια σειρά συνθηκών, οι οποίες αναγνώριζαν τη δημιουργία νέων κρατών. Στο χώρο της Ευρώπης βασικό κριτήριο δημιουργίας αυτών των κρατών ήταν η «αρχή της αυτοδιάθεσης», σύμφωνα με την οποία κάθε λαός με εθνική-γλωσσική ενότητα μπορούσε να αποτελέσει ξεχωριστό κράτος. Στη Μέση Ανατολή, ωστόσο, η αρχή αυτή καταπατήθηκε προκειμένου να ικανοποιήσουν τις ιμπεριαλιστικές τους βλέψεις η Αγγλία και η Γαλλία. Έτσι, στα εδάφη της πρώην Οθωμανικής Αυτοκρατορίας δημιούργησαν μία σειρά νέα κράτη με μόνο κριτήριο να επεκτείνουν τον έλεγχό τους στην ευρύτερη περιοχή.

Τέλος, το ζήτημα των τριβών που υπήρχαν μεταξύ των ίδιων των νικητών, δηλαδή κυρίως μεταξύ της Αγγλίας, της Γαλλίας και των ΗΠΑ, οι τρεις δυνάμεις επιχείρησαν να το επιλύσουν διαμοιράζοντας, κατά κάποιον τρόπο, τα κέρδη που προέκυπταν από τους ηττημένους.

Γίνεται φανερό ότι οι τρεις χώρες, αν και είχαν ως βασικό στόχο την αποτροπή ενός νέου πολέμου, διαμόρφωναν όλες τις προϋποθέσεις για το ακριβώς αντίθετο αποτέλεσμα. Ο λόγος της αποτυχίας τους να εμπεδώσουν ένα κλίμα ειρήνης ήταν ότι στην πραγματικότητα δεν ήταν διατεθειμένες να αλλάξουν τον ιμπεριαλιστικό χαρακτήρα της πολιτικής τους. Οι εξοντωτικοί όροι που επέβαλαν στους ηττημένους αλλά και οι ανταγωνισμοί ανάμεσά τους ήταν δεδομένο ότι σύντομα θα πυροδοτούσαν νέες συγκρούσεις.

ΕΠΑΝΑΛΗΠΤΙΚΟ
ΚΡΙΤΗΡΙΟ ΑΞΙΟΛΟΓΗΣΗΣ

Κεφάλαιο Όγδοο

Επαναληπτικό κριτήριο αξιολόγησης

■ ΟΜΑΔΑ Α'

A1. Να αναφερθείτε στους διωγμούς που υπέστησαν οι Έλληνες της Μικράς Ασίας μετά την επικράτηση του κινήματος των Νεοτούρκων (1908) και στην τύχη που είχε η κίνηση αυτονομησης των Ελλήνων του Πόντου.

A2. Να αναφέρετε το περιεχόμενο της συνθήκης της Λοζάνης (1923).

A3. Να αντιστοιχίσετε τα ονόματα της στήλης Α με τις πληροφορίες της στήλης Β

ΣΤΗΛΗ Α'	ΣΤΗΛΗ Β'
Α. Ελευθέριος Βενιζέλος	1. Δημοσίευσε τον Μάρτιο του 1922 μαζί με έξι συνεργάτες του το Δημοκρατικό Μανιφέστο.
Β. Αριστείδης Στεργιάδης	2. Ήταν ένα από τα έξι κορυφαία στελέχη της βασιλικής παράταξης που καταδικάστηκε σε θάνατο στη δίκη των «έξι».
Γ. Δημήτριος Γούναρης	3. Ήταν εκπρόσωπος της Ελλάδας στις διαβουλεύσεις για την υπογραφή της συνθήκης της Λοζάνης.
Δ. Νικόλαος Πλαστήρας	4. Ορίστηκε προσωρινός αντιβασιλέας της Ελλάδας μετά την αποχώρηση στο εξωτερικό του Γεωργίου Β'.
Ε. Αλέξανδρος Παπαναστασίου	5. Ήταν επικεφαλής της επανάστασης του 1922.
ΣΤ. Παύλος Κουντουριώτης	6. Ορίστηκε επικεφαλής της ελληνικής διοίκησης της Σμύρνης.

■ ΟΜΑΔΑ Β'

B1. Λαμβάνοντας υπόψη σας το περιεχόμενο του παραθέματος και στηριγμένοι στις ιστορικές σας γνώσεις να παρουσιάσετε τις αντιδράσεις που σημειώθηκαν από τους κατοίκους της Σμύρνης, τόσο από τους Έλληνες όσο και από τους Τούρκους, όταν αποβιβάστηκε ο ελληνικός στρατός στην πόλη.

Η απόβαση ελληνικού στρατού στη Σμύρνη και οι αντιδράσεις των κατοίκων

Δύο Μαΐου του 1919 έγινε η ελληνική Κατοχή. Πήγα στο Quai (Κε:η προκυμαία της Σμύρνης) [...]. Έζησα τις αξέχαστες στιγμές της λευτεριάς.

[...] Αργότερα μάθαμε ότι η φάλαγγα των ευζώνων έμπαινε στην πλατεία του διοικητηρίου και την χτύπησαν [...] από την τουρκική συνοικία.[...] Κοντά στο σπίτι μας βρισκόταν το γήπεδο του αθλητικού ομίλου «Απόλλων Σμύρνης», εκεί είχε στρατοπεδεύσει ελληνικός στρατός. Η μητέρα μου από ενθουσιασμό και αγάπη για τα νέα παλικάρια μου έδινε και τους πήγαινα, μαζί με άλλα παιδιά, διάφορα εκλεκτά τρόφιμα.

Αφήγηση του Α. Αλεξίου (αρχείο μαρτυριών του Κέντρου Μικρασιατικών Σπουδών).

Πηγή: Γ. Γιαννακόπουλος, «Η Ελλάδα στη Μικρά Ασία», *Ιστορία του νέου Ελληνισμού*, Ελληνικά Γράμματα, τ. 6ος, σ. 57.

B2. Αφού μελετήσετε το παράθεμα που ακολουθεί να απαντήσετε x Ποιες ήταν οι σκηνές που κυριαρχούσαν στην πόλη της Σμύρνης τις τραγικές ώρες που ακολούθησαν μετά την εισβολή του τουρκικού στρατού τον Αύγουστο του 1922;

Συγκλονιστικές μαρτυρίες από την καταστροφή της Σμύρνης

«Έτρεχα κι εγώ, μαζί με όλους, μη ξέροντας πού. Μερικοί έτρεξαν σε μια αποβάθρα και άρχισαν να πηδάνε μέσα σε μια μαούνα που ήταν εκεί. Η μαούνα γέμισε. «Όχι άλλους, θα βουλιάξουμε», φώναζαν και έκαναν κουπιά με τα χέρια τους να απομακρυνθούν. Εμείς κοιτάζαμε. Μερικοί έλεγαν: «Αυτοί γλίτωσαν το μαχαίρι, ίσως φτάσουν σε κανένα πλοίο να σωθούν». Ακούστηκε ένας τρομερός κρότος και η αποβάθρα υποχώρησε από το πολύ βάρος του κόσμου. Εκατοντάδες άνθρωποι έπεσαν στα βαθιά νερά. Η μαμά μας έμεινε εμβρόντητη, ενώ εμείς την τραβούσαμε απάνω, το ένα της πόδι ήτανε στο κενό. Η θάλασσα κόχλαζε από χέρια και πόδια. Όσοι ήταν κοντά πιάστηκαν για να βγουν. Αλλά οι Τούρκοι δεν άργησαν να μαζευτούν πιο λυσσασμένοι. Άρχισαν να πυροβολούν μέσα στη θάλασσα όσους κολυμπούσαν. Σ' έναν, που είχε κατορθώσει να πιαστεί για ν' ανέβει, με μια σπαθιά του έκοψαν και τα δυο χέρια, που έμειναν γατζωμένα, ενώ ο ίδιος, με μάτια γεμάτα τρόμο, χάθηκε στο νερό. Εμείς τρέχαμε να σωθούμε μέσα στον κόσμο που συνέχιζε το δρόμο του. Για μια στιγμή η Ρόζα φώναξε:

-Θεέ μου, κοιτάξτε τη μαούνα!

Όσοι δεν ξέρανε κολύμπι, είχαν ανέβει πάνω στη μαούνα κι από το βάρος έγειρε κι έπεσαν όλοι στη θάλασσα. Από τον κόσμο αυτό κανείς δε γλίτωσε...»

Ανζέλ Κουρνιαν, *Τα τετράδια...*

Απαντήσεις

■ ΟΜΑΔΑ Α'

A1. A1. Για την απάντηση βλέπε σχολικό βιβλίο σελ. 102-103 τις παραγράφους με τίτλο Οι διωγμοί του Μικρασιατικού Ελληνισμού και Η κίνηση αυτονομίησης στον Πόντο. Για την τύχη της κίνησης αυτονομίησης θα πρέπει να αναφερθεί ότι το Νοέμβριο του 1920 οι κεμαλικοί, οι οποίοι στο μεταξύ είχαν οργανώσει ισχυρό κίνημα αντίστασης, διέλυσαν το Ποντοαρμενικό κράτος (βλέπε σχολικό βιβλίο σελ. 104).

A2. Βλέπε σχολικό βιβλίο σελ. 109 την παράγραφο με τίτλο Η συνθήκη της Λοζάνης.

A3. α) 3, β) 6, γ) 2, δ) 5, ε) 1, στ) 4.

■ ΟΜΑΔΑ Β'

B1. Για την απάντηση βλέπε Ενότητα 35 στο Σχολιασμός εικόνων και παραθεμάτων του σχολικού βιβλίου, Παράθεμα 1α: Ο ενθουσιασμός των Ελλήνων

B2. Για την απάντηση βλέπε Ενότητα 38 στο Σχολιασμός εικόνων και παραθεμάτων του σχολικού βιβλίου, παράθεμα 3 και εικόνα 3, καθώς και την αναφορά που γίνεται στην καταστροφή της Σμύρνης στο Στοιχεία για την κατανόηση του μαθήματος.

9

ΕΠΕΞΕΡΓΑΣΙΑ ΠΡΟΣΘΕΤΩΝ
ΙΣΤΟΡΙΚΩΝ ΠΗΓΩΝ ΜΕ ΕΡΩΤΗΣΗ

Κεφάλαιο Ένατο

ΕΠΕΞΕΡΓΑΣΙΑ ΠΡΟΣΘΕΤΩΝ ΙΣΤΟΡΙΚΩΝ ΠΗΓΩΝ ΜΕ ΕΡΩΤΗΣΗ

Ενότητα 40

Παράθεμα 1

Κάθε άτομο καταδίωκε τη θεά τύχη χωρίς φόβο για το μέλλον, χωρίς φθόνο για το γείτονα. Όλοι μαζί θα έφταναν στο ποθητό τέρμα. Ποιο ήταν αυτό το τέρμα; Πού θα σταματούσαν; Τι θα έκαναν μετά; Δεν έθεταν ερωτήματα. Δεν τους απασχολούσε κανένα πρόβλημα. Το να σκέφτεται κανείς ήταν ύποπτο, επικίνδυνο, ανθυγιεινό. Φτωχοί και πλούσιοι αγόραζαν μετοχές. Η United States Steel, η μεγάλη φίρμα του χάλυβα, ήταν πανίσχυρη_ οι μετοχές της ανέβαιναν καθημερινά και μερικούς πόντους. Σήμερα η Steel ανέβηκε στα 200, στα 220, στα 250 και κάθε πρωί, ανοίγοντας την εφημερίδα τους, όλοι οι Αμερικανοί βρίσκονταν λίγο πιο πλούσιοι από την παραμονή.

Στην πραγματικότητα, από το 1920, το σύστημα είχε χάσει την ισορροπία του. Η ευημερία είχε χτιστεί όχι επάνω σε πραγματικά θεμέλια αλλά σε εύθραστες ελπίδες. Καθένας αγόραζε περισσότερα απ' ότι μπορούσε να πληρώσει... Στη Νέα Υόρκη γκρέμιζαν ουρανοξύστες ακόμη καινούργιους για να οικοδομήσουν άλλους υψηλότερους και ακριβότερους. Οι εργολάβοι είχαν δανειστεί τα χρήματα της κατασκευής. Ο αγοραστής είχε υποθηκεύσει το διαμέρισμα.

Αντρέ Μωρουά, Αμερικανικές εργασίες

Ποιο ήταν σύμφωνα με το κείμενο το κλίμα που επικρατούσε στο Χρηματιστήριο της Νέας Υόρκης τα χρόνια πριν από την εκδήλωση της οικονομικής κρίσης του 1929 και πώς αυτό επηρέαζε την ψυχολογία και τις ενέργειες των Αμερικανών πολιτών;

Όπως διαβάζουμε στο κείμενο, την περίοδο πριν από την οικονομική κρίση το Χρηματιστήριο της Νέας Υόρκης περνούσε μέρες πρωτόγνωρης ευημερίας. Οι μετοχές ανέβαιναν συνεχώς διαμορφώνοντας κλίμα ενθουσιασμού στους αγοραστές. Όλοι πίστευαν ότι ήταν η καταλληλότερη εποχή για επενδύσεις κι έσπευδαν να αγοράσουν μετοχές χωρίς πολλή σκέψη. Ολόκληρη η αμερικανική κοινωνία, πλούσιοι και φτωχοί, επιδόθηκαν στο κυνήγι του πλούτου παίζοντας στο χρηματιστήριο. Όπως αναφέρεται στο παράθεμα, κάθε Αμερικανός γινόταν κάθε μέρα λίγο πιο πλούσιος από την παραμονή. Μέσα σε αυτό το γενικό μεθύσι από το εύκολο κέρδος κανείς δε σκεφτόταν νηφάλια και λογικά και από πουθενά δεν εκφράζονταν φόβοι για το μέλλον. Η επιπολαιότητα αυτή τους οδηγούσε σε απερίσκεπτες κινήσεις, όπως στο να αγοράζουν περισσότερα από αυτά που μπορούσαν να πληρώσουν. Έτσι διαμορφώθηκε σταδιακά μια κατάσταση απειλητική για την οικονομική ισορροπία, αφού όλοι ήταν καταχρεωμένοι. Όπως αναφέρεται στο παράθεμα οι εργολάβοι στη Νέα Υόρκη δανείζονταν για να οικοδομήσουν ψηλότερους και ακριβότερους ουρανοξύστες, ενώ οι αγοραστές των διαμερισμάτων

υποθήκευαν τα ίδια τα διαμερίσματα για να μπορέσουν να τα πληρώσουν. Το οικονομικό σύστημα λοιπόν στηριζόταν σε σαθρά θεμέλια που δεν άργησαν να καταρρεύσουν και να παρασύρουν όλους τους Αμερικανούς πολίτες στην οικονομική καταστροφή.

Ενότητα 41

Παράθεμα 1

Κοινωνικά αποτελέσματα της οικονομικής κρίσης

Όσοι ήταν συνηθισμένοι στις διακυμάνσεις της απασχόλησης ή στα παροδικά διαλείμματα [...] ανεργίας, περιέπεπταν σε απελπιστική κατάσταση όταν δεν έβρισκαν πουθενά δουλειά, αφού είχαν ήδη εξαντλήσει τις μικρές αποταμιεύσεις τους και τα όρια της πίστωσης που τους παρέίχε το τοπικό παντοπωλείο.

Για την πλειοψηφία του πληθυσμού, η Μεγάλη Ύφεση σήμαινε, πάνω απ' όλα, αυτήν ακριβώς την καίριας σημασίας τραυματική επίδραση της μαζικής ανεργίας στην πολιτική των βιομηχανοποιημένων χωρών. [...] Η εικόνα που κυριαρχούσε τότε ήταν τα πινάκια [τσίγκινα πιάτα] σούπας για τους φτωχούς, οι «Πορείες Πεινασμένων» των ανέργων που ξεκινούσαν από άκαπνες πλέον περιοχές όπου οι μεταλλουργίες και τα ναυπηγεία είχαν σταματήσει να λειτουργούν για να συρρεύσουν στην πρωτεύουσα και να καταγγείλουν εκείνους που θεωρούσαν υπεύθυνους για την κατάσταση αυτή. Αλλά ούτε και στους πολιτικούς διέφυγε η παρατήρηση ότι σχεδόν το 85% των μελών του Γερμανικού Κομμουνιστικού Κόμματος, που αυξανόταν σχεδόν με την ίδια ταχύτητα κι ακόμα ταχύτερα στους τελευταίους μήνες πριν την άνοδο του Χίτλερ στην εξουσία, προερχόταν από τις τάξεις των ανέργων.

E.J. Hobsbawm, *Η εποχή των άκρων. Ο σύντομος εικοστός αιώνας, 1914-1991*, μτφρ. Β. Καπετανγιάννης, Θεμέλιο, Αθήνα, 1995, σελ. 126-127

Ποιο ήταν σύμφωνα με τον συγγραφέα το άμεσο και εντονότερο πρόβλημα που δημιουργήθηκε από την κρίση του 1929 και πώς αυτό επηρέασε τη ζωή και τις πολιτικές πεποιθήσεις των πολιτών;

Το εντονότερο πρόβλημα που έπληξε τις δυτικές κοινωνίες μετά το κραχ του 1929 ήταν η ανεργία. Η χρεοκοπία και το κλείσιμο πολλών επιχειρήσεων που επλήγησαν από την κρίση και οι απολύσεις στις οποίες προχώρησαν πολλές βιομηχανίες δημιούργησαν πλήθος ανέργων στις ΗΠΑ και στις χώρες της Ευρώπης. Πολλοί είχαν ήδη εξαντλήσει τις μικρές τους αποταμιεύσεις, καθώς αντιμετώπιζαν ήδη από πριν πρόβλημα μη σταθερής απασχόλησης, και περιήλθαν σε κατάσταση απελπισίας. Σταδιακά όμως για όλους τους άνεργους διαμορφώθηκαν συνθήκες απόγνωσης. Κυρίαρχη εικόνα στα αστικά κέντρα των δυτικών κρατών ήταν οι «Πορείες Πεινασμένων» ανέργων που διαμαρτύρονταν οργισμένοι για την κατάσταση και ζητούσαν απόδοση ευθυνών και ανάληψη πρωτοβουλιών για την άμεση ανακούφισή τους από την ανέχεια.

Η οικονομική και κοινωνική εξαθλίωση έκανε τους ανθρώπους αυτούς να βλέπουν με καχυποψία τις πολιτικές τους ηγεσίες και με δυσπιστία τη φιλελεύθερη οικονομία και το δημοκρατικό πολίτευμα. Η πλειοψηφία των ανέργων άρχισε να στρέφεται προς την κομμουνιστική ιδεολογία, που εχθρευόταν και καταδίκασε τον οικονομικό φιλελευθερισμό (δηλαδή το καπιταλιστικό σύστημα) ως άδικο και καταπιεστικό για την εργατική τάξη και γενικότερα για τα λαϊκά στρώματα. Γι' αυτό και, όπως παρατηρεί και ο ιστορικός Hobsbawm, το 85% των μελών του Γερμανικού Κομμουνιστικού Κόμματος την περίοδο αυτή προερχόταν από τις τάξεις των ανέργων. Χαρακτηριστικό είναι ότι η επιρροή και η δύναμη του κόμματος αυτού αυξανόταν με την ίδια ταχύτητα που αυξανόταν και το κόμμα του Χίτλερ τους τελευταίους μήνες πριν την άνοδό του στην εξουσία. Αυτό φανερώνει πως η γερμανική κοινωνία είχε απομυθοποιήσει εντελώς την αστική δημοκρατία και το φιλελευθερισμό και είχε στραφεί πλέον προς δύο βασικές, αντίπαλες μεταξύ τους κατευθύνσεις, τον κομμουνισμό και το ναζισμό.

Ενότητα 42

Παράθεμα 1

Δέκα εντολές των ναζί για την επιλογή συζύγου

1. Να θυμάσαι πως είσαι Γερμανός/Γερμανίδα.
2. Αν είσαι από καλή γενιά, μη μείνεις ανύπαντρος.
3. Κράτησε το σώμα σου καθαρό.
4. Κράτησε το πνεύμα και την ψυχή σου καθαρά.
5. Σαν Γερμανός/Γερμανίδα διάλεξε κάποια/κάποιον με γερμανικό ή βόρειο αίμα.
6. Όταν διαλέγεις σύζυγο, έλεγξε την καταγωγή του.
7. Η υγεία είναι προϋπόθεση της εξωτερικής ομορφιάς.
8. Παντρέψου μόνο από αγάπη.
9. Μην ψάχνεις συμπαίκτη αλλά σύντροφο για γάμο.
10. Να εύχεσαι να αποκτήσεις όσο το δυνατόν περισσότερα παιδιά.

Εγχειρίδιο για μια γερμανική οικογένεια, Βερολίνο, χ.χ.

Πηγή: M. Mazower, *Σκοτεινή Ήπειρος. Ο ευρωπαϊκός εικοστός αιώνας*, μτφρ. Κ. Κουρεμένος, Αλεξάνδρεια, Αθήνα 2001, σελ. 86.

Να σχολιάσετε τις παραπάνω εντολές των ναζί για την επιλογή συζύγου.

Στα παραπάνω δέκα σημεία γίνεται φανερή η ρατσιστική βάση του ναζισμού. Οι ναζί συμβουλεύουν τους Γερμανούς και τις Γερμανίδες να επιλέγουν σύντροφο με πρωταρχικό κριτήριο την καταγωγή (ο ή η σύντροφός τους θα πρέπει να είναι Γερμανός ή Γερμανίδα ή τουλάχιστον να έχει βόρεια καταγωγή). Έτσι θα διατηρούνταν η καθαρότητα της «φυλής», η οποία αποτελούσε στόχο και βασικό θεωρητικό στήριγμα του ναζισμού. Οι ναζί υποστήριζαν ότι η λεγόμενη άρια φυλή, που υποτίθεται ότι συμπεριλαμβάνει

τους Βορειοευρωπαίους, είχε να επιδείξει τα σπουδαιότερα επιτεύγματα σε όλους του τομείς του πολιτισμού και είχε συμβάλει περισσότερο από κάθε άλλη στην ανθρώπινη πρόοδο. Όφειλαν λοιπόν να τη διατηρήσουν καθαρή, δυνατή και αναλλοίωτη. Αυτό θα το κατόρθωναν φροντίζοντας για τη σωματική, πνευματική και ψυχική τους υγεία και κυρίως επιδιώκοντας τη διαιώνιση της γενιάς τους μέσα από γάμους που θα πραγματοποιούσαν μόνο με μέλη της φυλής τους. Σημαντικό επίσης ήταν να αποκτήσουν μέσα από τέτοιους γάμους πολλά παιδιά, ώστε να ενισχύσουν και πληθυσμιακά το έθνος τους.

Με τη θεωρία αυτή για την εκλεκτικότητα του γερμανικού έθνους, με την οποία οι ναζί επηρέασαν έντονα το γερμανικό λαό, διαμορφώθηκε στη Γερμανία κλίμα φανατισμού εναντίον των ξένων που οδήγησε στην εξόντωση των αλλοεθνών που ζούσαν εκεί και γενικότερα όσων ήταν διαφορετικοί (πολιτικοί αντίπαλοι, τσιγγάνοι, ομοφυλόφιλοι, Εβραίοι).

Ενότητα 43

Παράθεμα 1

Ο σύγχρονος συνταγματολόγος Ν. Αλιβιζάτος αποτιμά το «ιδιώνυμο»

Ο νόμος 4229 τέθηκε σε ισχύ στις 25 Ιουλίου 1929. Πιο γνωστός ως «ιδιώνυμο», εφαρμόστηκε με ιδιαίτερη αυστηρότητα ως το 1936, οπότε αντικαταστάθηκε από έναν πολύ πιο αυστηρό νόμο, που εκδόθηκε από τη δικτατορία της 4ης Αυγούστου. [...]

Αυτό το έκτακτο νομοθετικό οπλοστάσιο στράφηκε, κατά πρώτο λόγο, κατά της επέκτασης του εργατικού κινήματος. Όπως, πράγματι, συνάγεται από τα επίσημα στατιστικά στοιχεία, πάνω από 60% των ατόμων που καταδικάστηκαν από το 1929 ως το 1937 για εγκλήματα κατά της ασφάλειας του Κράτους και με το «ιδιώνυμο» ανήκε στην εργατική τάξη. [...]

[...] Ο πρωταρχικός στόχος αυτού του χωρίς προηγούμενο στην ιστορία της σύγχρονης Ελλάδας διωγμού –κι αυτό όχι τόσο εξαιτίας της αυστηρότητας των ποινών που επιβάλλονταν, όσο εξαιτίας της έκτασης που πήρε– ήταν, περισσότερο από την καταστολή συγκεκριμένων πράξεων, η δίωξη για συμμετοχή ή ένταξη σε συνδικαλιστικές οργανώσεις ή σε κόμματα της Αριστεράς, δηλαδή αποκλειστικά σχεδόν εξαιτίας της πολιτικής ιδεολογίας των διωκόμενων, που δήθεν αποτελούσε απειλή για την καθεστηκυία κοινωνική τάξη.

Ν. Αλιβιζάτος, *Οι πολιτικοί θεσμοί σε κρίση (1922-1974)*, Θεμέλιο, Αθήνα 1983, σελ. 352-361

Αφού διαβάσετε τις θέσεις του συνταγματολόγου Αλιβιζάτου να απαντήσετε: Τι ακριβώς όριζε το «ιδιώνυμο», εναντίον ποιων στρεφόταν και γιατί;

Το «ιδιώνυμο» προέβλεπε διωκτικά μέτρα σε βάρος όσων διέδιδαν ιδέες

που στόχευαν στην ανατροπή του υπάρχοντος πολιτεύματος. Ωστόσο, ως επικίνδυνοι για το καθεστώς θεωρήθηκαν κυρίως συνδικαλιστές και υποστηρικτές της σοσιαλιστικής ιδεολογίας. Αποκαλυπτικά είναι τα στοιχεία που δίνει ο Αλιβιζάτος: την περίοδο 1929-1937 το 60% όσων καταδικάστηκαν με βάση το «ιδιώνυμο» για εγκληματικές πράξεις κατά του Κράτους ανήκαν στην εργατική τάξη. Ο νόμος αυτός, λοιπόν, στρεφόταν στην πραγματικότητα εναντίον των κομμουνιστών και όσων συμμετείχαν σε κοινωνικούς αγώνες και νομιμοποιούσε τις διώξεις της κυβέρνησης εναντίον τους. Με την εφαρμογή του περιορίστηκαν δραστικά οι συνδικαλιστικές ελευθερίες και τα ατομικά δικαιώματα των εργαζομένων. Το χειρότερο ήταν ότι το κράτος είχε πλέον τη δυνατότητα να καταδιώκει τους πολίτες για τα φρονήματα και την πολιτική τους ιδεολογία.

Η θέσπιση και εφαρμογή του νόμου αιτιολογείται με βάση την επιδίωξη τόσο της κυβέρνησης του Βενιζέλου όσο και εκείνων που την ακολούθησαν να περιορίσουν την επιρροή που ασκούσε η σοσιαλιστική ιδεολογία στην εργατική τάξη και να εμποδίσουν την ενίσχυση των αριστερών κομμάτων στην Ελλάδα.

Ενότητα 44

Παράθεμα 1

Οι πρώτες μέρες των προσφύγων στην Ελλάδα

Μια γυναίκα πρόσφυγας αφηγείται ένα περιστατικό από τις πρώτες μέρες μετά την άφιξη της ίδιας και της οικογένειάς της στη Θεσσαλονίκη.

Στα σοκάκια της Θεσσαλονίκης πεταμένοι ήμαστε. Έτσι ξαπλωμένοι, μέσα στα σοκάκια. Περνούσε κόσμος και μας έβλεπε. Αμάν, ρεζιλίκι!

Πέρασε ένας άντρας, ένας τρανός. Μας πέταξε μια πεντάρα. Έπιασα την πεντάρα, φώναξα, έκλαιγα: -Εμείς έχουμε λεφτά! Εμείς έχουμε να φάμε! Αφήσαμε τα σπίτια μας, τόσα αμπέλια αφήσαμε! Δεν ήμαστε ζητιάνοι εμείς!

-Άσε την πεντάρα. Ησύχασε, έλεγε η μάνα μου. Η μάνα μου άρρωστη ήταν. [...]

Περνούσε ο κόσμος. Μας βλέπανε από μακριά. Δεν ερχόντανε κοντά μας:

-Προσφυγιά! Προσφυγιά! λέγανε και περνούσανε...

Πηγή: Η Έξοδος, Κέντρο Μικρασιατικών Σπουδών, τόμ. Β', σελ. 261

Το παράθεμα αποτελεί απόσπασμα από μαρτυρία μιας γυναίκας πρόσφυγα για τις δυσκολίες που έζησαν αυτή και η οικογένειά της όταν έφτασαν στη Θεσσαλονίκη. Εύκολα διακρίνεται η πίκρα της για τον τρόπο με τον οποίο αντιμετωπίστηκαν από την πολιτεία και από τους ντόπιους. Δεν υπήρχε μέριμνα ούτε για κάποιο χώρο στέγασής τους και ήταν αναγκασμένοι να κοιμού-

νται στα σοκάκια της πόλης. Η έλλειψη πρόνοιας φαίνεται και από το γεγονός ότι παρόλο που η μητέρα της ήταν άρρωστη δεν δέχτηκε καμία ιατρική βοήθεια και ήταν αναγκασμένη να παραμένει σε αυτές τις επιβαρυντικές για την υγεία της συνθήκες. Η εμπειρία ήταν τραυματική για την αφηγήτρια όχι μόνο επειδή αδυνατούσαν να καλύψουν και τις στοιχειώδεις ακόμη ανάγκες τους, αλλά κυρίως γιατί τους αντιμετώπιζαν με οίκτο και περιφρόνηση, σα ζητιάνους. Η καταπάτηση της αξιοπρέπειάς τους ήταν το βαρύτερο από τα βάσανα που βίωναν. Για τους ανθρώπους αυτούς, που στη Μικρά Ασία είχαν δημιουργήσει με το μόχθο τους αξιοζήλευτα νοικοκυριά και ζούσαν σε συνθήκες ευφορίας, η τωρινή κατάσταση ήταν ένας εφιάλτης. Ωστόσο, οι ντόπιοι, όπως φαίνεται από την αφήγηση, δεν έδειχναν την ανάλογη ευαισθησία στη θέα των προσφύγων. Η στάση τους φανέρωνε προκατάληψη και επιφυλακτικότητα. Πρόφεραν τη λέξη «προσφυγιά» σα να επρόκειτο για ασθένεια. Η στάση αυτή δυσκόλεψε σε μεγάλο βαθμό την ενσωμάτωση των προσφύγων στην ελληνική κοινωνία, τουλάχιστον κατά τα πρώτα χρόνια εγκατάστασής τους στην Ελλάδα.

10

ΕΠΕΞΕΡΓΑΣΙΑ ΠΡΟΣΘΕΤΩΝ
ΙΣΤΟΡΙΚΩΝ ΠΗΓΩΝ ΜΕ ΕΡΩΤΗΣΗ

Κεφάλαιο Δέκατο

ΕΠΕΞΕΡΓΑΣΙΑ ΠΡΟΣΘΕΤΩΝ ΙΣΤΟΡΙΚΩΝ ΠΗΓΩΝ ΜΕ ΕΡΩΤΗΣΗ

Ενότητα 45

Παράθεμα 1

Ένα σχόλιο για τα αίτια του Β' Παγκοσμίου πολέμου

Τα ιστορικά έργα για τις αιτίες του Β' Παγκοσμίου πολέμου είναι συγκριτικά λιγότερα, σε σχέση με όσα έχουμε για τις αιτίες του Πρώτου, για έναν προφανή λόγο: Με σπάνιες εξαιρέσεις, κανένας σοβαρός ιστορικός δεν αμφέβαλε ποτέ ότι η Γερμανία, η Ιαπωνία και (πιο διστακτικά) η Ιταλία ήταν οι επιτιθέμενοι. Τα κράτη τα οποία σύρθηκαν στον πόλεμο εναντίον των τριών αυτών χωρών, είτε ήταν καπιταλιστικά είτε ήταν σοσιαλιστικά, δεν ήθελαν τον πόλεμο και τα περισσότερα απ' αυτά έκαναν ό,τι μπορούσαν για να τον αποφύγουν. [...] Η παγκόσμια κατάσταση που δημιουργήθηκε από τον Πρώτο Παγκόσμιο πόλεμο ήταν εγγενώς ασταθής, ιδιαίτερα στην Ευρώπη αλλά και στην Άπω Ανατολή, και κατά συνέπεια κανείς δεν περίμενε η ειρήνη να διαρκέσει πολύ.

E.J. Hobsbawm, Η εποχή των άκρων. Ο σύντομος εικοστός αιώνας, 1914-1991, Θεμέλιο, Αθήνα, 1995, σελ. 55

Παράθεμα 2

Διπλωματικές ζυμώσεις στις παραμονές του Β' Παγκοσμίου πολέμου

Για να συγκρατήσουν τη χιτλερική επιθετικότητα σε βάρος της Πολωνίας, τα δημοκρατικά καθεστώτα δεν μπορούν πια να υπολογίζουν παρά μόνο στη συμμαχία των Ρώσων. Από τον Απρίλιο έχουν αρχίσει διαπραγματεύσεις μεταξύ των τριών δυνάμεων, αλλά η σύναψη συμφωνίας προσκρούει σε πολλά εμπόδια. Στη Μεγάλη Βρετανία και στη Γαλλία η ιδέα μιας συμμαχίας με τον Στάλιν συναντά πολύπλευρη αντίδραση. [...] Από την πλευρά του ο Στάλιν δυσπιστεί μετά το Μόναχο για το διπλό παιχνίδι που εκτιμά πως παίζουν οι Δυτικοί. Ο Μολότοφ [...] τον ενθαρρύνει να αρχίσει με τη Γερμανία μυστικές συνομιλίες, ώστε να κερδίσει χρόνο –δίχως φυσικά να αγνοεί πως απώτερος στόχος του ναζισμού είναι η εξόντωση του μπολσεβικισμού και η απώθηση της Ρωσίας προς τις «ασιατικές στέπες»– και να ανακτήσει τα εδάφη που είχαν χαθεί το 1918. Σίγουρα ο Χίτλερ ενοχλήθηκε στη σκέψη ενός συμβιβασμού με μια κομμουνιστική δύναμη και δίστασε για πολύ να το κάνει, μα στο τέλος αποφάσισε να δεχτεί τη θυσία, ώστε να ξεμπερδέψει απερίσπαστος με την Πολωνία και κατόπιν με τις δυτικές δημοκρατίες.

S. Berstein & P. Milza, Ιστορία της Ευρώπης, μτφρ. Μ. Κοκολάκης, Αλεξάνδρεια, Αθήνα, 1997, τόμ. 3, σελ. 111

Εντοπίστε και καταγράψτε τα αίτια του Β' Παγκοσμίου πολέμου στα οποία

δίνουν έμφαση οι ιστορικοί Hobsbawm, Berstein & Milza στα παραπάνω παραθέματα.

Και στα δύο παραθέματα ως κύρια και αυτονόητη αιτία αναγνωρίζεται η επιθετικότητα των Δυνάμεων του Άξονα, που παρέσυρε τις υπόλοιπες χώρες, παρά τη θέλησή τους, στον Β΄ Παγκόσμιο πόλεμο. Ωστόσο, και η αναποφασιστικότητα των δημοκρατικών δυνάμεων της Ευρώπης –της Μεγάλης Βρετανίας, της Γαλλίας και της Σοβιετικής Ένωσης– έπαιξε καθοριστικό ρόλο, γιατί έδωσε το χρόνο και τη δυνατότητα στον Χίτλερ να οργανώσει την πολεμική μηχανή της Γερμανίας κατά τον καλύτερο δυνατό τρόπο. Παράλληλα, ο Χίτλερ είχε την ευκαιρία να εκμεταλλευτεί την αμοιβαία καχυποψία ανάμεσα στη δυτικές καπιταλιστικές δυνάμεις και τη σοσιαλιστική Σοβιετική Ένωση και να συνάψει επωφελείς συμφωνίες μαζί τους, τη συμφωνία του Μονάχου και το Σύμφωνο Ρίμπεντροπ-Μολότοφ αντίστοιχα, οι οποίες νομιμοποίησαν ουσιαστικά την εισβολή των γερμανικών στρατευμάτων στην Τσεχοσλοβακία και στην Πολωνία. Τέλος, σημαντική αιτία, ίσως η πηγή όλων των δεινών, ήταν, όπως τονίζει με έμφαση ο Hobsbawm, η «εγγενώς ασταθής» τάξη πραγμάτων που δημιούργησε ο Α΄ Παγκόσμιος πόλεμος. Οι ταπεινωτικοί όροι που επιβλήθηκαν στα ηττημένα κράτη αυτού του πολέμου και οι εκκρεμότητες που άφησε πίσω του κατέστησαν σχεδόν νομοτελειακή την έλευση του ακόμη πιο καταστροφικού Β΄ Παγκοσμίου πολέμου.

Ενότητα 46

Παράθεμα 1

Ο Χίτλερ περιγράφει σε επιτελείς του τη μελλοντική ναζιστική Ευρώπη

Ποια μορφή πρόκειται να πάρει η μελλοντική κοινωνική τάξη, θα σας πω αμέσως. Θα υπάρχει μια τάξη κυρίων, που θα έχει στρατολογηθεί στη μάχη και θα έχει έτσι την ιστορική της δικαίωση. Θα υπάρχει έπειτα το πλήθος των εταίρων του κόμματος, με την ανάλογη ιεραρχία. Αυτοί θα αποτελέσουν τη νέα μεσαία τάξη. Θα υπάρχει επίσης η μεγάλη μάζα των ανωνύμων, των δούλων, των τελευταίων. Σε ακόμη πιο χαμηλή βαθμίδα θα είναι οι ξένοι που θα κατακτηθούν, οι μοντέρνοι σκλάβοι.

M. Paltrinieri, G. Rizzoni, E. Barbaglia, Χίτλερ, μτφρ. Ν. Καραντηνός, Φυτράκης, Αθήνα, 1972, σελ. 149

Στο παράθεμα αυτό ο Χίτλερ περιγράφει στους επιτελείς του τη μελλοντική, ναζιστική Ευρώπη. Βρείτε τα κριτήρια με τα οποία οραματίζεται να οργανώσει τη μελλοντική κοινωνία και περιγράψτε τη δομή που αυτή θα είχε εάν τα οράματά του γίνονταν πραγματικότητα.

Τα κριτήρια με τα οποία ο Χίτλερ οραματιζόταν να δομήσει τη μελλοντική κοινωνία ήταν η συμμετοχή των ατόμων στην πολεμική επιχείρηση κατάκτη-

σης της Ευρώπης και ο βαθμός συμμετοχής τους στο ναζιστικό κόμμα. Έτσι, όσοι είχαν πάρει μέρος στον πόλεμο θα αμείβονταν με την τοποθέτησή τους στην κορυφή της κοινωνικής ιεραρχίας. Θα ακολουθούσαν τα μέλη του ναζιστικού κόμματος ανάλογα με τη θέση τους στην κομματική ιεραρχία, συνθέτοντας ένα είδος μεσαίας τάξης. Το κύριο κοινωνικό σώμα θα έκλεινε με τους απλούς ανώνυμους ανθρώπους, που θα αποτελούσαν και τη μεγάλη μάζα του πληθυσμού. Προβλεπόταν, τέλος, και η ύπαρξη μιας τάξης «μοντέρνων σκλάβων», που θα την αποτελούσαν οι κατακτημένοι λαοί της Ευρώπης. Σε αυτό το σημείο, βέβαια, μπορούμε να υποθέσουμε ότι θα υπεισερχόταν και το εγγενές στη ναζιστική ιδεολογία ρατσιστικό κριτήριο.

Ενότητα 47

Παράθεμα 1

Ο διεθνής τύπος για την ελληνική αντίσταση στα βουνά της Αλβανίας

Το θέμα των λίγων Ελλήνων που συγκρατούν και απωθούν τα στρατεύματα της μεγάλης φασιστικής Ιταλίας έχει τόσο εξαιρετική σημασία, ώστε μπορεί να πει κανείς αδιάστακτα ότι ίσως εκεί πάνω στα βουνά της Ηπείρου κρίνεται η τύχη του όλου πολέμου. Σε ένα σύντομο μήνα το μικρό ελληνικό έθνος διέλυσε τον κακό εφιάλτη, που σκίαζε το πνεύμα του δημοκρατικού κόσμου [...]. Οι Έλληνες κατάφεραν την πρώτη πραγματική ήττα στις κατά ξηράς δυνάμεις του Άξονα [...]. Και αν ακόμη η Ελλάς συντριβόταν αύριο, η στρατιωτική συμβολή της θα έμενε αμείωτη [...]. Θα είναι δόξα της Νεωτέρας Ελλάδος, ότι συνέτριψε το μύθο του αήτητου του Άξονα.

Αμερικανική εφημερίδα Τάιμς της Νέας Υόρκης, 28 Νοεμβρίου 1940.

Πηγή: Ιστορία του Ελληνικού Έθνους, Εκδοτική Αθηνών, τόμ. ΙΕ', σελ. 454-455.

Πώς κρίνετε τα σχόλια του διεθνούς τύπου σχετικά με τις επιτυχίες των Ελλήνων στον ελληνοϊταλικό πόλεμο; Τεκμηριώστε την άποψή σας.

Ο διεθνής τύπος σχολιάζει τις επιτυχίες των Ελλήνων σε βάρος των Ιταλών με τρόπο πραγματικά ενθουσιώδη. Αν κάποιος δε γνώριζε την πραγματική διάσταση των γεγονότων, θα μπορούσε να κάνει λόγο για υπερβολή. Με δεδομένο όμως ότι στον πόλεμο αυτό βρίσκονταν αντιμέτωποι δύο στρατοί, εκ των οποίων ο ένας, ο ιταλικός, ήταν αριθμητικά υπέρτερος και τέλεια εξοπλισμένος και ο άλλος, ο ελληνικός, πολεμούσε υπό τις χειρότερες συνθήκες και σε μεγάλο βαθμό απροετοίμαστος, οι νίκες των Ελλήνων δικαιολογημένα προκαλούν την έκπληξη και το θαυμασμό των ξένων. Ωστόσο, αυτό που τονίζεται περισσότερο στα σχόλια των εφημερίδων και έχει όντως τη μεγαλύτερη σημασία είναι το γεγονός ότι ο ελληνικός στρατός πετυχαίνει την πρώτη νίκη σε βάρος των δυνάμεων του Άξονα, τη στιγμή που όλος ο

κόσμος είχε αρχίσει να πιστεύει ότι η πολεμική αυτή μηχανή ήταν ανίκητη. Υπό αυτό το πρίσμα, η εκτίμηση «...ότι συνέτριψε το μύθο του αήττητου του Άξονα» από το απόσπασμα του δημοσιεύματος των *Τάιμς της Νέας Υόρκης* αποκτά μια εντελώς αντικειμενική διάσταση. Είναι αλήθεια ότι σε συμβολικό και συναισθηματικό τουλάχιστον επίπεδο το ελληνικό έπος της Αλβανίας λειτούργησε καταλυτικά στη διεθνή κοινή γνώμη και άλλαξε το κλίμα του Β' Παγκόσμιου πολέμου υπέρ των συμμαχικών δυνάμεων και σε βάρος του Άξονα.

Ενότητα 48

Παράθεμα 1

Η στάση των Ελλήνων απέναντι στο ζήτημα των γερμανικών διώξεων σε βάρος των Εβραίων της Ελλάδας

Γενικά, πολλοί Εβραίοι της Αθήνας σώθηκαν με τη συνδρομή του ΕΑΜ, ενώ άλλοι βοηθήθηκαν από συμπολίτες τους. Αξιοπρόσεκτη ήταν και η στάση του Άγγελου Έβερτ, αξιωματικού της αστυνομίας, που εξέδωσε 1.200 πλαστές ταυτότητες, ή αυτή του αρχιεπισκόπου Δαμασκηνού με τα πιστοποιητικά βαπτίσεων με ημερομηνία προπολεμική. [...] Στις περιοχές Τρικάλων, Λάρισας, Βόλου, οι Εβραίοι ζούσαν αναμειγμένοι με τους Έλληνες, και αυτό τους βοήθησε να κρυφτούν. Έτσι λιγότερο από το ένα τρίτο έπεσε στα χέρια των Γερμανών. Αντίθετα, η εβραϊκή κοινότητα των Ιωαννίνων, 1.860 άνθρωποι, συνελήφθη σύσσωμη, στις 25 Μαρτίου 1944. Ο αρχιραβίνος Σαμπεθάι Καμπιλή επέλεξε την τακτική της υπακοής στους Γερμανούς, εμπιστευόμενος την προπαγάνδα που κυκλοφορούσε ότι οι ελληνόφωνοι Εβραίοι, δεν ήταν στο στόχαστρο, όπως οι ισπανόφωνοι της Θεσσαλονίκης. Το γεγονός ότι οι Εβραίοι των Ιωαννίνων ζούσαν σε χωριστή συνοικία έκανε τους χριστιανούς συμπολίτες τους να σταθούν μάλλον αδιάφοροι. [...] Παρ' ότι οι κατοχικές κυβερνήσεις εξέφρασαν τον προβληματισμό τους για τα μέτρα εξόντωσης των Εβραίων, αυτό δεν ίσχυε για τους Εβραίους της Θεσσαλονίκης. Γι' αυτό οι ελληνικές αρχές αποδέχονταν τη γερμανική προπαγάνδα περί «ιδιαιτερότητας» ότι δηλαδή, αυτή η κοινότητα έπρεπε να απομακρυνθεί ως εθνικά ξένο στοιχείο.

Μαρία Καβάλα, «Η "Τελική Λύση" στην Ελλάδα», Ιστορία του νέου ελληνισμού, εκδ. Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα, 2003, τόμ. 8ος, σελ. 136-

137

Αφού μελετήσετε προσεκτικά το παράθεμα, να προσδιορίσετε τη στάση των Ελλήνων απέναντι στο ζήτημα των γερμανικών διώξεων σε βάρος των Εβραίων που ζούσαν στην Ελλάδα και να προσπαθήσετε να την αιτιολογήσετε.

Η στάση των Ελλήνων έναντι του ζητήματος των διώξεων της εβραϊκής κοι-

νότητας στην Ελλάδα θα μπορούσε να χαρακτηριστεί αμφιλεγόμενη. Καλύπτει ένα ευρύ φάσμα εκφράσεων, από την απόλυτη αδιαφορία μέχρι την έμπρακτη εκδήλωση της αλληλεγγύης. Για να την αξιολογήσει κανείς με επάρκεια, οφείλει να τη διακρίνει σε δύο επίπεδα: στο επίπεδο των επίσημων φορέων και των προσωπικοτήτων και στο επίπεδο του απλού λαού.

Στο πρώτο επίπεδο ξεχωρίζει η θετική στάση του ΕΑΜ, που στη βάση των πολιτικών θέσεων και των αρχών του στάθηκε αλληλέγγυο στους Εβραίους και συνέβαλε στη διάσωση αρκετών, στο μέτρο που αυτό ήταν εφικτό. Ακολουθεί η πολύ έντιμη και ανθρωπιστική στάση προσωπικοτήτων, όπως ο αρχηγός της αστυνομίας Άγγελος Έβερτ και ο αρχιεπίσκοπος Δαμασκηνός, οι οποίοι, εκμεταλλευόμενοι τη θέση τους, διευκόλυναν τη διαφυγή μελών της εβραϊκής κοινότητας. Από την άλλη όμως υπάρχει και η κυβέρνηση Τσολάκογλου, η οποία αντιμετωπίζει τους Εβραίους της Θεσσαλονίκης με μικρόψυχα και στενόμυαλα εθνικιστικά κίνητρα, αφήνοντάς τους στο έλεος των Γερμανών.

Στο επίπεδο του απλού λαού έχουμε μία παρόμοια διακύμανση, με τη διαφορά ότι οι αιτίες είναι τελείως διαφορετικές. Υπέρ της αδιαφορίας συνηγορούν παράγοντες όπως ο φόβος, ο προσωπικός αγώνας για την επιβίωση και ο βαθμός επικοινωνίας με τα μέλη της εβραϊκής κοινότητας. Τα αισθήματα αλληλεγγύης και οι γενναϊόψυχες πράξεις παροχής βοήθειας στους Εβραίους ευνοήθηκαν κυρίως από τον αυθόρμητο ανθρωπισμό των απλών ανθρώπων και από το βαθμό αφομοίωσης της εβραϊκής παρουσίας από τον ντόπιο πληθυσμό.

Ενότητα 49

Παράθεμα 1

Μια ερμηνεία του Β' Παγκόσμιου πολέμου

*Ο Β' Παγκόσμιος πόλεμος ήταν στην πραγματικότητα πολλοί πόλεμοι μέσα σ' έναν. Πρώτα και κύρια ήταν μια στρατιωτική σύρραξη ανάμεσα σε ένοπλες δυνάμεις [...]. Ήταν όμως κι ένας πόλεμος μεταξύ φυλών, θρησκειών και εθνοτικών ομάδων – ένα αιματηρό ξαναάνοιγμα λογαριασμών από ακραίους εθνικιστές, οι οποίοι ήθελαν να αναθεωρήσουν με βία το διακανονισμό των Βερσαλλιών. Τρίτον, σε πολλές περιοχές [...] ήταν ένας ταξικός πόλεμος με την ευρύτατη έννοια, είτε των ακτημόνων *braccianti* ενάντια στους φιλοφασίστες γαιοκτήμονες στη βόρεια Ιταλία, είτε των φτωχών αγροτών των ημιορεινών περιοχών ενάντια στους κατοίκους των πόλεων. Τέλος, με τα αντιστασιακά κινήματα να ανθούν το 1943-44, προκαλώντας τα σκληρά αντίποινα από σώματα δοσιλόγων, ο πόλεμος έγινε ένας εμφύλιος πόλεμος φοβερής αγριότητας [...].*

M. Mazower, Σκοτεινή ήπειρος – Ο ευρωπαϊκός εικοστός αιώνας, μτφρ.

K. Κουρεμένος, εκδ. Αλεξάνδρεια, Αθήνα, 2001, σελ. 210

Ο ιστορικός Μαρκ Μαζάουερ υποστηρίζει πως «ο Β΄ Παγκόσμιος πόλεμος ήταν στην πραγματικότητα πολλοί πόλεμοι μέσα σ' έναν». Βρείτε ποια είδη πολέμου επισημαίνει. Στη συνέχεια, με βάση τις πληροφορίες του βιβλίου και τις γενικότερες ιστορικές σας γνώσεις, δώστε από ένα παράδειγμα φυλετικής, θρησκευτικής και εθνοτικής σύγκρουσης που έλαβε χώρα στο Β΄ Παγκόσμιο πόλεμο.

Τα είδη πολέμου που ο ιστορικός επισημαίνει ως ενυπάρχοντα στο Β΄ Παγκόσμιο πόλεμο είναι τα ακόλουθα: α) μια κλασική αντιπαράθεση ανάμεσα σε στρατούς κυρίαρχων εθνών-κρατών, β) ένας φυλετικός πόλεμος, γ) ένας θρησκευτικός πόλεμος, δ) ένας πόλεμος ανάμεσα σε εθνοτικές ομάδες διασκορπισμένες μέσα σε διαφορετικά έθνη-κράτη, ε) ένας ταξικός πόλεμος και στ) ένας εμφύλιος πόλεμος.

Το πιο προφανές και χαρακτηριστικό παράδειγμα φυλετικού πολέμου είναι οι συστηματικές διώξεις που επιφύλαξαν οι Γερμανοί στους Εβραίους και στους Ρομά. Η εξόντωση των Εβραίων από τους Γερμανούς έχει ταυτόχρονα και θρησκευτική διάσταση, καθώς αποτελεί μια σύγκρουση του χριστιανισμού με τον ιουδαϊσμό. Τέλος, ένα παράδειγμα αντιπαράθεσης μεταξύ εθνοτικών ομάδων έχουμε στην περίπτωση των Σουδητών με τους Τσέχους στη Βοημία.

11

ΕΠΕΞΕΡΓΑΣΙΑ ΠΡΟΣΘΕΤΩΝ
ΙΣΤΟΡΙΚΩΝ ΠΗΓΩΝ ΜΕ ΕΡΩΤΗΣΗ

Κεφάλαιο Ενδέκατο

ΕΠΕΞΕΡΓΑΣΙΑ ΠΡΟΣΘΕΤΩΝ ΙΣΤΟΡΙΚΩΝ ΠΗΓΩΝ ΜΕ ΕΡΩΤΗΣΗ

Ενότητα 50

Παράθεμα 1

Η μεταπολεμική σοβιετική εξωτερική πολιτική

Οι κομμουνιστές δεν έκαναν καμιά προσπάθεια να εγκαταστήσουν επαναστατικά καθεστώτα, παρά μόνο στα βαλκανικά αντάρτικα οχυρά τους. Αληθεύει βέβαια ότι δεν ήταν σε θέση να επιβάλλουν τέτοια καθεστώτα δυτικά της Τεργέστης, ακόμα κι αν ήθελαν να καταλάβουν εξ εφόδου την εξουσία, αλλά και το ότι η ΕΣΣΔ, στην οποία τα κόμματα αυτά ήταν ολοκληρωτικά αφοσιωμένα, αποθάρρυνε σθεναρά τέτοιες ενέργειες για την κατάληψη της εξουσίας. Όσες επαναστάσεις έγιναν (Γιουγκοσλαβία, Αλβανία και αργότερα στην Κίνα), πραγματοποιήθηκαν ενάντια στις συμβουλές του Στάλιν. Η σοβιετική άποψη ήταν τότε ότι η πολιτική και στο διεθνές επίπεδο και στο εσωτερικό κάθε χώρας θα έπρεπε να συνεχίσει να κινείται στο πλαίσιο της αντιφασιστικής συμμαχίας. Απέβλεπε δηλαδή στη μακροπρόθεσμη συνύπαρξη ή μάλλον συμβίωση του καπιταλιστικού και του κομμουνιστικού συστήματος.

E.J. Hobsbawm, Η εποχή των άκρων. Ο σύντομος εικοστός Αιώνας, 1914 – 1991, μτφρ. Β. Καπετανγιάννης, Θεμέλιο, Αθήνα, 1995, σελ. 218-219

Ποια γεγονότα επιβεβαιώνουν, κατά τη γνώμη σας, την άποψη του ιστορικού E.J. Hobsbawm ότι η Σοβιετική Ένωση «απέβλεπε στη μακροπρόθεσμη συνύπαρξη ή μάλλον συμβίωση του καπιταλιστικού και του κομμουνιστικού συστήματος»;

Τα γεγονότα που επιβεβαιώνουν την άποψη του άγγλου ιστορικού είναι τα ακόλουθα:

- Η διάσκεψη της Γιάλτας όπου η Σοβιετική Ένωση, οι ΗΠΑ και η Βρετανία αποφάσισαν να ιδρύσουν ένα διεθνή οργανισμό προάσπισης της ειρήνης.
- Το γεγονός ότι ποτέ η Σοβιετική Ένωση δεν επιχείρησε να επιβάλει κομμουνιστικό καθεστώς σε οποιοδήποτε κράτος πέρα από αυτά που είχαν ενταχθεί στη σφαίρα επιρροής της με τη συμφωνία της Γιάλτας.
- Η ιδιαιτερότητα των σοσιαλιστικών καθεστώτων που αναπτύχθηκαν στη Γιουγκοσλαβία και στην Αλβανία και η διατήρησή τους εκτός σοβιετικής επιρροής για δεκαετίες.
- Η αμυντική στάση που τήρησε η Σοβιετική Ένωση έναντι της εξάπλωσης της αμερικανικής επιρροής στην Ευρώπη με το σχέδιο Μάρσαλ.
- Η αμυντική στάση που τήρησε η Σοβιετική Ένωση έναντι της εξάπλωσης της αμερικανικής επιρροής στην Ευρώπη με το σχέδιο Μάρσαλ.
- Τέλος, το ότι η Σοβιετική Ένωση κατέστειλε όλες τις εξεγέρσεις που σημειώθηκαν στις χώρες-δορυφόρους της, χρησιμοποιώντας τις χώρες αυτές ως προπύργια στην αμυντική της τοποθέτηση απέναντι στις καπιταλιστικές δυνάμεις της Δύσης.

Ενότητα 51

Παράθεμα 1

Ένα από τα θερμότερα επεισόδια του Ψυχρού Πολέμου: Η «κρίση των πυραύλων» ή «κρίση της Κούβας», 1962

Στις 29 Νοεμβρίου [σημ. 1962] ο Μικογιάν [σημ. ανώτατος Σοβιετικός αξιωματούχος], που πήγαινε να επισκεφθεί την Κούβα, σταμάτησε στην Ουάσιγκτον και συναντήθηκε με τον πρόεδρο [σημ. Κένεντι] στον Λευκό Οίκο. [...]

Ο Μικογιάν ανέφερε [...] πως ο πρόεδρος υποστήριζε ότι η Κούβα μεταβαλλόταν σε «εφαλτήριο της σοβιετικής πολιτικής για την υπονόμευση της κατάστασης στη Λατινική Αμερική». [...] «Αυτό που συμβαίνει σήμερα», συνέχισε ο πρόεδρος, «είναι ακριβώς το αντίθετο· παρ' όλο που οι δύο χώρες δεν προκαλούν ευθέως η μία την άλλη, συγκρουόμαστε σχεδόν παντού, γεγονός το οποίο στην πυρηνική εποχή μας ενέχει σοβαρούς κινδύνους για την παγκόσμια ειρήνη. Μόλις εμφανιστεί κάπου ο πρώτος επαναστατικός σπινθήρας, προστρέχετε αμέσως λέγοντας: «Εδώ είμαστε!». Πρέπει ν' αποφεύγουμε και οι δύο την επιδείνωση των καταστάσεων σε όλα τα σημεία της υφελίου. Και το σημαντικότερο για τον Χρουστσίφ και για μένα είναι να κατανοήσουμε ο ένας τον άλλο».

Ο Μικογιάν απάντησε: «Είμαστε υπέρ της επίλυσης των προβλημάτων και όχι υπέρ της διαιώνισής τους. Για ποια επαναστατική σπίθα μιλάτε; Δεν είχαμε καμία σχέση με την κουβανική επανάσταση. Πάντα γίνονταν επαναστάσεις και πάντα θα γίνονται. Τελικά οι επαναστάσεις θα επικρατήσουν στις αμερικανικές χώρες και τελικά η επανάσταση θα επικρατήσει και στις ΗΠΑ. Ακόμη κι εσείς ενδέχεται να βρεθείτε μια μέρα στη θέση του Κάστρο, που, χωρίς να είναι μαρξιστής, οδηγεί ωστόσο την Κούβα προς τον σοσιαλισμό».

Ο πρόεδρος γέλασε. Εγώ όχι, αλλά ίσως βρεθεί [...] ο μικρότερος αδερφός μου». [...]

Α. Ντομπρίνιν, Εμπιστευτικά, μτφρ. Ε. Μπαρτζινόπουλος, Καστανιώτης, Αθήνα, 1996, σελ. 108.

Ποια συμπεράσματα μπορούμε να εξάγουμε από τον διάλογο που διαμείβεται στο παράθεμα, ανάμεσα στον Σοβιετικό αξιωματούχο Μικογιάν και τον Αμερικανό πρόεδρο Κένεντι το 1962, σχετικά με το κλίμα που επικρατούσε εκείνη την περίοδο στις σχέσεις μεταξύ των δύο υπερδυνάμεων;

Πρώτα από όλα πρέπει να λάβουμε υπόψη, ότι ο διάλογος αυτός ανάμεσα στον σοβιετικό αξιωματούχο Μικογιάν και τον αμερικανό πρόεδρο Κένεντι διεξάγεται το 1962, έτος κατά το οποίο οι σχέσεις μεταξύ των δύο υπερδυνάμεων έφτασαν στο κρισιμότερο σημείο, με την «κρίση της Κούβας».

Υπό αυτό το πρίσμα είναι απολύτως εύλογη η διαφαινόμενη στο διάλογο καχυποψία μεταξύ των δύο πλευρών. Εύκολα μπορεί να διακρίνει κανείς, πίσω από τα λόγια τους και την ευγένεια που επιτάσσει ο θεσμικός τους ρόλος, επιθετικότητα, αγανάκτηση και μια βεβαιότητα επικράτησης και από τις

δύο πλευρές. Χαρακτηριστικές αυτού του κλίματος είναι η εκατέρωθεν φράσεις: «Μόλις εμφανιστεί κάπου ο πρώτος επαναστατικός σπινθήρας, προστρέχετε αμέσως λέγοντας: "Εδώ είμαστε!"» και «Τελικά οι επαναστάσεις θα επικρατήσουν και τελικά η επανάσταση θα επικρατήσει και στις ΗΠΑ».

Ωστόσο, επειδή τα πράγματα στις σχέσεις μεταξύ των δύο χωρών έχουν φτάσει σε οριακό σημείο με την κρίση των πυραύλων στην Κούβα και με δεδομένη την έξαρση των πυρηνικών εξοπλισμών, διακρίνει κανείς ταυτόχρονα και μια ανησυχία και στις δύο πλευρές. Αποστροφές του λόγου τους, όπως «Πρέπει να αποφεύγουμε και οι δύο την επιδείνωση των καταστάσεων ...» και «Είμαστε υπέρ της επίλυσης των προβλημάτων ...», δείχνουν διάθεση συνεννόησης προς την κατεύθυνση της διασφάλισης της ειρήνης.

Συμπερασματικά, θα λέγαμε ότι ο συγκεκριμένος διάλογος είναι ένα τυπικό δείγμα της ψυχροπολεμικής περιόδου, που γέννησε μεγάλη ανησυχία σε ολόκληρο τον κόσμο, αλλά και έναν βαθύ προβληματισμό γύρω από το ζήτημα της ειρήνης και της διασφάλισης της βιωσιμότητας του πλανήτη.

Ενότητα 52

Παράθεμα 1

Οι αρχές του κινήματος των Αδέσμευτων

Τα Αδέσμευτα Κράτη οφείλουν:

- 1. Να ακολουθούν μια ανεξάρτητη πολιτική στηριγμένη στην ειρηνική συνύπαρξη και στη μη ένταξη σε συνασπισμούς [...].*
- 2. Να υποστηρίζουν πάντοτε τα εθνικοαπελευθερωτικά κινήματα.*
- 3. Να μη λαμβάνουν μέρος σε καμιά συλλογική στρατιωτική συμμαχία στο πλαίσιο των συγκρούσεων μεταξύ των μεγάλων δυνάμεων.*
- 4. Να μη συνάπτουν καμιά διμερή συμμαχία με μία μεγάλη δύναμη.*
- 5. Να μη δέχονται με τη θέλησή τους την εγκατάσταση στο έδαφός τους στρατιωτικών βάσεων που ανήκουν σε μια ξένη δύναμη.*

Αποφάσεις της Συνδιάσκεψης των Αδεσμεύτων, Βελιγράδι, Σεπτέμβριος 1961.

Πηγή: Η Μεγάλη Ιστορία του 20ού αιώνα, Ελληνικά Γράμματα, τόμ. 6, σελ. 17

Ποιος ήταν, κατά τη γνώμη σας, ο κύριος λόγος που οδήγησε στη δημιουργία του κινήματος των Αδεσμεύτων και ποιες οι αρχές στις οποίες τα μέλη του βάσιζαν τη συνεργασία και τη δράση τους;

Η βασική αιτία για την ίδρυση του κινήματος των αδεσμεύτων ήταν σίγουρα η ασφυκτική πίεση που προκάλεσε σε ολόκληρο τον κόσμο ο ανταγωνισμός των δύο υπερδυνάμεων, στο πλαίσιο αυτού που ονομάστηκε Ψυχρός Πόλεμος. Υπό το βάρος της ανασφάλειας μπροστά στο ενδεχόμενο ενός τρίτου παγκόσμιου πολέμου, όλες οι χώρες αισθάνονταν περίπου υποχρεωμένες να διαλέξουν ένα από τα δύο στρατόπεδα. Αυτό οδήγησε κάποια κράτη με

τολμηρούς ηγέτες στην απόφαση να δημιουργήσουν ένα τρίτο πόλο, που δε διεκδικούσε θέση στο πεδίο του ανταγωνισμού αλλά έναν κατοχυρωμένο χώρο ουδετερότητας, με απώτερο στόχο την αποφυγή εμπλοκής τους σε έναν, πολύ πιθανό την εποχή εκείνη, πόλεμο και την απρόσκοπτη οικονομική τους ανάπτυξη.

Η κύρια αρχή λειτουργίας του κινήματος, όπως φαίνεται και από το παράθεμα, ήταν αυτή της διατήρησης ίσων αποστάσεων και από τις δύο υπερδυνάμεις. Επίσης, οι αξίες της ανεξαρτησίας και της εθνικής κυριαρχίας σε συνδυασμό με τη δέσμευση υποστήριξης των απελευθερωτικών κινήματων, όπου κι αν αυτά εκδηλώνονταν, συμπληρώνουν το θεμελιακό πλέγμα αρχών του κινήματος.

Ενότητα 53

Παράθεμα

Μετά το 1989: η Ευρώπη μπροστά σε νέες προκλήσεις

Ο πραγματικός νικητής του 1989 δεν ήταν η δημοκρατία αλλά ο καπιταλισμός, και η Ευρώπη στο σύνολό της έχει σήμερα μπροστά της το έργο με το οποίο η δυτική Ευρώπη καταπιάστηκε από τη δεκαετία του 1930, να διαμορφώσει δηλαδή μια βιώσιμη σχέση μεταξύ των δύο. Η ύφεση του Μεσοπολέμου αποκάλυψε ότι η δημοκρατία μπορεί να μην επιζήσει από μια μεγάλη κρίση του καπιταλισμού. [...] Το τέλος της πλήρους απασχόλησης και η επιβολή περικοπών στις υπηρεσίες πρόνοιας κάνουν δυσκολότερη από κάθε άλλη φορά τη διατήρηση αυτού του επιτεύγματος, ιδίως σε κοινωνίες με γερασμένο πληθυσμό. [...] Η παγκοσμιοποίηση της εργασίας επίσης θέτει σε αμφισβήτηση τις κρατούσες αντιλήψεις περί εθνικής ιθαγένειας, κουλτούρας και παράδοσης. Απομένει να φανεί αν η Ευρώπη θα μπορέσει ν' ανοίξει ένα δρόμο ανάμεσα στον ατομικισμό του αμερικανικού καπιταλισμού και στον αυταρχισμό της ανατολικής Ασίας, διατηρώντας το δικό της μείγμα κοινωνικής αλληλεγγύης και πολιτικής ελευθερίας.

M. Mazower, Σκοτεινή ήπειρος. Ο ευρωπαϊκός εικοστός αιώνας, μτφρ. Κ. Κουρεμένος, Αλεξάνδρεια, Αθήνα, 2001, σελ. 379-380

Ποιο κρίνετε ότι είναι το μέλλον της δημοκρατίας στο πλαίσιο μιας ενωμένης Ευρώπης; Ποια είναι η δική σας πρόβλεψη πάνω στην υπόθεση που διατυπώνει ο ιστορικός σχετικά με το «αν η Ευρώπη θα μπορέσει ν' ανοίξει ένα δρόμο ανάμεσα στον ατομικισμό του αμερικανικού καπιταλισμού και στον αυταρχισμό της ανατολικής Ασίας, διατηρώντας το δικό της μείγμα κοινωνικής αλληλεγγύης και πολιτικής ελευθερίας»;

Η αλήθεια είναι ότι η δημοκρατία και οι βασικές της αξίες δέχονται τα τελευταία χρόνια, ιδίως μετά την κατάρρευση των καθεστώτων της Ανατολικής Ευρώπης, έντονη πίεση.

Αυτή οφείλεται κυρίως στις μεταβολές που προκάλεσε στις ευρωπαϊκές κοινωνίες η μαζική μετανάστευση πολιτών της Ανατολικής Ευρώπης στη Δυτική, όπως επίσης και η ένωση των δύο Γερμανιών. Η αύξηση της ανεργίας και η συρρίκνωση των εισοδημάτων σε συνδυασμό με την αναζωπύρωση της ξενοφοβίας και του ρατσισμού παρέχουν πρόσφορο έδαφος στους εχθρούς της δημοκρατίας. Δεν είναι καθόλου τυχαία, τα τελευταία δεκαπέντε χρόνια, η άνοδος των ακροδεξιών φασιστικών κομμάτων σε αρκετές χώρες της Ευρώπης. Τα αρνητικά για τη δημοκρατία αυτά φαινόμενα επιτείνονται από την έκρυθμη κατάσταση που επικρατεί στις χώρες της Μέσης Ανατολής, την φτώχεια και την εξαθλίωση στην Αφρική, τα μεγάλα οικολογικά προβλήματα και κυρίως από την εμφάνιση και την ολοένα αυξανόμενη εξάπλωση του φαινομένου της τρομοκρατίας. Ειδικά το τελευταίο απειλεί μια βασική παράμετρο της δημοκρατίας, αυτή της διατήρησης και της επαύξησης των ατομικών δικαιωμάτων και των πολιτικών ελευθεριών.

Παρ' όλα αυτά η Ευρώπη, ως η ήπειρος με την πιο μακρόχρονη παράδοση δημοκρατίας, διαθέτει το υπόβαθρο και τα αντανακλαστικά να αντιδράσει στα εκφυλιστικά για τη δημοκρατία προβλήματα. Μέσα από την προώθηση της ευρωπαϊκής ολοκλήρωσης και την ενδυνάμωση των δημοκρατικών θεσμών, τόσο σε επίπεδο Ευρωπαϊκής Ένωσης όσο και σε κάθε κράτος – μέλος ξεχωριστά, είναι σε θέση να αποτελέσει μακροπρόθεσμα το κύριο έδαφος καλλιέργειας μιας νέας δημοκρατικής κουλτούρας, ικανής να απορροφήσει τους κραδασμούς που προκάλεσαν οι πρόσφατες ανακατατάξεις. Αυτό βέβαια προϋποθέτει την άμεση, ψύχραιμη και ρεαλιστική αντιμετώπιση των παραπάνω προβλημάτων.

Παράλληλα, η Ευρώπη πρέπει να ξεπεράσει γρήγορα την εσωστρέφεια και τις εσωτερικές της αδυναμίες και να βγει δυναμικά στο διεθνές προσκήνιο, προκειμένου να διεκδικήσει έναν πρωτεύοντα ρόλο στις εξελίξεις. Μόνο έτσι θα μπορέσει να αποτελέσει ένα σοβαρό αντίβαρο στη μονοκρατορία των ΗΠΑ και στις παρενέργειες που έχει επιφέρει ο ατομικιστικός τους καπιταλισμός, που με αποκλειστικό γνώμονα το κέρδος θέτει σε κίνδυνο εργασιακά δικαιώματα, ατομικές ελευθερίες και ευαίσθητες οικολογικές ισορροπίες. Ταυτόχρονα, καλείται να στήσει γέφυρες συνεννόησης του δυτικού κόσμου με την ιδιόμορφη και σε αρκετές περιπτώσεις αυταρχική Ανατολή, έτσι ώστε να εξομαλυνθούν οι διαφορές και να πέσουν οι τόννοι της αντιπαράθεσης. Υπό αυτές τις συνθήκες είναι δυνατό στο μέλλον η Ευρώπη να αποτελέσει ένα δημοκρατικό πρότυπο για ολόκληρο τον κόσμο.

12

ΕΠΕΞΕΡΓΑΣΙΑ ΠΡΟΣΘΕΤΩΝ
ΙΣΤΟΡΙΚΩΝ ΠΗΓΩΝ ΜΕ ΕΡΩΤΗΣΗ

Κεφάλαιο Δωδέκατο

ΕΠΕΞΕΡΓΑΣΙΑ ΠΡΟΣΘΕΤΩΝ ΙΣΤΟΡΙΚΩΝ ΠΗΓΩΝ ΜΕ ΕΡΩΤΗΣΗ

Ενότητα 54

Παράθεμα 1

Από τα Δεκεμβριανά στη Συμφωνία της Βάρκιζας

Αμέσως μετά το τέλος των επιχειρήσεων στην Αθήνα, η διά των νεκρών προπαγάνδα πήρε μεγάλες διαστάσεις. Τα σώματα των νεκρών ξεθάβονταν από τους πρόχειρους τόπους ταφής και εξετίθεντο σε κοινή θέα, με αιτιολογία την αναγνώρισή τους από τους συγγενείς. Φυσικά, στις περισσότερες περιπτώσεις οι νεκροί παρουσιάζονταν ως θύματα της «κομμουνιστικής θηριωδίας» και, με τον τρόπο αυτό, η επίδειξη των νεκρών έπαιρνε το χαρακτήρα πολιτικού αναθέματος. Το τελευταίο τροφοδοτούσε με τη σειρά του τον φανατισμό των εφημερίδων της Δεξιάς που, πριν ακόμα λήξουν οι συγκρούσεις, είχαν κάνει κεντρικό σύνθημά τους τη μη παροχή αμνηστίας για τα εγκλήματα της Αριστεράς. [...] Στις 12 του μήνα (Φεβρουάριος 1945), μετά από δέκα μέρες διαβουλεύσεων, υπογράφηκε η Συμφωνία της Βάρκιζας. [...] Σύμφωνα με τα προβλεπόμενα, αμνηστεύτηκαν μεν τα πολιτικά αδικήματα που τελέστηκαν από τις 3 Δεκεμβρίου του 1944 μέχρι την υπογραφή της συμφωνίας, δεν αμνηστεύτηκαν όμως «τα συναφή κοινά αδικήματα κατά της ζωής και της περιουσίας, τα οποία δεν ήταν απαραίτητως αναγκαία διά την επιτυχίαν του πολιτικού αδικήματος». Με λίγα λόγια, τα πάντα ήταν θέμα ερμηνείας.

Γιώργος Μαργαρίτης, Ιστορία του Νέου Ελληνισμού 1770-2000, Εκδ. Ελληνικά Γράμματα, τόμ. 8, σελ. 157-158.

Πώς, κατά τη γνώμη σας, συνδέονται τα Δεκεμβριανά και η συμφωνία της Βάρκιζας με την εμφύλια σύγκρουση του 1946-1949;

Τα τρία αυτά γεγονότα συνδέονται μεταξύ τους με σχέση αιτίου-αιτιατού. Η αποκάλυπτη ανάμειξη των Άγγλων στις συγκρούσεις του Δεκέμβρη του 1944 και η άγρια προπαγάνδα από την πλευρά της κυβέρνησης, που δε δίστασε να χρησιμοποιήσει ακόμη και τους νεκρούς με τον μακάβριο και απεχθή τρόπο που περιγράφεται στην πηγή, οδήγησαν τα πολιτικά πάθη στα άκρα. Μοιραία, λοιπόν, η συμφωνία της Βάρκιζας, που ακολούθησε στις 12 Φεβρουαρίου του 1945, υπογράφηκε μέσα σε πνεύμα καχυποψίας και με μια τάση υπονόμησης κυρίως από την πλευρά της κυβέρνησης, η οποία, μετά τη νίκη της στα Δεκεμβριανά, διαπραγματευόταν από θέση ισχύος. Οι προβλέψεις της συμφωνίας σχετικά με την αμνήστευση των πολιτικών αδικημάτων, οι οποίες, όπως τεκμηριώνεται και στην πηγή, ήταν σκόπιμα ασαφείς, επέτρεψαν στην κυβέρνηση να εξαπολύσει διώξεις σε βάρος αριστερών πολιτών και να εξωθήσει τα πράγματα στα άκρα. Η απόφαση του ΚΚΕ να απέχει από τις εκλογές του 1946, οι οποίες τελικά πραγματοποιήθηκαν με σοβαρές παρατυπίες και ανέδειξαν νικητή το φιλοβασιλικό κόμμα, δεν

άφηνε κανένα περιθώριο συνεννόησης και συμβιβασμού ανάμεσα στις δύο πλευρές. Χρειαζόταν απλά μια αφορμή για να ξεσπάσει η σύγκρουση. Αυτή δόθηκε με την επίθεση ομάδας ένοπλων αριστερών σε αστυνομικές δυνάμεις στο Λιτόχωρο Πιερίας την παραμονή των εκλογών. Άρα, υπό αυτό το πρίσμα, τα Δεκεμβριανά υπήρξαν, κατά κάποιον τρόπο, μια πρώτη φάση του Εμφυλίου, η δε συμφωνία της Βάρκιζας, τόσο με κάποιους από τους όρους της όσο και κυρίως, με τη μη εφαρμογή της, κατέστησε τον αδελφοκτόνο αυτό πόλεμο αναπότρεπτο.

Ενότητα 55

Παράθεμα 1

Η μεταξική δικτατορία

Η ονομασία του καθεστώτος μόνο από την ημερομηνία επιβολής του (4η Αυγούστου) μαρτυρεί την αδυναμία του να (αυτο)χαρακτηριστεί με ουσιαστικό τρόπο. Δεν πραγματοποιήθηκε ποτέ η φιλοδοξία να γίνει ολοκληρωτικό καθεστώς κατά το πρότυπο των σύγχρονών του φασιστικών καθεστώτων. Στην ουσία παρέμεινε προσωπική δικτατορία του Ιωάννη Μεταξά, περιορισμένου από ελάχιστους έμπιστους συνεργάτες. [...] Από την αγροτική της πολιτική [της δικτατορίας του Μεταξά], ξεχωρίζει η ρύθμιση των αγροτικών χρεών το 1937 και η ολοκλήρωση της αγροτικής μεταρρύθμισης. Από την εργατική της πολιτική, η καθιέρωση των συλλογικών συμβάσεων και της υποχρεωτικής διαιτησίας, αλλά προπαντός η λειτουργία του Ιδρύματος Κοινωνικών Ασφαλίσεων (ΙΚΑ) από το 1937. [...] Με ακόμη μεγαλύτερη αγριότητα και αποτελεσματικότητα αντιμετώπισε η δικτατορία τον «κομμουνιστικό κίνδυνο», που είχε άλλωστε χρησιμεύσει ως πρωταρχικό πρόσχημα για την επιβολή της. Με φυλακίσεις, εκτοπίσεις, βασανιστήρια και προπαντός με την απόσπαση «δηλώσεων μετάνοιας», κατάφερε όχι μόνο να εξαρθρώσει τον μηχανισμό του ΚΚΕ, αλλά και να τον διαβρώσει με δικούς της πράκτορες.

Γιώργος Μαυρογορδάτος, «Μεταξύ δύο πολέμων – Πολιτική ιστορία 1922-1940», στο συλλογικό έργο: Ιστορία του Νέου Ελληνισμού, εκδ. Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα, 2003, τόμ. 7ος, σελ. 30-31

Παράθεμα 2

Η χούντα των συνταγματαρχών

Το ιδεολογικό στίγμα της νέας κυβέρνησης [της απριλιανής δικτατορίας] ήταν ωστόσο ασαφές και στους κόλπους της εκδηλωνόταν, τουλάχιστον ρητορικά, και κάποιες προκαλούσες σύγχυση αντικαπιταλιστικές και εθνικοσοσιαλίζουσες τάσεις. Αντιθέτως, σαφέστατοι ήταν οι προσα-

νατολισμοί της χούντας ως προς τις μεθόδους άσκησης της εξουσίας. Οι εκτοπίσεις αντιφρονούντων, αριστερών κυρίως, πολιτών στα ξερονήσια έγινε τρέχουσα και ευρύτατα διαδεδομένη πρακτική. [...] Οι κυβερνήσεις της δικτατορίας επιχείρησαν εξαρχής να δώσουν νέα ώθηση στην οικονομία και να εξασφαλίσουν ευρύτερη νομιμοποίηση ή απλά ανοχή. Διεύρυναν τα κίνητρα για επενδύσεις, ιδίως σε τομείς άμεσης απόδοσης (τουρισμό, κατοικίες), διέγραψαν τα αγροτικά χρέη, επιζήτησαν τη συνεργασία με ξένους επενδυτές και καθιέρωσαν φορολογικές διευκολύνσεις.

Ιστορία του Ελληνικού Έθνους, Εκδοτική Αθηνών, Αθήνα, 2000, τόμ. ΙΣΤ', σελ. 270, 287

Με βάση τις πληροφορίες του σχολικού βιβλίου και των παραθεμάτων, επιχειρήστε μία σύγκριση των δύο δικτατοριών, του Μεταξά, κατά την περίοδο 1936-1941, και των συνταγματαρχών, κατά την επταετία 1967-1974.

Τα δύο δικτατορικά καθεστώτα, παρά το μεγάλο σχετικά χρονικό διάστημα που τα χωρίζει, παρουσιάζουν εντυπωσιακές ομοιότητες, όπως, βέβαια, και ενδιαφέρουσες διαφορές.

Ομοιότητες:

- Και τα δύο καθεστώτα χαρακτηρίζονται από ένα θολό και αδιευκρίνιστο ιδεολογικό στίγμα, που το πιο ξεκάθαρο στοιχείο του είναι ο αντικομμουνισμός τους, τον οποίο εξάλλου και επικαλέστηκαν προσχηματικά για να επιβληθούν.
- Οι δύο δικτατορίες έχουν να επιδείξουν μια κοινή ιδιαιτερότητα. Η μεν δικτατορία του Μεταξά φιλοδοξούσε να προσομοιάσει στα ευρωπαϊκά φασιστικά πρότυπα της εποχής, αλλά δεν τα κατάφερε και περιορίστηκε σε μια ιδιάζουσα δικτατορία ελληνικού τύπου. Η δε δικτατορία των συνταγματαρχών θα έλεγε κανείς ότι προσιδίαζε στις χούντες τις Λατινικής Αμερικής, χωρίς κι αυτή να μπορέσει να αποφύγει τις διαφοροποιήσεις που της επέβαλλε η ιδιορρυθμία της ελληνικής πραγματικότητας. Μία τέτοια ιδιαιτερότητα είναι, για παράδειγμα, το γεγονός της επιβολής της από μεσαίους και ανώτερους αξιωματικούς του Ελληνικού Στρατού και όχι από ανώτατους, όπως συνηθιζόταν στην πολιτική παράδοση των λατινοαμερικάνικων χωρών αλλά και σε άλλες χώρες του Τρίτου Κόσμου.
- Τόσο η δικτατορία του Μεταξά όσο κι εκείνη των συνταγματαρχών έδειξαν ιδιαίτερη εύνοια στα αδύναμα κοινωνικά στρώματα (αγρότες, εργάτες) και προσπάθησαν να δημιουργήσουν μια εικόνα ψεύτικης ευημερίας, με στόχο τη νομιμοποίησή τους στη συνείδηση ευρύτερων κοινωνικών ομάδων και τη σταδιακή απόκτηση λαϊκού ερείσματος.
- Τα καθεστώτα της 4ης Αυγούστου και της 21ης Απριλίου χρησιμοποίησαν τις ίδιες ακριβώς μεθόδους για να περιφρουρήσουν την εξουσία τους, επιφυλάσσοντας φυλακίσεις, εκτοπίσεις και βασανιστήρια σε όλους τους αντιφρονούντες και κυρίως στους κομμουνιστές.

- Οι δύο δικτατορίες εκμεταλλεύτηκαν την αδράνεια και την ανικανότητα του πολιτικού κόσμου να υπερβεί τα αδιέξοδα που ο ίδιος δημιούργησε.

Διαφορές:

- Ο Μεταξάς επέβαλε τη δικτατορία του σε συνεργασία με το βασιλιά Γεώργιο Β', ενώ οι συνταγματάρχες παρέκαμψαν αρχικά το βασιλιά Κωνσταντίνο και, αφού τον υποχρέωσαν να νομιμοποιήσει την εξουσία τους, στη συνέχεια τον ανάγκασαν να εγκαταλείψει τη χώρα, ύστερα από το αποτυχημένο αντικίνημα που επιχείρησε.
- Ο Μεταξάς κατέλαβε την εξουσία μέσω του Κοινοβουλίου και αφού πρώτα χρίστηκε πρωθυπουργός από το βασιλιά με νομότυπες διαδικασίες, ενώ οι συνταγματάρχες ανήλθαν στην εξουσία με στρατιωτικό πραξικόπημα.
- Η δικτατορία του Μεταξά υπήρξε ένα προσωποπαγές καθεστώς, σε αντίθεση με τη χούντα που ήταν πολυπρόσωπη, αν και, κατά το μεγαλύτερο διάστημα (1968-1973), ο ισχυρός άντρας του καθεστώτος ήταν ο Γ. Παπαδόπουλος.

Ενότητα 56

Παράθεμα 1

Ο Κ. Καραμανλής και η ίδρυση του κόμματος της Νέας Δημοκρατίας

Ο Κωνσταντίνος Καραμανλής και η περί αυτόν ηγετική ομάδα έδειξαν από την αρχή ότι είχαν ξεκάθαρη πρόθεση να δώσουν νέο πολιτικό-ιδεολογικό στίγμα και εύρος στη συντηρητική παράταξη. Ιδρύοντας τη Νέα Δημοκρατία, επιδίωξαν με αποφασιστικότητα τη δημιουργία μιας αντιδικτατορικής εθνικής πολιτικής δύναμης, που θα υπερέβαινε το ιδεολογικό-πολιτικό προφίλ αλλά και τον ιστορικό πολιτικό χώρο της προδικτατορικής Δεξιάς. Ο στόχος εξέφραζε αφενός τις βαθιές διεργασίες που είχαν συντελεστεί με την εμπειρία της δικτατορίας, αφετέρου μια σαφή πολιτική αναγκαιότητα. Η δικτατορία είχε γεννηθεί μέσα από τα σπλάχνα του μετεμφυλιακού «κράτους της Δεξιάς». Χωρίς μια ριζική ανανέωση του κόμματος και του πολιτικού προσωπικού, η συντηρητική παράταξη θα πλήρωνε βαρύ κόστος.

Ο Καραμανλής συμπύκνωσε την ανανεωτική προσπάθεια και το επιδιωκόμενο ιδεολογικό στίγμα της ΝΔ με τον όρο «ριζοσπαστικός φιλελευθερισμός». [...] Από την άποψη των πολιτικών αξιών και θεσμών, η ΝΔ αυτοπροσδιορίστηκε emphaticά ως η κατ'εξοχήν φιλελεύθερη παράταξη, η οποία κάλυπτε πλέον τον κεντρικό χώρο [...]. Από την άποψη του οικονομικού-κοινωνικού προγράμματος, η ΝΔ τόνισε την προσήλωσή της στη μεικτή οικονομία, δίνοντας ιδιαίτερη έμφαση στο ρόλο του κράτους, όπως επίσης και στην κοινωνική δικαιοσύνη [...]. Η σταθεροποίηση των φιλελεύθερων δημοκρατικών θεσμών και η ένταξη της Ελλάδας

στην Ευρωπαϊκή Οικονομική Ένωση αποτελούν τους δύο μείζονες εθνικούς στόχους του κόμματος.

Γ. Βούλγαρης, «Η δημοκρατική Ελλάδα, 1974-2004», Ιστορία του νέου ελληνισμού, Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα, 2003, τόμ. 10ος, σελ. 17.

Για ποιους λόγους ο Κωνσταντίνος Καραμανλής επιθυμούσε, το 1974, την ίδρυση ενός νέου κόμματος της Δεξιάς –της Νέας Δημοκρατίας– που θα διαφοροποιούνταν αισθητά από την προδικτατορική Δεξιά;

Ο Κ. Καραμανλής, με το πολιτικό ένστικτο και τη διορατικότητα που τον διέκριναν, κατάλαβε ότι ένα δεξιό κόμμα, φορτωμένο με τα λάθη και τις πολιτικές αμαρτίες της προδικτατορικής Δεξιάς, δε θα μπορούσε να έχει θετικό πολιτικό μέλλον, μετά την επώδυνη για τους Έλληνες επταετή δικτατορία. Ο ίδιος, εξάλλου, είχε αποτελέσει κομμάτι αυτής της προβληματικής Δεξιάς κατά την περίοδο της πρώτης πρωθυπουργίας του (1955-1963), ενώ το κόμμα που είχε ιδρύσει τότε, η ΕΡΕ, έπαιξε καθοριστικό ρόλο στα γεγονότα που οδήγησαν στην επιβολή του στρατιωτικού καθεστώτος της 21ης Απριλίου 1967. Ως εκ τούτου, ο Κ. Καραμανλής επιθυμούσε να δημιουργήσει έναν καινούριο δεξιό πολιτικό σχηματισμό, ανανεωμένο και στα πρόσωπα και στις ιδέες, προκειμένου να κερδίσει εκ νέου την εμπιστοσύνη των Ελλήνων ψηφοφόρων. Αυτό επιβεβαιώνεται, άλλωστε, από τις επιλογές του για τη φυσιογνωμία του νέου κόμματος. Η ΝΔ ιδεολογικά δίνει έμφαση στον κεντρώο πολιτικό χώρο, παίρνοντας αποστάσεις από την παραδοσιακή Δεξιά και τα κατάλοιπα της Χούντας, και κοινωνικά επιχειρεί να προσεταρτιστεί τα λαϊκά στρώματα, προβάλλοντας τον ρόλο του κράτους στην οικονομία, με στόχο την εξασφάλιση κοινωνικής δικαιοσύνης.

Ενότητα 57

Παράθεμα 1

Το ΠΑΣΟΚ και η σχέση του με τη μεταπολιτευτική πολιτική πραγματικότητα

Η εκκίνηση της κυβερνητικής δράσης του ΠΑΣΟΚ σηματοδότησε και πιστοποίησε με ιδιαίτερη έμφαση την ιστορικο-πολιτική στροφή που είχε επέλθει στις συνειδήσεις και στις νοοτροπίες της μεταπολιτευτικής Ελλάδας. Λίγο μετά την άνοδό του στην εξουσία, κατάργησε τα υπολείμματα της νομοθεσίας και των συμβόλων του Εμφυλίου, αναγνώρισε την εαμική αντίσταση και καθιέρωσε την 25η Νοεμβρίου ως ημέρα εθνικού εορτασμού της Ενωμένης Εθνικής Αντίστασης, σε ανάμνηση της ανατίναξης της γέφυρας του Γοργοπόταμου από τον ΕΛΑΣ και τον ΕΔΕΣ το 1943. Το επίσημο κράτος διαμόρφωνε μια εναλλακτική «πολιτική μνήμη», υιοθετώντας έτσι μια διαφορετική «ανάγνωση» της μεταπολεμικής

ιστορίας. Ήταν η ορατή κορυφή μιας βαθύτερης και μαζικότερης αλλαγής που γινόταν στο επίπεδο της κοινωνίας, ή –καλύτερα–, της μικροκοινωνίας. Οι πολίτες ξεπερνούσαν έμπρακτα τα υπολείμματα του «φόβου του χωροφύλακα», μια διαδεδομένη τότε έκφραση που συνόψιζε τη διάχυτη εξουσία των νικητών και τις φοβίες των ηττημένων του Εμφυλίου. Χωρίς αυτό το ορατό και αδιόρατο νήμα, δεν μπορούμε να κατανοήσουμε τις ρίζες που είχε ρίξει και την αντοχή της συναίνεσης που εξασφάλιζε ο νέος πολιτικός φορέας ΠΑΣΟΚ και η αποκληθείσα δημοκρατική-προοδευτική παράταξη.

Γ. Βούλγαρης, «Η δημοκρατική Ελλάδα, 1974-2004», Ιστορία του νέου ελληνισμού, Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα, 2003, τομ. 10ος, σελ. 27.

Πώς αντιλαμβάνεστε να έχει επηρεάσει τη σύγχρονη ελληνική κοινωνία, των αρχών του 21ου αιώνα, η «πολιτική μνήμη» που υιοθέτησε η κυβέρνηση του ΠΑΣΟΚ κατά τη δεκαετία του 1980;

Οι συνέπειες της πολιτικής που υιοθέτησαν οι κυβερνήσεις του ΠΑΣΟΚ κατά τη δεκαετία του '80, για την άρση των αδιεξόδων που είχε δημιουργήσει ο Εμφύλιος του 1946-1949 και το μετεμφυλιακό κράτος της Δεξιάς, είναι σήμερα πιο ορατές από ποτέ. Είναι η πρώτη φορά σε ολόκληρη την ιστορία του νέου ελληνικού κράτους που η πολιτική αντιπαράθεση διεξάγεται πολιτισμένα, στη βάση των επιχειρημάτων και της δύναμης του πολιτικού λόγου. Τα κόμματα της Δεξιάς και της Αριστεράς διεκδικούν την εξουσία με όπλο τις θέσεις τους και τα πολιτικά τους προγράμματα, χωρίς εξωγενείς παρεμβάσεις και χωρίς την πόλωση του παρελθόντος, ενώ ενίοτε δε διστάζουν να συναινέσουν ενόψει της αντιμετώπισης σοβαρών προβλημάτων. Επιπλέον, οι δυνάμεις ασφαλείας λειτουργούν πλέον αυστηρά, μέσα στα όρια της δημοκρατικής νομιμότητας, έχοντας ως αντικειμενικό τους σκοπό την προστασία του πολίτη, με αποτέλεσμα ο «φόβος του χωροφύλακα» να έχει ουσιαστικά εξαλειφθεί. Τέλος, στο επίπεδο της κοινωνίας έχουν εκλείψει τα φαινόμενα του έντονου κομματισμού και των εξάρσεων φανατισμού, που χαρακτήριζαν την πολιτική κουλτούρα των προηγούμενων γενιών.

Ενότητα 58

Παράθεμα 1

Οι παλινοστούντες Έλληνες και τα προβλήματα προσαρμογής τους
 [...] Περίπλοκα ήταν τα προβλήματα των επαναπατριζόμενων από τις ανατολικο-ευρωπαϊκές χώρες και την ΕΣΣΔ, τόσο των πολιτικών προσφύγων όσο –περισσότερο– των Ελλήνων που προέρχονταν από παλαιότερες μεταναστεύσεις σε περιοχές της Ρωσίας και της μετέπειτα Σοβιετικής Ένωσης. Όπως ήταν επόμενο, η γεωγραφική και χρονική απόσταση και ο νόστος των παλαιότερων γενεών είχαν προκαλέσει την

εξιδανίκευση (ιδιαίτερα στα μάτια των νεότερων) της μακρινής και για χρόνια απροσπέλαστης πατρίδας. Όταν η εξωραϊσμένη εικόνα της Ελλάδας ερχόταν σε σύγκριση και αντίφαση με την πραγματικότητα, τότε η απογοήτευση προκαλούσε στους απόδημους νέα ατομικά και οικογενειακά τραύματα [...].

Ακόμα περισσότερα προβλήματα κοινωνικής ενσωμάτωσης αντιμετωπίζουν οι ομογενείς που έρχονται στην Ελλάδα από διάφορες δημοκρατίες και περιφέρειες της πρώην Σοβιετικής Ένωσης. Υπάρχει, καταρχήν, για πολλούς από αυτούς το πρόβλημα της γλώσσας. [...] Το γεγονός αυτό τους απομόνωνε συχνά από το περιβάλλον που έβρισκαν μετά τη μετεγκατάστασή τους στην Ελλάδα. [...] Τελικά, η μετακίνηση των περισσότερων από τους Έλληνες των χωρών της πρώην ΕΣΣΔ προς το εθνικό κέντρο ισοδυναμούσε ουσιαστικά με μια νέα μετοικεσία.

Ι. Χασιώτης, «Η μεταπολεμική μετανάστευση και ο απόδημος Ελληνισμός», Ιστορία του Ελληνικού Έθνους, Εκδοτική Αθηνών, τόμ. ΙΣΤ', σελ. 537.

Πού έγκειται, κατά τη γνώμη σας, η πολυπλοκότητα των προβλημάτων που αντιμετώπισαν οι παλινοστούντες Έλληνες κατά τη μετεγκατάστασή τους στη χώρα, στα τέλη της δεκαετίας του '80 και στις αρχές της δεκαετίας του '90;

Η πολυπλοκότητα των προβλημάτων που αντιμετώπισαν οι παλινοστούντες Έλληνες έγκειται στο γεγονός ότι αυτά ανάγονται και στις δύο σφαίρες της ανθρώπινης συνείδησης, και στη σφαίρα του φαντασιακού και στη σφαίρα του πραγματικού.

Στο φαντασιακό επίπεδο, οι επαναπατριζόμενοι Έλληνες είχαν δημιουργήσει μια πλαστή, εξιδανικευμένη εικόνα για την πατρίδα, η οποία ήρθε σε αντίθεση με την εικόνα που συνάντησαν όταν έφτασαν. Η καλή και φιλόξενη πατρίδα των ονείρων τους ήρθε αντιμέτωπη με τη σκληρή πραγματικότητα, που τους υπενθύμιζε ότι πρέπει να δώσουν έναν καινούριο αγώνα για να οργανώσουν τις ζωές τους, γεγονός που σε πολλές περιπτώσεις οδήγησε στην απογοήτευση και σε παράγωγα αυτής προβλήματα.

Στο επίπεδο του πραγματικού, πολλοί από τους παλινοστούντες Έλληνες είχαν να αντιμετωπίσουν το φράγμα της γλώσσας, το οποίο όρθωσε τείχη ανάμεσα σε αυτούς και τη γηγενή κοινωνία. Έτσι, η περιθωριοποίηση, σε συνδυασμό με την ανεργία, τις χαμηλές αμοιβές, τη «μαύρη» εργασία, την προκατάληψη ή την επιφυλακτικότητα των ντόπιων και μια σειρά από άλλα προβλήματα της καθημερινότητας κατέστησαν, μοιραία, την προσαρμογή τους εξαιρετικά δύσκολη υπόθεση. Αυτό, άλλωστε, το επιβεβαιώνει ακόμη και η σημερινή τους κατάσταση, καθώς τόσο το βιοτικό όσο και το μορφωτικό τους επίπεδο βρίσκεται, κατά κανόνα, σε χαμηλότερη στάθμη από αυτήν του μέσου γηγενή.

13

ΕΠΕΞΕΡΓΑΣΙΑ ΠΡΟΣΘΕΤΩΝ
ΙΣΤΟΡΙΚΩΝ ΠΗΓΩΝ ΜΕ ΕΡΩΤΗΣΗ

Κεφάλαιο Δέκατο τρίτο

ΕΠΕΞΕΡΓΑΣΙΑ ΠΡΟΣΘΕΤΩΝ ΙΣΤΟΡΙΚΩΝ ΠΗΓΩΝ ΜΕ ΕΡΩΤΗΣΗ

Ενότητα 59

Παράθεμα 1

Συνθήκη για την Ευρωπαϊκή Ένωση (συνθήκη του Μάαστριχτ, 1992)

Άρθρο Α

Με την παρούσα συνθήκη, τα Υψηλά Συμβαλλόμενα μέρη ιδρύουν μεταξύ τους μια Ευρωπαϊκή Ένωση, εφεξής καλούμενη «Ένωση».

Η παρούσα συνθήκη ανοίγει νέα φάση στη διαδικασία μιας διαρκώς στενότερης ένωσης των λαών της Ευρώπης, στην οποία οι αποφάσεις λαμβάνονται όσο το δυνατόν πιο κοντά στους πολίτες.

Η Ένωση βασίζεται στις Ευρωπαϊκές Κοινοότητες, συμπληρούμενες με τις πολιτικές και τις μορφές συνεργασίας που θεσπίζονται με την παρούσα συνθήκη. Έχει αποστολή να οργανώσει συνεκτικά και αλληλέγγυα τις σχέσεις μεταξύ των κρατών-μελών και των λαών τους.

Άρθρο Β'

Η Ένωση θέτει ως στόχους:

- να προωθήσει την ισόρροπη και σταθερή οικονομική και κοινωνική πρόοδο, ιδίως με τη δημιουργία ενός χώρου χωρίς εσωτερικά σύνορα, με την ενίσχυση της οικονομικής και κοινωνικής συνοχής και με την ίδρυση μιας οικονομικής και νομισματικής ένωσης, η οποία θα περιλάβει, εν καιρώ, ένα ενιαίο νόμισμα, σύμφωνα με τις διατάξεις της παρούσας συνθήκης,
- να επιβεβαιώσει την ταυτότητά της στη διεθνή σκηνή, ιδίως με την εφαρμογή μιας κοινής εξωτερικής πολιτικής και πολιτικής ασφάλειας, συμπεριλαμβανομένης της εν καιρώ διαμόρφωσης μιας κοινής αμυντικής πολιτικής, η οποία μπορεί, σε δεδομένη στιγμή, να οδηγήσει σε κοινή άμυνα,
- να ενισχύσει την προστασία των δικαιωμάτων και των συμφερόντων των υπηκόων των κρατών-μελών της με τη θέσπιση ιθαγένειας της Ένωσης,
- να αναπτύξει στενή συνεργασία στον τομέα της δικαιοσύνης και των εσωτερικών υποθέσεων,
- να διατηρήσει στο ακέραιο το κοινωνικό κεκτημένο και να το αναπτύξει με την προοπτική να μελετηθεί, [...] κατά πόσον οι πολιτικές και οι μορφές συνεργασίας που καθιερώνονται με την παρούσα συνθήκη θα πρέπει να αναθεωρηθούν, προκειμένου να εξασφαλισθεί η αποτελεσματικότητα των μηχανισμών και των οργάνων της κοινότητας.

Πηγή: www.Europa.eu.int (ο δικτυακός τόπος της Ευρωπαϊκής Ένωσης)

Συγκρίνοντας το περιεχόμενο του παραθέματος με το περιεχόμενο της πηγής 1 του σχολικού βιβλίου, να εντοπίσετε τις αλλαγές που εισάγει η συν-

θήκη του Μάαστριχτ το 1992 σε σχέση με τη συνθήκη της Ρώμης το 1957.

Η συνθήκη του Μάαστριχτ αποτελεί μια μεγάλη τομή στην πορεία εξέλιξης προς μια ενωμένη Ευρώπη. Με την ίδρυση της Ευρωπαϊκής Ένωσης στη θέση της Ευρωπαϊκής Οικονομικής Κοινότητας δεν αλλάζει απλά το όνομα του εγχειρήματος, αλλά ο προσανατολισμός του και η ίδια η ταυτότητά του. Αυτό ακριβώς άλλωστε συνιστά και τη σημαντικότερη διαφορά από τη συνθήκη της Ρώμης. Το γεγονός δηλαδή ότι η συνθήκη του Μάαστριχτ θέτει τους όρους της αναζήτησης μιας ενιαίας ευρωπαϊκής ταυτότητας, με την εφαρμογή κοινής εξωτερικής πολιτικής και πολιτικής ασφάλειας, καθώς και με τη θέσπιση ιθαγένειας της Ένωσης. Παράλληλα δρομολογεί την ίδρυση της Οικονομικής και Νομισματικής Ένωσης, προκειμένου να ενισχύσει την οικονομική και κοινωνική συνοχή της μελλοντικής Ευρώπης. Όλα αυτά σε συνδυασμό με την ανάπτυξη στενότερης συνεργασίας στους τομείς της δικαιοσύνης και των εσωτερικών υποθέσεων μεταλλάσσουν την Ευρωπαϊκή Κοινότητα από έναν οργανισμό οικονομικής συνεργασίας σε ένα ενιαίο μόρφωμα, που στόχο έχει να δημιουργήσει μια ευρωπαϊκή κοινωνία θεμελιωμένη σε κοινές αρχές και αξίες. Εξαιρετικά σημαντική καινοτομία αποτελεί, τέλος, η πρόβλεψη της συνθήκης για τη διατήρηση του κοινοτικού κεκτημένου, γιατί, εκτός του ότι διασφαλίζει μια ομαλή συνέχεια, διαμορφώνει τις προϋποθέσεις για την οικοδόμηση μιας ανοιχτής και δυναμικής ευρωπαϊκής κοινωνίας, ικανής να αναθεωρεί διαρκώς τις δομές της με την προσαρμογή τους κάθε φορά στα νέα δεδομένα.

Ενότητα 60

Παράθεμα 1

Κ. Καραμανλής: «Η Ελλάς ανήκει και επιθυμεί να ανήκει εις την Ευρώπην ...»

Η Ελλάς ανήκει και επιθυμεί να ανήκει εις την Ευρώπην, όπου την έχουν τοποθετήσει η γεωπολιτική της θέσις, η ιστορία της και η παράδοσίς της, που είναι κοινή με την πολιτιστική κληρονομιά των χωρών σας. Η σημερινή πρωτοβουλία της Κυβερνήσεώς μου αποτελεί την φυσική συνέχεια της πολιτικής που είχα χαράξει προ 15 και πλέον ετών... Η πραγματοποίηση της πολιτικής αυτής ανεστάλη κατά την περίοδο της δικτατορίας. Ήδη, μετά την αποκατάστασιν της δημοκρατίας, η Ελλάς εκφράζει την επιθυμίαν της να καταλάβη την θέσιν που πιστεύει ότι της ανήκει μέσα στην δημοκρατική Ευρώπη.

Κ. Καραμανλής, Επίσημη αίτηση ένταξης της Ελλάδας στην ΕΟΚ (απόσπασμα).

Πηγή: Σβολόπουλος Κ., Ιστορία του Ελληνικού Έθνους, Εκδοτική Αθηνών, τόμ. ΙΣΤ', σ. 340.

Παράθεμα 2

Α. Παπανδρέου: Η σχέση της Ελλάδας με την ΕΟΚ

[...] Το ΠΑΣΟΚ, προεκλογικά, είχε δεσμευτεί για την προώθηση ειδικού καθεστώτος, μιας ειδικής σχέσης με την ΕΟΚ, που θα αναγνώριζε την ιδιαιτερότητα της χώρας μας [...]. Αυτόν ακριβώς το στόχο εξυπηρετεί το Μνημόνιο που υποβάλαμε στην ΕΟΚ, αμέσως σχεδόν μετά την ανάληψη της διακυβέρνησης της χώρας μας από το ΠΑΣΟΚ. Στα δυόμισι χρόνια που πέρασαν, δώσαμε και δίνουμε σκληρή μάχη για τη διαμόρφωση της ειδικής εκείνης σχέσης που είχαμε προτείνει πριν την ένταξη στην ΕΟΚ. [...] Τον αγώνα στα πλαίσια της ΕΟΚ θα τον συνεχίσουμε και θα τον εντείνουμε. Μακροπρόθεσμα, η συμμετοχή μας θα εξαρτηθεί από τη δυνατότητα να εξασφαλίσουμε την αυτοδύναμη οικονομική και κοινωνική ανάπτυξη για τη χώρα μας [...]. Η αποχώρηση της χώρας μας από την ΕΟΚ –κάτω από τις σημερινές συγκυρίες– θα είχε αρνητικές επιπτώσεις για την οικονομία μας.

Α. Παπανδρέου, πολιτική εισήγηση στο Α' Συνέδριο του ΠΑΣΟΚ, 10 Μαΐου 1984.

Πηγή: Χαλαζίας Χρήστος, Ανδρέας Παπανδρέου, 31 χρόνια πολιτικής δημιουργίας, Ελληνικά Γράμματα, 1996, σ. 214-215.

Ποιες διαφορές εντοπίζετε στον τρόπο με τον οποίον αντιλαμβάνονται οι δύο σημαντικοί ηγέτες, ο Κ. Καραμανλής και ο Α. Παπανδρέου, τη σχέση της Ελλάδας με την ΕΟΚ;

Από τη μελέτη των πηγών προκύπτει ότι ο Κ. Καραμανλής και ο Α. Παπανδρέου αντιλαμβάνονται τη σχέση της Ελλάδας με την ΕΟΚ με τελείως διαφορετικό τρόπο. Ο Κ. Καραμανλής θεωρεί ότι η Ελλάδα ανήκει ιστορικά και γεωπολιτικά στην Ευρώπη –η εισαγωγική του φράση «Η Ελλάς ανήκει και επιθυμεί να ανήκη εις την Ευρώπην» αποτελεί άλλωστε συνέχεια της μνημειώδους ρήσης του «ανήκομεν εις την Δύσιν»– και συνδέει την ένταξη της στην ΕΟΚ με την εδραίωση της δημοκρατίας στη χώρα. Αντίθετα ο Α. Παπανδρέου προσβλέπει σε μια ειδική σχέση της Ελλάδας με την ΕΟΚ, με απώτερο σκοπό την αποχώρηση της χώρας από αυτήν, όταν θα έχουν διασφαλιστεί οι προϋποθέσεις για μια αυτοδύναμη οικονομική και κοινωνική ανάπτυξη. Με άλλα λόγια, οι δύο ηγέτες διατηρούν μια εκ διαμέτρου αντίθετη οπτική, καθώς ο μεν Κ. Καραμανλής βλέπει την ευρωπαϊκή πορεία της Ελλάδας ως μονόδρομο για την πρόοδο και την ανάπτυξη, ο δε Παπανδρέου απλά ως αναγκαίο κακό.

14

ΕΠΕΞΕΡΓΑΣΙΑ ΠΡΟΣΘΕΤΩΝ
ΙΣΤΟΡΙΚΩΝ ΠΗΓΩΝ ΜΕ ΕΡΩΤΗΣΗ

Κεφάλαιο Δέκατο Τέταρτο

ΕΠΕΞΕΡΓΑΣΙΑ ΠΡΟΣΘΕΤΩΝ ΙΣΤΟΡΙΚΩΝ ΠΗΓΩΝ ΜΕ ΕΡΩΤΗΣΗ

Ενότητα 61

Παράθεμα 1

Η διαμόρφωση της μαζικής κουλτούρας κατά τον 20ό αιώνα

Η μαζικοποίηση των ευρωπαϊκών κοινωνιών (ενν. κατά τις πρώτες δεκαετίες του 20ού αιώνα) επηρέασε ομοιόμορφα την κοινωνική συμπεριφορά, καθώς η εξάπλωση των μεγαλουπόλεων, και της μαζικής κουλτούρας και η διάδοση του τύπου, του ραδιοφώνου και του κινηματογράφου προωθούσαν σταδιακά την εξομοίωση των ανθρώπων σε προτιμήσεις και τρόπο ζωής. [...] Ανάμεσα στην κουλτούρα της ελίτ που απευθύνεται σε λίγους προνομιούχους [...] και στην παραδοσιακή λαϊκή κουλτούρα (ιδιαιτέρως της υπαίθρου), που τείνει να εξαφανιστεί [...], αναπτύσσεται μια μαζική κουλτούρα που αντλεί από τον σκανδαλοθηρικό τύπο, τα εικονογραφημένα περιοδικά, [...] τις ραδιοφωνικές εκπομπές ποικίλης ύλης. [...]

Η διάκριση [...] ανάμεσα στη «μαζική κουλτούρα», που εκφράζεται κατά βάση με τα κυρίαρχα μέσα της σύγχρονης επικοινωνίας και την καθαυτή «κουλτούρα» με την κλασική έννοια του όρου, γίνεται πιο έντονη αλλά και πιο περίπλοκη στις δεκαετίες που μας χωρίζουν από τον Β' Παγκόσμιο πόλεμο.

Τα μέσα παραγωγής και διάδοσης πολιτιστικών προϊόντων [...] γνωρίζουν πράγματι εδώ και περίπου μισό αιώνα πρωτόγνωρη ανάπτυξη και ανανέωση. [...] Χάρη στο τρανζίστορ η ραδιοφωνία έγινε για πολλούς βασικό στοιχείο της καθημερινής ζωής, ηχητικό υπόστρωμα που εκπέμπει μια ομοιόμορφη και βιομηχανοποιημένη υποκουλτούρα, αλλά συνάμα και πηγή κάθε είδους πληροφοριών, που πολλές φορές επιδρούν άμεσα στα ίδια τα γεγονότα. [...] Το τρίπτυχο ραδιόφωνο – δίσκος – σινεμά, παντοδύναμο στον οπτικοακουστικό τομέα ως τα τέλη της δεκαετίας του 1950, αρχίζει στη συνέχεια να υποχωρεί μπροστά στην εκπληκτική επέλαση της τηλεόρασης. [...] Μια τρίτη φάση ξεκίνησε εδώ και περίπου δεκαπέντε χρόνια και χαρακτηρίζεται από τη ραγδαία αξιοποίηση και διάδοση πολλών καινοτομιών [...] με την εμφάνιση του γουόκμαν και του CD [...].

Το φαινόμενο είναι παγκόσμιο και οι επιπτώσεις του δεν περιορίζονται –μάλιστα θα περιορίζονται όλο και λιγότερο– στα στενά σύνορα της ηπείρου μας. Κατά τ' άλλα, η Ευρώπη εξακολουθεί να τείνει πάντοτε σε μια πολιτιστική ισοπέδωση [...]. Στις [ενν. αρνητικές πλευρές αυτής της ισοπέδωσης] θα εντάσσαμε μια αυξημένη τυποποίηση στις κοινές αντιλήψεις, ταυτισμένη με ένα πρότυπο που στάθηκε [...] το πρότυπο της βορειοαμερικανικής υπερδύναμης.

Berstein, S. – Milza, P.: Ιστορία της Ευρώπης, Αθήνα, Αλεξάνδρεια,

1997, τομ. 3ος, σ. 159-161, 309-310.

Θεωρείτε ότι τα τεχνολογικά επιτεύγματα του 20ού αιώνα οδήγησαν μονόπλευρα στη διαμόρφωση της μαζικής κουλτούρας, όπως περιγράφεται στην πηγή, ή έπαιξαν και κάποιο θετικό ρόλο; Σε κάθε περίπτωση, τεκμηριώστε την απάντησή σας.

Είναι αναμφίβολο ότι τα τεχνολογικά μέσα του 20ού αιώνα –κυρίως εκείνα που έχουν να κάνουν με την επικοινωνία, την ψυχαγωγία και τη διάδοση της πληροφορίας– καλλιέργησαν και συνεχίζουν να εξαπλώνουν αυτό που ονομάζουμε μαζική κουλτούρα. Το φαινόμενο αυτό έχει ποικίλες εκδοχές, πολλές παρενέργειες και εξαιρετικά αρνητική επίδραση σε όλους τους τομείς της ανθρώπινης δραστηριότητας. Αυτό όμως δεν μας επιτρέπει να παραβλέψουμε τα εξίσου σημαντικά οφέλη που προέκυψαν από την εφεύρεση και τη μαζική χρήση των τεχνολογικών επιτευγμάτων.

Το ραδιόφωνο και ο κινηματογράφος αρχικά, η τηλεόραση στη συνέχεια, οι ηλεκτρονικοί υπολογιστές και το διαδίκτυο σήμερα έδωσαν τη δυνατότητα στον καθένα, ανεξάρτητα από τον τόπο και τις συνθήκες υπό τις οποίες ζει, την ηλικιακή ομάδα και την κοινωνική τάξη στην οποία ανήκει, να έχει ελεύθερη πρόσβαση στην πληροφορία, τη γνώση και τα πάσης φύσεως πολιτιστικά αγαθά. Αυτό δύσκολα θα μπορούσε να ισχυριστεί κανείς ότι δεν αποτελεί μια δημοκρατική κατάκτηση, που θα ήταν αδιανόητη χωρίς τα συγκεκριμένα τεχνολογικά επιτεύγματα. Με άλλα λόγια, τα ίδια τεχνολογικά μέσα που ενοχοποιούνται για τη διάδοση και την εμπέδωση της μαζικής κουλτούρας γκρέμισαν προαιώνια τείχη, τα οποία χώριζαν τους ανθρώπους κατά τρόπο αδήριτο.

Υπό αυτό το πρίσμα θα μπορούσε να πει κανείς ότι τα τεχνολογικά μέσα συνιστούν από την ίδια τους τη φύση μια απελευθερωτική δύναμη για τον άνθρωπο, αρκεί να χρησιμοποιηθούν προς αυτή την κατεύθυνση. Άρα εναπόκειται στις ίδιες τις ανθρώπινες κοινωνίες να δημιουργήσουν εκείνους τους νομικούς, οικονομικούς, κοινωνικούς και πολιτικούς θεσμούς που θα θέτουν τα μέσα στην υπηρεσία του ανθρώπου και θα ελαχιστοποιούν τον κίνδυνο υπαγωγής του ανθρώπου στην υπηρεσία των μέσων.

Ενότητα 62

Πίνακας 1

Πίνακας 2

Βρείτε, με κριτήριο τα χαρακτηριστικά τους γνωρίσματα, σε ποια τεχνοτροπία ανήκει καθένας από τους παραπάνω πίνακες και δικαιολογήστε την επιλογή σας.

Ο πίνακας 1 ανήκει στην τεχνοτροπία του κυβισμού, καθώς η εικόνα αποτελείται από γεωμετρικά σχήματα, οργανωμένα με λογικό τρόπο και με εμφανή την τάση να αποδοθούν και οι τρεις διαστάσεις του χώρου. Ο πίνακας 2 είναι αντιπροσωπευτικό δείγμα του κινήματος του σουρεαλισμού και αυτό το αντιλαμβάνεται εύκολα κανείς, εξαιτίας του γεγονότος ότι τόσο το θέμα όσο και η γενικότερη ατμόσφαιρα του έργου παραπέμπουν σε μια ονειρική κατάσταση και δεν παρουσιάζουν παρά μόνο αμυδρές αντιστοιχίες προς την πραγματικότητα.

Ενότητα 63

Παράθεμα 1

Η μεταμόρφωση

Όταν ο Γκρέγκορ Σάμσα ξύπνησε ένα πρωινό από ανήσυχα όνειρα, βρέθηκε στο κρεβάτι του μεταμορφωμένος σε πελώρια κατσαρίδα. Ήταν ξαπλωμένος ανάσκελα, πάνω στη σκληρή ράχη του που 'μοιαζε με πανοπλία και είδε, όταν σήκωσε λιγάκι το κεφάλι, την τουρλωτή, καφετιά κοιλιά του, που ήταν χωρισμένη σε σκληρές καμπυλωτές δίπλες και μόλις συγκρατούσε τα σκεπάσματα για να μη ξεγλιστρήσουν τελείως από πάνω του. Τα πολυάριθμα πόδια του, αξιοθρήνητα λεπτά σε σύγκριση με το υπόλοιπο σώμα του, ταλαντεύονταν ανήμπορα μπροστά στα μάτια του. «Τι μου συνέβη;» συλλογίστηκε. Όνειρο δεν ήταν. Η κάμαρά του μια συνηθισμένη ανθρώπινη κρεβατοκάμαρα, μόνο κομμάτι πιο μικρή απ' το κανονικό, κειτόταν ήσυχη ανάμεσα στους τέσσερις γνώριμους τοίχους της. Πάνω από το τραπέζι, όπου ήταν σκορπισμένα ανάκατα κάτι δείγματα από υφάσματα –ο Σάμσα ήταν περιοδεύων αντιπρόσωπος–, κρεμόταν η εικόνα που είχε κόψει τελευταία από ένα εικονογραφημένο περιοδικό και την είχε βάλει σε μια όμορφη, επίχρυση κορνίζα¹.

Παράθεμα 2

Ο παράδεισος του Χοσέ Αρκάδιο

Η ανακάλυψη του θησαυρού ήταν σαν να 'βαλε φωτιά. Αντί να γυρίσει στη Ρώμη με την ανέλπιστα περιουσία, που ήταν το όνειρο που έτρεφε μες την αθλιότητα, ο Χοσέ Αρκάδιο μετέτρεψε το σπίτι σ' ένα παράδεισο της παρακαμής. Άλλαξε με καινούργιο βελούδο τις κουρτίνες και τον ου-

¹ Κάφκα, Φράνς: Η μεταμόρφωση, Αθήνα, Εκδ. Εξάντας, 1989, σ. 59.

ρανό στο κρεβάτι κι έβαλε στο πάτωμα του μπάνιου πλάκες και πλακάκια στους τοίχους. Το ράφι της τραπεζαρίας γέμισε ζαχαρωμένα φρούτα, χοιρομέρια και ξινά και η αχρησιμοποίητη αποθήκη άνοιξε ξανά για να γεμίσει με τα κρασιά και τα ποτά που ο ίδιος ο Χοσέ Αρκάδιο έφερνε από το σιδηροδρομικό σταθμό, σε κιβώτια μαρκαρισμένα με τ' όνομά του. Μια νύχτα, εκείνος και τα τέσσερα μεγαλύτερα παιδιά έκαναν ένα γλέντι που κράτησε ως τα ξημερώματα. Στις έξι το πρωί βγήκαν γυμνοί από την κρεβατοκάμαρα, άδειασαν τη δεξαμενή και τη γέμισαν με σαμπάνια. Βούτηξαν όλοι μαζί, κολυμπώντας σαν πουλιά που πετούσαν σ' έναν ουρανό χρυσαφένιο με ευωδιαστές μπουρμπουλήθρες, όσο ο Χοσέ Αρκάδιο έπλεε ανάσκελα, χωρίς να παίρνει μέρος στο γλέντι, καθώς αναπολούσε με ανοιχτά τα μάτια την Αμαράντα².

Αφού μελετήσετε προσεκτικά τα παραπάνω λογοτεχνικά αποσπάσματα, προσδιορίστε τη λογοτεχνική τάση στην οποία ανήκουν και δικαιολογήστε τις επιλογές σας.

Το πρώτο απόσπασμα ανήκει αναμφίβολα στη τάση της λογοτεχνίας του παραλόγου, γιατί παραβιάζοντας κάθε κανόνα λογικής και ανατρέποντας τη φυσική τάξη των πραγμάτων παρουσιάζει έναν άνθρωπο, τον ήρωα, μεταμορφωμένο σε κατσαρίδα. Το δεύτερο απόσπασμα εύκολα μπορεί να το εντάξει κανείς στη λογοτεχνική τάση του μαγικού ρεαλισμού, καθώς μια ρεαλιστική κατά τα άλλα περιγραφή εμπλουτίζεται με φανταστικά στοιχεία ή εικόνες που ενέχουν το στοιχείο της υπερβολής, όπως αυτή της γεμάτης σαμπάνια δεξαμενής μέσα στην οποία κολυμπούν ο ήρωας και οι σύντροφοί του.

Ενότητα 64

Παράθεμα

Έξω απ' το κτίριο της Βουλής. Δρόμε εθνικές.
 Δρόμοι της συνοικίας. Δρόμοι μαστιγωμένοι
 από πίσσα και αίμα. Φτιαγμένοι με φωνές
 και χαλίκια. Κάτω απ' το βάρος
 οδοστρωτήρων και χιλιάδων διαδηλώσεων.
 Δρόμε, σάβανο του Γρηγόρη, του Σωτήρη, του Τάσου.
 Δρόμοι – παιάνες. Δρόμοι γιορτής.
 Δρόμοι – αγωνία. Δρόμοι φονιάδες.
 Ποια κατάρα πάνω σας έχει πέσει.
 Απόσπασμα από το ποίημα «Δρόμοι» του Λευτέρη Πούλιου, συλλογή
 «Ποίηση 1,2», Εκδ. Κέδρος.

² Μαρκές, Γκαμπριέλ Γκαρσία: Εκατό χρόνια μοναξιά, Αθήνα, Νέα Σύνορα Α.Α. Λιβάνη, 1983, σ. 347.

*Η Κύπρος με κάλεσε ν' ακούσω τη μουσική της
και να βουλιάξω στο χώμα της την παράχορδη δική μου.
Είδα τον πόνο πίσω από τις απελπισμένες βιτρίνες
και τη Λευκωσία σα χορδή σπασμένου βιολιού.
Όλη τη νύχτα στο ξενοδοχείο που με τύλιγαν
σα νεύρο οι ψυχές των σκοτωμένων
και με μετακινούσαν τα βήματα των αγνοουμένων παλικαριών.
Έζησα τη θλιμμένη γη και φωτογράφισα
στα ακρογιάλια της την αιώνια γέννηση
της Αφροδίτης.*

*Ποίημα «Καλοκαίρι του '78» του Λευτέρη Πούλιου, συλλογή
«Το αλληγορικό σχολείο», Εκδ. Κέδρος.*

Ποια στοιχεία των ποιημάτων του Λευτέρη Πούλιου μαρτυρούν ότι ο ποιητής ανήκει στην ποιητική γενιά του '70;

Εκείνο που πρώτα από όλα μαρτυρεί ότι ο ποιητής Λευτέρης Πούλιος ανήκει στη γενιά του '70 είναι το σαφές πολιτικό στίγμα των ποιημάτων του. Οι στίχοι του είναι σκληροί και απηχούν μια Ελλάδα που βρίσκεται σε πολιτικό αναβρασμό. Στίχοι όπως «Δρόμε, σάβανο του Γρηγόρη, του Σωτήρη, του Τάσου» και «Η Κύπρος με κάλεσε ν' ακούσω τη μουσική της» παραπέμπουν ευθέως στα μεγάλα πολιτικά γεγονότα της εποχής, τις δολοφονίες δηλαδή του Γρηγόρη Λαμπράκη (1963), του Σωτήρη Πέτρουλα (1965) και παλιότερα του Τάσου Τούση (1936), καθώς και την εισβολή των Τούρκων στην Κύπρο το 1974. Σε γεγονότα, με άλλα λόγια, που είτε προετοίμασαν την έλευση της απριλιανής δικτατορίας –του μείζονος πολιτικού γεγονότος της εποχής– είτε ήρθαν ως συνέπεία της. Επιπλέον είναι εμφανής σε ιδεολογικό επίπεδο η απορριπτική στάση απέναντι σε κάθε μορφής εξουσία, η αποκήρυξη του ατομικισμού και η πρόταξη μια αντιπολεμικής θέσης, στοιχεία όλα πολύ αντιπροσωπευτικά της γενιάς του '70.

Ενότητα 65

Παράθεμα 1

Μερικές σκέψεις για το ρεμπέτικο και τους Ρεμπέτες

Οι άνθρωποι στους οποίους απευθυνόταν αρχικά το ρεμπέτικο ανήκαν στο λεγόμενο «λούμπεν» προλεταριάτο και ήταν λίγο πολύ απόκληροι της κοινωνίας. Αλλά μετά το 1922 πυκνώθηκαν οι τάξεις τους, γιατί περιλήφθηκαν σ' αυτές οι πρόσφυγες από τη Μ. Ασία και λίγο λίγο και τα υπόλοιπα ταλαιπωρημένα κι αδικημένα κοινωνικά στρώματα ολόκληρης της χώρας. Γιατί δεν θα πρέπει να ξεχνάμε ότι το ρεμπέτικο αγαπήθηκε, και πολύ μάλιστα, όχι όπως κακώς πιστεύεται μόνο στα αστικά κέντρα, αλλά και στις επαρχίες. Παράλληλα αγαπήθηκε κι από λίγους αλλά εκλε-

κτούς, ευαίσθητους, μορφωμένους και πονόψυχους αστούς, κυρίως καλλιτέχνες που αν και οι συνθήκες της ζωής τους ήταν καλύτερες από εκείνες που αντιμετώπιζαν εκείνοι που ανήκαν στον κόσμο του ρεμπέτικου, ένοιωθαν γι' αυτούς έναν θαυμασμό και μια διάθεση να τους πλησιάσουν και να τους καταλάβουν.

Στο χασάπικο του Μάρκου Βαμβακάρη «Ξεκινούν από το Κολωνάκι», που κυκλοφόρησε στα χρόνια της δικτατορίας του Μεταξά, γίνεται για πρώτη φορά λόγος για Κολωνακιώτες που κατεβαίνουν στις Τζιτζιφιές με «κούρσες της πολυτελείας, λίγο για να ακούσουν μπουζουκάκι και τις πιο γλυκύτερες πενιές», όπως το εκφράζει με την τόσο χαρακτηριστική του απλότητα κι αφέλεια ο ποιητής και συνθέτης. Αλλά χρειάστηκε να έρθουν τα μαύρα χρόνια της Κατοχής με τις στερήσεις και τα απερίγραπτα βάσανα τους, που υπόβαλαν σε δοκιμασία όλους σχεδόν τους Έλληνες, για να αρχίσει δειλά-δειλά να περιορίζεται το μένος των βολεμένων μεγαλοαστών, και γενικά των πουριτανών και στενοκέφαλων για τα ρεμπέτικα, που ως τότε σχεδόν ομόφωνα και χωρίς να τα έχουν καν μελετήσει, τα απέρριπταν, χαρακτηρίζοντας τα σαν τα τραγούδια των «αποβρασμάτων» της κοινωνίας.

Μ. Δραγούμης, Μαθητική πρόοδος, 23 Ιανουαρίου 1976,
πηγή: www.rebetiko.gr

Με βάση το παράθεμα, τις πληροφορίες του σχολικού βιβλίου και τις γενικότερες ιστορικές σας γνώσεις, επιχειρήστε να προσδιορίσετε σε γενικές γραμμές τις αιτίες της περιθωριοποίησης του ρεμπέτικου, καθώς και τους παράγοντες που συντέλεσαν στη σταδιακή αποδοχή του μεταπολεμικά.

Το ρεμπέτικο τραγούδι βρήκε ανταπόκριση στις τάξεις των απόκληρων της ελληνικής κοινωνίας των αρχών του 20ού αιώνα, γιατί εξέφραζε με απλό και άμεσο τρόπο τους καημούς τους, τις όποιες ελπίδες τους και κυρίως το αίσθημα κοινωνικής αδικίας που βίωναν. Σ' αυτούς ήρθαν να προστεθούν, μετά τη μικρασιατική καταστροφή, οι πρόσφυγες οι οποίοι εξωτερίκευσαν την πίκρα τους για την αθλιότητα και την απομόνωση που τους επιφύλαξε η μητέρα πατρίδα μέσα από τους στίχους του ρεμπέτικου και των ποικίλων παραλλαγών του, ανάγοντάς το σε μέσο έκφρασης κοινωνικής διαμαρτυρίας. Αυτό μοιραία προκάλούσε την εχθρότητα και την αμυντική στάση των κυρίαρχων κοινωνικών στρωμάτων, που αντιλαμβάνονταν τόσο τους πρόσφυγες όσο και το λεγόμενο «λούμπεν» προλεταριάτο ως άμεση ή μακροπρόθεσμη απειλή.

Η κατάσταση άλλαξε δραστικά με τον Β' Παγκόσμιο πόλεμο και την Κατοχή, γεγονότα που με τη δραματικότητά τους λειτούργησαν κατά κάποιον τρόπο εξισωτικά, με την έννοια ότι έφεραν για ένα διάστημα όλους τους Έλληνες, ανεξάρτητα από την κοινωνική τους θέση και την οικονομική τους κατάσταση, στην ίδια μοίρα. Οι εμπειρίες αυτές σε συνδυασμό με το μεταπολεμικό κοινωνικό μετασχηματισμό και τις πρωτοβουλίες κάποιων φωτισμένων αστών καλλιτεχνών, όπως ο Θεοδωράκης και ο Χατζιδάκις,

άνοιξαν τον δρόμο για την σταδιακή αποδοχή του ρεμπέτικου ως οργανικού μέρους της νεοελληνικής πολιτιστικής παράδοσης. Το βασικό δε όργανο του ρεμπέτικου, το μπουζούκι, βρήκε τη θέση του στο κέντρο της μουσικής παραγωγής, μπολιάζοντάς την με αυθεντικά στοιχεία του λαϊκού πολιτισμού.

1

ΕΠΑΝΑΛΗΠΤΙΚΟ
ΚΡΙΤΗΡΙΟ ΑΞΙΟΛΟΓΗΣΗΣ

Κεφάλαιο Πρώτο

Επαναληπτικό κριτήριο αξιολόγησης

■ ΟΜΑΔΑ Α'

A1. Να προσδιορίσετε σύντομα τους όρους: *εκβιομηχάνιση* και *φωτισμένη δεσποτεία*.

A2. Να κατατάξετε κατά χρονολογική σειρά τα παρακάτω γεγονότα.

Γεγονότα	Χρονολογική σειρά
α. Περίοδος της Τρομοκρατίας	
β. Διακήρυξη της Ανεξαρτησίας	
γ. Συνέδριο της Βιέννης	
δ. Εκστρατεία του Ναπολέοντα στη Ρωσία	
ε. Διακήρυξη των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου και του Πολίτη	

A3. Να γράψετε δίπλα σε κάθε αριθμό της στήλης Α' το γράμμα της στήλης Β' που αντιστοιχεί σ' αυτό. Ένα στοιχείο της στήλης Β' περισσεύει.

ΣΤΗΛΗ Α'	ΣΤΗΛΗ Β'
1. Συμβατική Συνέλευση	A. Αμερικανοί άποικοι
2. Ηπειρωτικός αποκλεισμός	B. Λοκ
3. Κογκρέσο Φιλαδέλφειας	Γ. Γιρονδίνιοι
4. Κοινωνικό συμβόλαιο	Δ. Θερμιδοριανοί
	E. Ναπολέοντας

Αφού μελετήσετε το παράθεμα της σελίδας 15 «Η Διακήρυξη της Ανεξαρτησίας», να επισημάνετε τις επιδράσεις του Διαφωτισμού στην αμερικανική επανάσταση.

■ ΟΜΑΔΑ Β'

B1. Ποιες είναι, κατά τη γνώμη σας, οι σημαντικότερες κοινωνικές και πολιτικές αλλαγές που προώθησε η γαλλική επανάσταση;

B2. Να προσδιορίσετε τη στάση του βασιλιά της Αγγλίας Γεωργίου Γ' απέναντι στους Αμερικανούς αποίκους και του βασιλιά της Γαλλίας Λουδοβίκου ΙΣΤ' απέναντι στη συνέλευση των γενικών τάξεων. Ποιες ομοιότητες διακρίνετε; Πώς δρομολόγησε τις εξελίξεις η αδιάλλακτη συμπεριφορά και των δύο;

Απαντήσεις στο κριτήριο αξιολόγησης

■ ΟΜΑΔΑ Α'

1. Ορισμοί όρων:

● **Εκβιομηχάνιση:** Οι μεταβολές στην αγροτική οικονομία και η ανάπτυξη του εμπορίου έφεραν σημαντικές εξελίξεις στην παραγωγική διαδικασία. Η εκβιομηχάνιση, που εμφανίστηκε αρχικά στη Μ. Βρετανία στα μέσα του 18ου αι. και οδήγησε στη βιομηχανική επανάσταση, ήταν ένα οικονομικό φαινόμενο που στηρίχτηκε στην παράλληλη εμφάνιση και ανάπτυξη α) τεχνολογικών εξελίξεων και νέων μηχανών, β) επιχειρηματιών με κεφάλαια και γ) χιλιάδων αγροτών που αναζητούσαν εργασία στις πόλεις.

● **Φωτισμένη δεσποτεία:** Ονομάστηκε μια παραλλαγή της μοναρχικής διακυβέρνησης κατά τον 18ο αι., η οποία ασπάστηκε ιδέες του διαφωτισμού και προσπάθησε να τις εφαρμόσει στην κοινωνία, χωρίς να αλλάξει το πολιτικό καθεστώς. Οι διαφωτιστικές ιδέες που εφάρμοσαν οι μονάρχες ήταν: α) περιορισμός των προνομίων των ανώτερων τάξεων, β) λήψη μέτρων κοινωνικής πρόνοιας και γ) ενίσχυση των γραμμάτων και των τεχνών.

2.

a/a	Χρονολογική σειρά
A.	Διακήρυξη της Ανεξαρτησίας (1776)
B.	Διακήρυξη των δικαιωμάτων του ανθρώπου & του πολίτη (1789)
Γ.	Περίοδος της Τρομοκρατίας (1793)
Δ.	Εκστρατεία του Ναπολέοντα στη Ρωσία (1812)
E.	Συνέδριο της Βιέννης (1815)

3.

1. Συμβατική Συνέλευση	-	Δ. Θερμιδοριανοί
2. Ηπειρωτικός αποκλεισμός	-	E. Ναπολέοντας
3. Κογκρέσο Φιλαδέλφειας	-	A. Αμερικανοί άποικοι
4. Κοινωνικό συμβόλαιο	-	B. Λοκ

4. Η Διακήρυξη της Ανεξαρτησίας (4 Ιουλίου 1776) αποτελεί την πρώτη πρακτική εφαρμογή των πολιτικών ιδεών του Διαφωτισμού και την ιδεολογική θεμελίωση της Αμερικανικής επανάστασης. Στο ιστορικής σημασίας αυτό κείμενο είναι αδιαμφισβήτητη η επιρροή της ιδεολογίας του Διαφωτισμού. Οι βασικές αρχές του κινήματος γίνονται πράξη με τη Διακήρυξη. Οι συντάκτες της και αυτοί που την ψήφισαν έλαβαν σοβαρά υπόψη τους τις πολιτικές ιδέες του Τζον Λοκ, του Ρουσό και του Μοντεσκιέ. Η διακυβέρνηση ασκούσαν στο πλαίσιο του κοινωνικού συμβολαίου, ενώ τη θέληση του λαού τη διασφάλιζε ένα ισχυρό κοινοβούλιο,

το οποίο αποτελούνταν από εκλεγμένους αντιπροσώπους του λαού. Επίσης η αρχή της διάκρισης των εξουσιών βρίσκει την εφαρμογή της στο αμερικανικό πολίτευμα που προκύπτει από την επανάσταση. Το αμερικανικό σύνταγμα διαχωρίζει ρητά τα τρία είδη της εξουσίας, νομοθετική – εκτελεστική – δικαστική, και απαγορεύει την άσκηση παραπάνω από μία από αυτές από το ίδιο σώμα.

■ ΟΜΑΔΑ Β'

1. Η Γαλλική επανάσταση αποτελεί ένα από τα πιο σημαντικά ορόσημα για το πέρασμα στη νεότερη ιστορία. Άλλαξε αντιλήψεις, γκρεμίστηκε ιδεολογίες, μετασχημάτισε τις κοινωνικές δομές και γενικά άλλαξε τον τρόπο με τον οποίον ο άνθρωπος έβλεπε τον κόσμο και τον εαυτό του. Με τη Γαλλική επανάσταση:

- Η αστική τάξη κατέλαβε την εξουσία.
- Οι αρχές του Διαφωτισμού έγιναν πολιτικά αιτήματα και ως έναν βαθμό δικαιώθηκαν.
- Η απολυταρχία γκρεμίστηκε στη Γαλλία και κλονίστηκε στην Ευρώπη.
- Αναπτύχθηκε η ιδέα ότι τα όρια του έθνους και του κράτους πρέπει να συμπίπτουν και γεννήθηκε η σύγχρονη ιδέα της πατρίδας.
- Η εκκλησία διαχωρίστηκε από το κράτος.
- Τα προνόμια καταργήθηκαν και επικράτησε η αντίληψη ότι οι άνθρωποι έχουν τα ίδια δικαιώματα.
- Ο λαός αναδείχτηκε σε κινητήρια δύναμη της ιστορίας και σε αποκλειστική πηγή εξουσίας.
- Αναπτύχθηκαν ιδέες και κινήματα που επηρέασαν την παγκόσμια ιστορία: φιλελευθερισμός, εθνικισμός, κοινωνικός ριζοσπαστισμός και σοσιαλισμός.

2. Η στάση και των δύο μοναρχών είναι αδιάλλακτη και εριστική. Δεν υπάρχει από την πλευρά τους καμία διάθεση συμβιβασμού και συζήτησης των αιτημάτων της άλλης πλευράς. Οι μονάρχες, εμποτισμένοι από τις ιδέες του παλαιού καθεστώτος, θεωρούν ότι δεν έχουν συνομιλητές ούτε ελεγκτές της εξουσίας τους στον κόσμο αυτόν, ενώ πιστεύουν ότι είναι οι αντιπρόσωποι του Θεού πάνω στη γη. Η αδιάλλακτη στάση τους οδήγησε τα γεγονότα στην πιο ακραία τους μορφή, δηλαδή σε μια μορφή πάλης που μάλλον ούτε και οι ίδιοι οι επαναστάτες θα είχαν σκεφτεί ποτέ ή θα είχαν σχεδιάσει. Από τη μία πλευρά ο Άγγλος μονάρχης δε δέχτηκε έναν περιορισμό των οικονομικών του απαιτήσεων πάνω στους αποίκους και οδήγησε τους Αμερικανούς στη διεκδίκηση της απόλυτης ανεξαρτησίας τους. Από την άλλη ο Γάλλος μονάρχης, μην αναγνωρίζοντας στους αντιπροσώπους της τρίτης τάξης το δικαίωμα να εκπροσωπήσουν την πλειοψηφία της γαλλικής κοινωνίας και δείχνοντας ανειλικρίνεια ως προς τις προθέσεις του να ελαφρύνει από τα βάρη και τις υποχρεώσεις την τρίτη τάξη, οδήγησε το σύνολο της γαλλικής κοινωνίας στην επανάσταση και στη συλλήβδην ανατροπή του καθεστώτος, το οποίο εκπροσωπούσε.

2

ΕΠΑΝΑΛΗΠΤΙΚΟ
ΚΡΙΤΗΡΙΟ ΑΞΙΟΛΟΓΗΣΗΣ

Κεφάλαιο Δεύτερο

Επαναληπτικό κριτήριο αξιολόγησης

■ ΟΜΑΔΑ Α'

A1. Να προσδιορίσετε σύντομα τους όρους: «φαναριώτες» και «αρχή των εθνοτήτων».

A2. Να κατατάξετε κατά χρονολογική σειρά τα παρακάτω γεγονότα.

α/α	Γεγονότα	Χρονολογική σειρά
A.	Ίδρυση ανεξάρτητου ελληνικού κράτους	
B.	Ο Καποδίστριας Κυβερνήτης της Ελλάδας	
Γ.	Επανάσταση καρμπονάρων στην Ιταλία	
Δ.	Ορλοφικό κίνημα	
E.	Ελληνική επανάσταση στις Ηγεμονίες	

A3. Να γράψετε δίπλα σε κάθε αριθμό της στήλης Α' το γράμμα της στήλης Β' που αντιστοιχεί. Ένα στοιχείο της στήλης Β' περισσεύει.

ΣΤΗΛΗ Α'	ΣΤΗΛΗ Β'
1. Λ. Κατσώνης	A. επανάσταση στις Ηγεμονίες
2. Ιωσ. Μοισιόδακας	B. Πελοποννησιακή Γερουσία
3. Ν. Σκουφάς	Γ. Ελληνικός διαφωτισμός
4. Αλ. Υψηλάντης	Δ. προεπαναστατικό κίνημα εναντίον των Οθωμανών
	E. Ίδρυση Φιλικής Εταιρείας

A4. Αφού μελετήσετε την πηγή 2 της ενότητας 11, να καταγράψετε τα κοινά στοιχεία των ευρωπαϊκών επαναστάσεων του 1848.

■ ΟΜΑΔΑ Β'

B1. Αφού προσδιορίσετε το κίνημα του νεοελληνικού διαφωτισμού να καταγράψετε τις κυριότερες ιδέες του.

B2. Ποιες ήταν οι αιτίες ανάπτυξης του φιλελληνισμού;

Καλή επιτυχία !

Απαντήσεις στο κριτήριο αξιολόγησης

■ ΟΜΑΔΑ Α'

A1. Φαναριώτες: Ήταν Έλληνες από παλιές αρχοντικές οικογένειες που κατοικούσαν στην Κωνσταντινούπολη. Ήταν μορφωμένοι (γνώριζαν ξένες γλώσσες – έκαναν σπουδές στη Δύση) και καταλάμβαναν υψηλές θέσεις στην οθωμανική διοίκηση.

Αρχή των εθνοτήτων: Η επιδίωξη να συγκεντρωθούν όλοι οι ομοεθνείς σε ένα κράτος (= έθνος-κράτος). Τα όρια του κράτους πρέπει να συμπίπτουν με τα όρια του έθνους. Η αρχή των εθνοτήτων πηγάζει από δύο πηγές: από τη Γαλλική επανάσταση, που αναγνώρισε το έθνος ως πηγή όλων των εξουσιών, αλλά και από την αντίδραση στη γαλλική κυριαρχία, στις γερμανικές ιδίως χώρες.

A2.

α/α	Χρονολογική σειρά
A.	Ορλοφικό κίνημα (1770)
B.	Επανάσταση καρμπονάρων στην Ιταλία (1820)
Γ.	Ελληνική επανάσταση στις παραδουνάβιες ηγεμονίες (1821)
Δ.	Ο Καποδίστριας κυβερνήτης της Ελλάδας (1827)
E.	Ίδρυση ανεξάρτητου ελληνικού κράτους (1830)

A3. 1 – Δ, 2 – Γ, 3 – E, 4 – A. Περισεύει το B.

A4. Οι επαναστάσεις του 1848 ξέσπασαν σχεδόν ταυτόχρονα, σαν μία σε ευρωπαϊκού επιπέδου συνομωσία, έχοντας πολλά κοινά χαρακτηριστικά. Πρώτα απ' όλα στα αίτια: Σε πολλές περιοχές της Ευρώπης υπήρχε μια γενικευμένη κοινωνική δυσαρέσκεια. Επίσης σημειώνεται ανάδυση εθνικών ιδεών και πολλά έθνη επιδιώκουν να δημιουργήσουν ανεξάρτητα κράτη. Υπήρχαν κοινά σημεία και, πάνω απ' όλα, κοινές επιδιώξεις. Δηλαδή υπήρχαν πολιτικές δυνάμεις και κοινωνικές ομάδες με φιλελεύθερες αντιλήψεις, οι οποίες επιδίωκαν την ανατροπή των αποφάσεων του συνεδρίου της Βιέννης.

■ ΟΜΑΔΑ Β'

B1. Ο νεοελληνικός διαφωτισμός ήταν ένα πνευματικό και ιδεολογικό κίνημα που επιδίωκε τη διάδοση των διαφωτιστικών ιδεών μεταξύ των Ελλήνων, με σκοπό την ιδεολογική προετοιμασία για τον αγώνα της ελευθερίας. Το κίνημα διαμορφώθηκε στα μέσα του 18ου αιώνα και αναπτύχθηκε αρχικά στις παροικίες και σε ορισμένα μεγάλα εμπορικά κέντρα του ελληνισμού (Σμύρνη, Γιάννενα, Χίος). Οι κύριες ιδέες των Ελλήνων διαφωτιστών ήταν οι εξής: Οι αρχαίοι Έλληνες ήταν πρόγονοι

του γένους και ο αρχαίος ελληνικός πολιτισμός συνδέθηκε με τον αγώνα για ελευθερία. Υπήρχε η πίστη ότι η εκπαίδευση πρέπει να θεμελιωθεί στις φυσικές επιστήμες και να γίνεται στη λαϊκή γλώσσα.

- 2.** Οι παράγοντες που ευνόησαν την ανάπτυξη του φιλελληνισμού ήταν:
- ο φιλελευθερισμός και ο επαναστατικός ριζοσπαστισμός που είχε διαδώσει η Γαλλική επανάσταση,
  - ο θαυμασμός των Ευρωπαίων για τον αρχαίο ελληνικό πολιτισμό,
  - ο αποτροπιασμός για τις βιαιότητες των Οθωμανών εις βάρος του άμαχου πληθυσμού,
  - η συγκίνηση από τις ελληνικές επιτυχίες (των δύο πρώτων χρόνων),
  - ευτελή κίνητρα, όπως τυχοδιώκτες που ενδιαφέρονταν για χρήματα και αξιώματα.

3

ΕΠΑΝΑΛΗΠΤΙΚΟ
ΚΡΙΤΗΡΙΟ ΑΞΙΟΛΟΓΗΣΗΣ

Κεφάλαιο Τρίτο

Επαναληπτικό κριτήριο αξιολόγησης

■ Ομάδα Α

A1. Να προσδιορίσετε σύντομα τους όρους: «σοσιαλισμός» και «αποικιοκρατική πολιτική».

A2. Να κατατάξετε κατά χρονολογική σειρά τα παρακάτω γεγονότα.

α/α	Γεγονότα	Χρονολογική σειρά
A.	Ενοποίηση Γερμανίας	_____
B.	Κομμουνιστικό Μανιφέστο	_____
Γ.	Μεγάλη Βουλγαρία	_____
Δ.	Συνέδριο Βερολίνου	_____
Ε.	Αμερικανικός εμφύλιος	_____

A3. Να γράψετε δίπλα σε κάθε αριθμό της στήλης Α' το γράμμα της στήλης Β' που αντιστοιχεί. Ένα στοιχείο της στήλης Β' περισσεύει.

Στήλη Α'	Στήλη Β'
1. Μεξικανική επανάσταση	A. Σαν Μαρτίν
2. Αγγλική Ένωση Εργατών	B. Πορφύριο Ντίας
3. Επανάσταση στη Λατινική Αμερική	Γ. Ζαπάτα και Βίλα
4. Γερμανικός σοσιαλισμός	Δ. Ρόζα Λούξεμπουργκ
	Ε. χαρτιστές

A4. Αφού μελετήσετε το παράθεμα 1 της ενότητας 14, να αναφέρετε τα πολιτικά ρεύματα που αναπτύσσονται με στόχο την ενοποίηση της Ιταλίας.

■ Ομάδα Β

B1. Με ποιες μεθόδους εφαρμόστηκε η αποικιοκρατική πολιτική;

B2. Γιατί η επίτευξη της ανεξαρτησίας των λατινοαμερικάνικων κρατών δεν έφερε ουσιαστικές αλλαγές στην κοινωνία των κρατών αυτών;

Καλή επιτυχία !

Απαντήσεις

■ ΟΜΑΔΑ Α'

A1. Σοσιαλισμός: Πολιτική και κοινωνική θεωρία, η οποία αναδύθηκε στην προσπάθεια επίλυσης των κοινωνικών προβλημάτων που γέννησε η σύγχρονη βιομηχανική και καπιταλιστική κοινωνία. Η χρήση του όρου υπαινίσσεται την προτεραιότητα του κοινωνικού (social) συμφέροντος έναντι του ατομικού. Ο σοσιαλισμός πήρε βασικά δύο μορφές: Η μία πρότεινε τη δημιουργία μιας εξιδανικευμένης μορφής κοινωνίας (ουτοπικός σοσιαλισμός) και υποστηρίχθηκε από τους πρώτους σοσιαλιστές (Σαιν Σιμόν, Φουριέ, Όουεν, Μπλαν). Η δεύτερη, τονίζοντας το ανέφικτο της πρώτης, πρόβαλε ως ρεαλιστικότερη πρακτική και ονομάστηκε επιστημονικός σοσιαλισμός (ή μαρξισμός) και υποστήριξε την ανάγκη της πολιτικής οργάνωσης της εργατικής τάξης, μέσω της οποίας θα κατακτήσει την εξουσία, ώστε να δημιουργήσει στη συνέχεια την α-ταξική κοινωνία, όπου δεν θα υπήρχε εκμετάλλευση.

Αποικιοκρατική πολιτική: Πρόκειται για τη μορφή που πήρε ο ιμπεριαλισμός των καπιταλιστικών (ευρωπαϊκών) κρατών στα τέλη κυρίως του 19ου αι. Κύριος στόχος αυτής της πολιτικής ήταν η αναζήτηση και η κατάκτηση εδαφών εκτός Ευρώπης για εκμετάλλευση και η αύξηση της δύναμής τους στο διεθνές οικονομικό και στρατιωτικό σκηνικό.

A2.

1ο: Κομμουνιστικό Μανιφέστο (1848)

2ο: Αμερικανικός εμφύλιος (1860)

3ο: Ενοποίηση Γερμανίας (1871)

4ο: Μεγάλη Βουλγαρία (1878)

5ο: Συνέδριο Βερολίνου (1878)

A3. 1 – Γ, 2 – Ε, 3 – Α, 4 – Δ. Περισεύει το Β.

A4. Το κίνημα που οδηγούσε στην ενωμένη Ιταλία είχε διαφορετικές ιδεολογικές αφετηρίες και κατ' επέκταση διαφορετικούς πολιτικούς προσανατολισμούς. Οι γνώμες και τα σχέδια ως προς τη μορφή του πολιτεύματος της μελλοντικής ενιαίας Ιταλίας διέφεραν ριζικά και ήταν σε μεγάλο βαθμό ασύμβατα μεταξύ τους. Στη διαδικασία ενοποίησης του ιταλικού κράτους επικράτησε τελικά ως κύριος καθοδηγητής και διαμορφωτής των εξελίξεων η αστική τάξη, ιδίως η βιομηχανική και η εμπορική αστική τάξη. Η τάξη αυτή προώθησε τη μορφή πολιτεύματος που εξυπηρετούσε τα συμφέροντά της, και εδραίωσε τη συνταγματική μοναρχία. Υπήρχε επίσης μια κοινωνική ομάδα με μικρή επιρροή, η οποία θα μπορούσε να αποκληθεί οι «καθολικοί πατριώτες». Αυτοί πίστευαν ότι η πρακτικότερη λύση ήταν η δημιουργία μίας ομοσπονδίας υπό την προεδρία του πάπα. Από την άλλη πλευρά, η πλειοψηφία των

μετριοπαθέστερων εθνικιστών συνηγορούσε υπέρ μιας συνταγματικής μοναρχίας, οικοδομημένης στα θεμέλια του Βασιλείου της Σαρδηνίας. Τέλος, υπήρχαν και οι νέοι ιδεαλιστές, οι οποίοι ακολουθούσαν τις θέσεις του Μασσίνι για μια δημοκρατία στηριγμένη στο λαό.

■ ΟΜΑΔΑ Β΄

B1. Οι μέθοδοι πραγματοποίησης της αποικιοκρατικής πολιτικής από τα ισχυρά κράτη της Ευρώπη ήταν κυρίως:

- Η κατάκτηση εδαφών και η καθυπόταξη των κατοίκων τους (εφαρμόστηκε στις περισσότερες περιπτώσεις).
- Η οικονομική διείδυση σε ανεξάρτητα κράτη και η μετατροπή τους σε ημιαποικίες. Αυτή η τακτική εφαρμόστηκε, όπου ήταν αδύνατη η κατάκτηση, λόγω των διεθνών ισορροπιών.

B2. Η ανεξαρτησία των λατινοαμερικάνικων κρατών δεν άλλαξε θεαματικά την οικονομική και την κοινωνική τους κατάσταση. Έτσι μπορεί κανείς να πει ότι έμειναν ανολοκλήρωτες, αφού οι μεταρρυθμίσεις, το επιδιωκόμενο κάθε επανάστασης, δεν επακολούθησαν. Ως βασική αιτία μπορεί κανείς να αναφέρει την πολύ ισχυρή θέση των μεγαλογαιοκτημόνων, οι οποίοι βασιζόνταν σε οικονομική ισχύ αλλά και σε κοινωνικά ερείσματα, ώστε να μπορούν να ανασυνταχθούν και, αμέσως μετά από μια περίοδο αστάθειας, να στηρίξουν νέα δικτατορικά καθεστώτα που δε θα έθιγαν τα συμφέροντά τους. Πριν από αυτή όμως την εξέλιξη πρέπει να σημειωθεί ότι δεν έγιναν σημαντικές αλλαγές στην οικονομία (παρέμεινε αγροτική), επειδή απουσίαζε μια μεσαία τάξη που θα στήριζε τις αλλαγές και τις μεταρρυθμίσεις μιας τάξης σαν και αυτή που είχε διαμορφωθεί στην ευρωπαϊκή ήπειρο λόγω διαφορετικών ιστορικών συγκυριών.

4

ΕΠΑΝΑΛΗΠΤΙΚΟ
ΚΡΙΤΗΡΙΟ ΑΞΙΟΛΟΓΗΣΗΣ

Κεφάλαιο Τέταρτο

Επαναληπτικό κριτήριο αξιολόγησης

■ Ομάδα Α

A1. Να προσδιορίσετε σύντομα τους όρους: «αρχή της δεδηλωμένης» και «δημοκρατική αρχή πολιτεύματος».

A2. Να κατατάξετε κατά χρονολογική σειρά τα παρακάτω γεγονότα.

α/α	Γεγονότα	Χρονολογική σειρά
A.	Η Ελλάδα σε πτώχευση	
B.	Θεσπίζεται το πολίτευμα της βασιλευόμενης δημοκρατίας	
Γ.	Ενσωμάτωση Θεσσαλίας και Άρτας	
Δ.	Ο Αλ. Κουμουνδούρος διανέμει τις εθνικές γαίες	
E.	Κίνημα στο Γουδί	

A3. Να γράψετε δίπλα σε κάθε αριθμό της στήλης Α' το γράμμα της στήλης Β' που αντιστοιχεί. Ένα στοιχείο της στήλης Β' περισσεύει.

Στήλη Α'	Στήλη Β'
1. Ορφανοτροφείο Αίγινας	A. Ι. Κωλέττης & Μεγάλη Ιδέα
2. Μεταφορά πρωτεύουσας από το Ναύπλιο στην Αθήνα	B. Ι. Καποδίστριας
3. Αλυτρωτισμός	Γ. Χ. Τρικούπης – Θ. Δηλιγιάννης
4. Δικομματισμός	Δ. Αντιβασιλεία Όθωνα
	E. Χ. Τρικούπης – Αλ. Κουμουνδούρος

4. Αφού μελετήσετε το παράθεμα 1 της ενότητας 20, να καταγράψετε τις αιτίες για την κακοδαιμονία του ελληνικού πολιτεύματος σύμφωνα με τη γνώμη του Χ. Τρικούπη.

■ Ομάδα Β'

B1. Πώς δημιουργήθηκε το πρόβλημα των τσιφλικιών στη Θεσσαλία;

B2. Ποιες ήταν οι κυριότερες διατάξεις του συντάγματος του 1864;

Καλή επιτυχία !

Απαντήσεις

■ ΟΜΑΔΑ Α'

A1. Αρχή της δεδηλωμένης: Ο βασιλιάς είναι αναγκασμένος να διορίζει πρωθυπουργό που έχει τη «δεδηλωμένη» εμπιστοσύνη της βουλής, δηλαδή την υποστήριξη της πλειοψηφίας των βουλευτών. Ίσχυσε μετά από πίεση του Χ. Τρικούπη από το 1875.

Δημοκρατική αρχή του πολιτεύματος: Στη δημοκρατική αρχή θεμελιωνόταν το σύνταγμα του 1864. Σύμφωνα με αυτή την αρχή, κυρίαρχος παράγοντας του πολιτεύματος αναγνωριζόταν ο λαός

A2.

a/a	Χρονολογική σειρά
A.	Θεσπίζεται το πολίτευμα της βασιλευόμενης δημοκρατίας (1864)
B.	Ο Αλ. Κουμουνδούρος διανέμει τις εθνικές γαίες (1871)
Γ.	Ενσωμάτωση Θεσσαλίας και Άρτας (1881)
Δ.	Η Ελλάδα σε πτώχευση (1893)
E.	Κίνημα στο Γουδί (1909)

A3.

B – Ορφανοτροφείο Αίγινας

Δ – Μεταφορά πρωτεύουσας από το Ναύπλιο στην Αθήνα

A – Αλυτρωτισμός

Γ – Δικομματισμός
Περισσεύει το E.

A4. Οι αιτίες για την κακή λειτουργία του ελληνικού πολιτεύματος σύμφωνα με τον Χ. Τρικούπη:

- Αναλαμβάνουν την εξουσία κυβερνήσεις που δεν απολαμβάνουν την εμπιστοσύνη του ελληνικού λαού.
- Δίνεται σε πολιτικές ομάδες, που δεν εκφράζουν την πλειοψηφία ούτε του λαού ούτε της βουλής, η δύναμη να επηρεάζουν τις πολιτικές εξελίξεις και να νοθεύουν τις εκλογές, με αποτέλεσμα να ανανεώνουν τις πολιτικές τους δυνάμεις
- Το σύνταγμα διαστρέφεται και δε λειτουργεί σωστά, εξαιτίας των παρεμβάσεων του βασιλιά.

■ ΟΜΑΔΑ Β'

B1. Με την ενσωμάτωση της Θεσσαλίας το 1881 προέκυψε το πρόβλημα των τσιφλικιών. Τα μεγάλα κτήματα που ανήκαν στους Τούρκους γαιοκτήμονες και καλλιεργούνται από ακτήμονες Έλληνες αγρότες (τους κολίγους) δόθηκαν σε Έλληνες κεφαλαιούχους (ιδίως της διασποράς) και

έτσι δεν μπορούσε το ελληνικό κράτος να διαμοιράσει τις γαίες αυτές στους Έλληνες ακτήμονες ως εθνική γη που απελευθερώθηκε. Οι κολίγοι πίστευαν ότι μετά την απελευθέρωση τα κτήματα που καλλιεργούσαν θα τους παραχωρούνταν και η απογοήτευσή τους οδήγησε σε συγκρούσεις, με αποκορύφωμα το Κιλελέρ (1910).

B2. Το σύνταγμα του 1864 θέσπιζε το πολίτευμα της βασιλευόμενης δημοκρατίας. Το νέο σύνταγμα θεμελιωνόταν στη δημοκρατική αρχή ότι αναγνώριζε τον λαό ως κυρίαρχο παράγοντα του πολιτεύματος. Ο βασιλιάς οριζόταν ως ο ανώτατος άρχοντας της πολιτείας. Το σύνταγμα του 1864 κατοχύρωνε επίσης τη διάκριση των εξουσιών. Και η δικαστική εξουσία κηρύχτηκε ανεξάρτητη. Τέλος, το σύνταγμα του 1864 κατάργησε τη γερουσία ως έναν αντιδημοκρατικό θεσμό και έδωσε το δικαίωμα ψήφου σε όλους τους άνδρες που είχαν συμπληρώσει το 21ο έτος της ηλικίας τους.

5

ΕΠΑΝΑΛΗΠΤΙΚΟ
ΚΡΙΤΗΡΙΟ ΑΞΙΟΛΟΓΗΣΗΣ

Κεφάλαιο Πέμπτο

*Επαναληπτικό κριτήριο
αξιολόγησης*

■ ΟΜΑΔΑ Α'

A1. Να προσδιορίσετε σύντομα τους όρους: ρομαντισμός, ρεαλισμός, κίνημα δημοτικισμού.

A2. Να κατατάξετε κατά χρονολογική σειρά τα παρακάτω γεγονότα.

α/α	Γεγονότα	Χρονολογική σειρά
A.	Ορισμένοι νέοι λογοτέχνες αρχίζουν να απορρίπτουν τον ρομαντισμό και να στρέφονται προς την εκφραστική και θεματική απλότητα.	
B.	Ο ρομαντισμός στην ελληνική λογοτεχνία οδηγείται στο αποκορύφωμα και στην κάμψη του.	
Γ.	Σημειώνονται σοβαρά επεισόδια λόγω της μετάφρασης του Ευαγγελίου στη δημοτική.	
Δ.	Ο γλωσσολόγος Γιάννης Ψυχάρης υποστηρίζει με το βιβλίο του <i>Το ταξίδι μου</i> την ανάγκη γενίκευσης της χρήσης της δημοτικής γλώσσας.	
Ε.	Επτανησιακή Σχολή.	

A3. Να χαρακτηρίσετε τις ακόλουθες προτάσεις ως σωστές ή λανθασμένες σημειώνοντας Χ στο αντίστοιχο τετραγωνάκι.

	Σ	Λ
α) «Φυσική επιλογή» σημαίνει ουσιαστικά προσαρμογή στο φυσικό περιβάλλον.	[ ]	[ ]
β) Στο τρίτο στάδιο, το επιστημονικό, κατά τον Κοντ, ο άνθρωπος θεωρούσε τα πάντα εξαρτημένα από υπερφυσικά όντα.	[ ]	[ ]
γ) Η ελληνική επανάσταση αποτέλεσε πηγή έμπνευσης για τον ρομαντισμό.	[ ]	[ ]

- δ) Ο Κ. Παπαρρηγόπουλος ήταν ένας από τους κυριότερους εκπροσώπους της νεοελληνικής ζωγραφικής. [ ] [ ]
- ε) Η ιστορία και η λαογραφία υπηρέτησαν εθνικές ανάγκες τόνωσης της εθνικής ταυτότητας κατά τον 19ο αι. [ ] [ ]

■ ΟΜΑΔΑ Β΄

Επιστήμες και βιομηχανία

Τη σκυτάλη παίρνουν μετά το 1880 νέες βιομηχανίες, καρποί των προόδων που έκανε από το 1850 η επιστημονική και τεχνική έρευνα. [...] Η χημεία περνά από τον χώρο του [...] εργαστηρίου σε αυτόν της μαζικής παραγωγής, καθώς μια σειρά επαναστατικών ανακαλύψεων γεννούν την οργανική χημεία και επιτρέπουν την παραγωγή βασικών προϊόντων σε μεγάλες ποσότητες. [...] Ολόκληρη η βιομηχανική Ευρώπη μετέχει στην επανάσταση της χημείας, αλλά η Γερμανία κυριαρχεί [...], τόσο στην παραγωγή όσο και στις εξαγωγές.

S. Berstein – P. Milza, *Ιστορία της Ευρώπης*, μτφρ. Α. Κ. Δημητρακόπουλος, Αλεξάνδρεια, Αθήνα 1997, σ. 166.

Αφού μελετήσετε το παραπάνω κείμενο και λαμβάνοντας υπόψη σας όσα γνωρίζετε για τις επιστημονικές κατακτήσεις του 19ου αιώνα να απαντήσετε: Πώς επηρεάστηκαν την περίοδο αυτή οι εξελίξεις στον επιστημονικό χώρο από τη σύνδεση της επιστήμης με τη βιομηχανία;

Καλή επιτυχία !

Απαντήσεις στο κριτήριο αξιολόγησης

■ ΟΜΑΔΑ Α'

A1. Ρομαντισμός: Πνευματικό και καλλιτεχνικό κίνημα που πρωτοεμφανίστηκε στην Αγγλία και στη Γερμανία στις αρχές του 19ου αιώνα και κορυφώθηκε στη Γαλλία μετά το 1830. Κύρια γνωρίσματά του ήταν η εγκατάλειψη των κλασικών προτύπων (τάξη, απλότητα), η κυριαρχία του συναισθήματος, η αγάπη για το μυστηριώδες, η εξιδανίκευση του εθνικού παρελθόντος, η θρησκευτική αναζήτηση, η στροφή προς τη φύση και η ελεύθερη διαμόρφωση του ύφους. Ο ρομαντισμός έδινε προτεραιότητα στο φανταστικό έναντι του πραγματικού και στο χρώμα έναντι της μορφής.

Ρεαλισμός: Πνευματικό και καλλιτεχνικό κίνημα που αναδύθηκε στην Ευρώπη στα μέσα του 19ου αιώνα, την περίοδο που ο νεοκλασικισμός και ο ρομαντισμός άρχισαν να υποχωρούν λόγω των οικονομικών και κοινωνικών μεταβολών που επέφερε η βιομηχανική επανάσταση. Κύρια γνωρίσματά του ήταν η προσπάθεια πιστής απόδοσης της πραγματικότητας, το ενδιαφέρον για την καθημερινότητα των απλών ανθρώπων, το ενδιαφέρον για το αληθινό και όχι για το ωραίο.

Κίνημα του δημοτικισμού: Έτσι ονομάστηκε η συστηματική προσπάθεια που έγινε από σημαντικούς εκπροσώπους των ελληνικών Γραμμάτων στα τέλη του 19ου αιώνα για την καθιέρωση της δημοτικής ως γλώσσας της εκπαίδευσης, της διοίκησης και της λογοτεχνίας. Πρωτεργάτης του κινήματος υπήρξε ο γλωσσολόγος Γιάννης Ψυχάρης, που με το βιβλίο του *Το ταξίδι μου* (1888) υποστήριξε την ανάγκη γενίκευσης της χρήσης της δημοτικής γλώσσας.

A2. Η σωστή χρονική σειρά:

1ο: Ε.

2ο: Β.

3ο: Α.

4ο: Δ.

5ο: Γ.

A3. α) Σωστό, **β)** Λάθος, **γ)** Σωστό, **δ)** Λάθος, **ε)** Σωστό

■ ΟΜΑΔΑ Β'

Για την απάντηση χρειάζεται να αναφερθούν από το σχολικό βιβλίο σελ. 72 η παράγραφος με τίτλο *Ο χαρακτήρας της επιστημονικής εξέλιξης* και η αμέσως επόμενη με τίτλο *Τα επιστημονικά επιτεύγματα*. Το παράθεμα συνδυάζεται κυρίως με την πρώτη παράγραφο και τονίζει την κυριαρχία της χημείας και τη σύνδεσή της με τη μαζική παραγωγή. Η γέννηση της οργανικής χημείας ήταν μια επανάσταση για την επιστήμη τον 19ο αιώνα αλλά και για τη βιομηχανική εξέλιξη, καθώς οδήγησε στην παραγωγή μεγάλου όγκου βασικών προϊόντων, επέτρεψε δηλαδή τη

μαζική βιομηχανική παραγωγή. Έτσι η βιομηχανική οικονομία συνδέθηκε άμεσα με τα επιστημονικά επιτεύγματα και αναπτύχθηκε ακόμη περισσότερο χάρη σε αυτά. Οι βιομηχανικές επιχειρήσεις ολόκληρης της Ευρώπης απασχολούσαν στο δυναμικό τους επιστήμονες και χρηματοδοτούσαν τις έρευνές τους προκειμένου να βελτιώσουν και να αυξήσουν τα παραγόμενα προϊόντα τους. Στη διαδικασία αυτή κυρίαρχη αναδείχθηκε η Γερμανία, η οποία είχε τη μεγαλύτερη παραγωγή αλλά και τις περισσότερες εξαγωγές.

6

ΕΠΑΝΑΛΗΠΤΙΚΟ
ΚΡΙΤΗΡΙΟ ΑΞΙΟΛΟΓΗΣΗΣ

Κεφάλαιο Έκτο

Επαναληπτικό κριτήριο αξιολόγησης

■ ΟΜΑΔΑ Α'

A1. Ποιοι ήταν οι οικονομικοί, κοινωνικοί και πολιτικοί παράγοντες που οδήγησαν στο κίνημα στο Γουδί;

A2. Ποια ήταν τα αίτια των Βαλκανικών πολέμων και με ποιον τρόπο ξέσπασε ο καθένας από τους δύο πολέμους;

A3. Ποιες από τις παρακάτω προτάσεις είναι σωστές και ποιες λανθασμένες:

α. Μετά το κίνημα στο Γουδί περιορίστηκε η πολιτική δύναμη των παλαιών κομμάτων και αναδείχθηκαν νέοι πολιτικοί

β. Η βενιζελική πολιτική της περιόδου 1910-1912 ασχολήθηκε αποκλειστικά με τη στρατιωτική προετοιμασία της χώρας, καθώς φαινόταν ότι σύντομα θα ξεσπούσε πόλεμος.

γ. Ο Β' Βαλκανικός πόλεμος ξέσπασε όταν ο τουρκικός στρατός επιτέθηκε ταυτόχρονα εναντίον των ελληνικών και σερβικών θέσεων.

δ. Μετά τους Βαλκανικούς πολέμους το ελληνικό κράτος το απασχολούσε σοβαρά το ζήτημα της αφομοίωσης των Νέων Χωρών.

■ ΟΜΑΔΑ Β'

B1. Λαμβάνοντας υπόψη σας το περιεχόμενο του παραθέματος και στηριζόμενοι στις ιστορικές σας γνώσεις, να ερμηνεύσετε τον θρίαμβο του κόμματος των Φιλελευθέρων στις εκλογές Μαρτίου 1912.

«Η οργάνωση και η εμπέδωση του κράτους Δικαίου, σε συνδυασμό με την παγίωση των αρχών του φιλελεύθερου δημοκρατικού πολιτεύματος, αποτέλεσε τον καθοριστικό γνώμονα των πρωτεργατών της αναθεωρήσεως του 1911 [...] Η εμπέδωση της τάξεως και του νόμου συνοδεύταν από τη λήψη σημαντικών αποφάσεων στο πεδίο της δικαιοσύνης και της διοικήσεως, με σκοπό την περιστολή της βίας, της αυθαιρεσίας και της συναλλαγής [...] Το έργο της πρώτης κυβερνήσεως του Ελευθερίου Βενιζέλου ανταποκρίθηκε θετικά στις προσδοκίες της μεγάλης πλειοψηφίας της ελληνικής κοινής γνώμης».

Ιστορία του Ελληνικού Έθνους, τόμ. ΙΔ', σ. 276

B2. Να παρουσιάσετε τη σύγκρουση απόψεων Βενιζέλου και Κωνσταντίνου σχετικά με το ζήτημα της κατάληψης της Θεσσαλονίκης και να προσπαθήσετε να ερμηνεύσετε τη θέση του καθενός. Ποιος από τους δύο δικαιώθηκε από τις εξελίξεις που ακολούθησαν;

[...] Ο Βενιζέλος έλεγε προς τον Κωνσταντίνο, σταθμεύοντα εις Κοζάνην: «Αναμένω να μοι γνωρίσετε την περαιτέρω διεύθυνσιν, ην θα ακολουθήσει η προέλασις του στρατού Θεσσαλίας. Παρακαλώ μόνον να

έχετε υπ' όψιν ότι σπουδαίοι πολιτικοί λόγοι επιβάλλουσιν να ευρεθώμεν μίαν ώρα ταχύτερον εις Θεσσαλονίκην.

(Υπογραφή) υπουργός Στρατιωτικών Βενιζέλος»

[...] Παρ' όλα ταύτα, ο Κωνσταντίνος ειδοποίησε τον Βενιζέλον ότι:

«Ο στρατός δεν θα οδεύσει κατά της Θεσσαλονίκης. Εγώ έχω καθήκον να στραφώ κατά του Μοναστηρίου, εκτός αν μου το απαγορεύετε».

Και ο πρωθυπουργός απήντησε: «Σας το απαγορεύω!».

Γ. Βεντήρης, Η Ελλάς του 1910-1920, Ίκαρος, Αθήνα 1970, τόμ. 1, σ. 119-121

Απαντήσεις στο κριτήριο αξιολόγησης

■ ΟΜΑΔΑ Α'

A1. Βλ. σελ. 82 σχολ. βιβλίου «Κατά την τελευταία δεκαετία του 19ου αιώνα... επανάσταση του Θέρισου (1905)».

A2. Για τα αίτια, βλ. σελ. 85 σχολ. βιβλίου «Λίγο καιρό μετά την επικράτηση των Νεοτούρκων... αδυναμίες της Οθωμανικής αυτοκρατορίας».

Για το ξέσπασμα του Α' Βαλκανικού πολέμου βλ. σελ. 85 σχολ. βιβλίου «Η ένοπλη σύρραξη ξεκίνησε όταν οι Βαλκάνιοι σύμμαχοι... ονομάστηκε Α' Βαλκανικός πόλεμος».

Για το ξέσπασμα του Β' Βαλκανικού πολέμου βλ. σελ. 86 σχολ. βιβλίου «Η συνθήκη του Λονδίνου άφησε πολλές εκκρεμότητες... Ο Β' Βαλκανικός πόλεμος ήταν πλέον γεγονός».

A3. α) Σωστό, β) Λάθος, γ) Λάθος, δ) Σωστό.

■ ΟΜΑΔΑ Β'

B1. Ο θρίαμβος του κόμματος των Φιλελευθέρων στις εκλογές Μαρτίου 1912 οφείλεται στο γεγονός ότι η κυβέρνηση Βενιζέλου, μέσα από τη δράση που είχε αναπτύξει την περίοδο 1910-1912, είχε εμπνεύσει στους Έλληνες την πεποίθηση ότι μπορούσε να επιλύσει τα μεγάλα κοινωνικά και εθνικά ζητήματα της χώρας. Μετά την εκδήλωση του κινήματος στο Γουδί είχε φανεί η διάθεση των Ελλήνων να αναδειξουν μια πολιτική ηγεσία που θα πολεμούσε τα φαινόμενα ευνοιοκρατίας και πολιτικής διαφθοράς, τα οποία ήταν κυρίαρχα τα προηγούμενα χρόνια, θα αναδιοργάνωνε τις ένοπλες δυνάμεις και θα προωθούσε σημαντικές μεταρρυθμίσεις σε όλους τους τομείς (διοίκηση, οικονομία, εκπαίδευση, δικαιοσύνη). Η κυβέρνηση Βενιζέλου, που είχε αναδειχθεί από τις εκλογές του Νοεμβρίου 1910, είχε ανταποκριθεί σε μεγάλο βαθμό σε αυτές τις προσδοκίες. Με το νέο Σύνταγμα του 1911, το οποίο είχε προωθήσει, είχε επιδώσει τη διαμόρφωση ενός κράτους Δικαίου, δηλαδή ενός κράτους που θα λειτουργούσε σεβόμενο τους νόμους που το ίδιο είχε θεσπίσει, και την ενίσχυση του φιλελεύθερου δημοκρατικού πολιτεύματος. Πιο συγκεκριμένα, προστάτευε αποτελεσματικά τις ατομικές ελευθερίες, επέτρεπε στο κράτος να αφαιρεί από τους ιδιοκτήτες τους με αποζημίωση μεγάλες εκτάσεις γης για να μοιραστούν σε ακτήμονες, θέσπιζε τη μονιμότητα των δημοσίων υπαλλήλων, απαγόρευε στους στρατιωτικούς και τους δημοσίους υπαλλήλους να εκλέγονται βουλευτές και καθιέρωνε την υποχρεωτική, δωρεάν εκπαίδευση.

Παράλληλα, ο Βενιζέλος, έχοντας την εκτίμηση ότι η Ελλάδα σύντομα θα έπαιρνε μέρος σε πόλεμο, προσπάθησε να διαμορφώσει την απαραίτητη εθνική ενότητα με τις εξής επιλογές: υιοθέτησε συμβιβαστική στάση απέναντι στη μοναρχία, επαναφέροντας μάλιστα στην αρχηγία στρατού τον διάδοχο Κωνσταντίνο, προώθησε μέτρα υπέρ των ασθενέ-

στερων στρωμάτων και φρόντισε για την αναδιοργάνωση των ενόπλων δυνάμεων.

Με όλα αυτά τα μέτρα που είχε εισηγηθεί το κόμμα των Φιλελευθέρων κέρδισε την εμπιστοσύνη της πλειοψηφίας των ψηφοφόρων και θριάμβευσε στις εκλογές Μαρτίου 1912.

B2. Στο ζήτημα της κατάληψης της Θεσσαλονίκης υπήρξε έντονη διαμάχη ανάμεσα στον πρωθυπουργό Βενιζέλο και τον διάδοχο Κωνσταντίνο, ο οποίος ήταν τότε ξανά αρχηγός στρατού. Ο Βενιζέλος είχε στείλει από πολύ νωρίς τηλεγράφημα στον Κωνσταντίνο (13 Οκτωβρίου) στο οποίο τόνιζε την ανάγκη άμεσης κατάληψης της πόλης. Ο διάδοχος όμως επέμενε πως είχε καθήκον να κατευθυνθεί προς το Μοναστήρι. Ο πρωθυπουργός, με νέο τηλεγράφημα, του το απαγόρευσε. Ο διάλογος αυτός μέσω των τηλεγραφημάτων δεν αποτυπώνει μια απλή διαφωνία αλλά μια έντονη σύγκρουση απόψεων και χαρακτήρων. Και οι δύο άνδρες επιμένουν στη θέση τους με πείσμα και ίσως ο Κωνσταντίνος να μην υποχωρούσε αν δεν ήταν αναγκασμένος να το κάνει, αν δηλαδή δεν τον υποχρέωνε η ρητή απαγόρευση του πρωθυπουργού, που ήταν ο αρχηγός του κράτους¹.

Η επιμονή του διαδόχου να προχωρήσει προς το Μοναστήρι στηριζόταν στο γεγονός ότι εκεί υπήρχε σημαντική ελληνική κοινότητα, η οποία ανθούσε εμπορικά. Για τον Κωνσταντίνο λοιπόν η περιοχή της Βόρειας Μακεδονίας, όπου βρισκόταν το Μοναστήρι, είχε προτεραιότητα σε σχέση με την Α. Μακεδονία, στην οποία βρισκόταν η Θεσσαλονίκη.

Αντίθετα, η θέση του Βενιζέλου ήταν πως η κατάληψη της Θεσσαλονίκης αποτελούσε προϋπόθεση προκειμένου η Ελλάδα να προωθήσει τις διεκδικήσεις της και στην υπόλοιπη Μακεδονία και άρα να διευρύνει τα σύνορά της σε αυτήν. Γνώριζε άλλωστε πως η κατάληψη της πόλης αποτελούσε βασικό στόχο των Βουλγάρων, οι οποίοι επιδίωκαν γενικότερα να επεκταθούν στο μεγαλύτερο μέρος της Μακεδονίας. Αν λοιπόν οι βουλγαρικές δυνάμεις έμπαιναν πρώτες στη Θεσσαλονίκη, τότε θα ήταν σχεδόν ακατόρθωτο για την Ελλάδα να διεκδικήσει την πόλη αλλά και μεγάλο τμήμα των μακεδονικών εδαφών μέσω της συνθήκης που θα υπογραφόταν.

Οι εξελίξεις μάλλον δικαίωσαν τον Βενιζέλο, αν και δεν είμαστε σε θέση να γνωρίζουμε ποιες ωφέλειες θα προέκυπταν αν η χώρα μας επεκτεινόταν προς το Μοναστήρι. Σίγουρα όμως θα ήταν ιδιαίτερα αρνητική εξέλιξη η παραχώρηση της Θεσσαλονίκης στο βουλγαρικό κράτος. Η Ελλάδα θα έχανε το σημαντικότερο λιμάνι του Αιγαίου αλλά και όλη την υπόλοιπη Α. Μακεδονία. Η επιμονή του Βενιζέλου είχε τελικά ιδιαίτερα θετικά αποτελέσματα: η Ελλάδα μετά τη λήξη των πολέμων, με τη συνθήκη του Βουκουρεστίου (Ιούλιος του 1913), εξασφάλισε το μεγαλύτερο μέρος της Μακεδονίας, αποκτώντας έτσι πλούσια εδάφη και ακμαία οικονομικά κέντρα, όπως η Θεσσαλονίκη και η Καβάλα.

¹ Ο Κωνσταντίνος, ως αρχιστράτηγος, υπαγόταν στην υπεύθυνη κυβέρνηση και όφειλε να υπακούει στις εντολές της.

7

ΕΠΙΧΡΗΜΑΤΟΓΟΝΟ
ΚΡΙΤΗΡΙΟ ΑΞΙΟΛΟΓΗΣΗΣ

Κεφάλαιο Έβδομο

Επαναληπτικό κριτήριο
αξιολόγησης στο έβδομο κεφάλαιο

■ Ομάδα Α'

A1. Α' Παγκόσμιος πόλεμος: Να αναφερθείτε στις αντίπαλες συμμαχίες που σχηματίστηκαν, στα βασικά μέτωπα που διαμορφώθηκαν και στις ανακατατάξεις που σημειώθηκαν στις δύο συμμαχίες με την προσθήκη είτε την αποχώρηση κάποιων κρατών στη διάρκεια του πολέμου.

A2. Ποιες ήταν οι ενέργειες στις οποίες προχώρησε το νέο καθεστώς στη Ρωσία αμέσως μετά την επικράτηση της σοσιαλιστικής επανάστασης τον Οκτώβριο του 1917;

A3. Να αντιστοιχίσετε τους αριθμούς της πρώτης στήλης με τα γράμματα της δεύτερης.

1. Ιμπεριαλισμός	α. Διεθνής οργανισμός που συγκροτήθηκε με στόχο την ειρηνική επίλυση των διαφορών μεταξύ των κρατών.
2. Κομιντέρν	β. Νομοθετικό σώμα που εκλεγόταν από το λαό με καθολική ψηφοφορία.
3. Μιλιταρισμός	γ. Αποτελούσε την κεντρική ιδέα των 14 σημείων του Προέδρου Ουίλσον.
4. Εθνική Άμυνα	δ. Υπήρξε η κυριότερη αιτία του Α' Παγκοσμίου πολέμου.
5. Κοινωνία των Εθνών	ε. Η κυριαρχία και ο υπερτονισμός των στρατιωτικών αξιών.
6. Αρχή της αυτοδιάθεσης των λαών	στ. Συμβούλια εργατών και στρατιωτών στη ρωσική επανάσταση του 1917.
7. Σοβιέτ	ζ. Κίνημα που εκδηλώθηκε στη Θεσσαλονίκη από βενιζελικούς αξιωματικούς.
8. Δούμα	η. Διεθνής οργάνωση στην οποία εντάχτηκαν όλα τα κομμουνιστικά κόμματα.

■ Ομάδα Β'

B1. Λαμβάνοντας υπόψη σας το περιεχόμενο του παραθέματος και στηριγμένοι στις ιστορικές σας γνώσεις, να αναφερθείτε στις κοινωνικές διεργασίες που πυροδότησε ο Α' Παγκόσμιος πόλεμος στις χώρες της Ευρώπης, κυρίως από το 1917 και μετά.

Προκήρυξη που υπογράφεται από στρατιώτες του 10ου συντάγματος πεζικού:

«Σύντροφοι, θυμηθείτε το Κραόν, το Βερντέν, το Σομ, όπου τα αδέρφια μας άφησαν τα κόκαλά τους. Σύντροφοι στα όπλα! Σύντροφοι, στο όνομα όλων των στρατιωτών που έχουν ήδη υπογράψει για να πετύχουν την κατάπαυση των εχθροπραξιών στα τέλη του Ιουλίου, σας παρακαλούμε να ενωθείτε μαζί μας για να πετύχουμε αυτό το αποτέλεσμα και να θέσουμε τέρμα σ' αυτή τη σφαγή, σ' αυτό τον πόλεμο που πρώτο του στόχο έχει να ενισχύσει τον καπιταλισμό και να καταστρέψει την εργατική τάξη. Θα κρατήσουμε τα χαρακώματα για να μην περάσει ο εχθρός, μέχρι τον Ιούλιο. Αν περάσει άκαρπα αυτό το χρονικό όριο, θα πετάξουμε τα όπλα».

Το κείμενο είναι απόσπασμα από το έργο του Γκυ Πετρονισί, *Οι ανταρσίες στο γαλλικό στρατό, 1917*.

B2. Το κείμενο είναι απόσπασμα από το μυθιστόρημα *Ληλασία μιας ζωής* του λογοτέχνη Αντώνη Τραυλαντώνη (1867-1943). Πώς παρουσιάζει ο συγγραφέας την κατάσταση που επικρατούσε στην Ελλάδα την περίοδο του Εθνικού Διχασμού; Ποια ιστορικά γεγονότα διαφαίνονται από την περιγραφή του; Ποια θέση παίρνει ο ίδιος απέναντι στις αντιμαχόμενες πλευρές;

[...] Ήταν Γενάρης του 1917, δυο μήνες σχεδόν ύστερ' από κείνα τα τρομερά Νοεμβριανά. Ο κόσμος όλος άνω κάτω. Το κράτος μας βρισκόταν σε διάλυση· το μισό είχε υποδουλωθεί από τους Αντάντηδες, το άλλο μισό αλλητρώνονταν και μέρα με την ημέρα κολοβώνονταν περισσότερο.

...Λίγο πριν, είχε γίνει το ανάθεμα του Βενιζέλου¹, και ίσως να βρίσκονταν ακόμα στην κορυφή του σωρού το αιματωμένο κεφάλι του αποκεφαλισμένου ταύρου, που είχαν στήσει εκεί για να συμβολίζει την καρατόμηση.

Ο αποκλεισμός εστένευε, και από το Κερατσίνι στέλνονταν ή περιμένονταν κάθε στιγμή τα τρομερά τηλεσίγραφα. Η πείνα δεν είχε ακόμα πάρει την απελπιστική έκταση και ένταση που πήρε αργότερα, το ψωμί ήταν μαύρο, ανακατωμένο κριθάρι (το χαρουπόψωμο βγήκε αργότερα), κι ο φωτισμός είχε ελαττωθεί τόσο, ώστε από τις δέκα το βράδυ και η Ομόνοια ακόμα ήταν κατασκότεινη.

Αντώνης Τραυλαντώνης, Ληλασία μιας ζωής

¹ Για το ανάθεμα του Βενιζέλου, βλ. ενότητα 32, Στοιχεία για την κατανόηση του μαθήματος, παραϊστορικά.

Απαντήσεις

■ Ομάδα Α'

A1. Για τις αντίπαλες συμμαχίες, βλέπε σελ. 90 του σχολικού βιβλίου: «Τα αντίπαλα στρατόπεδα».

Για τα κύρια μέτωπα, βλέπε σελ. 90 του σχολικού βιβλίου: «Οι Γερμανοί εισέβαλαν στο Βέλγιο... Στα τέλη του 1914 τα μέτωπα σταθεροποιήθηκαν».

Για τις ανακατατάξεις που σημειώθηκαν, βλέπε σελ. 90 του σχολικού βιβλίου: «Τον Οκτώβριο του 1914... των Κεντρικών Δυνάμεων». Επίσης, σελ. 91, όλη την παράγραφο με τίτλο: «Συμμαχίες και ανακατατάξεις» και «Η σοσιαλιστική Ρωσία σύναψε αμέσως συνθήκη ειρήνης... μετά από βαθιά εσωτερική κρίση».

A2. Βλέπε σελ. 95 του σχολικού βιβλίου: «Αμέσως μετά την επικράτησή... να παραχωρήσει πολλά εδάφη της στη Γερμανία».

A3. 1 – δ, 2 – η, 3 – ε, 4 – ζ, 5 – α, 6 – γ, 7 – στ, 8 – β.

■ Ομάδα Β'

B1. Το 1917 οι λαοί της Ευρώπης είχαν αντιληφθεί το σκληρό πρόσωπο του πολέμου. Ίσως κανείς δεν περίμενε πως αυτός ο πόλεμος, στον οποίο όλοι αρχικά συμμετείχαν σχεδόν με ενθουσιασμό, σύντομα θα γινόταν τόσο απάνθρωπος και καταστροφικός. Σε πολλά ευρωπαϊκά κράτη άρχισαν να οργανώνονται διαμαρτυρίες και κινήματα με βασικό αίτημα τη σύναψη ειρήνης. Στη Γαλλία είχε αναπτυχθεί ένα ισχυρό σοσιαλιστικό αντιπολεμικό κίνημα που επηρέασε έντονα και τις τάξεις του στρατού. Η απελπισία και η κόπωση των πολεμιστών εκφράστηκαν με εξεγέρσεις και ανταρσίες στο μέτωπο. Διαβάζοντας την προκήρυξη των στρατιωτών του 10ου συντάγματος πεζικού αντιλαμβανόμαστε τόσο την ψυχολογία τους όσο και τους λόγους που τους οδήγησαν στην ανταρσία. Οι πολεμιστές αρνούνται να συνεχίσουν έναν φονικό πόλεμο του οποίου μοναδικός σκοπός είναι η ικανοποίηση των ιμπεριαλιστικών διαθέσεων των ισχυρών της Ευρώπης και η ενίσχυση των οικονομικά κυρίαρχων κοινωνικών τάξεων σε βάρος της εργατικής τάξης και των λαϊκών στρωμάτων γενικότερα. Δηλώνουν πως, αν μέχρι τον Ιούλιο του 1917 δεν έχει προωθηθεί μια οριστική λύση για κατάπαυση των εχθροπραξιών, θα πετάξουν τα όπλα.

Οι ανταρσίες του γαλλικού στρατού αντιμετωπίστηκαν με σκληρότητα από την ηγεσία τους, η οποία δε δίστασε να προχωρήσει σε εκτελέσεις δεκάδων χιλιάδων Γάλλων στρατιωτών και να αποκτήσει ξανά τον έλεγχο του στρατού, προκειμένου να συνεχίσει τον πόλεμο. Ωστόσο, οι κοινωνικές διεργασίες που είχε πυροδοτήσει ο πόλεμος άρχισαν να αποκαλύπτονται και σε άλλες ευρωπαϊκές χώρες. Στη Ρωσία εκδηλώθηκε τον Φεβρουάριο του 1917 αστική επανάσταση που ανέτρεψε τον τσάρο,

ενώ τον Οκτώβριο του ίδιου χρόνου εκδηλώθηκε νέα σοσιαλιστική επανάσταση, η οποία προχώρησε στην εφαρμογή σοσιαλιστικού καθεστώτος. Στη Γερμανία, το φθινόπωρο του 1918, ξέσπασε σοσιαλιστική επανάσταση που ανέτρεψε τον κάιζερ (αυτοκράτορας) Γουλιέλμο Β' και έφερε στην εξουσία το Σοσιαλδημοκρατικό κόμμα. Στην ίδια χώρα οι Σπαρτακιστές, ριζοσπάστες σοσιαλιστές, οργάνωσαν Επανάσταση τον Οκτώβριο του 1918, αλλά τελικά ηττήθηκαν. Οι κοινωνικές συγκρούσεις συνεχίστηκαν και μετά τη λήξη του πολέμου, κυρίως λόγω της επίδρασης που είχε στους εξασθενημένους λαούς της Ευρώπης η Οκτωβριανή επανάσταση και το όραμα που πρόσβευε για μια πιο δίκαιη κοινωνία. Αποτέλεσμα αυτών ήταν η δημιουργία των πρώτων κομμουνιστικών κομμάτων, τα οποία εντάχτηκαν στην Γ' Κομμουνιστική Διεθνή ή Κομιντέρν (διεθνής οργάνωση με έδρα τη Μόσχα), με σκοπό την αποτελεσματικότερη οργάνωση της δράσης τους.

B2. Ο λογοτέχνης Τραυλαντώνης περιγράφει με το δικό του προσωπικό τρόπο το κλίμα του Εθνικού Διχασμού. Είναι η οπτική γωνία ενός απλού ανθρώπου που δε συμμετέχει ενεργά στα γεγονότα, τα βλέπει ωστόσο να επηρεάζουν τη ζωή του και τη ζωή των συμπολιτών του. Παρουσιάζει τη χώρα να βρίσκεται μέσα σε απόλυτη σύγχυση. Το μισό κράτος είχε κατακτηθεί από την Αντάντ και στο άλλο μισό επικρατούσαν ταραχές και συμπλοκές μεταξύ βενιζελικών και αντιβενιζελικών. Πρόκειται για την περίοδο που η χώρα είχε διχαστεί και γεωγραφικά στο «κράτος της Θεσσαλονίκης», όπου ο Βενιζέλος είχε σχηματίσει Προσωρινή Κυβέρνηση, και στο «κράτος των Αθηνών», το οποίο περιλάμβανε την Παλαιά Ελλάδα και βρισκόταν υπό την ηγεσία του Κωνσταντίνου. Ο Τραυλαντώνης αναφέρεται στα γεγονότα του Νοεμβρίου του 1916, στα λεγόμενα Νοεμβριανά, δηλαδή στις άγριες διώξεις που είχαν γίνει από το κράτος των Αθηνών εναντίον βενιζελικών, μετά την ανεπιτυχή προσπάθεια των στρατευμάτων της Αντάντ να καταλάβει την Αθήνα. Τραγικός επίλογος των Νοεμβριανών ήταν το ανάθεμα του Βενιζέλου, στο οποίο ο συγγραφέας αναφέρεται χωρίς να κρύβει κάποια αποστροφή. Παράλληλα, ο αποκλεισμός που είχε επιβάλει η Αντάντ στην Παλαιά Ελλάδα είχε προκαλέσει σημαντική έλλειψη τροφίμων και άλλων καταναλωτικών αγαθών. Χαρακτηριστική είναι η αναφορά του λογοτέχνη στο μαύρο ψωμί που αναγκαζόταν να φάει ο κόσμος, το οποίο το ανακάτευαν με κριθάρι, ενώ αργότερα, όταν η έλλειψη τροφίμων έγινε εντονότερη, επικράτησε το ψωμί από χαρούπια.

Μέσα σε αυτό το κλίμα εκδήλωσης φανατισμού και παθιασμένου μίσους και από τις δύο αντίπαλες πλευρές, των βενιζελικών και των κωνσταντινικών, ο συγγραφέας κρατάει μια στάση ουδέτερη. Βλέπει τα γεγονότα σαν ένας αντικειμενικός παρατηρητής χωρίς να τάσσεται προς το μέρος της μιας ή της άλλης παράταξης. Η άρνησή του να συμμετάσχει στα πάθη του διχασμού δε σημαίνει πως είναι αδιάφορος για

όσα συμβαίνουν γύρω του ούτε πως δεν έχει πολιτική άποψη. Αντιλαμβάνεται απλώς πως όλη αυτή η αναταραχή οδηγεί την ελληνική κοινωνία σε αδιέξοδο. Βλέπει το διχασμό ως μια αδικαιολόγητη σύγκρουση που διαποτίζει με μίσος τον ελληνικό λαό και τον παρασύρει σε ακραίες ενέργειες, προσθέτοντας νέα βάσανα στις ήδη δύσκολες καθημερινές συνθήκες διαβίωσης.

ΕΠΑΝΑΛΗΠΤΙΚΟ
ΚΡΙΤΗΡΙΟ ΑΞΙΟΛΟΓΗΣΗΣ

Κεφάλαιο Όγδοο

Επαναληπτικό κριτήριο αξιολόγησης

■ ΟΜΑΔΑ Α'

A1. Να αναφερθείτε στους διωγμούς που υπέστησαν οι Έλληνες της Μικράς Ασίας μετά την επικράτηση του κινήματος των Νεοτούρκων (1908) και στην τύχη που είχε η κίνηση αυτονομίησης των Ελλήνων του Πόντου.

A2. Να αναφέρετε το περιεχόμενο της συνθήκης της Λοζάνης (1923).

A3. Να αντιστοιχίσετε τα ονόματα της στήλης Α με τις πληροφορίες της στήλης Β

ΣΤΗΛΗ Α'	ΣΤΗΛΗ Β'
Α. Ελευθέριος Βενιζέλος	1. Δημοσίευσε τον Μάρτιο του 1922 μαζί με έξι συνεργάτες του το Δημοκρατικό Μανιφέστο.
Β. Αριστείδης Στεργιάδης	2. Ήταν ένα από τα έξι κορυφαία στελέχη της βασιλικής παράταξης που καταδικάστηκε σε θάνατο στη δίκη των «έξι».
Γ. Δημήτριος Γούναρης	3. Ήταν εκπρόσωπος της Ελλάδας στις διαβουλεύσεις για την υπογραφή της συνθήκης της Λοζάνης.
Δ. Νικόλαος Πλαστήρας	4. Ορίστηκε προσωρινός αντιβασιλέας της Ελλάδας μετά την αποχώρηση στο εξωτερικό του Γεωργίου Β'.
Ε. Αλέξανδρος Παπαναστασίου	5. Ήταν επικεφαλής της επανάστασης του 1922.
ΣΤ. Παύλος Κουντουριώτης	6. Ορίστηκε επικεφαλής της ελληνικής διοίκησης της Σμύρνης.

■ ΟΜΑΔΑ Β'

B1. Λαμβάνοντας υπόψη σας το περιεχόμενο του παραθέματος και στηριγμένοι στις ιστορικές σας γνώσεις να παρουσιάσετε τις αντιδράσεις που σημειώθηκαν από τους κατοίκους της Σμύρνης, τόσο από τους Έλληνες όσο και από τους Τούρκους, όταν αποβιβάστηκε ο ελληνικός στρατός στην πόλη.

Η απόβαση ελληνικού στρατού στη Σμύρνη και οι αντιδράσεις των κατοίκων

Δύο Μαΐου του 1919 έγινε η ελληνική Κατοχή. Πήγα στο Quai (Κε:η προκυμαία της Σμύρνης) [...]. Έζησα τις αξέχαστες στιγμές της λευτεριάς.

[...] Αργότερα μάθαμε ότι η φάλαγγα των ευζώνων έμπαινε στην πλατεία του διοικητηρίου και την χτύπησαν [...] από την τουρκική συνοικία.[...] Κοντά στο σπίτι μας βρισκόταν το γήπεδο του αθλητικού ομίλου «Απόλλων Σμύρνης», εκεί είχε στρατοπεδεύσει ελληνικός στρατός. Η μητέρα μου από ενθουσιασμό και αγάπη για τα νέα παλικάρια μου έδινε και τους πήγαινα, μαζί με άλλα παιδιά, διάφορα εκλεκτά τρόφιμα.

Αφήγηση του Α. Αλεξίου (αρχείο μαρτυριών του Κέντρου Μικρασιατικών Σπουδών).

Πηγή: Γ. Γιαννακόπουλος, «Η Ελλάδα στη Μικρά Ασία», *Ιστορία του νέου Ελληνισμού*, Ελληνικά Γράμματα, τ. 6ος, σ. 57.

B2. Αφού μελετήσετε το παράθεμα που ακολουθεί να απαντήσετε x Ποιες ήταν οι σκηνές που κυριαρχούσαν στην πόλη της Σμύρνης τις τραγικές ώρες που ακολούθησαν μετά την εισβολή του τουρκικού στρατού τον Αύγουστο του 1922;

Συγκλονιστικές μαρτυρίες από την καταστροφή της Σμύρνης

«Έτρεχα κι εγώ, μαζί με όλους, μη ξέροντας πού. Μερικοί έτρεξαν σε μια αποβάθρα και άρχισαν να πηδάνε μέσα σε μια μαούνα που ήταν εκεί. Η μαούνα γέμισε. «Όχι άλλους, θα βουλιάξουμε», φώναζαν και έκαναν κουπιά με τα χέρια τους να απομακρυνθούν. Εμείς κοιτάζαμε. Μερικοί έλεγαν: «Αυτοί γλίτωσαν το μαχαίρι, ίσως φτάσουν σε κανένα πλοίο να σωθούν». Ακούστηκε ένας τρομερός κρότος και η αποβάθρα υποχώρησε από το πολύ βάρος του κόσμου. Εκατοντάδες άνθρωποι έπεσαν στα βαθιά νερά. Η μαμά μας έμεινε εμβρόντητη, ενώ εμείς την τραβούσαμε απάνω, το ένα της πόδι ήτανε στο κενό. Η θάλασσα κόχλαζε από χέρια και πόδια. Όσοι ήταν κοντά πιάστηκαν για να βγουν. Αλλά οι Τούρκοι δεν άργησαν να μαζευτούν πιο λυσσασμένοι. Άρχισαν να πυροβολούν μέσα στη θάλασσα όσους κολυμπούσαν. Σ' έναν, που είχε κατορθώσει να πιαστεί για ν' ανέβει, με μια σπαθιά του έκοψαν και τα δυο χέρια, που έμειναν γατζωμένα, ενώ ο ίδιος, με μάτια γεμάτα τρόμο, χάθηκε στο νερό. Εμείς τρέχαμε να σωθούμε μέσα στον κόσμο που συνέχιζε το δρόμο του. Για μια στιγμή η Ρόζα φώναξε:

-Θεέ μου, κοιτάξτε τη μαούνα!

Όσοι δεν ξέρανε κολύμπι, είχαν ανέβει πάνω στη μαούνα κι από το βάρος έγειρε κι έπεσαν όλοι στη θάλασσα. Από τον κόσμο αυτό κανείς δε γλίτωσε...»

Ανζέλ Κουρνιαν, *Τα τετράδια...*

Απαντήσεις

■ ΟΜΑΔΑ Α'

A1. A1. Για την απάντηση βλέπε σχολικό βιβλίο σελ. 102-103 τις παραγράφους με τίτλο Οι διωγμοί του Μικρασιατικού Ελληνισμού και Η κίνηση αυτονομίησης στον Πόντο. Για την τύχη της κίνησης αυτονομίησης θα πρέπει να αναφερθεί ότι το Νοέμβριο του 1920 οι κεμαλικοί, οι οποίοι στο μεταξύ είχαν οργανώσει ισχυρό κίνημα αντίστασης, διέλυσαν το Ποντοαρμενικό κράτος (βλέπε σχολικό βιβλίο σελ. 104).

A2. Βλέπε σχολικό βιβλίο σελ. 109 την παράγραφο με τίτλο Η συνθήκη της Λοζάνης.

A3. α) 3, β) 6, γ) 2, δ) 5, ε) 1, στ) 4.

■ ΟΜΑΔΑ Β'

B1. Για την απάντηση βλέπε Ενότητα 35 στο Σχολιασμός εικόνων και παραθεμάτων του σχολικού βιβλίου, Παράθεμα 1α: Ο ενθουσιασμός των Ελλήνων

B2. Για την απάντηση βλέπε Ενότητα 38 στο Σχολιασμός εικόνων και παραθεμάτων του σχολικού βιβλίου, παράθεμα 3 και εικόνα 3, καθώς και την αναφορά που γίνεται στην καταστροφή της Σμύρνης στο Στοιχεία για την κατανόηση του μαθήματος.

9

ΕΠΑΝΑΛΗΠΤΙΚΟ
ΚΡΙΤΗΡΙΟ ΑΞΙΟΛΟΓΗΣΗΣ

Κεφάλαιο Ένατο

Επαναληπτικό κριτήριο αξιολόγησης

■ ΟΜΑΔΑ Α'

A1. Ποια πολιτική εφάρμοσε ο Φραγκλίνος Ρούσβελτ για την αντιμετώπιση της οικονομικής κρίσης του 1929 και ποια τα αποτελέσματά της για την οικονομία των ΗΠΑ;

A2. Ποια ήταν τα χαρακτηριστικά της δικτατορίας που επιβλήθηκε στην Ελλάδα στις 4 Αυγούστου από τον Ι. Μεταξά;

A3. Να αντιστοιχίσετε τα ονόματα της στήλης Α' με τους όρους της στήλης Β'.

Στήλη Α'	Στήλη Β'
Α. Ελευθέριος Βενιζέλος	1. Δικτατορία του 1925.
Β. Ιωάννης Μεταξάς	2. Ναζιστικό κόμμα.
Γ. Μπενίτο Μουσολίνι	3. Λαϊκό Κόμμα.
Δ. Θεόδωρος Πάγκαλος	4. «Ιδιώνυμο».
Ε. Φραγκλίνος Ρούσβελτ	5. Φασιστικό κόμμα.
ΣΤ. Παναγής Τσαλδάρης	6. Εθνική Οργάνωση Νεολαίας (ΕΟΝ).
Ζ. Αδόλφος Χίτλερ	7. New deal.

■ ΟΜΑΔΑ Β'

B1. Αφού διαβάσετε προσεκτικά το κείμενο να απαντήσετε στην ερώτηση που ακολουθεί:

Κοινωνικά αποτελέσματα της οικονομικής κρίσης

Όσοι ήταν συνηθισμένοι στις διακυμάνσεις της απασχόλησης ή στα παροδικά διαλείμματα [...]ανεργίας, περιέπεπταν σε απελπιστική κατάσταση όταν δεν εβρισκαν πουθενά δουλειά, αφού είχαν ήδη εξαντλήσει τις μικρές αποταμιεύσεις τους και τα όρια της πίστωσης που τους παρείχε το τοπικό παντοπωλείο.

Για την πλειοψηφία του πληθυσμού, η Μεγάλη Ύφεση σήμαινε πάνω απ' όλα αυτήν ακριβώς την καίριας σημασίας τραυματική επίδραση της μαζικής ανεργίας στην πολιτική των βιομηχανοποιημένων χωρών. [...] Η εικόνα που κυριαρχούσε τότε ήταν τα πινάκια [τσιγκινα πιάτα] σούπας

για τους φτωχούς, οι «Πορείες Πεινασμένων» των ανέργων που ξεκινούσαν από άκαπνες πλέον περιοχές, όπου οι μεταλλουργίες και τα ναυπηγεία είχαν σταματήσει να λειτουργούν, για να συρρεύσουν στην πρωτεύουσα και να καταγγείλουν εκείνους που θεωρούσαν υπεύθυνους για την κατάσταση αυτή. Αλλά ούτε και στους πολιτικούς διέφυγε η παρατήρηση ότι σχεδόν το 85% των μελών του Γερμανικού Κομμουνιστικού Κόμματος, που αυξανόταν σχεδόν με την ίδια ταχύτητα κι ακόμα ταχύτερα στους τελευταίους μήνες πριν την άνοδο του Χίτλερ στην εξουσία, προερχόταν από τις τάξεις των ανέργων.

E.J. Hobsbawm, *Η εποχή των άκρων. Ο σύντομος εικοστός αιώνας, 1914-1991*, μτφρ. Β. Καπετανγιάννης, Θεμέλιο, Αθήνα 1995, σ. 126-127.

Ποιο ήταν σύμφωνα με τον συγγραφέα το άμεσο και εντονότερο πρόβλημα που δημιουργήθηκε από την κρίση του 1929; Ποια ήταν γενικότερα τα κοινωνικά προβλήματα που δημιουργήθηκαν στον δυτικό κόσμο από την κρίση και πώς, σύμφωνα με τον συγγραφέα, αυτά επηρέασαν τη ζωή και τις πολιτικές πεποιθήσεις των πολιτών;

B2. Αφού διαβάσετε προσεκτικά το κείμενο να απαντήσετε στην ερώτηση που ακολουθεί:

Οι πρώτες μέρες των προσφύγων στην Ελλάδα

Μια γυναίκα πρόσφυγας αφηγείται ένα περιστατικό από τις πρώτες μέρες μετά την άφιξη της ίδιας και της οικογένειάς της στη Θεσσαλονίκη.

Στα σοκάκια της Θεσσαλονίκης πεταμένοι ήμαστε. Έτσι ξαπλωμένοι, μέσα στα σοκάκια. Περνούσε κόσμος και μας έβλεπε. Αμάν, ρεζιλίκι!

Πέρασε ένας άντρας, ένας τρανός. Μας πέταξε μια πεντάρα. Έπιασα την πεντάρα, φώναξα, έκλαιγα: -Εμείς έχουμε λεφτά! Εμείς έχουμε να φάμε! Αφήσαμε τα σπίτια μας, τόσα αμπέλια αφήσαμε! Δεν ήμαστε ζητιάνοι εμείς!

-Άσε την πεντάρα. Ησύχασε, έλεγε η μάνα μου. Η μάνα μου άρρωστη ήταν. [...]

Περνούσε ο κόσμος. Μας βλέπανε από μακριά. Δεν ερχόντανε κοντά μας:

-Προσφυγιά! Προσφυγιά! λέγανε και περνούσανε...

Πηγή: Η Έξοδος, Κέντρο Μικρασιατικών Σπουδών, τόμ. Β', σ. 261.

Ποια ήταν η κατάσταση που αντιμετώπισε η συγκεκριμένη γυναίκα πρόσφυγας όταν έφτασε με την οικογένειά της στη Θεσσαλονίκη και πώς μέσα από τη δική της μαρτυρία αποκαλύπτεται η γενικότερη στάση των γηγενών Ελλήνων απέναντι στους πρόσφυγες;

Απαντήσεις

■ ΟΜΑΔΑ Α'

A1. Για την απάντηση βλέπε σχολικό βιβλίο σελ. 114-115 «Αντιμέτωπες με τα σοβαρά κοινωνικά συμπτώματα της κρίσης... η οικονομική κατάσταση της ΗΠΑ άρχισε, από το 1934, να βελτιώνεται».

A2. Για την απάντηση βλέπε σχολικό βιβλίο σελ. 119-120 «Όνειρο του Ι. Μεταξά ήταν η δημιουργία στην Ελλάδα ενός καθεστώτος... σε περίπτωση πολέμου αυτή θα ήταν ο νικητής».

A3. Α)4, Β)6, Γ)5, Δ)1, Ε)7, ΣΤ)3, Ζ)2

■ ΟΜΑΔΑ Β'

B1. Το εντονότερο πρόβλημα που έπληξε τις δυτικές κοινωνίες μετά το κραχ του 1929 ήταν η ανεργία. Η χρεοκοπία και το κλείσιμο πολλών επιχειρήσεων που επλήγησαν από την κρίση και οι απολύσεις στις οποίες προχώρησαν πολλές βιομηχανίες δημιούργησαν πλήθος ανέργων στις ΗΠΑ και στις χώρες της Ευρώπης. Πολλοί είχαν ήδη εξαντλήσει τις μικρές τους αποταμιεύσεις, καθώς αντιμετώπιζαν ήδη από πριν πρόβλημα μη σταθερής απασχόλησης, και περιήλθαν σε κατάσταση απελπισίας. Σταδιακά όμως για όλους τους ανέργους διαμορφώθηκαν συνθήκες απόγνωσης. Κυρίαρχη εικόνα στα αστικά κέντρα των δυτικών κρατών ήταν οι «Πορείες Πεινασμένων» ανέργων που διαμαρτύρονταν οργανωμένοι για την κατάσταση και ζητούσαν απόδοση ευθυνών και ανάληψη πρωτοβουλιών για την άμεση ανακούφισή τους από την ανέχεια.

Γενικότερα, η οικονομική κρίση του 1929 είχε αρνητικές και σε κάποιες περιπτώσεις ολέθριες συνέπειες για τις κοινωνίες της δύσης. Οι αγρότες είδαν τα προϊόντα τους να μένουν απούλητα και τα εισοδήματά τους να εξανεμίζονται. Οι βιομηχανικοί εργάτες και οι εμποροϋπάλληλοι βρέθηκαν αντιμέτωποι με μειώσεις των μισθών τους, περιορισμό των ωρών εργασίας και, όπως ήδη αναφέρθηκε, με το φάσμα της ανεργίας. Οι μικρομεσαίοι επιχειρηματίες υποχρεώθηκαν να πουλήσουν ή να κλείσουν τις επιχειρήσεις τους και οι δημόσιοι υπάλληλοι να αποδεχτούν δραστικές μειώσεις των μισθών τους. Ένα κύμα εξαθλίωσης εξαπλώθηκε στις ΗΠΑ, την Ευρώπη και πολλές άλλες χώρες του δυτικού κόσμου, το οποίο, όπως αναφέρεται και στο παράθεμα, προκάλούσε έντονες και συχνά βίαιες διαμαρτυρίες. Ειδικά στις ΗΠΑ, από όπου ξεκίνησε και η κρίση, υπολογίστηκε ότι περίπου 12.000.000 άνθρωποι έμειναν άνεργοι, πάνω από 1.600 τράπεζες πτώχευσαν, 20.000 μικρομεσαίες επιχειρήσεις έκλεισαν, 1 στους 20 γεωργούς έχασε την περιουσία του και 23.000 άνθρωποι αυτοκτόνησαν.

Η οικονομική και κοινωνική εξαθλίωση έκανε τους ανθρώπους να βλέπουν με καχυποψία τις πολιτικές τους ηγεσίες και με δυσπιστία τη φιλελεύθερη οικονομία και το δημοκρατικό πολίτευμα. Η τλαιοψηφία

των ανέργων άρχισε να στρέφεται προς την κομμουνιστική ιδεολογία, που εχθρευόταν και καταδίκαιζε τον οικονομικό φιλελευθερισμό (δηλαδή το καπιταλιστικό σύστημα) ως άδικο και καταπιεστικό για την εργατική τάξη και γενικότερα για τα λαϊκά στρώματα. Γι' αυτό και, όπως παρατηρεί και ο ιστορικός Hobsbawm, το 85% των μελών του Γερμανικού Κομμουνιστικού Κόμματος την περίοδο αυτή προερχόταν από τις τάξεις των ανέργων. Χαρακτηριστικό είναι ότι η επιρροή και η δύναμη του κόμματος αυτού αυξανόταν με την ίδια ταχύτητα που αυξανόταν και το κόμμα του Χίτλερ τους τελευταίους μήνες πριν την άνοδό του στην εξουσία. Αυτό φανερώνει πως η γερμανική κοινωνία είχε απομυθοποιηθεί εντελώς την αστική δημοκρατία και το φιλελευθερισμό και είχε στραφεί πλέον προς δύο βασικές, αντίπαλες μεταξύ τους κατευθύνσεις, τον κομμουνισμό και το ναζισμό.

B2. Το παράθεμα αποτελεί απόσπασμα από μαρτυρία μιας γυναίκας πρόσφυγα για τις δυσκολίες που έζησαν αυτή και η οικογένειά της όταν έφτασαν στη Θεσσαλονίκη. Εύκολα διακρίνεται η πίκρα της για τον τρόπο με τον οποίο αντιμετωπίστηκαν η ίδια και η οικογένειά της από την πολιτεία και από τους ντόπιους. Δεν υπήρχε μέριμνα ούτε για κάποιο χώρο στέγασής τους και ήταν αναγκασμένοι να κοιμούνται στα σοκάκια της πόλης. Η έλλειψη πρόνοιας φαίνεται και από το γεγονός ότι παρόλο που η μητέρα της ήταν άρρωστη δεν δέχτηκε καμία ιατρική βοήθεια και ήταν αναγκασμένη να παραμένει σε αυτές τις επιβαρυντικές για την υγεία της συνθήκες. Η εμπειρία ήταν τραυματική για την αφηγήτρια όχι μόνο επειδή αδυνατούσαν να καλύψουν και τις στοιχειώδεις ακόμη ανάγκες τους, αλλά κυρίως γιατί τους αντιμετώπιζαν με οίκτο και περιφρόνηση, σα ζητιάνους.

Η στάση αυτή είναι ενδεικτική του γενικότερου τρόπου με τον οποίο οι γηγενείς Έλληνες αντιμετώπισαν τους πρόσφυγες. Η συμπεριφορά των γηγενών φανέρωνε καχυποψία και προκατάληψη. Τους ενοχλούσε το γεγονός ότι οι πρόσφυγες πήραν γη, καθώς θεωρούσαν πως η γη αυτή ανήκε αποκλειστικά στους ντόπιους. Ενοχλούνταν επίσης, επειδή οι πρόσφυγες πρόσφεραν την εργασία τους φτηνά πιέζοντας προς τα κάτω τις αμοιβές και των ντόπιων. Ακόμη, οι πρόσφυγες ήταν στη συντριπτική τους πλειοψηφία βενιζελικοί κι αυτό τους έφερνε σε αντίθεση με την αντιβενιζελική Παλαιά Ελλάδα. Τέλος, πολλοί γηγενείς έβλεπαν με επιφυλακτικότητα τους πρόσφυγες, καθώς είχαν παράξενα ονόματα, έτρωγαν άγνωστα φαγητά και οι γυναίκες τους εργαζόνταν σε ξένες δουλειές. Έτσι, η λέξη «πρόσφυγας» ήταν για χρόνια απαξιωτικός χαρακτηρισμός μεταξύ των γηγενών. Η κατάσταση αυτή δυσκόλεψε σε μεγάλο βαθμό την ενσωμάτωση των προσφύγων στην ελληνική κοινωνία, τουλάχιστον κατά τα πρώτα χρόνια εγκατάστασής τους στην Ελλάδα.

10

ΕΠΑΝΑΛΗΠΤΙΚΟ
ΚΡΙΤΗΡΙΟ ΑΞΙΟΛΟΓΗΣΗΣ

Κεφάλαιο Δέκατο

Επαναληπτικό κριτήριο αξιολόγησης

■ Ομάδα Α'

A1. Ποιες ήταν οι δύο μεγαλύτερες αντιστασιακές οργανώσεις στην Ελλάδα κατά την περίοδο της Κατοχής και ποιοί ήταν οι κύριοι σκοποί τους;

A2. Προσδιορίστε επιγραμματικά τις σημαντικότερες συνέπειες του Β' Παγκόσμιου πολέμου.

A3. Αντιστοιχίστε τα στοιχεία της στήλης Α' με τα στοιχεία της στήλης Β'.

A'	B'
1. 28 Οκτωβρίου 1940	α. Σχηματισμός της κυβέρνησης του βουνού
2. 6 Απριλίου 1941	β. Έναρξη του ελληνοϊταλικού πολέμου
3. 30 Μαΐου 1941	γ. Ανατίναξη της γέφυρας του Γοργοπόταμου
4. Νοέμβριος 1942	δ. Υποστολή της χιτλερικής σημαίας από τους φοιτητές Γλέζο και Σάντα
5. Δεκέμβριος 1943	ε. Έναρξη του ελληνογερμανικού πολέμου
6. Μάρτιος 1944	στ. Πυρπόληση και μαζικές εκτελέσεις από τους Γερμανούς στα Καλάβρυτα

■ Ομάδα Β'

B1. «Η παγκόσμια οικονομική κρίση επηρέασε τις ενδοευρωπαϊκές σχέσεις με τρόπο που αφύπνισε ταχύτατα τους ανταγωνισμούς ανάμεσα σε χώρες “κανοποιημένες” και “δυσσαρεστημένες” από τις συνθήκες. Όλο και περισσότερο οι τελευταίες παρασύρονται στο πλευρό της Γερμανίας που επανεξοπλίζεται και αναζητεί τη σύγκρουση με τους νικητές του 1918. [...] Παραδοσιακός υπέρμαχος των ελεύθερων συναλλαγών, η Αγγλία αναγκάζεται κι αυτή μετά το 1931 να στραφεί στον προστατευτισμό και να περιοριστεί στις αποικιακές αγορές της. Οι κινήσεις αυτές συντηρούν μια ατμόσφαιρα έντασης που καθόλου δεν ευνοεί τα παλιά οράματα ευρωπαϊκής συνεργασίας του Μπριάν. Αναζητώντας τη λύση στην επιδίωξη της αυτάρκειας και τους συνεχείς εξοπλισμούς, τα ολοκληρωτικά κράτη στρέφονται αναπόφευκτα σε μια πολιτική πυγμής, ενώ οι δημοκρατίες, ξεκινώντας από διαφορετικά δεδομένα –η αντιπληθωριστική τους πολιτική δε συμβιβάζεται με τη διατήρηση ενός ισχυρού στρατιωτικού οπλοστασίου ή με δαπανηρές αμυντικές συμμαχίες–, διαλέγουν τακτική αναδίπλωσης και “κατευνασμού”, προκαλώντας στην αμυντική τους διάταξη ρωγμές απ’ όπου ο Χίτλερ δεν θ’ αργήσει να εισορμήσει».

S. Bernstein, P. Milza, Ιστορία της Ευρώπης, μτφρ. Μ. Κοκολάκης, εκδόσεις Αλεξάνδρεια, τόμ. Γ', σελ. 99

Ποιες αιτίες του Β' Παγκοσμίου πολέμου επισημαίνονται στο παράθεμα;

B2. «Οι πόλεμοι ήταν λίαν επωφελείς για την οικονομία των Ηνωμένων Πολιτειών. Εκπληκτικοί ήταν οι ρυθμοί οικονομικής αύξησης που πέτυχαν και στους δύο παγκοσμίους πολέμους, ιδιαίτερα δε στο δεύτερο, όταν η οικονομία αυξήθηκε με ετήσιο ρυθμό περίπου 10%, τον ταχύτερο ρυθμό που είχε ποτέ πετύχει ή πέτυχε εφεξής η χώρα. Και στους δύο πολέμους, οι ΗΠΑ επωφελήθηκαν από το γεγονός ότι γεωγραφικά ήταν μακριά από τα θέατρα του πολέμου, όντας ταυτόχρονα και το κυριότερο οπλοστάσιο των συμμαχών τους, καθώς και από το γεγονός ότι η οικονομία τους είχε την ικανότητα να οργανώσει την επέκταση της παραγωγής πιο αποτελεσματικά σε σχέση με οποιαδήποτε άλλη. Πιθανότατα, η πιο διαρκής οικονομική επίπτωση και των δύο παγκοσμίων πολέμων ήταν ότι έδωσε στην οικονομία των Ηνωμένων Πολιτειών μια παγκόσμια πρωτοκαθεδρία καθ' όλη τη διάρκεια του Σύντομου Εικοστού Αιώνα, η οποία άρχισε βραδέως να εξασθενίζει μόνο προς τα τέλη του αιώνα. Το 1974 ήταν ήδη η μεγαλύτερη βιομηχανική οικονομία, όχι όμως ακόμη η κυρίαρχη. Οι πόλεμοι που την ενίσχυσαν ενώ εξασθένησαν σχετικά ή απόλυτα τους ανταγωνιστές της, μετέβαλαν την οικονομική τους κατάσταση».

E.J. Hobsbawm, Η εποχή των άκρων. Ο σύντομος εικοστός αιώνας, 1914-1991, εκδόσεις Θεμέλιο, Αθήνα, 1995, σελ. 71-72

Πώς τεκμηριώνει ο ιστορικός την άποψη ότι «οι πόλεμοι (Α' και Β' Παγκόσμιος πόλεμος) ήταν λίαν επωφελείς για την οικονομία των Ηνωμένων Πολιτειών»;

Απαντήσεις

■ Ομάδα Α

A1. Βλέπε σχολικό βιβλίο, σελ 139, «Το Εθνικό Απελευθερωτικό Μέτωπο... αβασίλευτης δημοκρατίας».

A2. Οι ανθρώπινες απώλειες, οι αναγκαστικές μετακινήσεις πληθυσμών, οι υλικές καταστροφές, η κατάρρευση του βιοτικού επιπέδου, η ηθική καταρράκωση, η εξασθένηση του διεθνούς ρόλου της Ευρώπης και η ίδρυση του Οργανισμού Ηνωμένων Εθνών (ΟΗΕ).

A3. 1 – β, 2 – ε, 3 – δ, 4 – γ, 5 – στ, 6 – α

■ Ομάδα Β

B1. Το παράθεμα εστιάζει σε δύο κύριες αιτίες του Β' Παγκόσμιου πολέμου. Η πρώτη έχει να κάνει με τους ταπεινωτικούς όρους που επιβλήθηκαν στα ηττημένα κράτη του Α' Παγκόσμιου πολέμου, με αποτέλεσμα να εξουθενωθούν οικονομικά και να θιγεί το εθνικό αίσθημα των λαών τους, ιδίως των Γερμανών. Τα «δυσαρεστημένα» κράτη, ακολουθώντας το παράδειγμα των Γερμανών, αναζητούσαν μια δεύτερη ευκαιρία να ξεκαθαρίσουν τους λογαριασμούς τους με τους νικητές του Α' Παγκόσμιου πολέμου. Η δεύτερη αιτία ανάγεται στην παγκόσμια οικονομική κρίση του 1929 η οποία δημιούργησε το έδαφος για τη δράση αυτόκλητων «σωτήρων», όπως ο Μουσολίνι και ο Χίτλερ, που επέβαλαν στις χώρες τους ολοκληρωτικά καθεστώτα, υιοθετώντας παράλληλα την πολιτική της πυγμής στην εξωτερική τους πολιτική. Ταυτόχρονα, τα δημοκρατικά κράτη της Ευρώπης στην προσπάθειά τους να αντιμετωπίσουν την οικονομική κρίση αποδυναμώθηκαν στρατιωτικά, γεγονός που εκμεταλλεύτηκε ο Χίτλερ με τους συμμάχους του.

B2. Οι ΗΠΑ είχαν αναπτύξει εντυπωσιακά τη βιομηχανία τους από τα μέσα του 19ου αιώνα και το 1914, όταν δηλαδή άρχισε ο Α' Παγκόσμιος πόλεμος, ήταν ήδη η μεγαλύτερη βιομηχανική οικονομία. Οι δύο Παγκόσμιος πόλεμοι όμως τους έδωσαν την δυνατότητα να υπερκεράσουν τις ανταγωνίστριες οικονομικές δυνάμεις, που ήταν κυρίως οι ευρωπαϊκές, και να αναδειχθούν μετά το 1945 σε κυρίαρχη δύναμη στην παγκόσμια οικονομία. Σε αυτό συνέβαλε κυρίως ο Β' Παγκόσμιος πόλεμος, ο οποίος από την μια εξουθένωσε τις παραδοσιακές δυνάμεις της Ευρώπης (Αγγλία, Γαλλία, Γερμανία) και από την άλλη αποτέλεσε πηγή πλούτου για τις ήδη πλούσιες ΗΠΑ. Με δεδομένο ότι βρίσκονταν μακριά από τα θέατρα του πολέμου, είχαν την δυνατότητα να τροφοδοτούν με πολεμικό υλικό της συμμαχικές δυνάμεις της Ευρώπης, πετυχαίνοντας υψηλούς ρυθμούς οικονομικής ανάπτυξης την ίδια στιγμή που εκείνες καταστρέφονταν. Αποφασιστική σε αυτή την εξέλιξη υπήρξε και η συμβολή των υποδομών βιομηχανικής παραγωγής που οι ΗΠΑ είχαν δημιουργήσει κατά τις προηγούμενες δεκαετίες, γεγονός που τους επέτρεπε να ανταποκριθούν άμεσα στη ραγδαία αύξηση των απαιτήσεων της αγοράς στη διάρκεια του πολέμου.

11

ΕΠΑΝΑΛΗΠΤΙΚΟ
ΚΡΙΤΗΡΙΟ ΑΞΙΟΛΟΓΗΣΗΣ

Κεφάλαιο ενδέκατο

Επαναληπτικό κριτήριο
αξιολόγησης

ΔΙΕΘΝΕΙΣ ΕΞΕΛΙΞΕΙΣ ΑΠΟ ΤΟ ΤΕΛΟΣ ΤΟΥ Β' ΠΑΓΚΟΣΜΙΟΥ ΠΟΛΕΜΟΥ ΕΩΣ ΤΑ ΤΕΛΗ ΤΟΥ 20ού ΑΙΩΝΑ

■ Ομάδα Α

A1. Να συμπληρώσετε τα κενά.

- α. Το κοινωνικό σύστημα που επικράτησε στη Σοβιετική Ένωση και στις χώρες της Ανατολικής Ευρώπης ονομάστηκε ..... (δύο λέξεις).
- β. Το πρόγραμμα μεταπολεμικής οικονομικής βοήθειας των ΗΠΑ προς την Ευρώπη έγινε γνωστό ως ..... (δύο λέξεις).
- γ. Το αξίωμα που σφράγισε την αμερικανική εξωτερική πολιτική κατά τη μεταπολεμική εποχή έμεινε γνωστό ως ..... (δύο λέξεις).
- δ. Τα εκτός Ευρώπης φτωχά κράτη και οι τέως αποικίες αποτελούν τον ..... (δύο λέξεις).

(4 μονάδες)

A2. Να παρουσιάσετε τους παράγοντες που οδήγησαν στη δημιουργία του κράτους πρόνοιας στη μεταπολεμική Ευρώπη. (4 μονάδες)

A3. Ποιες από τις παρακάτω προτάσεις είναι σωστές και ποιες λανθασμένες; Σ Λ

- α. Ψυχρός Πόλεμος ονομάστηκε η ένοπλη σύγκρουση ΗΠΑ-Σοβιετικής Ένωσης. [ ] [ ]
- β. Οι περισσότερες χώρες του Τρίτου Κόσμου βρίσκονται στην Ευρώπη. [ ] [ ]
- γ. Το απαρτχάιντ ήταν η συστηματική επιβολή φυλετικών διακρίσεων σε βάρος των μαύρων στη Νότια Αφρική. [ ] [ ]
- δ. Το Τείχος του Βερολίνου άρχισε να κατεδαφίζεται το 1989. [ ] [ ]

(4 μονάδες)

■ Ομάδα Β

B1. Σύμφωνα με τον ιστορικό Έρικ Χομπσμπάουμ (Eric Hobsbawm), «για το 80% της ανθρωπότητας, ο Μεσαίωνας έληξε στη δεκαετία του '50 ή, για να το θέσουμε κάπως καλύτερα, αισθάνθηκαν να λήγει στη δεκαετία του '60». Τι σημαίνει αυτή η φράση; Να τη σχολιάσετε. (4 μονάδες)

B1. Ποιο ήταν το σημαντικότερο, κατά τη γνώμη σας, γεγονός των τελευταίων δύο δεκαετιών του 20ού αιώνα; Να τεκμηριώσετε την απάντησή σας. (4 μονάδες)

Απαντήσεις

■ Ομάδα Α

A1. α. λαϊκή δημοκρατία, β. σχέδιο Μάρσαλ, γ. δόγμα Τρούμαν, δ. Τρίτο Κόσμο.

A2. Βλέπε σχολικό βιβλίο, σελ. 139-140: «Την ίδια εποχή άρχισε... κτήμα εκατομμυρίων ανθρώπων».

A3. α. Λάθος, β. Λάθος, γ. Σωστό, δ. Σωστό.

■ Ομάδα Β

B1. Με την emphaticή αυτή φράση, ο ιστορικός επιχειρεί να τονίσει ότι το φαινόμενο της αποικιοκρατίας, που ξεκίνησε το 15ο αιώνα με τις μεγάλες ανακαλύψεις, έπαψε, τυπικά τουλάχιστον, να υφίσταται μόλις στη δεκαετία του '60. Αποτέλεσε, κατά κάποιον τρόπο, τον ομφάλιο λώρο μεταξύ του Μεσαίωνα, ιστορική περίοδος που τυπικά τελείωσε τον 14ο αιώνα, και των Νεότερων Χρόνων. Η αποικιοκρατία θα μπορούσαμε να πούμε ότι υπήρξε μια μετεξέλιξη του εξίσου παρωχημένου θεσμού της δουλείας, με τον οποίο άλλωστε ιστορικά συνυπήρξε μέχρι το 19ο αιώνα. Αυτό σημαίνει ότι η ανθρωπότητα, παρ' όλες τις οικονομικές, πολιτικές και τεχνολογικές εξελίξεις που σημείωσε από τον Μεσαίωνα μέχρι τα μέσα του 20ού αιώνα, σε κοινωνικό και ηθικό επίπεδο παρέμεινε καθηλωμένη στις αξίες της πιο σκοτεινής ιστορικής της περιόδου. Ή, για να είμαστε πιο ακριβείς, ο Μεσαίωνας ήταν αισθητός στο 80% των αποικιοκρατούμενων και των εξαρτημένων χωρών του κόσμου την ίδια στιγμή που το υπόλοιπο 20% εξελισσόταν σε βάρος τους.

B2. Το σημαντικότερο γεγονός των δύο τελευταίων δεκαετιών του 20ού αιώνα είναι αναμφίβολα η κατάρρευση των λαϊκών δημοκρατιών της Ανατολικής Ευρώπης. Κι αυτό γιατί άλλαξε δραματικά τον ευρωπαϊκό χάρτη και την παγκόσμια ισορροπία δυνάμεων, ενώ παράλληλα οδήγησε στη χρεοκοπία ένα ολόκληρο κοινωνικό σύστημα, αυτό της λαϊκής δημοκρατίας ή αλλιώς του κομμουνισμού, που στις αρχές του 20ού αιώνα είχε γεννήσει πολλές ελπίδες για έναν πιο δίκαιο κόσμο.

Στην Ευρώπη προέκυψαν πολλά νέα κράτη, αρκετά από τα οποία μέσα από δύσκολες και ενίοτε αιματηρές διαδικασίες. Η διάλυση της πρώην Σοβιετικής Ένωσης, της πρώην Γιουγκοσλαβίας και της πρώην Τσεχοσλοβακίας, όπως και η ένωση των δύο Γερμανιών δημιούργησαν εντελώς νέα δεδομένα στη διεθνή πολιτική σκηνή. Οι ΗΠΑ αναδείχτηκαν σε κυρίαρχη δύναμη στον πλανήτη και μένει να δούμε αν η σταθερά διευρυνόμενη Ευρωπαϊκή Ένωση ή κάποια από τις ανερχόμενες δυνάμεις της Ανατολής θα μπορέσουν στο εγγύς μέλλον να την ανταγωνιστούν, για να επέλθει μια νέα ισορροπία. Κι ας ελπίσουμε, βέβαια, ότι η νέα αυτή ισορροπία δυνάμεων θα είναι λιγότερο επίφοβη και περισσότερο ειρηνική από εκείνη της ψυχροπολεμικής περιόδου.

12

ΕΠΑΝΑΛΗΠΤΙΚΟ
ΚΡΙΤΗΡΙΟ ΑΞΙΟΛΟΓΗΣΗΣ

Κεφάλαιο Δωδέκατο

Επαναληπτικό κριτήριο
αξιολόγησης

Η ΕΛΛΑΔΑ ΑΠΟ ΤΟ ΤΕΛΟΣ ΤΟΥ Β' ΠΑΓΚΟΣΜΙΟΥ ΠΟΛΕΜΟΥ ΕΩΣ ΤΑ ΤΕΛΗ ΤΟΥ 20ού ΑΙΩΝΑ

■ Ομάδα Α

A1. Προσδιορίστε τα κύρια σημεία της εξωτερικής πολιτικής των κυβερνήσεων του ΠΑΣΟΚ, κατά την περίοδο 1981-1989. (3 μονάδες)

A2. Ποιες ήταν οι σημαντικότερες εκδηλώσεις του αντιδικτατορικού αγώνα, κατά την περίοδο 1968-1973; (3 μονάδες)

A3. Ποιες από τις παρακάτω προτάσεις είναι σωστές και ποιες λανθασμένες; Σ Λ

α. Αποστάτες ονομάστηκαν οι βουλευτές που το 1965 εγκατέλειψαν το κόμμα της Ένωσης Κέντρου ύστερα από παραίτηση του βασιλιά.

[ ] [ ]

β. Η κυβέρνηση Μητσοτάκη έδωσε ιδιαίτερη έμφαση στην ιδιωτικοποίηση δημόσιων επιχειρήσεων.

[ ] [ ]

γ. Με το σύνταγμα του 1975 θεσπίστηκε το πολίτευμα της βασιλευόμενης δημοκρατίας.

[ ] [ ]

δ. Οι όροι της συμφωνίας της Βάρκιζας τηρήθηκαν στο ακέραιο. [ ] [ ]

(4 μονάδες)

■ Ομάδα Β

B1. «Το πολίτευμα έμενε επιφανειακά μια "βασιλευόμενη κοινοβουλευτική Δημοκρατία", αλλά στην πραγματικότητα η εξουσία περνούσε στα χέρια εξωκοινοβουλευτικών δυνάμεων που κατέληξαν να συγκροτήσουν μια πραγματική παράλληλη κυβέρνηση που υπερσκέλιζε κάθε επίσημη κυβέρνηση: ο βασιλιάς και το περιβάλλον του· ο στρατός που τελούσε από τα 1952 σε άμεση εξάρτηση από το Ν.Α.Τ.Ο. άρα και από τις Ηνωμένες Πολιτείες, και διοικούσαν στην πραγματικότητα από μια μυστική οργάνωση, τον ΙΔΕΑ, ιδρυμένη στα 1944· ύστερα, οι μυστικές υπηρεσίες (ΚΥΠ) όπου η CIA είχε τοποθετήσει τους ανθρώπους της· τέλος οι αστυνομία και οι παραστρατιωτικές δυνάμεις (σώματα πολιτοφυλακής: ΤΕΑ, που δρούσαν στην ύπαιθρο), όλοι οι παραπάνω αποτελούσαν τους κύριους τροχούς του παράλληλου κράτους.»

Νίκος Γ. Σβορώνος, Επισκόπηση της Νεοελληνικής Ιστορίας, Εκδόσεις Θεμέλιο, σελ. 144-145.

Ερώτηση: Να σχολιάσετε την παραπάνω θέση του ιστορικού Νίκου Σβορώνου. (5 μονάδες)

B2. «Τις επόμενες μέρες (19.3.1987) έβγαλε η Τουρκία στο βορειοανατολικό Αιγαίο ωκεανογραφικό σκάφος με πολεμική συνοδεία και πρόθεση να πραγματοποιήσει έρευνες για κοιτάσματα πετρελαίου, ενώ επιπλέον ανακοίνωσε το δρομολόγιό του, το οποίο κατά το μεγαλύτερο μέρος περιλάμβανε τμήματα της υφαλοκρηπίδας που η Ελλάδα θεωρεί δικά της. [...] Η κρίση κορυφώθηκε στις 27 Μαρτίου, όταν η ελληνική κυβέρνηση απείλησε δημόσια ότι θα χτυπούσε το τουρκικό σκάφος αν επιχειρούσε έρευνες στην ελληνική υφαλοκρηπίδα ή παραβίαζε τα χωρικά μας ύδατα. Ταυτόχρονα, η ελληνική κυβέρνηση προχώρησε σε θεαματικές ενέργειες για να υπογραμμίσει την αποφασιστικότητά της: έθεσε τις ένοπλες δυνάμεις σε απόλυτη ετοιμότητα, ανακοίνωσε την αναστολή της λειτουργίας της αμερικανικής βάσης τηλεπικοινωνιών της Νέας Μάκρης επικαλούμενη λόγους εθνικής άμυνας, έστειλε τον υπουργό Εξωτερικών Κ. Παπούλια εσπευσμένα στη Σόφια, κομίζοντας μήνυμα του Α. Παπανδρέου, να συναντήσει τον βούλγαρο Πρόεδρο Ζίφκωφ. Τέλος, ο ίδιος ο Α. Παπανδρέου λίγες ώρες πριν είχε απειλήσει ότι ενδεχόμενη σύγκρουση θα επέφερε ριζικές αλλαγές στα Βαλκάνια και στο σύστημα άμυνας των δυτικών στην περιοχή. [...] Η κρίση εκτονώθηκε την επόμενη μέρα 28 Μαρτίου με παρέμβαση του ίδιου του Οζάλ (πρωθυπουργός της Τουρκίας), ο οποίος δήλωσε ότι η Τουρκία δεν θα έκανε έρευνες εκτός χωρικών υδάτων αν και η Ελλάδα έκανε το ίδιο».

Γ. Βούλγαρης, Η Ελλάδα της Μεταπολίτευσης 1974-1990,
Εκδόσεις Θεμέλιο, Αθήνα, 2005, σελ. 312-313

Ερώτηση: Ποια ήταν η αιτία της κρίσης που ξέσπασε στις ελληνοτουρκικές σχέσεις το 1987 και πώς κρίνετε εσείς, με βάση το παράθεμα και τις γενικότερες γνώσεις σας, τους χειρισμούς της ελληνικής κυβέρνησης;
(5 μονάδες)

Απαντήσεις

■ Ομάδα Α

A1. Βλέπε σχολικό βιβλίο, σελ. 161, «Σε ό,τι αφορά... Κύπρο (Νοέμβριος 1983)»

A2. Βλέπε σχολικό βιβλίο, σελ. 155 – 156, «Παρ' όλα αυτά... Ξυλοδαρμοί πολιτών».

A3. α. Σωστό, **β.** Σωστό, **γ.** Λάθος, **δ.** Λάθος.

■ Ομάδα Α

B1. Ο ιστορικός Ν. Σβορώνος, με ρεαλισμό και ακρίβεια, περιγράφει τη νοσηρή κατάσταση που επικρατούσε στην ελληνική πολιτική σκηνή, κατά τις δεκαετίες του '50 και του '60, όπου είχε σχηματιστεί και δρούσε ανεξέλεγκτα ένα παρακράτος ή, όπως ο ίδιος το προσδιορίζει με διακριτική ειρωνεία, ένα παράλληλο κράτος. Αυτός ο τεράστιος μηχανισμός, που ουσιαστικά ασκούσε την εξουσία παρακάμπτοντας την επίσημη και δημοκρατικά εκλεγμένη –όσο βέβαια αυτό ήταν δυνατό στις συνθήκες της εποχής– κυβέρνηση, είχε ως φορείς του το περιβάλλον του βασιλιά και τις ΗΠΑ και ως κύρια όργανά του το στρατό, τις μυστικές υπηρεσίες και τις παραστρατιωτικές οργανώσεις, από τους κόλπους των οποίων άλλωστε θα προκύψει στα τέλη της δεκαετίας του '60 η απριλιανή δικτατορία. Πιο συγκεκριμένα, οι ΗΠΑ, με εδραιωμένη την επιρροή τους μετά την ένταξη της Ελλάδας στο ΝΑΤΟ (1952) και την εγκατάσταση αμερικανικών στρατιωτικών βάσεων στη χώρα (1953), είχαν πρωτεύοντα ρόλο στα ελληνικά πράγματα, οι βασιλείς αναμειγνύονταν διαρκώς στην πολιτική ζωή και οι παρακρατικοί δεν δίσταζαν να επιτίθενται εναντίον των πολιτικών αντιπάλων του καθεστώτος. Μερικές από τις πιο χαρακτηριστικά έκνομες εκδηλώσεις αυτού του παράλληλου κράτους ήταν η εκτέλεση του Ν. Μπελογιάννη το 1952, η δολοφονία του Γ. Λαμπράκη το 1963 και η πρόκληση των Ιουλιανών από τον βασιλιά Κωνσταντίνο το 1965. Έτσι, το πολίτευμα ήταν τυπικά μόνο βασιλευόμενη κοινοβουλευτική δημοκρατία, καθώς στην πράξη την εξουσία ασκούσε το παρακράτος, το οποίο εισήγαγε στην πολιτική ζωή μεθόδους και πρακτικές, όπως οι συστηματικές διώξεις των αριστερών και η απαίτηση από τους πολίτες να υπογράφουν «δηλώσεις νομιμοφροσύνης».

B2. Αιτία της κρίσης των ελληνοτουρκικών σχέσεων, το 1987, ήταν η απόπειρα της Τουρκίας να δημιουργήσει «τετελεσμένη» κατάσταση συνεκμετάλλευσης του πετρελαίου στο Αιγαίο, με την έξοδο στο βορειοανατολικό τμήμα του ενός ωκεανογραφικό σκάφος με πολεμική συνοδεία. Η ελληνική κυβέρνηση αντέδρασε με αποφασιστικότητα και συντονισμένες ενέργειες, δημιουργώντας συνθήκες απειλής πολέμου σε βάρος της Τουρκίας. Βέβαια, αυτός ο χειρισμός θα μπορούσε να οδηγήσει σε μια εμπόλεμη σύρραξη μεταξύ των δύο χωρών, με απρόβλεπτες συνέπειες τόσο για τις ίδιες όσο και για το σύνολο της ευαίσθητης, ούτως ή άλλως, περιοχής της Βαλκανικής. Ωστόσο, επειδή σε αυτές τις

περιπτώσεις στην τελική κρίση βαραίνει περισσότερο το αποτέλεσμα, μπορούμε να πούμε ότι ο χειρισμός της κρίσης από την κυβέρνηση ήταν επιτυχής, καθώς ανάγκασε την Τουρκία να υποχωρήσει.

13

ΕΠΑΝΑΛΗΠΤΙΚΟ
ΚΡΙΤΗΡΙΟ ΑΞΙΟΛΟΓΗΣΗΣ

Κεφάλαιο Δέκατο Τρίτο

Επαναληπτικό κριτήριο
αξιολόγησης

ΟΙ ΠΡΟΣΠΑΘΕΙΕΣ ΕΝΟΠΟΙΗΣΗΣ ΤΗΣ ΕΥΡΩΠΗΣ ΚΑΙ Η ΕΛΛΑΔΑ

■ Ομάδα Α

A1. Ποια είναι τα κύρια όργανα της Ευρωπαϊκής Ένωσης; (3 μονάδες)

A2. Ποια πολιτική ακολούθησαν οι κυβερνήσεις του ΠΑΣΟΚ, κατά την περίοδο 1981-1985, απέναντι στην ΕΟΚ και τι αποτελέσματα έφερε; (3 μονάδες)

A3. Ποιες από τις παρακάτω προτάσεις είναι σωστές και ποιες λανθασμένες;

α. Η Ελλάδα εντάχθηκε επίσημα στην ΕΟΚ το 1979. Σ Λ
[ ] [ ]

β. Το ΠΑΣΟΚ αντιμετώπισε ευθύς εξαρχής θετικά την ευρωπαϊκή προοπτική της Ελλάδας. [ ] [ ]

γ. Το ευρώ σε φυσική μορφή χρησιμοποιήθηκε στην Ελλάδα από την 1η Ιανουαρίου 2002. [ ] [ ]

δ. Η θεαματική οικονομική ανάπτυξη της Ευρώπης, κατά τις δεκαετίες 1960 και 1970, επηρέασε θετικά την ευρωπαϊκή ενοποίηση. [ ] [ ]
(4 μονάδες)

■ Ομάδα Β

B1. «Η Ενωμένη Ευρώπη θα αποτελέσει, όπως είπα, μέγα σταθμό στην παγκόσμια ιστορία της ειρήνης, της ελευθερίας και του πνεύματος. Το ανθρώπινο δυναμικό της και η πολιτιστική της κληρονομιά εγγυώνται γι' αυτό.

Πριν απ' όλα η Ευρωπαϊκή Ένωση θα σταθή αποφασιστικός παράγοντας ειρήνης στον κόσμο. Γιατί με το κύρος και τη δύναμή της θα επηρεάζη αποφασιστικά τις διεθνείς εξελίξεις, αρχής γενομένης από τον χώρο τον δικό της. [...] Θα σταθεροποιήσει και, θα έλεγα, θα διασώσει τους δημοκρατικούς μας θεσμούς, που διέρχονται σήμερα αναμφισβήτητη κρίση. Γιατί μόνο στον χώρο της μεζονος Ευρώπης θα καταστή δυνατή η δημιουργία μιας ευρύτερης βάσεως για την αναμόρφωση της Δημοκρατίας και την προσαρμογή της στις συνθήκες της εποχής μας. [...] Και θα θεμελιωθούν οι βασικές αρχές της ελευθερίας και της δικαιοσύνης πάνω στην υπευθυνότητα του πολίτη, που περιορίζει την κατάχρηση της ελευθερίας και εγγυάται την ομαλή λειτουργία των δημοκρατικών θεσμών.

Με την ενοποίηση εξάλλου θα διασωθή και εν συνεχεία θα προαχθεί

ο ευρωπαϊκός πολιτισμός. Είναι έκδηλο ότι ο πολιτισμός αυτός αντιμετώπιζει τον κίνδυνο της παρακμής.»

Κ. Καραμανλής, Ομιλία κατά την τελετή υπογραφής της συνθήκης Προσχώρησης της Ελλάδας στην ΕΟΚ, Αθήνα, 28 Μαΐου 1979.

Ερώτηση: Εντοπίστε και αναδείξτε τις προσδοκίες που διατυπώνει για την Ευρωπαϊκή Ένωση ο τότε πρωθυπουργός της Ελλάδας Κ. Καραμανλής, στο πλαίσιο της τελετής για την υπογραφή της συνθήκης Προσχώρησης της χώρας στην ΕΟΚ. Σήμερα, τρεις σχεδόν δεκαετίες μετά, βρίσκετε οι προσδοκίες αυτές να έχουν επαληθευθεί; Τεκμηριώστε την άποψή σας. (5 μονάδες)

B2. Αναφερθείτε στους παράγοντες που οδήγησαν στην ευρωπαϊκή ενοποίηση και στη συνέχεια επηρέασαν την πορεία εξέλιξής της. (5 μονάδες)

Απαντήσεις

■ Ομάδα Α

A1. Βλέπε σχολικό βιβλίο, σελ. 168, «Τα κύρια όργανα ... Ευρωπαϊκό Δικαστήριο».

A2. Βλέπε σχολικό βιβλίο, σελ. 169, «Κατά την περίοδο 1981-1985... διαφόρων αναπτυξιακών έργων στα μεσογειακά κράτη-μέλη της».

A3. α. Λάθος, **β.** Λάθος, **γ.** Σωστό, **δ.** Σωστό.

■ Ομάδα Β

B1. Ο Έλληνας πολιτικός εκφράζει την προσδοκία ότι η Ευρωπαϊκή Ένωση θα αποτελέσει μια παγκόσμια δύναμη, ικανή να εγγυηθεί την ειρήνη, την ελευθερία και τη δικαιοσύνη τόσο στους ευρωπαίους πολίτες όσο και στον υπόλοιπο κόσμο, θα ενδυναμώσει τους δημοκρατικούς θεσμούς, προσδίδοντας στη δημοκρατία ένα νέο περιεχόμενο ανταξιο των συνθηκών της νέας εποχής, και θα προάγει τον ευρωπαϊκό πολιτισμό σε όλες του τις εκφάνσεις. Οι προσδοκίες αυτές θα μπορούσε να ισχυριστεί κανείς σήμερα ότι εν μέρει έχουν επαληθευτεί και εν μέρει παραμένουν προσδοκίες.

Αποτελεί μια δικαίωση για τις προβλέψεις του Κ. Καραμανλή το γεγονός ότι στο εσωτερικό της ΕΕ έχουν πράγματι ενισχυθεί οι δημοκρατικοί θεσμοί και εξακολουθεί να αποτελεί βασικό κριτήριο για την ένταξη κάθε υποψήφιου μέλους η ευθυγράμμιση με το ευρωπαϊκό κεκτημένο. Ωστόσο, νέα δεδομένα, όπως για παράδειγμα η διάδοση της διαδικτυακής επικοινωνίας και η εμφάνιση της τρομοκρατίας, απειλούν εκ νέου τις δημοκρατικές ελευθερίες και απαιτούν από την ΕΕ να βρίσκεται διαρκώς σε εγρήγορση και να αποδεικνύει με πράξεις τη δημοκρατική της ευαισθησία.

Σε ό,τι αφορά στα αγαθά της ειρήνης και της δικαιοσύνης, επίσης, μπορεί στο εσωτερικό της η ΕΕ να τα έχει διασφαλίσει στο μέγιστο δυνατό βαθμό, αλλά δεν έχει καταφέρει ακόμη να παίξει αποφασιστικό ρόλο στην παγκόσμια τάξη πραγμάτων, έτσι ώστε τα αγαθά αυτά να γίνουν κτήμα και του υπόλοιπου κόσμου. Αυτό το αποδεικνύουν οι πολλοί και αιματηροί πόλεμοι που έλαβαν χώρα σε διάφορα σημεία του πλανήτη σε αυτά τα τριάντα χρόνια που μεσολάβησαν, με πιο πρόσφατους αυτούς στο Αφγανιστάν, στη Σερβία, στο Ιράκ και στο Λίβανο.

Τέλος, ο ευρωπαϊκός πολιτισμός θα ήταν αφελές και μεμφίμοιρο να υποστηρίξει κανείς ότι δεν έχει εξελιχθεί και δεν έχει προαχθεί από τότε μέχρι σήμερα. Τα στοιχεία της πολυφωνίας, του πλουραλισμού, της ανεκτικότητας, της άμβλυνσης των εθνικών προκαταλήψεων και της σταδιακής διαμόρφωσης μιας ευρωπαϊκής κουλτούρας που σέβεται τη διαφορετικότητα αποτελούν αναμφίβολα σπουδαία επιτεύγματα. Την ίδια στιγμή όμως, φαινόμενα όπως ο ρατσισμός, η εγκληματικότητα, ο ατομικισμός, η ακραία εμπορευματοποίηση των πολιτιστικών δραστηριοτή-

των, η περιστολή των ατομικών δικαιωμάτων στο όνομα της εθνικής ασφάλειας, η ανάδειξη πολιτικών κομμάτων με φασίζουσα ιδεολογία και πολλά άλλα γεννούν ανησυχία, που συχνά φτάνει στα όρια του σκεπτικισμού για το ίδιο το μέλλον της ΕΕ.

B2. Βλέπε σχολικό βιβλίο, σελ. 166-168, «Παράγοντες που οδήγησαν... ευρωπαϊκή ήπειρο» και «Παράγοντες που επηρέασαν... συσχετισμούς δυνάμεων».

14

ΕΠΑΝΑΛΗΠΤΙΚΟ
ΚΡΙΤΗΡΙΟ ΑΞΙΟΛΟΓΗΣΗΣ

Κεφάλαιο Δέκατο Τέταρτο

Επαναληπτικό κριτήριο
αξιολόγησης

**ΕΠΙΣΤΗΜΕΣ, ΠΝΕΥΜΑΤΙΚΗ ΚΑΙ ΚΑΛΙΤΕΧΝΙΚΗ ΔΗΜΙΟΥΡΓΙΑ
ΚΑΤΑ ΤΟΝ 20ό ΑΙΩΝΑ**

■ Ομάδα Α

A1. Ποιες είναι οι σημαντικότερες ανακαλύψεις των φυσικών επιστημών στη διάρκεια του 20ού αιώνα; (μονάδες 4)

A2. Πώς εξελίσσεται η ελληνική μουσική μετά τον Β' Παγκόσμιο πόλεμο; (μονάδες 3)

A3. Βρείτε τις αντιστοιχίες στις ακόλουθες στήλες:

A'	B'
1. Περίοδος 1900-1922	α. Ελύτης
2. Γενιά του '30	β. Σικελιανός
3. Πεζογραφία του Μεσοπολέμου	γ. Πούλιος
4. Πρώτη μεταπολεμική γενιά	δ. Βενέζης
5. Δεύτερη μεταπολεμική γενιά	ε. Σαχτούρης
6. Ποιητική γενιά του '70	στ. Βασιλικός

(μονάδες 3)

■ Ομάδα Β

B1 «Η σχολή [ενν. του Μπάουχαους] χτίστηκε για να αποδείξει πως η τέχνη και η μηχανική δεν έπρεπε να μείνουν αποξενωμένες μεταξύ τους, όπως ήταν τον δέκατο ένατο αιώνα. Αντίθετα, η μια θα μπορούσε να ωφελήσει την άλλη. Οι σπουδαστές της σχολής έπαιρναν μέρος στη μελέτη κτιρίων και στοιχείων εσωτερικού εξοπλισμού. Τους ενθάρρυναν να χρησιμοποιούν τη φαντασία τους και να πειραματίζονται με τόλμη, να μην απομακρύνονται όμως ποτέ από το σκοπό που θα εξυπηρετούσε το κτίριο. Σ' αυτή τη σχολή επινοήθηκαν οι καρέκλες από ατσάλειους σωλήνες και άλλα παρόμοια έπιπλα, που σήμερα χρησιμοποιούμε καθημερινά. Οι θεωρίες του Μπαουχάους συμπυκνώνονται καμιά φορά στον όρο «λειτουργικότητα», την αρχή πως, αν κάτι σχεδιαστεί για να εξυπηρετήσει το σκοπό του, η ομορφιά ακολουθεί από μόνη της. Υπάρχει σίγουρα πολλή αλήθεια σ' αυτό το δόγμα. Οπωσδήποτε, μας βοήθησε ν' απαλλαγούμε από πολλά περιττά και κακόγουστα μπιχλιμπίδια με τα οποία οι αντιλήψεις του δέκατου ένατου αιώνα για την τέχνη είχαν γεμίσει τις πόλεις και τα σπίτια μας».

Ε. Η. Gombrich, Το χρονικό της τέχνης, μφρ. Λ. Κάσδαγλη, Μορφωτικό Ίδρυμα Εθνικής Τραπέζης, Αθήνα 1994, σ. 557, 560

Ποια είναι, σύμφωνα με το παράθεμα, η κύρια αξία της σχολής του Μπαουχάους και ποιες οι βασικές επιδιώξεις της;

(5 μονάδες)

B2 «Οι νέοι ποιητές, λοιπόν, εισήγαγαν μια ποιητική γλώσσα που αξιοποιούσε τη σύγχυση και τις παρανοήσεις των καιρών. Αναζήτησαν νέες μορφές κειμενικής αντίστασης, χρησιμοποιώντας [...] το παράλογο, για να προβάλουν την ασυνάρτητη συμπεριφορά και τα ετερόκλητα μηνύματα του αυταρχικού καθεστώτος [ενν. της δικτατορίας 1967 – 1974]. Εκμεταλλεύτηκαν τεχνικές των μέσων μαζικής επικοινωνίας, όπως ο κινηματογράφος και τα κόμικς και έδωσαν έμφαση στην οπτική και αφηγηματική διάσταση της ποίησης. Χρησιμοποίησαν λέξεις και όρους της διαφήμισης και της κατανάλωσης, ενώ εκφράζονταν ελεύθερα και προκλητικά γύρω από τη σεξουαλικότητα. Διέθεταν χιούμορ που καγχάζει τις ηθικές αξίες και τα πρότυπα της αστικής κοινωνίας, ενώ παρώδησαν σύμβολα και στίχους των παλαιότερων ποιητών».

Β. Αποστολίδου, «Μεταπολεμική λογοτεχνία», 1949 – 1974», Ιστορία του νέου ελληνισμού, Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα 2003, τομ. 9ος, σ. 215 – 216.

Με βάση το παράθεμα και τις ιστορικές σας γνώσεις να προσδιορίσετε τις ιστορικές περιστάσεις που διαμόρφωσαν τη φυσιογνωμία της ποιητικής γενιάς του '70.

(5 μονάδες)

Απαντήσεις

■ Ομάδα Α

A1. Βλέπε σχ. βιβλίο, σελ. 171 - 172, «Στις φυσικές επιστήμες ... έβλεπαν τον κόσμο».

A2. Βλέπε σχ. βιβλίο, σελ. 184, «Μετά τον Β' Παγκόσμιο πόλεμο ... συνθετών και τραγουδιστών».

A3. 1 – β , 2 – α , 3 – δ , 4 – ε , 5 – στ , 6 – γ

■ Ομάδα Β

B1. Η κύρια αξία της σχολής του Μπαουχάους ήταν η λειτουργικότητα. Οι βασικές επιδιώξεις της ήταν:

α. Η αποκατάσταση μιας δημιουργικής επικοινωνίας μεταξύ τέχνης και μηχανικής.

β. Η ενθάρρυνση του πειραματισμού και της φαντασίας στην κατασκευή και στον εξοπλισμό των κτιρίων.

γ. Η κατασκευή χρηστικών αντικειμένων με αισθητική αξία.

δ. Η εμπέδωση της απλότητας και η απαλλαγή των κτιρίων από οτιδήποτε περιττό .

ε. Η απομάκρυνση από τις αντιλήψεις που κυριάρχησαν στην τέχνη κατά τον 19ο αιώνα.

B2. Στη διαμόρφωση της φυσιογνωμίας της «γενιάς του '70» έπαιξε καθοριστικό ρόλο η απριλιανή δικτατορία της περιόδου 1967-1974 και η ανώμαλη εν γένει πολιτική κατάσταση της εποχής. Αυτό επιβεβαιώνεται και από το γεγονός ότι τα έργα των ποιητών αυτής της γενιάς χαρακτηρίζονται από ένα έντονα πολιτικό υπόβαθρο και από μια διάθεση, λεκτικής τουλάχιστον, αντίστασης απέναντι στο καθεστώς. Ωστόσο ισχυρή ήταν και η επίδραση που άφησε ο απόηχος της ταραγμένης δεκαετίας του '60 με τα κινήματα της αμφισβήτησης, τον γαλλικό Μάη και το κίνημα ενάντια στον πόλεμο του Βιετνάμ. Εκεί ανάγεται εν πολλοίς το σαρκαστικό ύφος των ποιημάτων τους και η προκλητικότητα στις αναφορές τους γύρω από τη σεξουαλικότητα. Τέλος, αποφασιστική υπήρξε, κυρίως σε υφολογικό και τεχνικό επίπεδο, η επιρροή των μέσων μαζικής επικοινωνίας και των μηχανισμών της κατανάλωσης, που είχαν αρχίσει την εποχή εκείνη να γιγαντώνονται και να επηρεάζουν αποφασιστικά την καθημερινότητα των ανθρώπων.